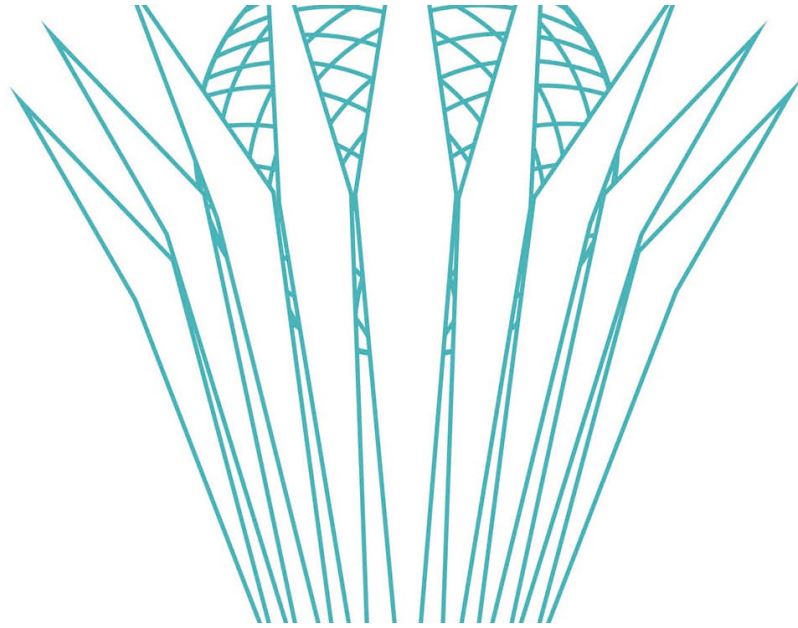

**ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI KONGRESİ**

11-15 EYLÜL 2017 – TİRAN/ARNAVUTLUK

BİLDİRİLER KİTABI

EDİTÖRLER

QALİB SAYILOV – NİYAZİ KURNAZ ADRIATİK DERJAJ

978-605-67620-3-1 (PDF)

ISBN 978-605676203-1

978-605-67620-3-1 (PDF)

http://turkdunyasi.biz/userfiles/files/tiran_proceedings.pdf

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

©ICTWSSR

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi'ne aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

25 Aralık 2017, Kütahya

Dizgi-Grafik Tasarım: Niyazi Kurnaz

İletişim

İnternet: www.turkdunyasi.biz

E-posta: info@turkdunyasi.biz

SUNU

Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresinin birincisi, Azerbaycan Bilimler Akademisi ve Fon Üniversitesi İşbirliği ile 11-15 Eylül 2017 tarihleri arasında Tiran/Arnavutluk'da gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri alanında çalışan akademisyenler arsında etkili bir iletişim ağının geliştirilmesinin, entelektüel ve akademik değişimlerin güçlendirilmesinin, karşılıklı işbirliği, bilgi ve deneyimlerinin paylaşılmasını amaçlamaktadır.

Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi, Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri alanında yapılacak çalışmalarda farkındalık oluşturmaya ve çeşitli kültürel perspektifleri karşılaştırmaya katkı sağlayacaktır. Böylelikle, Türk Dünyası ülkelerinden sosyal bilimciler akademik faaliyetlerini ve çalışmalarını kolaylıkla sunabilecek, sosyal bilimler alanındaki çalışmalara genel ve bölgesel anlamda katkı sağlayabileceklerdir.

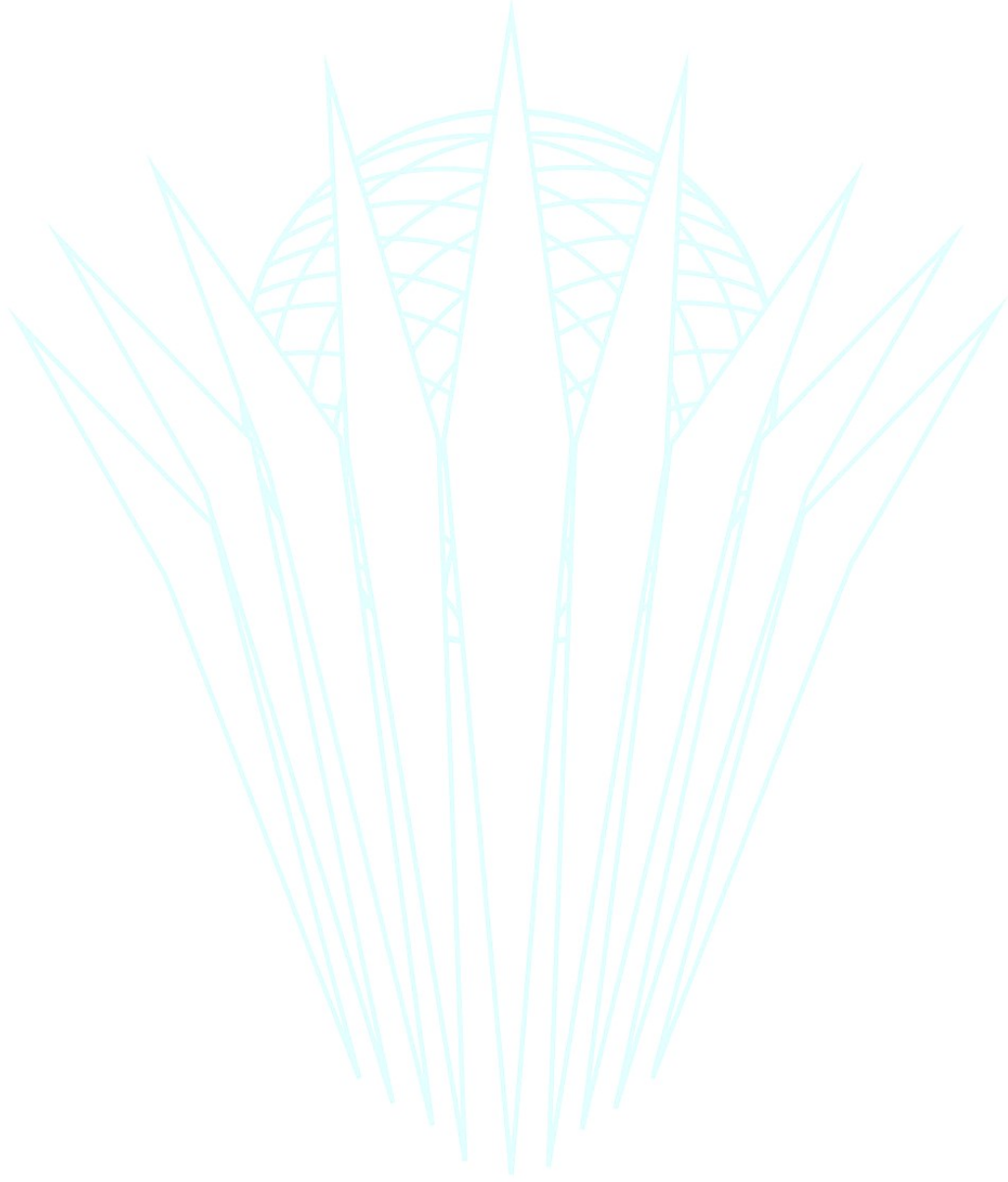
Kongrenin amacı, akademisyenlerin çalışmalarını, bölge meseleleri ve sorunlarına dair yeni bulgularını ve görüşlerini ve bu konulara yönelik yöntem ve yaklaşımlarını paylaşmaları için her yıl düzenlenerek ortak bir merkez haline gelmektir. Kongre Türk Dünyası ülkelerinin akademik ve entelektüel çevrelerde var olan eğilimlerin keşfedilmesine de hizmet etmektedir. Kongre, her yıl farklı bir Türk Dünyası ülkesinde düzenlenecektir.

Kongrede bildiriler Türkiye Türkçesi dâhil diğer Türk lehçeleri olarak sunulabilmektedir.

Kongremiz birçok kişi ve kuruluşun katkı ve çabasının birleşmesi sayesinde organize edilmiştir. Kongremizin gerçekleşmesinde bize talep ettiğimiz her türlü desteği sağlayan Di-ar Turizm ve Ayten Hanıma, kongremizin düzenlenmesinde emeği geçen “Kongre Düzenleme Kurulu” üyelerine ve “Bilim Kurulu” üyelerine teşekkürlerimizi sunarız.

Kongremizin tüm katılımcılara fayda sağlamasını ümit ediyoruz.

Doç.Dr. Qalib SAYILOV
Doç.Dr. Niyazi KURNAZ
Doç. Dr. Adriatik DERJAJ
Kongre Düzenleme Kurulu Adına

KURULLAR

KONGRE KOORDİNATÖRLERİ

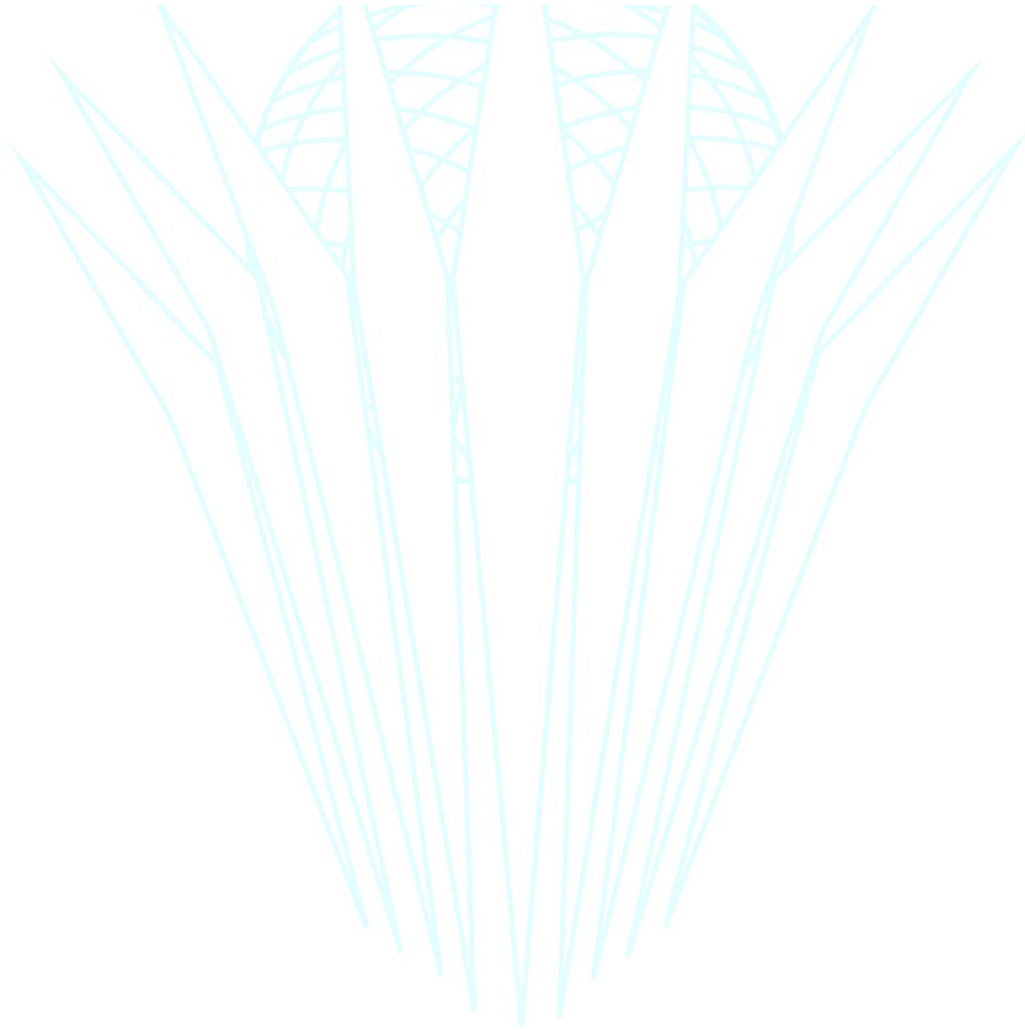
Doç.Dr.Zubaida Shadkam Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Doç.Dr Qalib Sayılov	Azerbaycan Milli Bilimler Akademiyası Azerbaycan
Doç.Dr. Adriatik Derjaj	Tiran Üniversitesi Arnavutluk

BİLİM, DANIŞMA VE HAKEM KOMİTESİ

Prof. Dr. Akmatkali ALIMBEKOV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Prof.Dr. Mesut İDRİZ	Uluslararası Saraybosna Üniversitesi	Bosna Hersek
Prof.Dr. Boraş Smailoviçti MIRZALIEV	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Prof.Dr. Gulnar NADIROVA	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Prof.Dr. Sheripzhan NADYROV	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Prof.Dr. Gulnara NYUSSUPOVA	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Prof.Dr. Kubatbek TABALDIYEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Prof.Dr. Fahri UNAN	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Prof.Dr. Anarkül URDALETOVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Prof.Dr. Bayan ZHUBATOVA	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Prof. Irina Chudoska BLAZHEVSKA	Fon University	Macedonia
Prof. Dr. Victor SHAW	California State University	USA
Prof. Dr. Galiimaa NYAMAA	Mongolian University of Scien. and Te	Mongolia
Prof. Dr. Elmira JAFAROVA	Baku State University	Azərbaycan
Doç. Dr. Ulugbek KHASANOV	University of World Econ. and Dipl.	Uzbekistan
Doç.Dr. Zhanar Baiteliyeva	Nazarbayev Üniversitesi	Kazakistan
Doç.Dr.Zubaida Shadkam	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Doç.Dr Qalib Sayılov	Azerbaycan Milli Bilimler Akademiyası	Azerbaycan
Doç.Dr. Adriatik Derjaj	Tiran Üniversitesi	Arnavutluk
Doç.Dr. Elmira ADİLBKOVA	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Doç.Dr. Ceenbek ALIMBAYEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Doç.Dr. Tudora ARNAUT	Taras Sevcenko Üniversitesi	Ukrayna
Doç.Dr. Mehmet ARSLAN	Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi	Kazakistan
Doç.Dr. Nursaule AYTBAJEVA	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Doç.Dr. Nagy HENRIETTA	Szent István University	Macaristan
Doç.Dr. József KÁPOSZTA	Szent István University	Macaristan
Doç.Dr. Elena MIHAJLOVA	Ss. Cyril and Methodius University	Makedonya
Yrd.Doç.Dr. Roza ABDIKULOVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Yrd.Doç.Dr. Raziya ABDIJEVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Yrd.Doç.Dr. Zuhra ALTIMIŞOVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI KONGRESİ
11-15 EYLÜL, 2017 – TIRAN / ARNAVUTLUK

Yrd.Doç.Dr. Eftal Şükrü BATMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi	Kazakistan
Yrd.Doç.Dr. Cengiz BUYAR	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Yrd.Doç.Dr. Mariya Bagasheva-Koleva	South-West University of Neofit Rilski	Bulgaristan
Yrd.Doç.Dr. Azamat MAKSÜDÜNOV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Yrd.Doç.Dr. Seyil NAJIMUDINOVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Yrd.Doç.Dr. Andela Jaksic STOJANOVIC	Mediterranean Üniversitesi	Karadağ
Yrd.Doç.Dr. Nurdin USEEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Dr. Nazim CAFEROV	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi	Azerbaycan
Dr. Altınbek COLDOŞEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.	Kırgızistan
Dr. Ilaria BELLAVIA	University of Florence	İtalya

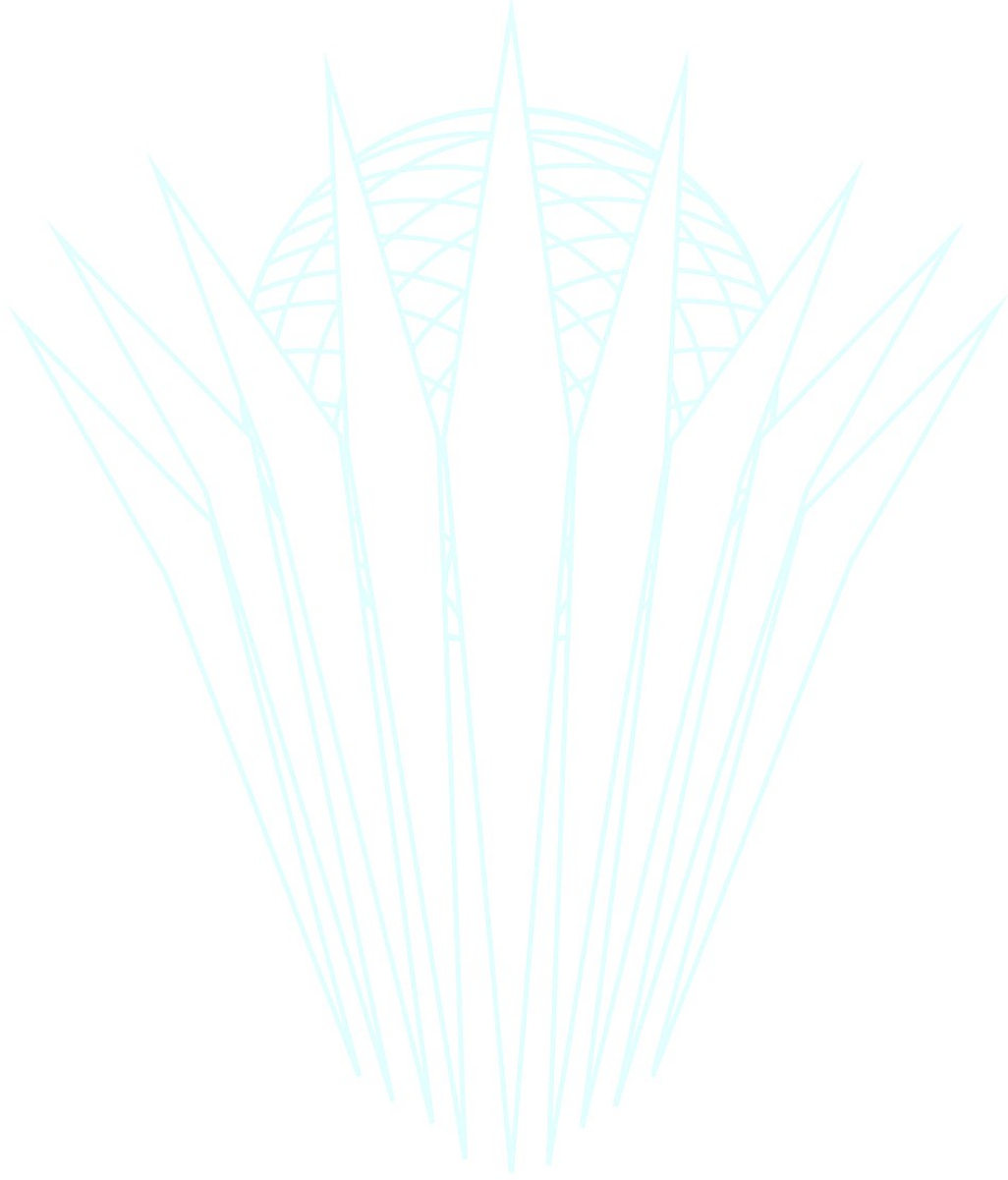

Kongrenin düzenlenmesinde çok çalışmış tüm görünür ve görünmez kahramanlara teşekkürü bir borç biliriz ...

Sponsorlar

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

17.YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA İKİ NÂSİR: EVLİYA ÇELEBİ VE KÂTİP ÇELEBİ'DE GİRİT ANLATISI	1
AİLE İLİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ TÜRKÇE KISA FORMUNUN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİ	13
AKADEMİK ERTELEME ÖLÇEĞİ TÜRKÇE KISA FORMUNUN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİ	18
TURKEY'S NUCLEAR ENERGY POLICY: PERCEPTIONS, VALUES AND PUBLIC ACCEPTABILITY	23
SAFİYYUDDİN ERDEBİLİ'YE NİSPET EDİLEN KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN "RİSÂLE FÎ BEYÂNİ TAHKİK VE TEDKİKİ'L-ÂYÂT" İSİMLİ ESER	35
MEHMET ÂKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE BALKANLAR VE BALKAN COĞRAFYASI	42
GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA TROGLODİT BARINAK, MESKEN VE YERLEŞMELER	50
"TÜRKİYE" İSMİNİN KÖKENİ ÜZERİNE	61
ÖMER SEYFETTİN'İN "TUHAF BİR ZULÜM" HİKÂYESİNE FARKLI BİR BAKIŞ: GEÇMEYEN HASTALIĞIMIZ TAASSUP	66
TÜRK BORÇLAR HUKUKUNDA YÜKLENİCİNİN SADAKAT VE ÖZEN BORCU	74
SERMAYE PİYASASI KANUNU'NDA BİLGİ BAZLI PİYASA DOLANDIRICILIĞI (MANİPÜLASYON) DÜZENLEMESİ	82
SERMAYE PİYASASI KANUNU'NDA İŞLEM BAZLI PİYASA DOLANDIRICILIĞI (MANİPÜLASYON) DÜZENLEMESİ	86
DUYGUSAL ZEKANIN (IQ) SOSYAL SERMAYE ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	91
HİNDİSTAN HÜKÜMETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTANLILARA YARDIMLARI	102
T.C OKULÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMLARINDA TÜRKÇE EĞİTİMİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR	113
TÜRK DÜNYASI ÜLKELERİNDE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN KARŞILAŞTIRILMASI	127

17.YÜZYIL KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA İKİ NÂSİR: EVLİYA ÇELEBİ VE KÂTİP ÇELEBİ'DE GİRİT ANLATISI

Vesile ALBAYRAK SAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi/Ereğli Eğitim Fakültesi

valbayrak@konya.edu.tr

ÖZ

Klasik edebiyatımızda söz(kelam)biçim ve işlev bakımından iki grupta ele alınmaktadır. Biri anlam gelininin boynuna dizilerek asılma işleviyle nazım; diğeri ise aynı malzemeleri bu gelinin başına saçmak işleviyle kullanılan nesirdir. Biri duygunun diğeri düşüncenin emrinde meramı, maksadı, hayali, gerçeği, düşüncüyü ifade yollarıdır. Nazma göre pek de ilgi görmeyen saç işi nesir, 17. yüzyılda hayli canlanmış sade, süslü üslup özellikleriyle kullanılmış, değişik mensur türlerde çok sayıda eser ortaya konmuştur. Tezkireler, biyografik eserler, tarihler, mektuplar, şerhler, siyerler, şehrengizler, seyahatnameler gibi.

17. yüzyıl nesrinin dikkate değer iki önemli kişisi Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi'dir. Ününü tek ve Türk nesrinin en önemli mensur eseri olarak tanınan Seyahatname ile sağlayan Evliya Çelebi ile aynı yüzyılda yaşayan tarih, coğrafya, sosyoloji, bibliyografya gibi konularda yirminin üzerinde eser veren Kâtip Çelebi'nin nesir özellikleri dikkat çekicidir.

Çalışmamızda 17. yüzyıl nesrinde Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesindeki Girit anlatımı ile Kâtip Çelebi'nin Osmanlı denizcilik tarihi açısından önemli bir eseri olan Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr'da ve Türkçe Fezleke'deki Girit anlatımları karşılaştırılarak nesir geleneği bakımından irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nesir, Nâsir, 17. Yüzyıl, Girit

CRETE NARRATION BY EVLİYA ÇELEBİ AND KATİP ÇELEBİ TWO PROSIEST IN 17TH CENTURY TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

In our classical literature, the word (kalam) is treated in two groups in terms of form and function. One is the verse by the function of hanging in meaning bride; and the other is the prose which is used to spread the same materials to the head of this bride. One is the way of expressing situation, purpose, and imagination, truth, thought in the order of the idea or the sensation. Spread type verse which did not attract attention comparing to poetry was awaken in 17th century, used by pure and fancy features, revealed several works in prosaic types. Such as, collection of biographies, biographic works, history, letters, gloss, prophetic biography, work about beauties of a city, itinerary etc.

Evliya Çelebi and Kâtip Çelebi were two notable figures of 17th century prose. The prose characteristics of Kâtip Çelebi, which gives more than twenty works on history such as history, geography, sociology and bibliography living in the same century with Evliya Çelebi, which is the only one with a unique reputation and which is known as the most important masterpiece of Turkish prose itinerary.

In our study, the description of Crete in Itinerary of Evliya Çelebi in the 17th century nararation and the description of Crete in Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihar and Turkish Fezleke, an important work of Kâtip Çelebi in terms of Ottoman maritime history will be examined in terms of prose tradition.

Keywords: Prose, Prosiest, 17th Century, Crete

GİRİŞ

XIII. yüzyılda doğuşunu gösterecek metinlerin bulunmamasına karşılık XIV. asrın daha ilk çeyreğine gelindiğinde divan şiirini temsil edebilecek mahiyette eserlerle karşılaşmaya başlanmıştır.(Akün, 2013:38) En büyük ve hızlı gelişimini nazım alanında gösteren ve hatta büyük bir kısmı nazım edebiyatı olan Klasik edebiyatımızda nesir, ikinci planda ve nazım edebiyatının etkisi altında kalmış, gelişim itibariyle de yavaş bir seyir göstermiştir.(Tolasa,1977: 341) Yenisey ve Orhun yazıtlarında çeşitli Uygur metinlerinde örneği görülen Türk nesri, nazım tercihi sebebiyle XIV. asra kadar kesintiye uğramış bu asırda da Arapça ve daha çok didaktik mahiyetli tercüme ortaya konmuştur. XV. asırdan itibaren sade ve sanatkârane olarak nitelendirilebilecek iki tür nesir ortaya çıkmıştır ki başlangıçta mutedil örnekler verilirken sonra aşırılığa düşülmüş, XVII. ve XVIII. asırlarda sanatkârane nesrin şekle ait unsurları manayı kaybetme pahasına abartılınca kuru bir sanat yığınına dönüşmüştür.

Nazım ve nesir sözün doğuş ve akış mecraları farklı iki olgusu olup biri anlam gelininin başına saçılıp diğeri inci gibi boynuna dizilse de yüzyıllar boyu yan yana yürümüş biçim ve işlev bakımından farklı olmasına rağmen hep birbiriyle karşılaştırılmış birinin diğere üstünlüğü meselesiyle ele alınmıştır.

Her ne şekilde olursa olsun geçmişin hemen her döneminde şiirin ön planda olması nesrin şiirle boy ölçüşebilmesi adına bir takım çabaları ortaya koymuş, nesri güzelleştirip güçlendirme arayışlarına girilmiştir. Bütün bu gayretler nesri şiire yaklaştırmak, nesirde de hüner gösterme isteğinin, dolayısıyla süslü anlatımın başka bir deyişle “inşa”nın doğmasına neden olmuş ve nesir dilindeki söz konusu sanatlı anlatım gücü yüzyıllar ilerledikçe artmıştır. (Mengi, 2007: 44)

Gerçeklik karşısındaki davranışları başka başka olan ve düşüncenin dili olan nesir, sebep sonuç ilişkisini göz önünde bulundurarak bilinenden bilinmeyene adım adım ilerlerken (Çaldak,2006:74)klasik edebiyatımızın hiçbir döneminde hak ettiği ihtimamı görmemiştir.

Halbuki tasnifinde dahi hemfikir olunamayan sade/süslü, sade/orta/süslü(Kılıç, 2016:51)nesir yavaş da olsa bir gelişim göstermiş, tefsir, şerh, hadis, akaid, fıkıh, tasavvuf, siyer, kısâs-ı enbiya, fütüvvetnâme, tezkiretü'l-evliyâ, maktel-i Hüseyin, tarih, hikaye, menâkıbnâme, tezkire, münşeat mecmuaları, halk hikayeleri, seyahatnâmeler, sefaretnâme gibi hiç de azımsanamayacak onlarca eser, edebiyatımıza kazandırılmıştır.

XVII. yüzyıla gelindiğinde ise mensur eser çeşitliliği ve sayısı dikkat çekicidir. (Mengi,2014:194) Veysi ve Nergisi'nin eserleriyle, münşiyane nesir dediğimiz süslü nesir geçen yüzyıla göre daha da ağırlaşmıştır. Bu yüzyılda bilinçli Türkçeleşme gayreti görülmesi de sade, özlü söylenen şiirlerin yanında nesirde de Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi ünlü nesir ustaları yetişmiştir. Ne gariptir ki nesrin nazım karşısındaki durumunun dışında, nesrin süslü nesir “inşa” karşısındaki durumu da ilginçtir. Klasik edebiyatta nesir deyince bu kez de daha çok” inşa” anlaşılmış, inşa dışındaki nesir ancak Tanzimat'tan sonra o da sınırlı olarak, edebiyat sayılmaya başlanmıştır. Bu sebeptendir ki Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi gibi başka ulusların edebiyatlarında en önde yer tutacak bir eser ancak XIX. yüzyıl sonunda dikkati çekmiştir.(İz,2011:V)

Halkın konuştuğu dili esas tutan sade nesrin, inşadan etkilense dahi temeli halk dilinden uzaklaşmamış, hiçbir zaman halktan kopmamıştır. Sade nesir bildiğini, gördüğünü, duyup düşündüğünü başkalarına ve daha çok kimseye anlatmak, yaymak amacıyla olan kimselerin takip ettiği bir yol olmuş, insanın güzellik peşinde koşmasına karşılık bu, faydayı esas almıştır.

Nesrin nazım karşısındaki ve kendi içindeki olumsuz seyrine rağmen aynı yüzyılda yaşayan, İstanbul'da doğan, kâtip, nâsir, hâfız bu iki şahsiyetin tespit ettiğimiz bir diğer ortak noktaları ise her ikisinin de 1645 Girit seferine katılmış olmalarıdır.

Çalışmamız sade nesrin bu iki önemli temsilcisinin kaleminden Girit'in nasıl anlatıldığını ifade etmektedir.

Osmanlı-Venedik siyasi çekişmeleri sırasında önemli rol oynayan Girit, Trablus, Tunus, Cezayir deniz yolları üzerinde stratejik noktada bulunması yüzünden Osmanlının Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti bakımından ciddi bir engel teşkil etmekteydi. Venediklilerle Fatih

zamanında başlayan ihtilaf (Tukin,1996: 86) Kanuni Sultan Süleyman döneminde halledilmiş görünse de II. Selim'in tahta çıkışıyla tekrar tırmanır. Bütün bu süreçlerde akınlarda bulunulmasına rağmen sonuç alınmaz.

Osmanlı ekonomisini yıkıma uğratan, askeri, siyasi pek çok açıdan önem kazanan bu savaşla ilgili olarak çok sayıda fetihname, gazavatnâme özelliği gösteren kitap yazılmış(Levend, 2000:120-126)bu olay diğer yazım türlerinde de geniş yankı bulmuş, Girit Savaşları, Kandiye, Hanya Kaleleri Fetihleriyle ilgili çok sayıda eser vücuda getirilmiştir.(Adıyeke, 1999:154)

Osmanlı'nın Girit'i 24 yıl süren zorlu mücadelelerden sonra elde etmesi ve fethin bu kadar uzun sürmesi şüphesiz seyyahı, edibi, saray erkânını, padişahları ve her kesimden birçok insanı etkilemiştir. Bu kişilerden biri de Kâtip Çelebi'dir. O, Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfârî'l-Bihâr adlı eserini Girit Seferi dolayısıyla yazmış, söz konusu eserinde Osmanlı'nın ilk dönemlerinden XVII. yüzyılın ortalarına kadar yapılmış olan deniz seferleri hakkında bilgi vermiş ancak özellikle uzun süren Girit Seferi'nin yenilgiyle sonuçlanmasının nedenleri üzerinde durmuştur. Yine Osmanlı tarihinin 1591-1655 tarihleri arasında geçen olayları anlattığı bir vakayinâme olan Türkçe (zeyl) Fezlekesinde de Girit konusuna değinmiştir. Evliya Çelebi ise on ciltlik Seyahatnâme'sinin iki ve sekizinci ciltlerinde Girit'i anlatmaktadır.

Fezleke'sinin Türkçe zeylinde Kâtip Çelebi (H.1055/M.1645-1646)yılında "İbtidâ-ı Gazavât-ı Cezîre-i Girid" başlığıyla Girit Seferi'nin başlangıcını yani sebebini anlatmaktadır.

Kâtip Çelebi, Sultan İbrahim döneminde Sünbül Ağa olayını savaşın görünür nedeni olarak anlatmaktadır. Sünbül Ağa'yı Mısır'a götüren küçük bir gemi kafilesinin Girit sularında pusuya yatmış olan Malta korsanları tarafından saldırıya uğraması ve gasbedilen eşyanın Girit'e satılması üzerine başlayan ve bir çeyrek asır devam eden savaşın nedenini belirtir.

Olayı kısa geçen Kâtip Çelebi, daha çok savaş hazırlıklarını anlatmakta Silahdarlıktan Kaptan-ı Deryalığa terfi ettirilen Yusuf Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunun hazırlıklarından bahsetmektedir.

Evliya Çelebi ise sürükleyici bir akışla olayı detaylarıyla anlatmakta, üslubu okuyucuyu adeta cezbetmektedir.

Kâtip Çelebi, "Girit Seferi'ne çıkış ve Bunun Sebebi" başlığını kullanırken Evliya Çelebi "1050 Malta Gazasına Gidişimiz" "Girid Adası Seferinin Sebepleri" başlığıyla Girit Seferi'nin gizlendiği bilgisini sezdirmektedir.

Sultan İbrahim Han'ın Dârüssaadeti nice ay yüzlü gençler, kırk adet safkan küheylan atlar ile Cem mertebeli ağalardan Sünbül Ağa beş Mısır hazinesi ile elli adet güzel cariyeler, beli padişah İbrahim Han'dan izin alıp, İbrahim Çelebi adlı bir gemicinin altı kat anbarlı karavana kalyonuna bütün eşyalarını üç ayda yükleyerek, beş yüz kişilik silahlı adamları ile üç yüz adet diğer tüccar, iki yüz gemici, Mısır'a sürgün edilen esiri Mehmed Efendi ve adamları ile toplam bin üç yüz kişi Cuma günü Beşiktaş denilen yerde Allah'a tevekkül edip yelkenleri açtılar. Mısır'a doğru yola çıktılar. (Temelkuran ve Aktaş,1982:453)

Evliya Çelebi'nin bu ifadeleri okuyucuya her an beklenmedik bir durum olabileceği hissini vermekte, onları heyecanlandırmaktadır. Dil yönünden olsun, başka bir çok yönden olsun basmakalıp olmayan(Dankoff, 2013:17) bu anlatım okuyucuyu adeta kuşatmaktadır.

Kâtip Çelebi ise durumu şöyle anlatmaktadır:

Dârüssaade ağası Sünbül Ağa Mısır'a sürülüp alay gemileri gitmiş bulunduğundan daha Karadeniz'den yeni yapılmış gelmiş İbrahim Çelebi adındaki reisin gemisi hazır bulunup yüce fermanla o gemiye girdi, nesi var nesi yoksa hepsini, bütün adamları ve yanındakilerle birlikte gemiye koydu: Mekke-i Mükerreme Kadısı Bursalı Mehmed Efendi ve nice Müslüman hacıları da birlikte girdiler. Başka savaş araçlarını önceden tamamlamaya reisin gücü yetmeyip ancak dört beş parça top komuştu; çaresiz denize salup bu geminin topsuz tüfeksiz bu denli mallarla çıktığı duyuldu.(Gökyay,2007:137)

Kâtip Çelebi'nin bu ifadelerinde okuyucuyu meraklandırıp heyecanlandıracak bir durum sezilmemektedir.

Evliya Çelebi kalyona alınanların sayısını tam olarak verirken Kâtip Çelebi “nesi var nesi yoksa” ifadesini kullanarak sözü uzatmaktan kaçınmaktadır. Evliya Çelebi'nin bazı ileriye gören papaz ve ruhbanların “Vay biz bu Osmanlı kalyonunu, kızları, atları bu şehirde görmememiz gerekti. Şimdiden sonra bu ada elden gitti. Çünkü kitabımızda öyle yazar ki: Bu Girit Adası'na Osmanlı kalyonu, atları gele, arkasından Türk gelip gemisine ve atlarına binip, kızları alıp bu adayı mülk edince, evlad sahibi ola...” diye bağrmaya başladılar. (Temelkuran ve Aktaş,1982:454)

Evliya Çelebi'nin sade, samimi ifade ile konuşur bir havada kaleme aldığı cümlelerle okuyucuyu cezbedtiğini söyleyebiliriz. Herkesi kucaklamaya odaklanmış bu anlatım tarzı Evliya Çelebi'nin gerçeği ifade etmede sadece bir seyyah olmadığını göstermektedir.

Aynı ifade Kâtip Çelebi'de ise şöyle dile getirilmektedir:

Girit hâkimi Venedik'e bağlı, görünüşte bu soyun havadarı geçinirdi. Gemide olan Arap atı ve değerli mallardan adı geçen beye ve başka beylere çok peşkeşler çekti; birkaç gün dinlendikten sonra gemiyi yedeğe alıp Malta'ya doğru gittiler. Girit hâkimi padişahın hukukunu saymayup mala aldı ve aşağılıkların peşkeşini kabul etti. O zaman kimi eski papazlar bu söylenen atları görüp “Türkün atının ayağı bu adaya basmak, hele bu yolla gelmek adanın elden çıkacağını gösterir, diye kehanet gösterip hâkime söylemişlerdi. Ona da sonra pişmanlık geldi, lakin kaza gelince göz kör olur dediklerince kavrayamadı. (Gökyay,2007:138)

Manayı ön planda tutan Kâtip Çelebi'nin tarihi olayların gerçek yüzünü süslemeden anlatmak niyeti açıkça görülmektedir. Bu ifadeyi hem Evliya Çelebi'nin hem de Kâtip Çelebi'nin rastlantı olarak seçtiği düşüncesinde değiliz. Şunu da ifade etmeliyiz ki her iki nâsirin yaşadıkları yüzyılın aydınları olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önerilen ve devletin yeniden ihyasını amaçlayan bakış açıları açıkça sezilmektedir.

Ve bu haller giderek İstanbul'da duyuldu, iç ağaları arasında söylendi, sonunda Padişahın kulağına değdi, padişahın gönül aynası paslandı, celal sahibi Tanrı'nın yardımıyla o şehitlerin öcünü kâfirden almaya himmet eyledi. Bu iş Girit'in fethine yol açtı ve donanma seferlerini doğurdu.(Gökyay, 2007:138)

Evliya Çelebi ise papazlardan hayıflanma dolu sözlerini işiten binlerce kâfirin birer bahane ile odalardan kaçıp başka yerlere yerleştiklerini anlatmaktadır.

O asırda Girit adasında dört yüz bin Rum vardı. Ve adanın etrafında yetmiş altı parça sağlam kaleler vardı. Hepsinde on altı bin asker vardı, diye gümrük emini Ali Ağa efendimize haber geldi. Sonra bu kızlarağası kalyonunun bu acıklı durumu saadetli padişaha haber verilince derhal Venedik Balyozunu çağırıp:

Bre dinsiz mel'unlar! Niçin sulha aykırı iş işleyip bizim gemilerimizi alan düşmanları gemileriniz ile limana koydunuz? Büyük atam Süleyman Han'ın sulhü böyle midir?, deyince balyozlar, konsolos ve goncoloslar, padişah huzurunda yer öpüp: “Padişahım! Ahidnâmemiz ve sözleşmemiz böyledir ki, sizlerin donanmanız dahi diğer kralların gemilerini alıp limanımıza getirse misafirdir, diye hürmet edip limanımıza sokarız. Yoksa biz ahit bozanlık edip de kızlarağanızı gemisi ile almış değiliz. Haşa! Bu kötülüğü yaparak limana giren Malta kâfirleridir. Biz dahi onlardan şikâyetçiyiz.” diyerek başlarını eğdiler.(Temelkuran ve Aktaş,1982:454)

Yayılanın durduğu bir dönemde Evliya Çelebi'nin Osmanlı devletine hesap sorucu misyon yüklemesini merkezi otoritenin hâlâ etkin olduğu görüşüne sahip olması ile açıklayabiliriz. Zira Osmanlı henüz Batı karşısında ağır bir yenilgiye uğramamıştır.

Sultan İbrahim'in, Girit fethine taraftar olan Silahdar Yusuf Paşa ve Sadrazam Semim Mehmed Paşa'nın muhalefetlerine rağmen ikna edilerek sefer kararını almalarından sonra esas hedefin gizlenerek, Malta'ya sefer yapılacağını duyurulmasını Kâtip Çelebi bir tarihçi titizliği ile ifade etmektedir.

Bundan akdem “Asker-i İslam Malta'ya azm idecekdir.”sadası velvele-endâz-ı memâlik-i küffâr olduk da “Bunlar Malta diyü ‘azm ider ammâ, kasdı Girit olmak ihtimâldir.” diyü küffâr-ı Venedik (ki)dâ'im fikr ü nazarda tedkik ü im'ân ile yürür bir kavm-i bârik-i hayâldir-ihtirâz idüp Venedik'den bir üstâd irsâl eyledi. (Aycibin, 2016:869)

Aynı durumun Evliya Çelebi'deki anlatımı ise şöyledir:

Padişah -Bak a Yusuf! Sen ne tarafa sefere gidiyorsun?

Yusuf Paşa -Malta gazâsına gidiyorum.

Padişah -İnşallah, hay ve kayyûm olan Allah'ın takdiri ile seni Girid Adası gazasına memur ettim. Olmaya ki bu sırrı başka birine söyleyesin. Asla hiç bir kimsenin haberi olmasın. Ağzından "Malta gazasına memuruz." sözünden başka bir söz çıkmasın.

şeklinde tembihler ederek Yusuf Paşa'ya nasıl hareket edeceğini tek tek anlattığını ve sonunda da "Altınını, düşünceni ve mezhebini gizli tut." buyrulmuştur diyerek öğütler verdiğini anlatır. Evliya Çelebi, karşılıklı konuşmalarla tek düzeligi kırarak, anlatıma canlılık kazandırmakta, okuyucuya sır veriyormuşçasına onları olaya dahil etmektedir.

Aya Toderi Kalesi ile Nazarte limanının alınmasından sonra Hanya Kalesi'nin kuşatılması gerçekleşir.

Serdar-ı zafer-rehber mâh-ı mezbûrun yirmi dokuzuncu günü rûz-ı firûz-ı yekşenbihde gemiden çıkub Hanya karşısında kurulan bargâha nûzul eyledi. Ve fermân sudûr eyledi ki toplar ve darbzenler ve cebehâne ve sâir mühimmât sefâ'inden ihrâc oluna. Pes cümle levâzım çıkub leşker müheyyâ olduk da cumâdelûlanın üçüncü günü ahşâm vaktinde leşker-i mansur Kal'a-i Hanya'ya havâle olan Kilisa-yı Kostantin Depesi'nde meters kurmağa âgâz eyledi. Evvelâ tell-i merkûmda Rumili Beylerbeyisi Hasan Paşa ve sağ kol ve sol kol alaybeyleri ve Alacahisar (Kurusevac) ve Avlonya(Vlore) ve Delvine ve İlbasan (Elbasan) beyleri yedi balyemez ile âmâde olup, pişgâh-ı tophânede Yeniçeri Kethüdâsı Murad Ağa, yeniçeri tâ'ifesi Tırhala ve Köstendil ve İskenderiyye'ye dört top virilüp önlerine Hasekî 'Ali Ağa ve ba'zı yeniçeri ile sibe sürdü. Ohri ve Vulçitrın beylerine altı top virilüp Samsoncubaşı İbrahim Ağa neferi ile meters kurdu. Ve Mirlivâ-i Dukakin 'Ali Bey sipahileriyle ve serdengeçti ağaları ve Tunus dilâverleri Suda (Sovda) Boğazı'nda muhâfazaya tayin olundu ki imdâda gelen küffârî hisâra dühûlden men' ideler. Ve cenâb-ı Serdâr-ı zafer-yâr penâh-ı leşker olup, kendi tevâbi'i ile evvelâ Taşköprü'de 'asker tarafına nigezbân kurdular. (Aycibin, 2016:861)

En büyük tarihçi olarak nitelendirilen (Babinger,1992:215)Kâtip Çelebi'nin detaylarıyla anlattığı bu kuşatmada tarihi, sonraki nesillere tam olarak öğretme niyeti ve gayreti açıktır.

Aynı kuşatmayı Evliya Çelebi ise şöyle anlatır:

Sonra serdarın emri ile bütün yük ve çadırlar Hanya Kalesi'nin doğu, batı ve güney taraflarına top menzili dışına kuruldu. Dört tarafa karakollar tayin olundu. Bütün beylerbeyi ve askerler, âyân yük ve çadırları ile tayin olundukları yerlerde durdular. Yer yer çavuşlar tenbih edip, bütün gaziler yıkandılar. Herkes birbiriyle helalleşip, önce yeniçeri ocağı gün ışığında metrise girdiler. Ertesi gün sabahleyin deniz gibi asker ile grup grup süslü ve silahlı Müslüman askerleri ile başkumandan Yusuf Paşa kale altında yere batası kâfirlere karşı "Düşmana rağmen" büyük bir alay teşkil etmişlerdi ki, yeri cehennem olası bütün kâfirler Osmanoğullarına karşı korku ve dehşet içinde susmuş ve şaşırılmış kaldılar. (Temelkuran ve Aktaş,1982:461)

Evliya Çelebi kuşatmayı tarihçi yaklaşımıyla anlatmamakla birlikte alçak gönüllülüğü ve ince ruhluluğu sayesinde olayların iç yüzünü hissettirmeye çalışır. Yıkanmaları, helalleşmeleri gibi özellikleri söyleyerek Osmanlı askerinin o yıllardaki gaza düsturundan söz eder.

Kalenin sağlamlığını,vasıflarını Kâtip Çelebi uzun uzun anlatmaktadır:

Bu hisar binâsında akl-ı 'ukalâ kâsır bir hisardır ki rûy-ı zemînde mânendi yokdur. Ve Memâlik-i Mahrûse'de bu tarz üzre kal'a görülmemiştir. Ümerâ-i Venedik dört yüz seneden beri bu hisârın 'imâret ve bünyânına vesâ'ir cebehâne ve mühimmâtına bezl-i maktûr eyleyüp kemâl mertebe kâr u bâr metânetine revâc virmişler idi. Gerçi irtifâ' ve vüs'at ve metânetde Memâlik-i Mahrûse üzre kılâ' çokdur lâkin bu hisâr-ı mu'teberin tarzı gayr-ı mükerrerdir. Evvelâ bir düz yerde, Galata kadar tûlânî vâkı' olup yedi burc-ı refî' ki her biri vüs'at ve irtifâda birer hisâra benzer ve her birinde yirmişer balyemez top konup bin nefer ceng eri âdem alır.(Aycibin, 2016:862)

Az da olsa sayısal verileri de kullanan Kâtip Çelebi kalenin anlatılan üslup üzere inşâ edileli seksen yıl olduğunu, hisar duvarının toprağını da papaz vasiyeti ile Hanya'nın büyük pazarına gelen kadın ve erkeklerin üçer torba taşıdıklarını, aksi halde lanetlenecekleri korkusu olduğunu nakleder.

Kalenin sağlamlığı Evliya Çelebi'de ise şöyle dile getirilmektedir:

Sözün kısası yedi koldan on yedi kat bütün gaziler metrislere yürümekte kusur edilmedi ise de İskendervari dört köşe sağlam bir kale olduğundan iş gecikiyordu. Kuzey tarafı liman olduğu için o taraftan metrise girmek imkânsızdı. Açıklandığı üzere ancak karada doğu, batı ve güney taraflarından metrise girildi. Melûn ve dinsiz kâfirler Kıbrıs gazasından beri Osmanlılar ile savaşmadıkları için askeri dinç, cebhânesi ve diğer mühimmâtı çok idi. Yedi gün yedi gece dakika geçirilmeden kırk bin top, yüz binlerce tüfek, binlerce kazan humbara atardı. Kaleyi meşalelerle aydınlatırlardı. Yedi gün içinde yedi bin kişi şehitlik şerbetini içti. Şehitlerin eşyası hazineye teslim olundu. (Temelkuran ve Aktaş,1982:461)

“İskendervari dört köşe sağlam bir kale” benzetmesinin yanında Evliya Çelebi'nin rakamları ısrarla kullanma isteği açıkça görülmektedir. Şehit sayısında abartı sezilse bile Osmanlı'nın savaş talimhanesi olarak nitelendirilen Girit Savaşı'nda dokuz yüz bin Osmanlı askerinin hayatını kaybettiği tahminleri (Dankoff,2010:133)göz önüne alındığında ifadelerin Evliya Çelebi tarafından şehit sayısının çokluğunu ifade etmek için bu şekilde kullanıldığı varsayılabilir.

Ayrıca “Melûn ve dinsiz kâfirler Kıbrıs gazasından beri Osmanlılar ile savaşmadıkları için askeri dinç, cebhânesi ve diğer mühimmâtı çok idi.” cümlesi ile Evliya Çelebi'nin ince bir eleştiri yaptığı da gözden kaçmamaktadır. 1571 Kıbrıs'ın alınmasından Girit Seferi tarihi olan 1645'e kadar fetih görmeyen Osmanlı ordusunun bunca yıl gaza etmemesi özellikle halkın dilinde dolaşiyor olmalı ki Evliya Çelebi onların bu arzu ve beklentilerine tercüman olmuştur. Bir müshâp nezaketi içinde yöneticilere “ Siz gaza etmediğiniz, başıboş bıraktığınız için düşman bu kadar güçlendi. ”demeye çalışan Nâsir'in ince fakat oldukça ağır eleştirisi gözden kaçmamaktadır.

Muhasaranın onuncu gününü her iki nâsir de anlatır.

Muhâsaranın onuncu günü rûz-ı pencşenbihde fermân-ı Serdâr ile Murâd Ağa kolundan kal'a-i hisârın küşesinde yeniçeri tâbye düzüp sibe sürmeğe âğâz eyledi. Ertesi, cum'a günü Hasan Paşa Rumili 'askeri ile yeniçeri tâbyesinin yemininde hisâra sibe sürmeğe âğâz idüp, bi-'inâyeti'llâh emân sancağı dikildiği mahalle doğru -ki kullenin intihâsı idi- yürünmeğe mübâşeret olundu. Tarafeynden top ve tûfeng sadâsını felekde melekler işidüp, küffâr zir-i zemînden kendiyeye bir çâre kasd idüp cânib-i 'askere lağım sürdü. Ammâ sâlârân-ı kâr-dân melâ'înin hîle ve tedbirinden gâfil olmayup anlar dahi üstâd beldârlar ve yarar lağım-zenler ta'yîn eylediler. (Aycibin, 2016:866)

Yedi gün içinde yedi bin kişi şehitlik şerbetini içti. Şehitlerin eşyası hazineye teslim olundu. Amma Allah'a hamdolsun Müslüman askeri bundan zerre kadar korkmayıp, rakaz sahibi serdarın teşviki ile gayret gösterip metrisleri ilerletmekte idiler. Bu gayretle onuncu günü hendek kenarına varıldı. Ve yedi koldan balyemez toplar kalede delikler açardı. Ama bundan kalenin en ufak haberi olmazdı. Sanki bir Demâvent dağı idi. Bu hâl üzere yirmi gün yirmi gece savaş oldu. Melûn kâfirler topa tutulmuş maymun gibi yeni yeni uykudan uyanıp kudurmuş yılana dönmüştü. Hile, şeytanlık ve ateş oyunları ile İslâm askerlerini kebab ederdi. İslâm askeri bu hile ve melânetlerine bakmayıp, günden güne fedakârlıklarını artırıyorlardı. Şam eyâleti, Maraş, Karaman, Trabzon eyâletleri kum tabya tarafından toprak sürmeğe memur olup, dağlar gibi toprak gelirken, kötü hareketli kâfirler kale içinden el kumbarası, kazan kumbarası ile tımar erbabını yakıp yandırdı. Sonunda toprak sürmek mümkün olmadı. Yer yer lâğımlar kazılmaya başlandı. Kalenin batı tarafından -ki Nazarte tarafıdır- üç ağızlı bir lâğım atılıp yetmiş arşın kadar yeri havaya uçuruldu. Ve üzerindeki kâfirler fitneci kargalar gibi gökyüzüne uçup, cehennemine Veyl deresine düştüler. (Temelkuran ve Aktaş,1982:462)

Muhasaranın onuncu gününü her iki nâsir de olaylar bakımından hemen hemen aynı şekilde anlatmakta, lağımlar kazıldığından bahsetmektedirler. Yalnız, Evliya Çelebi'de “Demâvent dağı gibi/ topa tutulmuş maymun gibi/ kudurmuş yılana dönmek/ fitneci

kargalar gibi/ dağlar gibi toprak...”gibi benzetmelerin anlatıma kazandırdığı akıcılık dikkat çekmektedir.

Hem Evliya Çelebi hem de Kâtip Çelebi lağım fennini görerek tedbir alan kâfirin nice İslâm askerini şehit ettiğini anlattıktan sonra kuşatmada “dil alma” yöntemine de başvurulduğunu belirtmektedir.

Serdar hazretleri kelle getirene elli altın, dil getirene yüz altın ihsan etmeğe başladı. Bunu gören gaziler can ve gönülden can başvurup birkaç kere ta kale içinden kelle ve dil getirdiler.(Temelkuran ve Aktaş,1982:462)

Esnâ-i rezmde Serdengeçen Ağası, Yahyalı-zâde Arnavud Hasan Ağa şehid olup, Kethüdâ-ı Ceneral elliden ziyâde kâfir ile kılıcdan geçüp başları ve yarar diller ve tablları ile ‘ale’s-sabâh huzûr-ı Serdâr’a ‘arz eylediklerinde cümlesine ‘inâyetler idüp ‘Ali Bey’e ve serdengeçen ağalarına fâhir hil’atler giydirdi. (Aycibin, 2016:866)

İslâm ve Türk tarihinde istihbarat için esir alma yöntemine sıklıkla başvurulmuştur. İfadelerden de anlaşılacağı üzere bu durum Hanya kuşatmasında da gerçekleştirilmiştir. Osmanlı Devletinde ihtiyaç hasıl olduğunda gerçekleştirilen bu durum kuşatma esnasında da uygulanmış, “baş ve dil getirmek” uygulaması askerin maddi, manevi kazanç sağlamasına imkân tanımıştır. (Gökalp, 2014:47)

Elli dört gün süren muhasarayı Kâtip Çelebi gün gün anlatmakta, Evliya Çelebi ise muhasaranın onuncu gününü zikretmekte, daha çok genel ifadeler kullanmaktadır. Yine Evliya Çelebi Hanya generalinin oğlunun yakalanıp getirilmesi, kâfirlerden birinin canbazlık ederek kaleden inip büyük serdarın huzuruna gelmesi, Rum mahallesine gönül alıcı oklar atılması gibi olayları okuyucuyu cezbeden üslûbuyla anlatır.

Her gün yüz, iki yüz kişi şehit olurdu. Bu kuşatmada geçen olayları geniş olarak yazacak olursak başlı başına bir cilt olur. Onun için kısaltarak bildirmekteyim, diyen Evliya Çelebi nihayet kâfirlerin kırk bin eli kılıçlı, kalkanlı serdengeçti Osmanlı yiğitlerini hazır görünce “Aman” dilediklerini belirtir.

Elli dört gün süren muhasaradan sonra Kale’nin teslim edilişi Kâtip Çelebi tarafından şöyle anlatılır:

Pes cümlesi müşavere idüp ümerâ ve ‘asker ve şehir halkı teslim-i hisâra rızâ virüp rûz-ı şenbih beyne’s-salâteyn kapudanlar tabl çalarak mahll-i yürüyüş olan gediğe geldi. Sibede olan ‘asker âlât-ı cenge dest urduk da gördüler ki gelen kimseler burûc-ı hisârda nişân-ı ceng olan râyât-ı sürh ü siyâhı ser-nigûn idüp bir ak sancak dikdiler. Ve sadâ-yı emân resîde-i küngüre-i âsmân oldu. Ve hemân sâ’at bir bellü başlu kapudanları -ki Arnavud asıllı ihtiyâr, leşker-i küffâr idi- bayraklara inüp “Emân-ı Pâdişâhî var mıdur?” didik de sâlârân-ı leşker “ Emân mukarrerdir.”didik de fi’l-hâl inüp Hasan Paşa’nın eteğin öpdü ve Serdâr huzûrunu istid’â eyledi.(Aycibin, 2016:879)

Sanatlardan uzak, sade bir dil kullanan Kâtip Çelebi’nin tek isteğinin anlaşılır olmak olduğu açıktır. Zira sadece manayı önemser ve tek isteğinin yaşananları, hakikatleri olduğu gibi anlatmak olduğunu bir âlim olarak toplumun düzen ve devamını sağlamadaki görevini layıkıyla yaptığını sezdirir.

Evliya Çelebi zaferi daha da yüceltmek için Hanya generalini de anlatır.

O gece, kuşatılanlar gemilerine binip ada ada barınacak yer aramaya koyuldular. O gece burç ve duvarlar üzerinde ezan okunup bütün gaziler metrislerden çıkarak kalenin kapı ve duvarları üzerine kat kat dizildiler. Bir kere gülbangi Muhammedi, bir yaylım top, tüfenk şenlikleri oldu. Üç gün üç gece donanma-yı hümâyun top tüfek sadasından yer ve gök o uçsuz bucaksız deniz coşup taşı. Kuşatılanlar(Apokorne) ve (Kandiya) taraflarına gitmişlerdi. Hanya generali olacak melûn bu şenliği, ezân-ı Muhammedileri işiterek çan kulelerinin üzerinde haç yerine yeşil Peygamber sancağının dikildiğini görünce “Bu hâli görmemek yeğdir.” diye parmağı ile kendi gözünü çıkardı. (Temelkuran ve Aktaş,1982:464)

Deniz yolculuğunu sevmeyen, saatlerce at binen, kılıç kuşanan, sesinin güzelliği sebebiyle fetihlerden sonra ilk ezanı okuyan (Dankoff, 2011:170)Evliya Çelebi, seyahat tutkusunu gaza tutkusuyla birleştirmiş, birçok sefere iştirak etmiştir. Azak, Kırım, Leh, Moskof, Kazak gazalarından sonra Girit’in dokuzuncu gazası olduğunu ifade eder. Gazaları gezileri için

fırsat olarak gören Evliya Çelebi kronik ve resmî belgelerde eksik bırakılan askerin ruh hali, beklentileri, motivasyonu ve gaza düşüncesi hakkında (Ertaş,2012:79) bilgiler vermesi bakımından da önemlidir. Ayrıca “Kuvvet-i bâzû-yı Sultaniyle alındı Girid: sene 1056” şeklinde tarih düşürmesi de dönemi ile ilgili aktardığı olaylarda tıpkı bir tarihçi disiplinine sahip olduğunu göstermektedir.

Bir asker çocuğu olup asker sınıfına giren Kâtip Çelebi de Tercan, Erzurum, Hemedan, Bağdat muhasarasına iştirak etmiş, IV. Murad’la Revan seferine katılmış seferlerde on yılını harcamış, cihad-ı asgardan, cihad-ı ekbere, askerle yapılan savaştan cehaletle yapılan savaşa (Özçelik,2017:3)dönmüş, 1645’te de haritacılık merakı sebebiyle Girit Seferi’ne katılmıştır.

Giritte Hanya Kalesi’nin fethinden zaferle dönen Yusuf Paşa’nın şehit edilmesini her iki nâsirimiz de ele almış, idari ve askeri konulardaki boşluk ve yetersizliklere işaret etmişlerdir. “Ednâ sebep ile izâle olundu.” ifadesini kullanan Kâtip Çelebi ile “haksız yere şehit edildiğini” ifade eden Evliya Çelebi’nin asıl vurgulamak istedikleri ise istikrarsızlık ve yönetim boşluğudur.

Hanya Kalesi’nin fethinden zaferle dönen Evliya Çelebi babasının elini öper ve “Muhterem Babamızın Anlattığı Garip Bir Hikâye ”başlığıyla babasına Girit Adası’nın fethiyle ilgili anılarını anlatır. O garip hikâye kısaca şöyledir:

Sultan Ahmed Han zamanında yeni bir cami inşaatına başlanmış, padişah Evliya Çelebi’nin babasının da bulunduğu bir toplantıda bu camiye bir vakfın gerekli olduğunu söylemiştir. Oradakiler Girit’in fethedilmesini, gelecek verginin de camiye bağışlanmasını önerirler. Padişah ise Celali isyanlarıyla uğraşıldığını hem Venedik ile barış antlaşması olduğunu belirtir. Toplantıda bulunan Evliya Efendi kehanette bulunarak Murad Paşa’nın Celalileri öldürerek kuyulara dolduracağını, bu sebeple kendisine Kuyucu Murad Paşa denileceğini ve bunun müjdesinin padişaha geleceğini söyler. Söylenen olunca

Rakibin biri öldü biri kaldı

Yazık ki öleceği diri kaldı. (Temelkuran ve Aktaş,1982:468)

diyerek padişah, Girit’in fethine teşvik edilir. Babası sayesinde geçmişe yönelik Evliya Çelebi, anlatımı belli bir zaman süresiyle sınırlamadan zamanı istediği gibi kullanır. Bu garip hikâyelerin okurun dikkatini özellikle kendi döneminin yöneticilerine yönelik eleştirilere çektiğini(Diniz,2017: 50) kabul etmekle birlikte Evliya Çelebi’nin bunu tereyağından kıl çeker mahiyette yaptığını müşahede etmekteyiz. Müsahiplik görevinin de etkisiyle tatlı dilli, ince ruhlu, zarif Çelebi’nin yine kırıp dökmeden eleştiri yaptığı açıktır. Ayrıca Evliya Çelebi Sultan Ahmed Han oğlu Sultan İbrahim Han dönemindeki fetihle durumu kendi zaman dilimine bağlar.

Kâtip Çelebi ise toplum ve devletin bekası için savaşlarda hatalı davranan serdarlara ve “Kissadan hisse budur ki devlet başında bulunanlar...”ifadeleriyle yöneticilere eleştiri ve uyarılarını açık açık yapmaktadır.

1668’de Edirne, Gümölcine, Selanik gibi Rumeli şehirlerini gezen Evliya Çelebi Anabolu’dan gemiyle Girit’e yeniden geçmiş 1669’da Kandiye Kalesi muhasarasına katılmış, Kandiye Fetihnâmesi kaleme almıştır. Tahrir heyeti ile birlikte Girit’i gezip burası hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. 1657’de vefat eden Kâtip Çelebi’nin ise Kandiye muhasarası ve Girit’in tam olarak fethine ömrü vefa etmemiştir.

Her iki nâsir de Girit Adası hakkında tamamlayıcı bilgiler vermiştir.

Sultan Mansur bu Girit Adası’nı fethettiğinde yetmiş yedi sene ellerinde bulundurmışlar iken Arap taifesi bu Isfakya keferelerinden kız aldıkları için bunların aralarına Arap karışmıştır. Bunun için buranın halkı Arap, Acem ve hem de Rumca konuşurlar. Çoğu zaman Venedik kralına boyun eğmeyip itaat etmemişlerdir. Fetihden sonra Osmanlı devletine harbe ucuyla itaat etmişlerdir, diyen Evliya Çelebi Girit’in tarihçesi hakkında kısaca bilgi vermiştir.

“Birinci Bölümün Bütünlemesi” başlığı altında Kâtip Çelebi Girit Adası hakkında Atlas kitabından ve tarihçi, yazar Pelinius’tan bilgiler aktarır.

Atlas kitabında yazılı olduğu üzere Girit Adası uzunlamasına bir adadır. Doğudan batıya iki yüz yetmiş mil uzunluğu ve elli mil eni vardır. Çevresi firdolayı beş yüz seksen mil olup içinde büyük dağlar ve sular vardır. Şenlik ve verimli bir adadır.

Pelinius şöyle der: Kırata Adası'nda bütün ürünlerin en iyisi ve en güzeli çıkar. Yemişi güzeldir. Bal, safran, laden ve antimon olur. Yırtıcı ve insana eza veren canavardan kurt, tilki ve yılan olmaz. Ve baykuş başka yerden getirselers dahi ölür. (Gökyay,2017:159)

Eski yazarlar şöyle der ki, diyerek adanın tarihçesi hakkında bilgiler veren Kâtip Çelebi, Çupiter, Redamantos, Minos hükmeyledikten sonra Yunanlılara, Roma ve Kayserlerin başkumandanı Metellus Yunanlardan adayı alınca bu kumandana Kietikus, dediklerini sonra İstanbul kayserine, Flandriya beyi ve Kostantiniyye padişahı Baldonius'a geçtiğini onun da adayı Monktrat beyine bağışladığını, miladın 1194 tarihinde Venedik beylerine altın karşılığında sattığını anlatır. Adaya ait bilgiler için çeviri eseri Levâmiu'n-Nur'u işaret eder. Adanın fetihlerinden Atlas kitabının bahsetmediğini bu sebeple İslâm tarihlerine müracaat ettiğini belirten Kâtip Çelebi, adanın Emevi ve Abbasiler zamanındaki durumunu da kısaca ifade eder. Bu yönüyle Kâtip Çelebi, Osmanlı Devletinde Batı kaynaklarına başvuranların belki de ilkidir. Mısırlı tarihçi Emir Cemalüddin Ebul-Mahâsin Yusuf b. Tagriberdi ez-Zahir'in verdiği bilgilere dayanarak Hişamoğlu Hakem zamanında Endülüs'te çıkan Rabz olayından söz eder. Kurtuba'dan sürgün olan on bin kadar kimsenin İskenderiye'den Girit'e geçip burayı zaptettiklerini anlatır. Devamında da Arap tarihçi ve ansiklopedi yazarı Nüveyri'den bilgiler aktarır. İslâmlardan ilkin Muaviye zamanında Cünada'nın gaza ettiğini sonra Endülüs fethinde Girit'in kimi yerlerinin alındığını, Endülüslü Habiboğlu Ebu Hafs Ömer'in hisarlardan birini alarak karargah edindiğini sonra da yavaş yavaş bütün adayı zaptedip kâfirleri haraca bağladığını Hişamoğlu Hakem Kurtuba'dan halkı sürünce onların da İskenderiye'den bu adaya geçtiklerini belirtir.

Kâtip Çelebi'nin adanın tarihçesini anlatmasının asıl nedeni ise Habiboğlu Abdülaziz'in durumuna işaret etmektir. Tarihte yaşanmış bir olaydan söz ederek o gün yaşanan bir sıkıntıya cevap olmak üzere çıkarılması gereken dersleri belirten Kâtip Çelebi, devlet adamlarının ve iktidarda bulunanların tarihi bilme ve okumaları hususunda ısrarcıdır. Vurgulamak istediği olay şudur:

Ermanos Kayser, ada padişahı Habiboğlu Abdülaziz'e elçi gönderip dostluk temelini attı; dedi ki "Gemiler düzüp orduyu silahlandırarak memleketi yağmadan ne elde edilirse ziyadesiyle verilir, bu çekiye ve sıkıntıyı çekmek neden? İki tarafta da güven kalkmış olup yollar kesilmiştir. Yeğreği budur ki padişah gemilerini çıkarmayup yağmadan elde edilen malı artuğuyla bizden ala. Gönül hoşluğu ve rızasıyla gönderilmesi kesindir." diye ahmakların beğenüp kabul edeceği bir yüze gülücülükle Abdülaziz'i avladı. O da düşman tuzağını ve hilesini öğüt diye anlayup sözüne uydu. Gemileri çeküp askere yüz vermez oldu. Ermanos, bu aldatmanın gereklerini tamamlamak için bir iki yıl peşkeş ve mal gönderdi, tüccarı o tarafa uğrattı. Abdülaziz mal toplamak ardına düşüp gaza ve savaştan oturak oldu. Vaktaki düşmanla barış yapıldı, askere aylık vermek, yok yere hazineyi telef etmektir, diye yiyeceklerini kesti ve hak sahiplerinin haklarını boşladı.

Düzenbaz kayser elçi gönderüp "Ülkemizde kıtlık vardır, ekinler ve bitkiler olmadı. Beş yüz kadar kısrak Girit otağına geçüp otlasın, doğan erkekleri de padişahın olsun, diye ruhsat alup geçürdükten sonra Anadolu hâkimine ki -onların dilinde Dimestekiyustur-serdar edüp asker ve gemilerle gönderdi. O da gidüp yundlara bindi. Abdülaziz gafilken payitahtın bulunduğu şehre vardılar. Sabah namazında kapıları açtıkları gibi içeriye girüp sarayda bulduklarını hep öldürdüler. Abdülaziz de o sırada öldürülüp gönderdikleri malları ve hazineleri artuğuyla alup gemilerle kaysere gönderdi. Sonra da Girit valisi baş eğmeyen Müslümanları aç bırakarak ve evlerine, çocuklarına göndermeyip zorla hapsederek Hristiyan etti.

Kıssadan hisse budur ki devlet başında bulunanlar hiç bir zaman düşman hilesinden gaflet etmeyüp öğüt yüzünden görünen sözlerle iş görmek, tedbir ve akıl yolunu bulup gaza ve savaş yoluna ne gerek diye düşünmeyüp gevşeklik göstermek doğru değildir. Son pişmanlık işe yaramaz. Gereği, gerekmez iken iş edünüp sıkı tutmak gerek. Bu Girit fethi dolayısıyla karada ve denizde nice olaylar meydana geldi. Bu fetih sırasında kimi vasıtalarla kusur ve tedbirde gevşeklik gösterilmesi yerle bir olası kâfirlerin şirretliklerine yol açarak onları üstün geliyor gibi gösterdi. (Gökyay,2007: 160-161)

diyen Kâtip Çelebi, Tuhfetül-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr adlı eserin bazı aksaklıkların giderilmesi yolunda kaleme alınmış olduğunu ifade eder.

Bu iş(anlatılan) Atlas kitabının söylediğine aykırı değildir. Ancak onda bu olaylardan söz edilmeyüp, fennin konusu gereğince üstü kapalı bırakılmıştır, diyen Kâtip Çelebi, söz konusu Atlas adlı eserin coğrafya kitabı olduğu için belki bu durumun mümkün olabileceğini söylese de G. Mercator ve Lud.Hondius'un 1621'de basılan eserini eleştirmekten de geri kalmaz. Aşırı derecede kitaba düşkün ve en çok tarihi ve biyografik eserlerle meşgul olan Kâtip Çelebi'nin tarihten bir ders vermek için birçok kitap karıştırdığı ortadadır.

Evliya Çelebi ise "Girit Adası Hakkındaki Tamamlayıcı Bilgilerde" Kâtip Çelebi gibi Ada'da yetişenlerle tamamlayıcı anlatımına başlamakta, tahrir heyetiyle dolaşarak adadaki köy, kale, kasaba, imaret yerlerini, Isfakya Dağlarını, orada yetişen ürünleri, hasları, tımarları, haraçları, vakıfları sicile kaydettiklerini anlatmaktadır.

Şimdi ey vefalı kardeşler, Osmanoğulları eline Mısır gibi bir vilâyet daha girdi.Zira yeryüzünde her ne yetişirse bu Girid Adası'nda beş kat daha fazlası yetişmektedir. Bitki, ot, meyve, ne varsa...Çiftçiler bir kile buğday ekseler, bir kile buğdaydan yüz kile iri daneli buğday elde ederler. Bunun kilesine mahsar derler. Mısır'da erdeb, Diyarbakır ve Erzurum'da somar, Bağdat'ta se'âr ve Anadolu'da kile derler. Girid'de arpa ve diğer yiyecekler az olur. Fakat balı meşhurdur. Atina vilâyetinin balı gibi misk ve anber kokusu gibi kokulu olup kırk çeşidi vardır. Kırk çeşit zeytini olur ki, daha taze iken hurma gibi lezzetlidir. Zeytinyağı ise hiçbir diyarda olmaz. (Temelkuran ve Aktaş,1982: 264-265)

Evliya Çelebi'nin Girit'e Mısır benzetmesi yapması yanlış değildir. Zira Osmanlı Devleti Mısır sayesinde Hindistan ticaret yollarının önemli bir kısmına hâkim olarak buradan elde edilen gelirlerle ekonomik yönden güçlenip hazinesini doldurmuştu. Yıllardır fetih yüzü görmeyen ve birtakım maddi sıkıntılar yaşayan Osmanlıya burası yetiştirilen ürünler ve ticari konumuyla ilaç gibi geleceğinden Çelebi içten içe sevinmektedir.

Apolonya, Semane adlı kalelerinden, üç yüz altmış adet akarsuyundan, sekiz yüz altmış adet gelişmiş köyünden, bir zamanlar altı yüz bin olup şu an yetmiş bin kadın, yüz elli bin adet Müslüman asker ve yedi bin (Rum'dan dönme) Burma tairesi ile nüfusundan, on yedi sağlam, askerli kalesinden, iki bin sekiz yüz adet küheylan at, yetmiş bin katır, iki yüz altmış üç bin camız ve sığır ile kırk katar deve, mîrî altı milyon keçi ile hayvan varlığından ve dağ, ova ve meralarının sayısının dokuz yüz bin adet, yüz yetmiş altı bin ekili yer, altı bin adet su değirmeni, dokuz gölü bulunduğundan bahseder. Kırk dört adet tekâliften (vergi)ancak dört adedinin Hz. Ömer kaydı üzere(Kovan hakkı, senede bir buğday öşrü, bağ dönüm hakkı ve bostan hakkı ile reis-i harac)alınacağıнын ferman olunduğunu anlatır.

İnsanların yüz renklerinden (Dört renk üzere: batı tarafları halkı beyaz; Hanya tarafı halkı rençber olduklarından buğday renkli; Retim'den Kandiye'ye kadar olan yerlerin halkının kırmızıya yakın; dördüncü çeşit halkın ise Isfakya halkı olup turuncu renkli), adada servi ağacının bol olduğundan, evlerin dam ve bamların servi tahtasından olduğu için güzel koktuğundan söz eder. Girit halkı Rumlarının siyah tartuzlu şayka kullandıklarından, giysilerinin siyah aba ve siyah şalvar olup Frenk pabuçları giydiklerinden, kadınlarının başlarına beyaz bezler örttüklerinden; bir kısmının Morava vilayetindeki Çokona keferesi kadınları gibi beyaz kâtibî sarık kullandıklarından bir kısmının da saçlarını örüp başka bir çeşit bağladıklarından bahseder.

Fistanları renkli çukadandır, ipek giyenler de vardır. Zengin olanları kadife kumaşlardan yapılmış elbiseler giyerler. Lakin koltukları altında, önlerinde ve arkalarında hamal semerleri gibi yumru fisanları olup kambur şekilli olurlar. Cimada kolaylık olsun diye kadınların elbiselerinin bellerinde yumru şekiller yaptırmışlardır. (Temelkuran ve Aktaş,1982: 268)

Evliya Çelebi Girit'in yetiştirilen ürünleri başta olmak üzere, madenleri, kaleleri, akarsuları, hayvan ve mal varlığından tutun da insanı, halk arasında kullanılan yaygın isimler, toplumsal yaşam, mitler, batıl inançlar, âdet ve gelenekler, mutfak kültürü, din, ekonomik hayat, eğitim ve öğretim, mimari ve şehircilik gibi daha pek çok önemli bilgiler verir. Eserinde farklı coğrafyalarda yaşanan hayatları, insan ve maddi kültür öğelerinin dengeli bir sunumunu bize iletir.(Turan,2015:103)

Girit Adası'nın üç yılda bu kadar durumunu öğrendiğini, bilebildiği derecede özelliklerini yazdığını söyleyen Evliya Çelebi, 1080 senesi Kurban Bayramı'nda İstanbul'a gitmenin ferman olunduğunu, Kandiye'de kalacak olan asker, zeâmet ve tımar sahipleri ile iş erlerine derecelerine göre samur libaçe ve hilatler giydirilerek vedalaşıldığını, Kandiye'nin fethine dair fetihnâmeler yazılması için ferman çıkartıldığını, kendisinin de Kandiye Kalesi Fetihnâmesi'ni sadrazama sunduğunu ve iki yüz altın ihsan olunduğunu belirtir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti topraklarına en son katılan yerlerden biri olması, uzun ve zahmetli seferlerden sonra alınması sebebiyle Girit hakkında birçok eser vücuda getirilmiştir.24 yıl süren Girit fethi Osmanlı Devletinin maddi ve manevi zararlara uğradığı, üstünlüğünün tam anlamıyla tartışıldığı bir dönemdir.1645'te başlayıp 1669'da Osmanlı vilayeti olan Girit, gerçekten imparatorluğun savaş talimhanesi olmuş, fethi gurur meselesi yapılmış, büyük zorluklarla elde edildiğinden bu seferin Hanya, Kandiye Kaleleri fethi için ayrı ayrı fetihnâmeler kaleme alınmıştır. Son kalıcı başarının hatırlanması ve hatırlatılması babında müelliflerimiz derleme veya bir başka eserden olduğu gibi aktarma yapmamışlar, hâdiselere bizzat şahit olup olayları yaşamışlardır. Karşılaşmışlar mıdır bilemiyoruz ama her iki nâsirimiz de 1645'te Hanya Kalesi fethine katılmışlardır. Biri gezme diğeri ilim aşığı bu iki Osmanlı aydınının çağlarının çok ötesinde olduklarını söylemeliyiz. Sade nesrin bu iki temsilcisi anlatım özellikleri bakımından her biri kendi yolunu bulmuş akarsu gibidirler. Biri, Evliya Çelebi, nesre tad verme adına alışılmışın dışına çıkarak; konuşur gibi kaleme alma, okuyucunun ilgisini çekme, anlatımda zaman kavramında sınırsızlık, gerçekle, hayali sentezleme gibi daha pek çok özelliklerle; çağının rağbet gören nesir anlayışını hiçe sayar. Diğeri Kâtip Çelebi ise mirasını, hayatının belli bir dönemini ilmi çalışmalara adanmış, sözü uzatmaktan kaçınmış, üsluptan çok manayı önemsemiş, daha gerçekçi bir hayatın yansımalarına uğraşmıştır. Nesir anlayışları aynı olsa da(sade/orta)anlatışları siyah ile beyaz kadar farklıdır.

1645'te Girit Hanya Kalesi muhasarasına katılmalarının yanında, haritacı, tarihçi, savaşçı, hâfız, kâtip, aydın olma özellikleri gibi aralarında pek çok ortak nokta bulunan 17. yüzyılın bu iki nâsirinin Girit anlatısında tespit edebildiğimiz en önemli ortak noktaları ise yaşadıkları yüzyılda her ne kadar Osmanlı Devleti dünyanın önemli siyasi ve askeri gücü olarak görünse bile durumun iç yüzünü idrak etmeleridir. Her iki müellifimiz de aydın olarak sorumluluklarının farkında olup gerilemeyi durduracak tedbirler önermektedirler. Kendi toplumunu ciddiye alan, yaşadıkları hayatın ve devletin önemini kavrayarak, tedbirler sunan bu iki nâsirin, buldukları toplumda yöneticiden avama her kesimden insanı uyaran gayret ve çırpınışlarını düşündüğümüzde 17. yüzyılda nesrin canlanması ve bu iki nâsirimizin nesri, özellikle sade nesri tercih etmeleri bizce tesadüf değildir.

KAYNAKÇA

- Adıyeke, N. (1999).Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi Ve Psikolojik Sonuçları. XIII. T.T. Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, 4-8 Ekim 1999, Cilt III/I.ss.154.
- Akün, Ö.F. (2013).Divan Edebiyatı. İstanbul: İsam Yayınları.
- Aycibin, Z. (2016). Fezleke(Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655).İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Babinger, F. (1992). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri. Mersin: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çaldak, S. (2006).Eski Türk Edebiyatında Nesir.Aylık Eğitim Dergisi,Sayı77-78, Temmuz-Ağustos,ss.74.
- Dankoff, R. (2010).Seyyah-I Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı. Çev.Müfit Günay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R. (2011).Seyyah-I Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı.Çev. Yahya Kemal Taştan. Karadeniz Araştırmaları, Sayı 28,Kış, ss.170.
- Dankoff, R. (2013).Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü. Çev.Semih Tezcan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Diniz, Y.Ö. (2017).Evliya Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası.İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Ertaş, M.Y. (2012).Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gaza. Tarih İncelemeleri Dergisi. Cilt 27,Sayı1, Temmuz,ss.79-100.
- Gökalp, H. (2014). Bir Askerlik Terimi Olarak til/tıl/dil ile Kurulan Unutulmuş Deyimler. International Journal of Language Academy. Volume 2/3,Autumn,ss.40-73.
- Gökyay, O. Ş. (2007).Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr. İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- İz, F. (2011). Eski Türk Edebiyatında Nesir. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, A. (2016). Klâsik Türk Edebiyatında Tarz-ı Nesir Üç Müdür? Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi, Prof.Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu Özel Sayısı,Yıl 2, Sayı 3,ss.51-79.
- Levend, A. S. (2000). Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mengi, M. (2007).Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası.Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 5,Sayı 10,ss. 43-76.
- Mengi, M. (2014).Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özçelik, İ.(2017).Kâtip Çelebi'nin Penceresinden Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatına İlişkin Bazı Düşünceler. Ulakbilge,Cilt 5,Sayı 9,ss.1-28.
- Temelkuran, T. ve Aktaş, N. (1976).Evliya Çelebi Seyahatnamesi. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Tolasa, H.(1977).Divan Nesri-Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C.2.İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tukin, C. (1996).Girit.İslam Ansiklopedisi, Cilt 14.İstanbul:İsam Yayınları.
- Turan, N. S. (2015).Seyahatnâme'den Yansıdığı Biçimiyle 17.Yüzyıl Arnavutluk Şehirlerinde Kimlik Kültür ve Toplumsal Yapılar. Sosyoloji Konferansları,No:51,ss.83-106.

AİLE İLİŞKİLERİ ÖLÇEĞİ TÜRKÇE KISA FORMUNUN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİ

Ahmet AKIN

Prof.Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı,
ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

Ümran AKIN

MEB - uakin@sakarya.edu.tr

Dilek KARACA

İstanbul Medeniyet Üniversitesi - dilekkaraca_01@windowslive.com

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Fok, Allen, Henry ve Team (2014) tarafından geliştirilen Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunu Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik güvenirliğini incelemektir. Araştırma 192 ortaokul öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formu 16 maddeden ve bağlılık, ifade edebilirlik ve çatışma şeklinde üç alt boyuttan oluşmaktadır. Çatışma boyutunda yer alan maddeler ters kodlanmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda üç boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2= 99.22$, $sd= 101$, $RMSEA= .000$, $SRMR= .054$, $CFI= .99$, $IFI= .99$, $GFI= .94$, $AGFI= .92$). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .73 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .22 ile .51 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Aile İlişkileri Ölçeği Türkçe Kısa formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile İçi İlişkiler, Geçerlik, Güvenirlik, Doğrulayıcı Faktör Analizi

THE VALIDITY AND RELIABILITY OF TURKISH VERSION OF THE BRIEF FAMILY RELATIONSHIPS SCALE

ABSTRACT

The aim of this research is to Turkish to examine the validity and reliability of Turkish form of the Brief Family Relationships Scale (Fok, Allen, Henry, & Team, 2014). Participants were 192 secondary school students. Turkish form of the Adolescents Brief Brief Family Relationships Scale consists of 16 items and three subscales. Confirmatory factor analysis demonstrated that 16 items loaded on three factors ($\chi^2= 99.22$, $df= 101$, $RMSEA= .000$, $SRMR= .054$, $CFI= .99$, $IFI= .99$, $GFI= .94$, $AGFI= .92$). Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient of the scale was .73. Corrected item total correlations varied between .22 and .51. These results demonstrate that the Turkish form of the Adolescents Brief Brief Family Relationships Scale is a valid and reliable instrument.

Keywords: Family Relationships, Validity, Reliability, Confirmatory Factor Analysis

GİRİŞ

Aile bireyin doğumundan yaşamının son anına kadar birlikte olduğu ve gelişimini duygusal, sosyal, fiziksel ve zihinsel açıdan etkileyen son derece önemli bir yapıdır. Birey yaşamının büyük bir bölümünü ailesiyle birlikte geçirir. Bu nedenle onun tutumlarını, alışkanlıklarını, davranışlarını ve yaşam tarzını oluşturmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Aile bireye sağladığı öğrenme yaşantıları ve sunduğu sosyal modeller aracılığıyla, çocuktaki olumlu sosyal davranış ve değerlerin gelişmesine yardımcı olur (Morgan, 1990). Bu nedenle aile içinde çocuklar ile yetişkinler arasındaki etkileşimin kalitesi, ebeveyn ve diğerlerinden aldığı bakım, kazanabildikleri güven ve özerklik hisleri sonuçta çocukların duygusal açıdan sağlıklı gelişim gösterebilmeleri için yaşamsal öğelerdir (Gardiner ve Gander 2010).

Aile içi ilişkilerin birey üzerindeki etkilerine bakıldığında, bu ilişkilerin geçerli ve güvenilir olarak ölçülmesinin oldukça önemli olduğu ortadadır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, Fok, Allen, Henry ve Team (2014) tarafından geliştirilen Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunu Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik güvenirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Araştırma yaşları 11 ile 14 arasında değişen 192 ortaokul öğrencisi üzerinde yürütülmüştür.

Ölçme Araçları

Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formu: Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formu 16 maddeden ve bağlılık, ifade edebilirlik ve çatışma şeklinde üç alt boyuttan oluşmaktadır. Çatışma boyutunda yer alan maddeler ters kodlanmaktadır. Yükselen puanlar bireylerin olumlu aile içi ilişkilerinin düzeyinin yükseldiğini göstermektedir. Ölçeğin orijinali için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde üç boyutlu ikinci düzey modelin uyum indeksi değerleri $\chi^2/sd= 165$, RMSEA= .08, CFI= .86, GFI= .85 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları bağlılık alt boyutu için .83, ifade edebilirlik alt boyutu için .65 ve çatışma alt boyutu için .80 olarak bulunmuştur.

İşlem

Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun Türkçeye uyarlanması sürecinde ilk olarak ölçeği uyarlamak için ölçeği geliştiren yazardan elektronik posta yoluyla izin alınmıştır. Bu işlemin ardından ölçek 3 öğretim üyesi tarafından önce Türkçeye çevrilmiş, daha sonra tekrar İngilizceye çevrilerek, çeviri ile orijinal form arasındaki tutarlılık incelenmiş ve denemelik Türkçe form elde edilmiştir. Daha sonra ölçeğin denemelik Türkçe formu, 3 öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Birden fazla anlam içeren veya açık olmayan ifadeler tespit edilmiştir. Son aşamada ise Türkçe form eğitim bilimleri anabilim dalında görev yapan 3 öğretim üyesi tarafından tartışılarak düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe son şekli verilmiştir.

Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık, madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri için SPSS 20.0 ve LISREL8.54 (Jöreskog ve Sorbom, 1996) programları kullanılmıştır.

Madde Analizi ve Güvenirlik

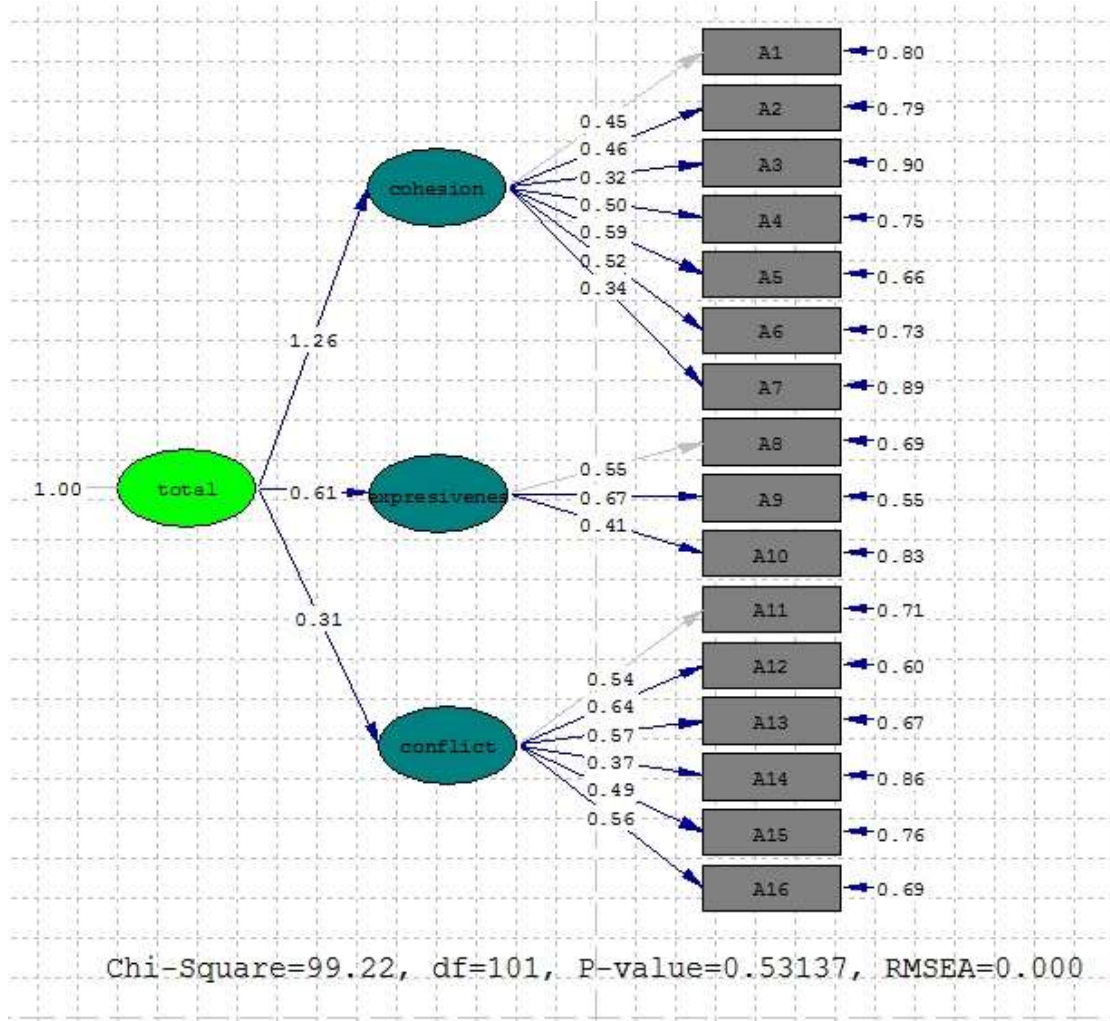
Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun maddelerinin ayırt etme gücünü belirlemek amacıyla madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .22 ile .51 arasında sıralandığı görülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .73 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun
Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,335	,582
2	,343	,580
3	,237	,620
4	,386	,565
5	,473	,539
6	,418	,568
7	,218	,621
8	,322	,500
9	,464	,257
10	,298	,538
11	,447	,657
12	,506	,637
13	,461	,653
14	,323	,692
15	,423	,667
16	,445	,660

Yapı Geçerliği

Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun yapı geçerliği için ölçeğin orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla DFA uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde 16 maddeden oluşan, üç boyutlu Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2= 99.22$, $sd= 101$, $RMSEA= .000$, $SRMR= .054$, $CFI= .99$, $IFI= .99$, $GFI= .94$, $AGFI= .92$). Doğrulayıcı faktör analizine ait faktör yükleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun Türkçe Formu'na İlişkin Path Diyagramı ve Faktör Yükleri

Tartışma

Bu çalışmada Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun Türkçeye uyarlanması ve Türkçe formun geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan DFA için uyum indeksi sınırlarına (Marsh & Hocevar, 1988) göre ölçeğin tek boyutlu orijinal faktör yapısının Türkçe formun faktör yapısıyla uyduğu görülmektedir. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir. Madde analizi sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen tüm bulgular, bu ölçeğin ergenlerin aile içi ilişkilerini belirlemek amacıyla yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Bununla birlikte Aile İlişkileri Ölçeği Kısa formunun dilsel eşdeğerliğinin incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca test tekrar test yöntemiyle ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

Fok, C. C. T., Allen, J., Henry, D., & Team P. A. (2014). The brief Family Relationship Scale: A brief measure of the relationship dimension in family functioning. *Assessment*, 21(1) 67-72.

Gardiner, H. W. % Gander, M. J. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (çev. Ali Dönmez, Bekir Onur, Nermin Çelen) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Morgan, C. T. (1990). *Psikolojiye Giriş*. (çev. H. Arıcı ve diğerleri) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları.
- Tezbaşaran. A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Jöreskog, K. G., & Sorbom, D. (1996). *LISREL 8 reference guide*. Lincolnwood IL: Scientific Software International.

AKADEMİK ERTELEME ÖLÇEĞİ TÜRKÇE KISA FORMUNUN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİĞİ

Ahmet AKIN

Prof.Dr. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı,
ahmet.akin@medeniyet.edu.tr

ÖZ

Bu araştırmanın amacı Yockey (2016) tarafından geliştirilen Akademik Erteleme Ölçeği Kısa formunu Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırma yaşları 18 ile 50 arasında değişen 159 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Akademik Erteleme Ölçeği Kısa formu 5 maddeden oluşmaktadır, ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek boyutlu modelin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2= 7.61$, $sd= 4$, $RMSEA= .076$, $SRMR= .031$, $CFI= .99$, $IFI= .99$, $GFI= .98$, $NFI= .97$). Akademik Erteleme Ölçeği Türkçe Kısa formunun Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .56 ile .74 arasında sıralanmaktadır. Bu sonuçlar Akademik Erteleme Ölçeği Türkçe Kısa formunun geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Erteleme, Geçerlik, Güvenirlik, Doğrulayıcı Faktör Analizi

THE VALIDITY AND RELIABILITY OF TURKISH VERSION OF THE SHORT FORM OF THE ACADEMIC PROCRASTINATION SCALE

ABSTRACT

The aim of this research is to Turkish to examine the validity and reliability of Turkish form of the Short Form of the Academic Procrastination Scale (Yockey, 2016). Participants were 159 university students. Turkish form of the Short Form of the Academic Procrastination Scale consists of 5 items. Confirmatory factor analysis demonstrated that 5 items loaded on one factor ($\chi^2= 7.61$, $df= 4$, $RMSEA= .076$, $SRMR= .031$, $CFI= .99$, $IFI= .99$, $GFI= .98$, $NFI= .97$). Cronbach alpha internal consistency reliability coefficient of the scale was .84. Corrected item total correlations varied between .56 and .74. These results demonstrate that the Turkish form of the Short Form of the Academic Procrastination Scale is a valid and reliable instrument.

Keywords: Academic Procastination, Validity, Reliability, Confirmatory Factor Analysis

GİRİŞ

Bireyin kendisi için önemli olmasına rağmen *bir performanstan önce gerekli ön hazırlıkları son ana bırakması* olarak tanımlanan erteleme davranışı; mükemmeliyetçilik, engellenmeyi tolere edememe, onaylanma ihtiyacı ve başarısızlık korkusuyla yakından ilişkilidir. Erteleme son derece yaygın bir davranıştır ve klinik olmayan yetişkin erkek ve kadınların %20'sinin kendilerini kronik erteleyiciler olarak tanımladıkları görülmektedir (Harriott & Ferrari, 1996). Araştırmalarda üniversite öğrencilerinin büyük bir bölümünün (%95), akademik görevlerini bu görevlere ilişkin kaygı yaşayana dek erteledikleri (Ellis & Knaus, 1977), üniversite öğrencilerinde ise bu oranın %46 olduğu (Solomon & Rothblum, 1984) bulunmuştur.

Öz-saygı, öz-güven ve öz-kontrol ile negatif, yetersizlik algısı, kendini aldatma, işlevsel olmayan dürtüsellik, depresyon ve anksiyete ile pozitif ilişkili olan erteleme davranışı (Effert & Ferrari, 1989; Ferrari & Emmons, 1995; Ferrari & Tice, 2000), bir dizi psikolojik, sosyal ve zihinsel problemin belirleyicisi olabilmektedir. Akademik erteleme davranışının üniversite öğrencileri arasındaki yaygınlığına ve olumsuz etkilerine bakıldığında, bu davranışın geçerli ve güvenilir olarak ölçülmesinin oldukça önemli olduğu ortadadır. Bununla birlikte akademik erteleme ile ilgili psikoloji literatüründe Türkçe olarak hazırlanmış herhangi bir ölçme aracı olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı Türk kültürüne uygun ve Türkiye'de kullanılabilecek ve üniversite öğrencilerinin akademik erteleme düzeylerini saptayacak bir ölçek uyarlayarak, bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir. Bu araştırmada, Yockey (2016) tarafından geliştirilen Akademik Erteleme Ölçeği Kısa formunu Türkçe'ye uyarlamak ve geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Araştırma yaşları 18 ile 50 arasında değişen 159 üniversite öğrencisi üzerinde yürütülmüştür.

Ölçme Araçları

Akademik Erteleme Ölçeği: Akademik Erteleme Ölçeği Kısa formu 5 maddeden oluşmaktadır, ölçekte ters kodlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek 5'li Likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir: 1= Kesinlikle katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kararsızım, 4 = katılıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum. Yükselen puanlar bireylerin akademik erteleme düzeyinin yükseldiğini göstermektedir. Ölçeğin orijinalinin faktör yükleri .73 ile .86 arasında sıralanmaktadır. Ölçek toplam varyansın %65'ini açıklamaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı .87 olarak bulunmuştur.

İşlem

Akademik Erteleme Ölçeğinin Türkçeye uyarlanması sürecinde ilk olarak ölçeği uyarlamak için ölçeği geliştiren yazardan elektronik posta yoluyla izin alınmıştır. Bu işlemin ardından ölçek 5 öğretim üyesi tarafından önce Türkçeye çevrilmiş, daha sonra tekrar İngilizceye çevrilerek, çeviri ile orijinal form arasındaki tutarlılık incelenmiş ve denemelik Türkçe form elde edilmiştir. Daha sonra ölçeğin denemelik Türkçe formu, 4 öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Birden fazla anlam içeren veya açık olmayan ifadeler tespit edilmiştir. Son aşamada ise Türkçe form eğitim bilimleri anabilim dalında görev yapan 2 öğretim üyesi tarafından tartışılarak düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe son şekli verilmiştir.

Akademik Erteleme Ölçeği Türkçe Formunun yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlılık, madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam korelasyonu ile incelenmiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizleri için SPSS 20.0 ve LISREL8.54 (Jöreskog ve Sorbom, 1996) programları kullanılmıştır.

Madde Analizi ve Güvenirlik

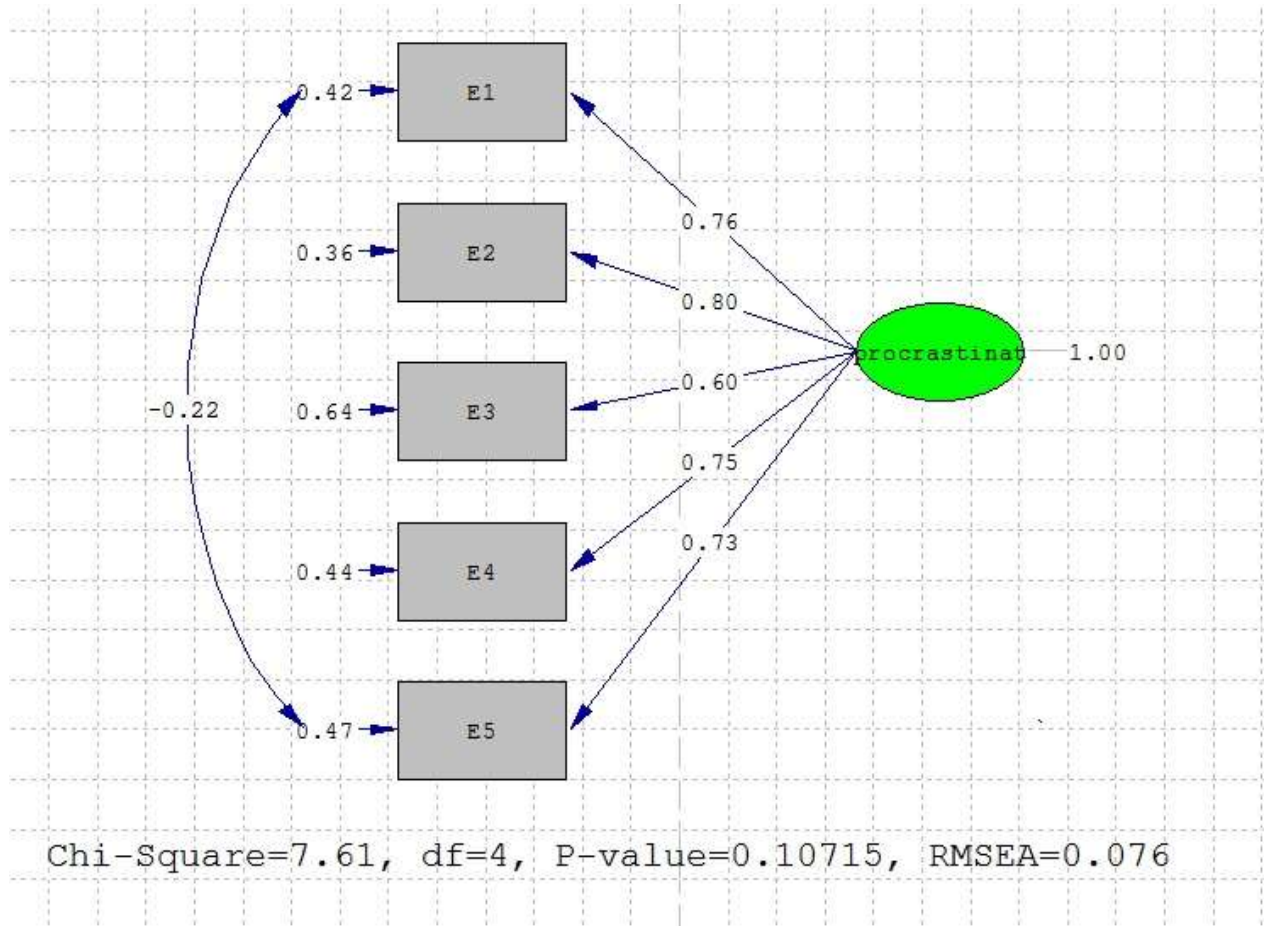
Akademik Erteleme Ölçeği Türkçe Formu'nun maddelerinin ayırt etme gücünü belirlemek amacıyla madde analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .56 ile .74 arasında sıralandığı görülmüştür. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlilik katsayısı .84 olarak bulunmuştur. Bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Akademik Erteleme Ölçeği Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde no	Düzeltilmiş madde toplam korelasyonu	Madde silindiğinde Cronbach alfa
1	,635	,803
2	,739	,775
3	,564	,822
4	,683	,789
5	,573	,819

Yapı Geçerliliği

Akademik Erteleme Ölçeği'nin yapı geçerliliği için ölçeğin orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla DFA uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde 5 maddeden oluşan, tek boyutlu Akademik Erteleme Ölçeği'nin iyi uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2= 7.61$, $sd= 4$, $RMSEA= .076$, $SRMR= .031$, $CFI= .99$, $IFI= .99$, $GFI= .98$, $NFI= .97$). Ancak madde 1 ile madde 5 arasında ikili hata kovaryansı tanımlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine ait faktör yükleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Akademik Erteleme Ölçeği'nin Türkçe Formu'na İlişkin Path Diyagramı ve Faktör Yükleri

Tartışma

Bu çalışmada Akademik Erteleme Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve Türkçe formun geçerlik ve güvenilirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan DFA için uyum indeksi sınırlarına (Marsh & Hocevar, 1988) göre ölçeğin tek boyutlu orijinal faktör yapısının Türkçe formun faktör yapısıyla uyduğu görülmektedir. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, ölçeğin yeterli düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir. Madde analizi sonucunda, ölçeğin madde-toplam korelasyon katsayılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Akademik Erteleme Ölçeği Türkçe Formu'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen tüm bulgular, bu ölçeğin üniversite öğrencilerinin akademik erteleme düzeylerini belirlemek amacıyla yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Bununla birlikte Akademik Erteleme Ölçeği'nin dilsel eşdeğerliğinin incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca test tekrar test yöntemiyle ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Ellis, A. & Knaus, W. J. (1977). *Overcoming procrastination*. New York: Institute for Rational Living.
- Harriott, J. & Ferrari, J. R. (1996). Prevalence of chronic procrastination among samples of adults. *Psychological Reports*, 73, 873-877.
- Effert, B. R. & Ferrari, J. R. (1989). Decisional procrastination: Examining personality correlates. *Journal of Social Behavior and Personality*, 4, 151-156.

- Ferrari, J. R. & Emmons, R. A. (1995). Methods of procrastination and their relation to self-control and self-reinforcement. *Journal of Social Behavior and Personality*, 10, 135-142.
- Ferrari, J. R. & Tice, D. M. (2000). Procrastination as a self-handicap for men and women: A task-avoidance strategy in a laboratory setting. *Journal of Research in Personality*, 34, 73-83.
- Yockey, R. D. (2016). Validation of the short form of the Academic Procrastination Scale. *Psychological Reports*, 118(1), 171-179.
- Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1988). A new more powerful approach to multitrait multimethod analyses: Application of second-order confirmatory factor analysis. *Journal of Applied Psychology*, 73, 107-117.
- Solomon, L. J. & Rothblum, E. D. (1984). Academic procrastination: Frequency and cognitive-behavioral correlates. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 503-509.
- Tezbaşaran. A. A. (1996). *Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Jöreskog, K. G., & Sorbom, D. (1996). *LISREL 8 reference guide*. Lincolnwood IL: Scientific Software International.

TURKEY'S NUCLEAR ENERGY POLICY: PERCEPTIONS, VALUES AND PUBLIC ACCEPTABILITY

Emrah Akyuz

Postgraduate Researcher, the University of Leeds

emrahylsy@hotmail.com

ABSTRACT

Turkey's nuclear energy policy goes back to the 1950s when the Turkish Atomic Agency was established in 1956. The country, however, has not, to date, constructed any nuclear power stations (NPP), but now plans to build three NPPs in the Akkuyu, Sinop and Igneada regions by 2030. As nuclear energy comes with both benefits and risks, Turkey's nuclear energy policy has divided the public into two, essentially opposing, groups: supporters and opponents. They both have strong and reasonable arguments, which makes nuclear energy a controversial topic. While supporters state that NPPs are cheap, environmentally friendly and reliable energy sources, opponents disagree and claim that NPPs are costly, eco-unfriendly and unsafe. This research aims to develop a broader perspective that explains how the public perceive the advantages and disadvantages of NPPs. It concludes that the acceptability of NPPs is a highly subjective judgement, which means the approach to NPPs depends mainly on the values that shape how people perceive their advantages and disadvantages.

Keywords: *Nuclear Energy Policy Of Turkey, Nuclear Power Plants, Public Acceptability, Risk Perception, Values.*

INTRODUCTION

Given its relatively recent development, the history of nuclear energy is not particularly extensive, with the first grid-connected nuclear power station being the Obninsk Nuclear Power Station in Russia, which was constructed between 1951 and 1954, and which produced approximately five megawatts of electrical power (Josephson. 2005). Nuclear power plants are, however, important sources of energy, and currently provide over 11% of the world's electricity. 30 countries are currently operating a total of 437 nuclear reactors for electricity generation, and there are 71 new nuclear plants currently under construction in 15 countries (Ozcan et al., 2016). However, there is a growing social and academic debate over the construction, deployment and use of nuclear fission reactors to generate electricity from nuclear fuel for civilian purposes.

It is commonly accepted that nuclear energy is one of the most controversial energy sources on the planet, because whilst it offers many advantages this is not without potentially serious risk to both the environment and to human health. Proponents of nuclear energy, such as the Environmentalists for Nuclear Energy and the Supporters of Nuclear Energy, argue that nuclear power is a cheaper, more environmentally friendly and a reliable energy source compared, in particular, with fossil fuels such as oil and coal. In contrast, opponents of nuclear energy, such as the Friends of the Earth and the Nuclear Information and Resource Service, contend that nuclear power is costly, eco-unfriendly and unsafe.

Although the risks and benefits of NPPs are both well-defined and well known publicly, the acceptability of NPPs significantly varies from person to person. This raises the question as to why people weigh the risks and benefits of NPPs in such a diverse manner. The main purpose of this paper is to discuss the acceptability of NPPs by investigating people's risk/benefit perception in order to better understand the public approach to NPPs by asking the following research questions: (1) what risks and benefits do NPPs pose to people and the environment? (2) how do individuals perceive these risks and benefits? and (3) how does risk and benefit perception affect the acceptability of NPPs?

This paper consists of two main sections. Firstly, the research will attempt to explain the fundamental risks and benefits that nuclear energy poses to both the environment and human health. Secondly, and more importantly, it attempts to argue how people weigh the advantages and disadvantages of NPPs when accepting or rejecting nuclear energy; and, what affects public perception of the pros and cons of nuclear power stations. It concludes that the acceptability of NPPs is a highly subjective judgement on the part of most individuals, which means the approach to NPPs mainly depends on the values that shape how people perceive its advantages and disadvantages. In light of related data, this paper gives some policy suggestions for a more sustainable and better nuclear energy policy which meets the demands, and acceptance, of the majority of individuals.

ACCEPTABILITY OF NUCLEAR ENERGY

Nuclear energy is one of the most controversial sources of power in the world. There has been increased public concern over the safety and environmental consequences of nuclear power plants (NPPs), and this is shared by many nuclear energy-providing countries. Recent nuclear accidents have made energy security the principal objective of nuclear energy policy in many nations. The Fukushima nuclear accident in 2011, in particular, reignited the international debate over the use of NPPs (Wittneben, 2012). Political debate on the potential for serious nuclear reactor accidents and operational safety of nuclear reactors has been brought to the forefront worldwide. Some months after the nuclear disaster in Fukushima, Germany immediately shut down several nuclear reactors. Similarly, Switzerland and Belgium initiated closure policies (Kunsch and Friesewinkel, 2014). The Fukushima accident brought about the reconsideration of decisions already made on established or planned NPPs. In other words, the public and political discussion over the acceptability of NPPs increased at both the national and the international level post Fukushima.

Figure 1: Percent changes in positive opinion toward NPPs pre- and post- Fukushima

Countries	Pre-Fukushima	Post Fukushima
U.S.	53	47
Canada	51	43
France	66	58
Austria	13	9
Italy	28	24
Germany	34	26
Switzerland	40	34
China	83	70
Japan	62	39
South Korea	65	64
Russia	63	52
India	58	59
Global Average	57	49

Reference: WIN-Gallup International

The acceptance on nuclear energy is determined by the interaction between policy makers and society. The decision to install a NPP is taken by political parties but public support is essential in order to successfully develop nuclear energy policy. Because low social acceptance of NPPs obstructs policy makers from using more nuclear energy (Jun et al., 2010). However, the problem is that recent empirical studies of public acceptability of NPPs show that there is no consensus on sociably acceptability of NPPs. Attitudes towards and trust in the regulation of nuclear power differs markedly from one country to another and from people to people in the same country (Hayashi and Hughes, 2013; Corner et al., 2012; He et al., 2013).

Figure 2: What Affects Acceptability of NPPs

There are two main ways of measuring the social acceptance of nuclear energy. They include the perception of the risks and the benefits. The answer to the question as to how acceptable NPPs are considered to be by society lies on how the public perceives the risks and benefits of nuclear energy. The risk and benefit perception of the public is directly associated with the values that shape people’s understanding of nuclear energy. Before discussing the issue of how values shape people’s perception, it first seems important to identify the risks and benefits of NPPs.

THE RISKS AND BENEFITS OF NUCLEAR ENERGY

Risks of Nuclear Power

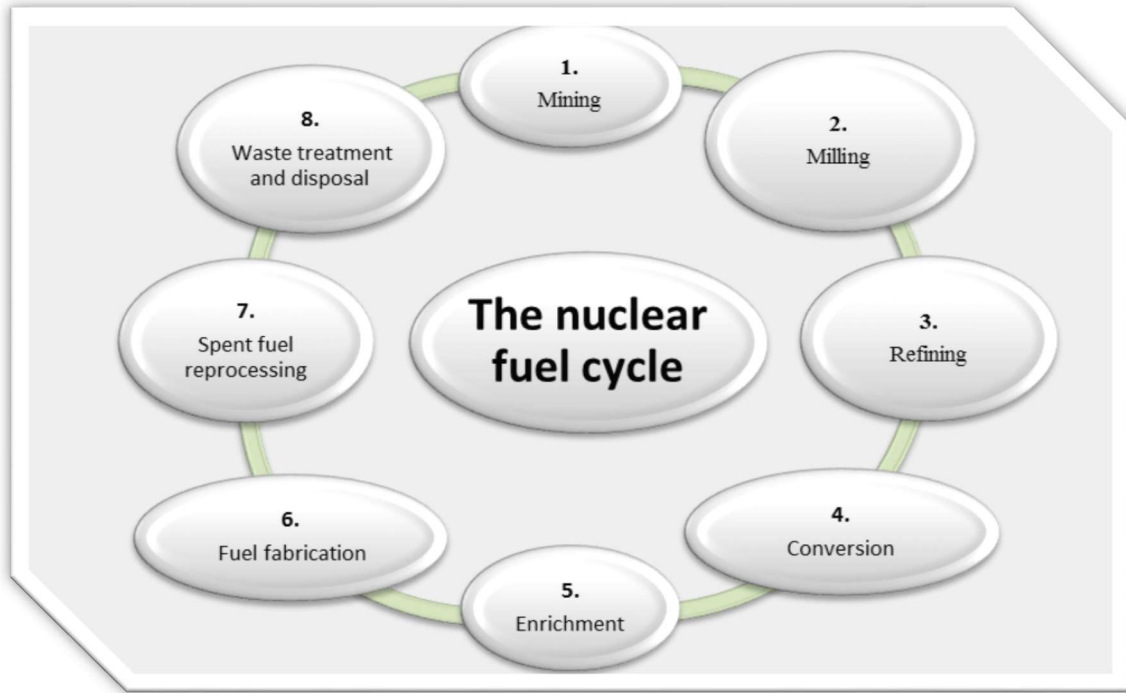
NPPs pose a number of risks to the environment and to public health. Undoubtedly, there is no such thing as zero risk on earth. They can only be acceptable/tolerable risk or not acceptable/tolerable risk. There are many high level risky actions that we do regularly or often in our daily lives. Using planes, driving cars, smoking cigarettes and drinking alcohol are some of the actions which are much riskier than living close to a NPP. The world faces airplane and automobile crashes on a daily basis but nuclear power accidents happen rarely. Similarly, smoking is one of largest causes of preventable deaths in the world and has much riskier consequences when compared with NPPs but about 2 billion people worldwide smoke, even though they have the choice not to. Similarly, the environmental risks of using fossil fuels are much greater than the risks of NPPs. But we use all sorts of different types of fossil fuel energy sources in our daily life, such as petrol in our cars or coal in industry. Another example is certain types of food that people eat daily, which are known to lead to serious diseases such as cancer. This raises the following question: Why do people not accept the risks of NPPs even though NPPs are less risky than some of the activities they do daily?

Chauncey Starr (1969) developed an approach to answer this question. In a paper entitled Social Benefit versus Technological Risk published in 1969 Starr divided the risks into two categories: voluntary and involuntary. Voluntary risks are based on lifestyle choices or individual decisions. Smoking, bungee jumping and driving a motorbike are some examples of voluntary risks people often take. Individuals are mostly, completely or partly aware of the risks or the potential consequences of these kinds of actions. The risks are generally controllable. People usually tend to accept much higher risks when voluntarily engaging in a risky pursuit. In contrast to voluntary risks, involuntary risks are risks over which people have no control or which they would not accept if known. These risks are external to people. Involuntary risks are not personally undertaken. They are mostly related to technology or natural disasters. Lightning, tsunamis and tornadoes or the risk from nearby chemical plant emissions are examples of involuntary risks. Starr claims that if individuals cannot prevent or reduce the risk, the risk is socially less acceptable. When people do not have a choice in the matter, they perceive the action as having more risk. When a risk seems involuntary they are not willing to accept it.

Similarly, Sunstein (1997) stresses that lay people generally care a great deal whether a risk is undertaken voluntarily. The public generally seems to perceive voluntarily incurred risks as less troublesome than involuntarily incurred risks. If people are exposed to involuntary risk (such as carcinogens formed in drinking water because of chlorination), they generally make risk aversion their first goal. For example, every year 5 million people die because of air pollution but people continue to breathe air because people have no choice or control over this action. It happens without their consent. They are activities that they do not elect to undertake. From this discussion it seems reasonable to say that the acceptability of risks of NPPs is a problematic situation because risks associated with NPPs are taken involuntarily and society has no control over them. From this perspective, it can be concluded that people tend to think that NPPs carry greater risks than smoking, although smoking is much riskier than living close to a NPP because of its involuntary risk factor.

The risk of NPPs generally derives from the nuclear fuel cycle and potential for catastrophic accidents. The nuclear fuel cycle is a series of stages which starts with the mining of uranium and ends with the disposal of nuclear waste. The whole fuel cycle, from mineral extraction to waste management, poses risks to people and the environment. The nuclear fuel cycle produces energy from raw materials using natural resources (including water and land) and reagents, generating solid waste and releasing effluent into the air, water, and soil. These radiological and nonradiological releases may have serious effects on the physical environment including changes in water/groundwater quality, the quality of the soil, air quality and sediment (Sun et al., 2011; Tananaev and Myasoedov, 2011).

Figure 3: The Main Activities in the Nuclear Fuel Cycle

The past 50 years of production of NPPs have left the world with extremely harmful radioactive waste (used uranium), for which there is no safe method of disposal (Ewing, 2008: p. 338). As nuclear waste contains dangerously radioactive material it is hazardous to human health and the environment. There are three categorisations of radioactive waste: low-level waste (such as wiping rags, reactor water treatment residues, protective shoe covers and clothing, mops, filters; intermediate-level waste (such as fuel debris and various sludges) and high-level waste (used reactor fuel). High-level waste is the most radioactive and can remain highly radioactive for tens of thousands to a million years (Lawless, 2014).

Figure 4: Types of Radioactive Waste

	Volume	Radioactive content
High-level waste	3%	95%
Intermediate-level waste	7%	4%
Low-level waste	90%	1%

Reference: World Nuclear Association

Radioactive waste from NPPs needs to be stored and finally disposed of in a secure way that provides sufficient protection for people and the environment for hundreds of thousands of years. This is worrisome for three reasons: first, the costs of waste management is very high (Segelod, 2006); second, there is a huge risk that the emerges and threatens future generations (Riddel and Shaw, 2013); and, third, the fear that radioactive waste can leak or be dispersed as a result of accidents or terrorist action (Carbol, 2012). If anything were to happen to the waste cylinders in which nuclear waste is stored or if the nuclear waste is improperly disposed there can be extremely dangerous consequences for the environment and humans. For one thing, drinking water can become contaminated by leaking waste. There are a number of examples of these sorts of accidents happening all over the world including the Lake Karachay incident in Russia; the Ajka Alumina plant accident in Hungary and the Valley of the Drums event in the United States (Keyne and Harris). Therefore, waste from the nuclear fuel cycle poses potential risks to the environment and people.

Secondly, even though nuclear power plants now have highly sophisticated safety systems and that many modern technologies have been put in place to ensure that disasters such as Chernobyl or, more recently Fukushima, will never happen again, the risks associated with them remain relatively high. Unquestionably, nuclear power plants are very complex systems operated by people who can, and do, make mistakes. Undeniably, they are vulnerable to potential accidents and failures due to natural disasters such as tsunamis, earthquakes, extreme weather, fires, improper maintenance, equipment failure and human error (Holt, 2009; Lipsy et al., 2016). The fact that there have been 33 serious incidents and accidents at nuclear power stations since the first recorded incident, which was in 1952 at Chalk River in Ontario, Canada, clearly shows that security risk associated with NPPs is relatively high (Raju, 2016; Hodges and Sanders, 2014).

A nuclear accident may led to significant consequences to both the environment and human beings. With the exception of damage caused by fires and explosions, accidents that cause severe damage to nuclear power plants may result in the releasing of radioactive materials, which can cause radiation sickness. Depending on the dose of radiation received, this ranges from skin rashes to leukaemia, solid cancers, thyroid cancer, breast cancer, birth defects and death, which are only some of the potential effects of a nuclear accident on human beings. Therefore, it seems reasonable to say that millions of people who live near nuclear power plants are at risk (Akyuz, 2015).

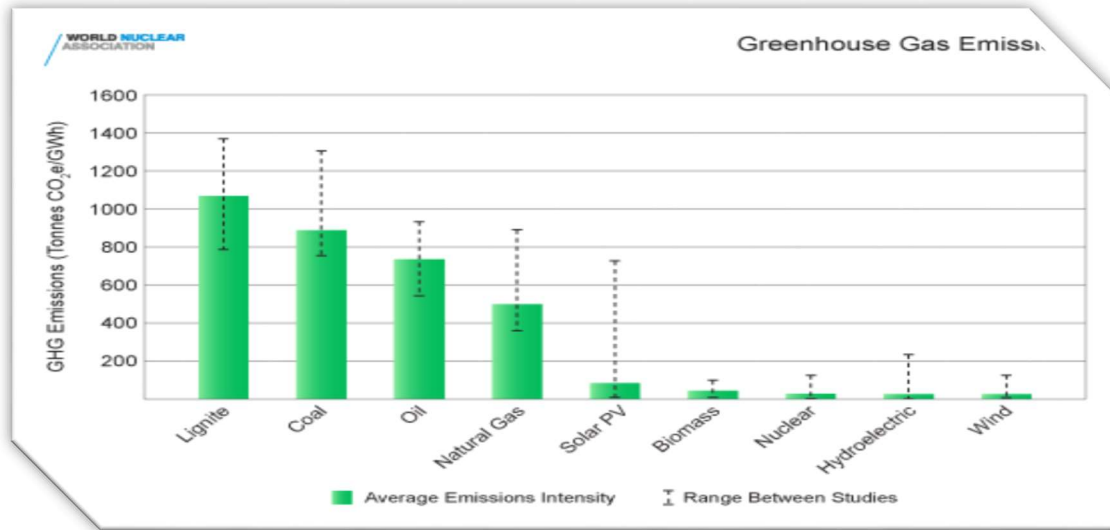
On the other hand, it can be argued that NPPs are vulneable to deliberate attackts, in particular to terrorist acitons. Until now, the world has never witnessed a terrorist attack on NPPs, but there is no guarantee that there will never be one. There is no doubt that the 21st century has been dominated by terror and terrorists, such as the Islamic State of Iraq and the Levant (formerly al-Qa'ida in Iraq) militants, al-Qa'ida (AQ), Hizballah and the Kurdistan Workers Party (PKK) (Kongra-Gel). Some terrorist actions have taken place in countries with NPPs. The September 11 attacks on the Twin Towers and the Pentagon in the United States and the November 2015 Paris attacks in France are examples of how terrorists can threaten countries with NPPs (Combs, 2015; Martin, 2015). The fact that these kind of terrorist actions can target NPPs has increased concern about the security risk of nuclear powers all over the world. From this viewpoint, NPPs can be regarded as a bomb ready to be exploded by terrorists, so to speak.

Benefits of Nuclear Power

Thre is no doubt that risk perception is an enormously significant criterion for the acceptability of NPPs, but it is not the only one. It should be clear that the social acceptance of NPPs is directly influenced by both risk perception and public awareness of the benefits. The public judges the acceptability of NPPs by weighing its risks and benefits.

Nuclear energy offers some important advantages. Firstly, one of the most important environmental issues that the world faces is greenhouse gases in the atmosphere which make the planet warmer. The main cause of increasing greenhouse gas emissions is fossil fuel use. The world is heavily reliant on fossil fuels, e.g. coal, oil and natural gas. Fossil fuels accounted for 87 percent of global primary energy consumption in 2012 (Pint, 2013; Zecca and Chiari, 2010). As can be seen from the chart below (Figure 5), unlike fossil fuel resources, NPPs do not emit greenhouse gases when they generate electricity. Increased use of NPPs may play an important role in the reduction of greenhouse gas emissions in the electric power sector as they provide an alternative to fossil fuels that pollute the environment. Nuclear power provides approximately 15% of the world's electricity, which means that NPPs are currently saving the earth from 600 million tonnes of carbon emissions per year (Paine, 2009). Therefore, decarbonisation of the global energy system can be pursued swiftly and efficiently through increased use of NPPs. If NPPs were built as an alternative to the use of fossil fuels they could be percieved as an environmentally energy source.

Figure 5: Comparison of Emissions from Different Energy Sources

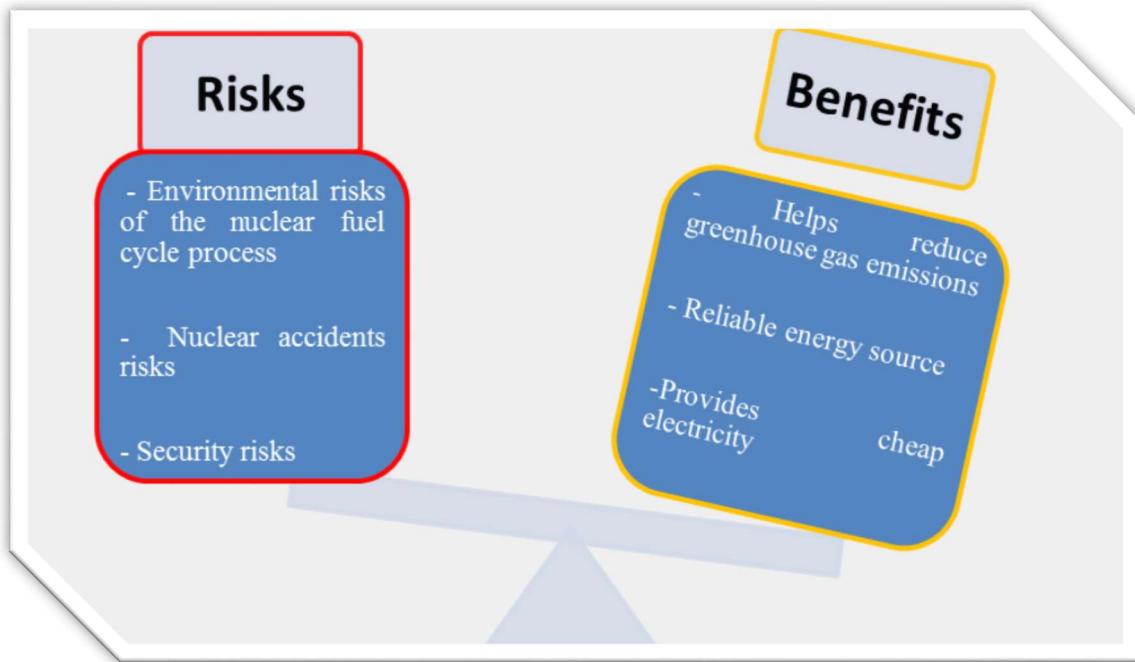
Reference: World Nuclear Association

Another significant benefit of NPPs is that they are a more reliable energy source than renewable energy such as solar or wind power. Where solar and wind require sun or wind to produce electricity, nuclear energy does not depend on weather conditions. Electricity can be produced from NPPs even in rough weather conditions. In addition, unlike solar or wind power, nuclear power plants do not require a great deal of space. A further significant advantage is that nuclear energy plays a major role in the creation of jobs and economic growth, providing both short and long-term employment and economic benefits.

HOW DO PEOPLE PERCEIVE RISKS/BENEFITS OF NPPS?

NPPs pose serious risks to the environment and humans but they also have important social and environmental benefits. The ratio of the perceived risk of NPPs to their potential benefits or the ratio of perceived benefits of NPPs to their potential risks determine to what extent NPPs are socially acceptable. Whether or not NPPs are accepted is a consequence of the evaluation of their risks and benefits. How does the public evaluate the risks/benefits of NPPs? People behave rationally when weighing the perceived risks and benefits of NPPs. However, risk and benefit perception varies significantly among people because risk/benefit perception is a subjective assessment of the probability of a specific type of accident, mainly because the risk and benefit perception of individuals is shaped by their different subjective values. In other words, NPPs are substantially a value judgement rather than a quantitative, scientific notion.

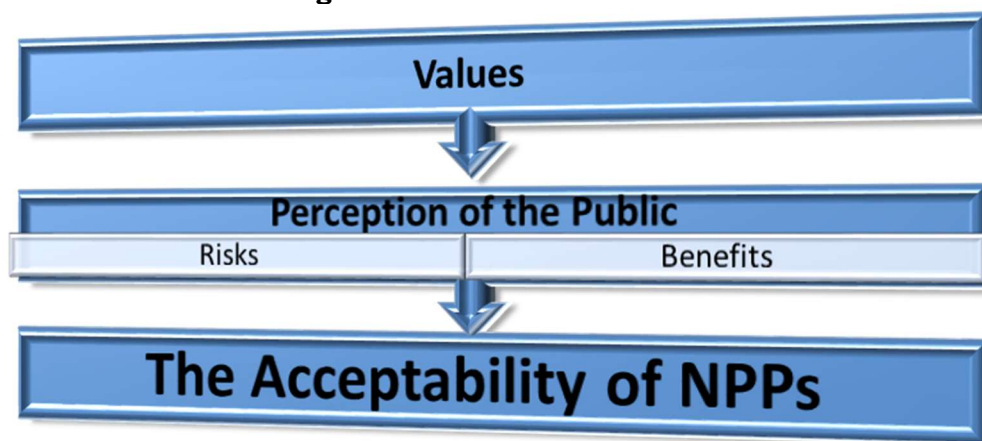
Figure 6: Weighing the Risks and Benefits of Nuclear Power

The acceptability of NPPs is a moral judgement reflecting values, beliefs and the worldviews of members of the public (Sjöberg et. al, 2004). How people perceive, tolerate and accept the risks and benefits of NPPs or how they judge environmental matters is directly associated with their individual values. Values can be described as a belief upon which one acts by preference. Values serve as a guiding principle for evaluating events. Values also may be described as a subjective assumption of what is righter and more important. An environmental matter can have many consequences but which one is deemed to be more important depends on the values that people have. For example, air pollution can be dealt with in many ways. While individuals who are keen on environmental matters may be concerned about the damage of air pollution to the natural environment such as trees, crops, other plants and lakes, those who are more interested in architecture may be more concerned about its negative impact on historical buildings, monuments and statues. How much we value something is the key to weighing risks and benefits (Van der Pligt et al., 1982; Whitfield et al., 2009; De Groot et al., 2013; Otway and Von Winterfeldt, 1982).

Not just social values but also religious values can play an important role in the judgement of environmental risks of NPPs because religion assigns a positive duty to individuals to protect the environment, as believers see nature as being God's creation. The religious approach to the environment is as old as the religions themselves but academic discussions on the topic emerged in the 1960s. *The Historical Roots of our Ecological Crisis*, written by Lynn White Jr in 1967, is an important publication publicising the theme of religious attitudes towards the environment. Lynn White Jr makes a connection between Christianity and nature. He criticises the religion and claims that it is based on an anthropocentric viewpoint which aims to dominate and exploit nature. Similarly, Islamic environmental ethics underlines that the Qur'an stresses the duty of the individual Muslim to care for the natural environment that is created by God. This duty is closely connected to the belief that one of the main responsibilities of Muslims is to respect and protect the creation of God (Rizk, 2014; Deen, 2007). However, like Christianity, Islam's approach to nature can be criticised because of the fact that it is based on the idea that all things were made for humanity's benefit and rule.

Figure 7: Role of Values on NPPs

Values play a key role in influencing the risk and benefit perception of the public when justifying the environmental impact of NPPs and legitimising a nuclear energy policy. De Groot et al. (2013) claim that people's individual beliefs and values are the most important factor shaping the risk/benefit perception of NPPs. He states that, while biospheric values are positively related to the perceived risks of NPPs, egoistic values are positively related to the perceived benefits and acceptability of NPPs. From this perspective, it can be said that societies which have more dominant egoistic values may be more willing to accept the use of NPPs. Similarly, Liobikien and Juknys (2016) identify two different values which shape people's perception of the environmental matters: the first are the self-transcendent values that stress the interests of others, and the second are the self-enhancement values that emphasise self-interest. Individuals with a stronger self-transcendence value orientation are more perceptive of environmental problems.

Similarly, Callicott (1984) categorises values into two sets of values which bring about different environmentally responsible behaviours, practical implications and policies. The first set is the anthropocentric set of values that centre on the right thing to do for human well-being and regard all other things, including other forms of life, as instrumentally valuable things that serve humans. The second set is the non-anthropocentric set of values that recognise the values that are inherent in nature independently of human needs or desires. People who have strong non-anthropocentric values perceive the risk of NPPs as being greater than those who have anthropocentric values. This is because, while individuals with anthropocentric values judge risks of NPPs to public health highly, people with non-anthropocentric values are more concerned about the risks of NPPs to animals and plants as well as human health.

To sum up, people have different values, which in turn affects individuals' perceptions of the risks and benefits of NPPs. Perception, which is shaped by values, automatically influences how people weigh the advantages and disadvantages of NPPs in a way that results in acceptance, or rejection, of NPPs.

CONCLUSION AND POLICY SUGGESTIONS

This research has presented an analysis that aimed to explain the effects of the public's perception of the advantages and disadvantages of NPPs through critical analysis of the related literature. The risks and benefits of nuclear energy are clear and certain. What it is not clear, however, is that why lay people, scholars and politicians weigh the pros and cons of NPPs in such diverse ways. The analysis has reached two main conclusions, which include: (1) values shape public perceptions of NPPs; (2) the acceptability of NPPs depends on how people perceive their pros and cons, which are themselves shaped by different values.

The analysis shows that there is no one universal or scientific view on the social acceptability of NPPs, as this is a subjective judgement depending on how individuals perceive the risks and benefits as shaped by their values. The most rational nuclear energy policy seems the one that reflects the concerns and priorities of citizens. This can be achieved in only one way, by allowing lay people to participate in any decision-making

process regarding NPPs as the acceptability of this form of energy varies significantly from person to person. If any associated decisions are taken with due regards to public participation then the most agreed-upon decision can be taken that reflects the result of how citizens weigh the risks and benefits of NPPs. If citizens became active participants in the decision-making process, the decision that ultimately emerges will be more democratic and more effective.

On the other hand, public participation in decision-making is recognised by international, European and domestic law as a fundamental environmental human right. For example, the Aarhus Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters is a vital document which establishes a number of rights available to the public with regards to public participation in decision-making processes about environmental matters. The Aarhus Convention empowers individuals with the right to easy access to information, effective participation in decision-making in environmental matters, and recourse to justice if human rights are violated. Similarly, Principle 10 of the Rio Declaration, as signed by 170 countries, states that: “Environmental issues are best handled with participation of all concerned citizens, at the relevant level. This principle shows that public participation in the decision-making processes on environmental matters is the democratic right of citizens recognised by 170 countries.”

For all these reasons, Turkey’s nuclear energy policy should, therefore, establish a mechanism that allows citizens to participate in the associated decision-making process. This would seem the only way to learn of the public’s decision/judgement or risk/benefit perception associated with NPPs, and establish the latter’s level of acceptability.

ACKNOWLEDGEMENTS

First of all, I would like to give my sincere thanks to my mom (Kibriye Akyuz) for her unconditional and unswerving support and care. I am also grateful to Akiko Tomita who provided me through moral and emotional support in my life.

REFERENCES

- Akyuz, E. (2015). How Do Environmental Issues Threaten Basic Human Rights? The Case of the Chernobyl Nuclear Disaster in Ukraine. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015(22).
- Callicott, J. Baird (1984). Non-Anthropocentric Value Theory and Environmental Ethics. *American Philosophical Quarterly*, 21 (4), pp. 299-309.
- Carbol, P., Serrano-Purroy, D., Gonzalez-Robles, E., Hrneckek, E., Quinto, F., Soucek, P., ... & Glatz, J. P. (2012). The Nuclear Fuel Cycle Back-End after Fukushima. *Procedia Chemistry*, 7, 202-208.
- Combs, C. C. (2015). *Terrorism in the twenty-first century*. Routledge.
- Corner, A., Venables, D., Spence, A., Poortinga, W., Demski, C., & Pidgeon, N. (2011). Nuclear power, climate change and energy security: exploring British public attitudes. *Energy Policy*, 39(9), 4823-4833.
- De Groot, J. I., Steg, L., & Poortinga, W. (2013). Values, perceived risks and benefits, and acceptability of nuclear energy. *Risk Analysis*, 33(2), 307-317.
- Deen, M. Y. I. (2007). Islamic environmental ethics, law, and society. *This Sacred Earth: Religion, Nature, Environment*, 158-67.
- Ewing, R. C. (2008). Nuclear fuel cycle: environmental impact. *Mrs Bulletin*, 33(04), 338-340.
- Hayashi, M., & Hughes, L. (2013). The Fukushima nuclear accident and its effect on global energy security. *Energy policy*, 59, 102-111.
- He, G., Mol, A. P., Zhang, L., & Lu, Y. (2014). Nuclear power in China after Fukushima: understanding public knowledge, attitudes, and trust. *Journal of Risk Research*, 17(4), 435-451.

- Hodges, Matthew S. and Sanders, Charlotta E. (2014). " Nuclear criticality accident safety, near misses and classification." Progress in Nuclear Energy. Vol. 76, p. 88-99.
- Holt, M. (2009). Nuclear power plant security and vulnerabilities. DIANE Publishing.
- Josephson, P. R. (2005). Red atom: Russia's nuclear power program from Stalin to today. University of Pittsburgh Pre.
- Jun, E., Kim, W. J., Jeong, Y. H., & Chang, S. H. (2010). Measuring the social value of nuclear energy using contingent valuation methodology. Energy Policy, 38(3), 1470-1476.
- Kunsch, P. L., & Friesewinkel, J. (2014). Nuclear energy policy in Belgium after Fukushima. Energy policy, 66, 462-474.
- Kyne, D., & Harris, J. T. (2015). A Longitudinal Study of Human Exposure to Potential Nuclear Power Plant Risk. International Journal of Disaster Risk Science, 6(4), 399-414.
- Lawless, W. F., Akiyoshi, M., Angjellari-Dajci, F., & Whitton, J. (2014). Public consent for the geologic disposal of highly radioactive wastes and spent nuclear fuel. International Journal of Environmental Studies, 71(1), 41-62.
- Liobikienė, G., & Juknys, R. (2016). The role of values, environmental risk perception, awareness of consequences, and willingness to assume responsibility for environmentally-friendly behaviour: the Lithuanian case. Journal of Cleaner Production, 112, 3413-3422.
- Lipsky, P. Y., Kushida, K. E., & Incerti, T. (2013). The Fukushima disaster and Japan's nuclear plant vulnerability in comparative perspective. Environmental science & technology, 47(12), 6082-6088.
- Martin, G. (2015). Understanding terrorism: Challenges, perspectives, and issues. Sage Publications.
- Otway, H. J., & Von Winterfeldt, D. (1982). Beyond acceptable risk: On the social acceptability of technologies. Policy sciences, 14(3), 247-256.
- Ozcan, M., Yildirim, M., & Ozturk, S. (2016). Generation expansion planning scenarios to reduce natural gas dependency of Turkey. Energy Exploration & Exploitation, 34(2), 244-261.
- Paine, C. E. (2009). Nuclear Fuel Cycle, Global Security, and Climate Change: Weighing the Costs and Benefits of Nuclear Power Expansion, The. U. Rich. L. Rev., 44, 1047.
- Pint, B. (2013). High-Temperature Corrosion in Fossil Fuel Power Generation: Present and Future. JOM: The Journal of The Minerals, Metals & Materials Society (TMS). Vol. 65 Issue 8, p. 1024-1032.
- R. Rizk, R. (2014). Islamic environmental ethics. Journal of Islamic Accounting and Business Research, 5(2), 194-204.
- Raju, S. (2016). Estimating the Frequency of Nuclear Accidents. Science & Global Security, 24(1), 37-62.
- Riddel, Mary and Shaw, W. Douglass (2003). Option Wealth and Bequest Values: The Value of Protecting Future Generations from the Health Risks of Nuclear Waste Storage. Land Economics, 79 (4), pp. 537 - 548.
- Segelod, Esbjörn (2006). The cost of the Swedish nuclear waste program Progress in Nuclear Energy, 48 (4), pp. 314-324.
- Sjöberg, L., Moen, B. E., & Rundmo, T. (2004). Explaining risk perception. An evaluation of the psychometric paradigm in risk perception research. Rotunde publikasjoner Rotunde, 1.
- Starr, C. (1969). Social Benefit versus Technological Risk. American Association for the Advancement of Science, 165 (3899), p. 1232 - 1238.

- Sun, X., Luo, H., & Dai, S. (2011). Ionic liquids-based extraction: a promising strategy for the advanced nuclear fuel cycle. *Chemical reviews*, 112(4), 2100-2128.
- Sunstein, C. R. (1997). Note on Voluntary Versus Involuntary Risks, *A. Duke Env'tl. L. & Pol'y F.*, 8, 173.
- Tananaev, I G and Myasoedov, B F (2011). Problems of the nuclear fuel cycle. *Russian Journal of General Chemistry*, 81 (9), p.1925 – 1927.
- Van der Pligt, J., Van der Linden, J., & Ester, P. (1982). Attitudes to nuclear energy: Beliefs, values and false consensus. *Journal of Environmental Psychology*, 2(3), 221-231.
- White, L. (1967). The historical roots of our ecologic crisis. *Readings in biology and man*.
- Whitfield, S. C., Rosa, E. A., Dan, A., & Dietz, T. (2009). The future of nuclear power: Value orientations and risk perception. *Risk Analysis*, 29(3), 425-437.
- WIN-Gallup International. Impact of Japan Earthquake on views about nuclear energy. Available at WIN-Gallup International Website: /http://www.nrc.co.jp/report/pdf/110420_2.pdfS. (Accessed 05.09.2017).
- Wittneben, B. B. (2012). The impact of the Fukushima nuclear accident on European energy policy. *Environmental Science & Policy*, 15(1), 1-3.
- World Nuclear Association. Available at: <http://www.world-nuclear.org/nuclear-basics/what-are-nuclear-wastes.aspx> (01.03.2016)
- Zecca, Antonio and Chiari, Luca (2010). "Fossil-fuel constraints on global warming". *Energy Policy*. Vol. 38 Issue 1, p. 1-3.

**SAFİYYUDDİN ERDEBİLİ'YE NİSPET EDİLEN KASTAMONU YAZMA ESER
KÜTÜPHANESİNDE BULUNAN “RİSÂLE FÎ BEYÂNİ TAHKİK VE TEDKİKİ'L-ÂYÂT”
İSİMLİ ESER**

Doç. Dr. Burhan BALTACI

Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü

baltaci@kastamonu.edu.tr

ÖZ

Kur'ân'ın bir tek ayetini veya bir ayet grubunu tefsir eden müstakil eserler, çoğunluğu yazma eser kütüphanelerinde olmak üzere, ciddi bir yekûn tutmaktadır. Bunların araştırılması ve ortaya çıkarılması Tefsir Tarihi açısından önem arz etmektedir. Elinizdeki çalışmada bu faaliyetlere bir katkı olması babında, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan Safiyyuddîn Erdebîli'ye ait Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât isimli eser incelenmiştir. Bu tür eserler kütüphanelerimizde bağımsız birer kitap olabildiği gibi, genelde kitapları oluşturan risaleler şeklinde de yer almaktadır.

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi bulunan Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât isimli eserin müellifi katalog kayıtlarında Safeviyye tarikatının kurucusu Safiyyuddîn Erdebîli'dir. (735/1334). Bu eser Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 37 Hk 1763/28 nu.da kayıtlı eserin "169 a-173 a" varakları arasında yer almaktadır. Araştırmamızda eserin içerik analizi ve Tefsir ilmi açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Safiyyuddîn Erdebîli, Ayet Tefsirleri, Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât.*

**SAFİYYUDDİN ERDEBİLİ'S MANUSCRİPT “RİSÂLE FÎ BEYÂNİ TAHKİK VA TEDKİKİ'L-ÂYÂT” İN
KASTAMONU MANUSCRİPT LIBRARY**

ABSTRACT

Single works that interpret a single ayat or a group of ayat of Quran, majority of which are in manuscript libraries, are too many. Researching and revealing of these have importance with regards to the History of Tafsir. In this study, as a contribution to these activities, Safiyyuddîn Erdebîli's Risâle fî Beyâni Tahkîk va Tedkîki'l-Âyât which is present in Kastamonu Manuscript Library were examined. Such kind of works may be present in our libraries as independent single books or in general, in the form of tractates which constitute the books.

The author of the Risâle fî Beyâni Tahkîk va Tedkîki'l-Âyât, which is in the Kastamonu Manuscript Library, is noted to be Founder of the Safavid sect Safiyyuddîn Erdebîli (Shaikh Sâfi ad-Dîn Ishâq Ardabîli) (735/1334). This work is among the "169 a-173 a" foils of the work recorded under the 37 Hk 1763/28 number of Kastamonu Manuscript Library. Our study will make a content analysis of the work and its evaluation in terms of hermeneutics.

Keywords: *Safiyyuddîn Erdebîli, Ayat Tafsirs, Risâle fî Beyâni Tahkîk va Tedkîki'l-Âyât.*

GİRİŞ

ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât, Şeyh Safiyyuddîn Erdebîlî, vr. 160 a-164 a, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi.¹

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi Yazmaları 37 Hk 1763/28 nu.da vr. 160 a-164 a varaklar arasında kayıtlı olduğu belirtilen *Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât* adlı eserin müellifi Şeyh Safiyyuddîn Erdebeylî olarak yer almaktadır. Müellifin ismi girişteki künyede de doğrusunu verdiğimiz şekliyle "Erdebîlî"dir.² Eser yazma olarak sayfa numaralandırmada "169 a-173 a" arasındadır. Daha sonradan yeni Türkçe ile yapılan sayfa numaralandırmasında katalog bilgilerinde de verildiği şekliyle 160 a- 164 a arasındadır. Biz yukarıdaki künyesinde –araştırmacıların katalog taramalarında herhangi bir ikileme düşmemesi için- katalog verilerini muhafaza etmekle beraber kendi çalışmamızda asli numaralandırmaya göre varak numaralarını belirttik.

Esere ismi, ilk satırda Türkçe olarak yer alan "Şeyh Safiyyuddîn Erdebîlî (ks) Furkân-ı 'Azîm ve Kur'ân-ı Hakîm'de olan bazı âyâtı beyyinatın tahkik ve tetkikinde buyurduğu risaledir." ifadesinden hareketle sonradan verildiği anlaşıl-maktadır. Bu ifadelerden dolayı esere *Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât* ismi uygun görülmüştür. Eserdeki ifadelerden anlaşıldığına göre bu risale iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım Şeyh Safiyyuddîn Erdebîlî'ye sorulan ayet ve hadisler hakkında onun açıklamaları, ikinci kısım ise Erdebîlî'nin ayetler hakkında ortaya koyduğu "fevaid" olarak nitelenen açıklamalarıdır. [169 a] Eserde ayetler tek tek açıklandığı için ayet tefsiri olarak nitelenebilir.³

ESERİN İÇERİK İNCELEMESİ

İlk olarak eserde "أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَخْزَنُونَ"⁴ ayeti ile "المخلصون علي خطر عظيم" "İhlâs sahipleri büyük bir tehlike üzeredir/tehlike ile karşı karşıyadır." sözü arasındaki var gözüken ihtilaf hakkında sorulara verilen cevaptır. Bu iki kelamda Allah'ın sevgili kulları için "birisinde korku yoktur, diğerinde korku vardır" olmak üzere iki farklı anlam çıkmaktadır. Eserde Erdebîlî'ye sorulan bu soru üzerine onun ayet hakkında yaptığı yoruma yer verilmektedir. Erdebîlî'nin cevabı şu şekildedir. "المخلصون علي خطر عظيم" ile kastedilen, nefsin bağlantılarını kesmiş ve ondan halas bulmuş olan kimselerdir. Fakat buna rağmen tehlikededirler. Nefsin tuzağından ve hilelerinden asıl matlup olan Allah'a vasil olmaya ömrü vefa etmeyeceğinden korkmaktadırlar.⁵ Burada şu şekilde bir örnek verilir. Bir kimse hacetmeye niyet etse, fakat ailesine, malına ve çocuklarına aşırı düşkünlüğü sebebiyle onların sözünü dinlerse bu ibadetten geri kalır. Fakat bu engellerle kendini bağlı hissetmeyip hedefe yönelse, Kâbe yoluna ayak bassa bu engellerden kurtulmuş olur. Fakat yol kesenler veya benzeri sebeplerden dolayı azığı ve teçizatı Kâbe'ye varınca yeterli olmaz, hasta olur ya da ömrü vefa etmeyebilir. İşte bu tür şeylerden emin/güvende olamaz, (her an) tehlike ile karşı karşıyadır. Madem ki bu yoldadır ve Kâbe'ye ulaştı ise bu tür korkulardan emin olur. Bu hal müptediler/tasavvuf yolunun başındakilerin ve ehl-i zahirin halidir. [169 a]

Batın ahvalinde ise sufi, nefsanî bağlantı ve alakalarından uzak durur, ayağını sırat-ı müstakim üzere sabit tutarsa "وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ"⁶ ayetinin ifadesinin gereğini yapmış olur. O sufi diğer yollardan -ki bunlar şeytanın yollarıdır ve "وَلَا تَتَّبِعُوا السَّبِيلَ فَتَفْرَقَ بَيْنَكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ"⁷

¹ (Özellikler: 21 satır, yazı türü talik, dili Türkçe, kâğıt türü çapa filigranlı. Boyutları: 205x145-165x110 mm. Ebrulu mukavva, çaharkuşe meşin cilt. Söz başları kırmızı.)

² Safeviyye tarikatının kurucusu ve Safevî Devleti'ni kuran ailenin atası olan Ebû'l-Feth Safiyyuddîn İshâk b. Eminiddin Cebrâil b. Sâlih b. Kutbiddin Ebî Bekr Erdebîlî'dir (735/1334). Hayatı hakkında bkz. Reşad Öngören, "Safiyyüddin-i Erdebîlî," *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 476-478. Bu kaynakta müellifin yukarıda adı geçen eseri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır.

³ Bu tebliğin hazırlanmasında *Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-* (Emin Yayınları Bursa 2013) isimli çalışmamızdan istifade edilmiştir.

⁴ Yunus 10/62.

⁵ Müellif, her yaptığı izahatın ardından Farsça ve Arapça bir beyit ve anlamını zikretmektedir. Bunların edebi açıdan izah edilip değerlendirilmesi farklı bir çalışmanın konusu olması hasebiyle değerlendirmeye alınmamıştır.

⁶ En'âm 6/153.

⁷ En'âm 6/153.

denilmiştir- korku ve tehlikededir. [169 a] Müellifin konuyu açıklarken ayetlerle müdellel olarak izahlarda bulunması dikkat çekmektedir.

Konuyu desteklemek babında hadislerden de deliller getiren müellif 'Abdullâh b. Mes'ûd'dan (ra) (32/652) şu rivayeti nakleder. Hz. Peygamber bir çizgi çizdi ve "Bu Allah'ın yoludur" dedi. Sonra bu çizdiği çizginin sağına ve soluna diğer bazı çizgiler çizdi ve bunların da şeytanın davet ettiği yollar olduğunu bildirdi. Ardından Hz. Peygamber yukarıda geçen " وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ" ⁸ ayeti okudu. [169 a]

Erdebili'ye göre, nefiyden ispata yedi yüz bin yedi yüz yetmiş yol ve yol kesicisi vardır. Sâlik (tasavvuf yolunun yolcusu) bu yolda olduğu müddetçe (Allah'a) ulaşma hedefine varıncaya kadar korku ve tehlike devam etmektedir. Salik ayağını harem-i visale koyduğunda " وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ وَأَنَّ إِلَى رَبِّكَ " ⁹ ayetlerinin sırrınca ancak korku ve tehlikeden emin olur, şeytanın bulunduğu bu yollardan halas bulur. İşte o zaman " وَالْأَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ " ¹¹ ayetinde ifade edilen zümreye dâhil olmuş olur. Dünya ve dünyada ne varsa onlardan korku ve tehlikesi ahiretin korku ve tehlikesidir. Fakat Allah'tan havf ve haşyeti onun gönlünde daha artar. Marifet talebi ziyade olanın da Allah'tan havf ve haşyeti o nispette ziyade olur. Çünkü Rasulullah (sa) buyurdular ki; "Allah'ı en iyi bileniniz de ondan en fazla korkanız da benim." [169 b] Birinci sorunun cevabı burada bitmekte ve ikinci soruya yer verilmektedir.

"فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا" ¹² ayetinde ifade edilen ameli sâlih ki Hak Teâlâ'nın didarını görmeye sebep olan amel olarak kabul edilen bu amel, nasıl bir ameldir, diye sorulması üzerine Erdebili şöyle cevap verir. Ona göre ameli salih, zahiri ve batini olmak üzere iki çeşittir. Zahirî olan ameli salih, farz ve sünnetlerin tamamını yerine getirmek ve Allah'ın kullarından kimseyi incitmemek, yaptığı iş ve eylemlerin birisi mahlûkatın canına ve malına zarar vermemektir. Batini olan salih amel ise, kalbin, nefsin fesadını salaha getirmesidir. Saliki hedefe ulaşmaktan engelleyen hicap nefistir. Salik, nefis perdesini ortadan kaldırıp gönül aynasını temizlerse şüphesiz, Allah'ın didarını müşahede etmeyi ümit edebilir. [169 b]

Bir diğer soru olarak da bir ayet ve hadisin arasının telfiki sorulmaktadır. " وَإِنْ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ " ¹³ ayeti ve Buhârî'de (256/870) yer alan ve Ebû Hureyre'den (58/678) nakledilen, Hz. Peygamber'in "Allah, ümmetim yapmadıkları ve söylemedikleri sürece kalplerine gelen vesveseler hususunda onlardan sorumluluğu kaldırmıştır" hadisi hakkında sorulmuştur. Çünkü ayette, kişinin içinden geçirdiklerinden de sorumlu tutulacağı ifade edilirken; hadiste, eyleme ve söyleme getirilmeyen düşüncelerden kişinin sorumluluğunun bulunmadığı belirtilmektedir. Bu ikisi arasında gözükten zıtlığa eserde şu şekilde cevap verilmektedir. Allah'ın kulları "ebrâr" ve mukarrebîn" olmak üzere iki gruptur. "Ebrâr" gönlünden geçirip söz ve fiil aşamasına getirmedikleri dinin zahirine ters düşen düşüncelerinden Allah onları sorumlu tutmamaktadır. Hadis bu kimseler hakkındadır. Hak Teâlâ'nın marifetini elde etmiş olan "mukarrebler" ise Allah'tan başka bir şeyi gönüllerinden geçirdiklerinde "bu'd/uzaklaştırma" cezası ile cezalandırılırlar. Ayette ifade edilenler ise "يُخَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ" bu kimseler hakkındadır, şeklinde açıklamıştır. [169 b]

Erdebili'ye "جَنَّتِي" ¹⁴ ayetindeki "يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي" ifadesinde yer alan ve Allah'a muzaf olmuş/nispet edilen cennet nasıl bir cennettir, sorusu yöneltilir. O, bunu şu şekilde tefsir eder. Nefs-i Mutmainne'nin "râdiyye" ve "merdiyye" olmak üzere iki sıfatı vardır. Cennet de "hâss/özel" ve âmm/genel" olmak üzere iki çeşittir. Genel cennet, içinde yeme-içme olan ve genel olarak bütün kulların kavuşacağı cennettir. Özel cennet ise Zât-ı İlahiyye'ye ait olup "وَادْخُلِي جَنَّتِي" /cennetime girin" dediği has kulları içindir. Yani yeme-içmenin olmadığı Allah'a likânın/kavuşmanın müşahede edildiği cennettir. [170 a]

⁸ En'âm 6/153.

⁹ Necm 53/42.

¹⁰ Âl-i İmrân 3/97.

¹¹ Yunus 10/62.

¹² Kehf 18/110.

¹³ Bakara 2/284.

¹⁴ Fecr 89/27-30

"اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى" ayeti ile ilgili "ölüm halinde olan ve ölmeyen nefis nasıldır, uykuda ölmeyen nefis nasıldır, şeklindeki sorulara şu şekilde cevap verilmiş ve tefsir edilmiştir. Ölüm durumunda olan nefis "cisim" olarak, ölüm halinde ölmeyen nefis ise "nefs-i mutmaine" ve "nefs-i levvâme" olarak tanımlanan nefistir. Buna "ruhu insanî ve ruhu hayvanî" de denir. Bu iki nefis olmasaydı sevap ile lezzetler, ceza ile de acı olmazdı. Uykuda ölmeyen cisim, bedendeki "ruhu hayvanî" gibidir. Çünkü "ruhu insanî" ayrılmadan beden hayattadır, ölmez. Ruh-u insanî ölüm anında bedenden ayrılır, geriye gelmez, ancak haşır günü geri döner. [170 a]

"وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ" ¹⁶ "وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا" ¹⁷ ayetlerinde ifade olunan "yaş-kuru her şeyin ilmi" ve "ilim" ne anlama gelmektedir, sorusuna şu açıklama getirilir. Yaş-kuru her ne varsa Kitab-ı Mübîn'dedir ile ifade edilen ilim, mükevvenata dair ilim veya mahlûkata dair olan ilimdir. Ezelden ebede var olan bütün nesnelere Kur'ân'da beyan olunmuştur. "وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا" ayetinde bahsi geçen ilim, Allah'ın zât ve sıfatlarına dair ve nihayeti olmayan "ilm-i ulûhiyet" ve "ilm-i Hâlık"tır. Bu ilme nispetle "ilm-i mükevvenât," okyanusa nispetle bir damla mesabesindedir. [170 a]

"لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ" ¹⁸ ayeti gereğince Allah, Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamıştır. Buna rağmen o, niçin günde yetmiş kere istiğfar ederdi. Nitekim Hz. Peygamber'in günde yetmiş defa tövbe ve istiğfar ettiğine dair hadis bulunmaktadır, sorusuna şu açıklama getirilir. Hz. Peygamber istiğfarı gûnahtan dolayı yapmazdı. Her gün onun kalbine ilahi feyiz ulaşırdı. Bazen önce gelen feyiz sonra gelene perde olurdu. Mübarek nazarı ile nazar eder bunu görürdü ve istiğfar ederdi. Hz. Peygamber gün be gün Allah'a yakınlık ve O'na ulaşmada terakkide idi. [170 b]

Esere göre zahir ehli bu hususu şu şekilde yorumlamışlardır. Hak Teâlâ, Hz. Peygamber'in geçmiş ve gelecek günahlarını affetmiş iken günde yetmiş defa istiğfar etmesi ümmeti içindir, demişlerdir. Eserde bu noktada ilgili görüşü destekler mahiyette "وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُوَ مَوْلِيهَا" ¹⁹ ayeti zikredilmektedir. [170 b]

"إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ" ²⁰ ayetinde namaz zaten İslam'ın en yüce esaslarından bir ibadetken niçin "zikir, en büyük" ²¹ olarak yer alır, sorusuna şu şekilde cevap verilmiştir. Namaz zahir fuhşiyattan ve zahir münkerlerden/ kötülüklerden meneder. Eğer bir kimse namazla meşgul oluyorsa o kimseden zahiri münker ve fuhşiyat ortaya çıkmaz. Namaz batini olan münker ve fuhşiyattan alıkoymaz. Çünkü bir kimse namazda olsa da gönlü kötülüklerle meşgul olabilir. Allah'ı zikretmek ise batını/gönlü saflaştırıp nazargâh-ı Hakk'ı kötülüklerden arındırır. Bu yüzden Allah'ı zikir namazdan büyüktür ve "وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ" buyrulmuştur. [170 b]

Bazı salıklar ru'yete/Allah'ı görmeye ve marifete/Allah'ı hakkıyla tanımaya vasıl olduklarından dem vurmaktadırlar. Bu hususlar "لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ" ²² ve "وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ" ²³ gibi ayetlere ters düşmektedir, sorularına şu yorum yapılmaktadır. Bizim için "basar/beden gözü" ve "basiret/gönlü gözü" vardır. Allah'ı dünyada idrak etmek mümkün değildir, buna inanmak da küfürdür. Fakat basiretle idrak olur, bu da Allah'ın ihsanlarından. Sahih-i Buhârî'de Ebû Hureyre'den (58/678) nakledilen "...kulum bana nâfilerle yaklaşır, Ben onun gören gözü duyan kulağı olurum..." hadisine yer verir. Bu hadise dayanarak, müellife göre, Allah bir kimseye basiret gözünü verirse onunla Allah'ı görebilir. [171 a]

¹⁵ Zümer 39/42.

¹⁶ Tâhâ 20/114.

¹⁷ En'âm 6/59.

¹⁸ Feth 48/2.

¹⁹ Bakara 2/148.

²⁰ Ankebut 29/45.

²¹ "وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ" Ankebut 29/45.

²² En'âm 6/103.

²³ Zümer 39/67. "Vav" harfi olmaksızın "مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ" Hacc 22/74.

"وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ"²⁴ ayetinden murat "ما عرفوا الله حق معرفته" "Allah'ı tam anlamıyla, bizzat kendi zati bilgisi üzere bilemezler" demektir. Ehl-i tasavvufun "Gerçek marifetin üzere seni bilemiyoruz" dedikleri bu husustur.

"فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ"²⁵ ayetinde yer alan "Ehl-i zikir" kimlerdir, sorusuna şu şekilde yorum getirilmiştir. Ehl-i zikir "Lâ ilâhe illallah" diyenlerdir. Fakat sadece bunu söylemek değil de bu ifadeyi söyleyenler bir grup, arifler ya da ehl-i marifet diğer bir gruptur. "Lâ ilâhe illallah" sıfatıyla mevsuf olan yani manasını bilen, Allah'ın esrarına erişmiş olandır. Bunlar tamam ehli olduğundan, bunlardan sual etmek gerekir. [171 a]

"يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ" ²⁶ ayetinde yer alan ifade gereği "kıyamet gününde insanlar birbirinden niçin kaçarlar" meselesinin yorumunu şöyle yapmaktadır: Bundan önceki ümmetlerde, bir günah işlediklerinde yüzlerinde mesh/silinme olurdu, tebdil ve tağyir/değişim ve dönüşüm vardı. Bu husus ümmet-i Muhammed'den kaldırıldı. Fakat mesh-i batını/ görünmeyen bir mesh vardır ki bir kişi batinında yırtıcı canavar sıfatıyla muttasıf olabilir. "يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ"²⁷ ayetinin sırrınca her şeyin ortaya çıkacağı günde onların da iç yüzleri ortaya çıkacak. Zalimler köpek, zina edenler domuz, hilekârlar maymun, kibirliler küçük karınca vb. suretlerde haşrolacaklar. Yani dünyada hangi canavarca sıfatlarla muttasıf olmuş ise ahirette o sıfatlarla muttasıf olacaktır. Eserde İmam Gazzâli'nin (505/1111) *İhyâu'l-'Ulûm* adlı eserine de atıfta bulunularak oradaki "Kişi dünyada her bir ferdi insanoğlu şeklinde görmüştü, kıyamet günü canavarlar suretinde görünce mecburen kaçacaklar." bilgisine yer verilir. [171 a-b]

"إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ"²⁸ ayetinde Allah müminlerin mallarını ve canlarını satın alıp cennet vermekte, fakat gönüllerini almamaktadır, bunun sebebi şöyle yorumlanmaktadır. "Gönül" Hakk'ın özel mülküdür ve kabza-ı kudretindedir. Fakat nefiste serkeşlik ve enaniyet vardır. Bu yüzden Allah nefsi de boynu kulluk ile bağlı olması için kendine bağlayıp itaatkâr kılmak istemiştir. [171 b]

"إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا"²⁹ İnsan zayıftır. Zayıf yaratıldığına "وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا"³⁰ ayeti de delildir. Yerlerin, göklerin ve dağların taşımadığı bir şeyi insan niçin taşımaktadır, eğer taşımışsa niçin ona "zalûmen/çok zalim" ve "cehûlen/çok cahil" sıfatları verilmiştir, sorularının yorumu şu şekilde yapılmaktadır. Mahlûkatın en güzide varlığı insandır. Allah emaneti yerlere ve göklere arz etti, fakat o şerefli nesneyi taşımaya şerefli bir şey gerekmekteydi. O da gönüldür. İnsanda olan hakikat onlarda yoktur. İnsanda olan gönül mazharı Hakk'tır. Kutsî hadiste de "Yeryüzüm ve gökyüzüm beni kuşatmamıştır, mümin kululumun kalbi beni kuşatmıştır" buyrulmaktadır. Allah'ın insana "zalûm" ve "cehûl" demesinin sebebi, kendilerine verilen bu emaneti unuttuklarından dolayı "cehûl" denilmiştir. [171 b] Cahilliklerinde devam ederler marifet elde etmeye çalışmazlarsa, nefislerine zulmetmiş olurlar ki bu sebeple "zalûm" denilmiştir. [171 b-172 a]

Ayrıca ayetin zahirinden "teklif-i mâ lâ yutâk/kapasite üstü bir yükümlülük" caiz olduğu da anlaşılmaktadır. Çünkü gökler ve yer akıl sahibi değildirler; yükümlülük, kapasiteleri dışındadır. Ayetin "فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا" ifadesinden anlaşılan gökler ve yerler Allah'ın arz ettiği emaneti taşımaktan imtina ettiler. Bunlar akıllı varlıklar değildiler ki çekinsinler. Aksi takdirde onları da akıl sahibi kabul etmek gerekmektedir. Bu konuda eserde *el-Keşşâfa* atıf yapılmakta ve orada geniş malumat bulunduğundan bahisle konuyu uzatmaya gerek olmadığı bildirilmektedir. [172 a]

"وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ " ³¹ ayetinde yer alan "خَلَقْنَا آخَرَ" dan maksat nedir, "نُطْفَةٍ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ" ³² ayetinde ifade edilen

²⁴ Zümer 39/67.

²⁵ Nahl 16/43.

²⁶ Abese 80/34-35.

²⁷ Tarık 86/9.

²⁸ Tevbe 9/111.

²⁹ Ahzab 33/72.

³⁰ Nisâ 4/28.

³¹ Mü'minün 23/14.

yaratma aşamaları tamamlandıktan sonra "خَلَقًا لَّخْرٍ" buyrulmuştur. Ayette kastedilen "ruh" değildir, çünkü hadisi kutside de ifade edildiği gibi ruhlar bedenlerden dört bin yıl önce yaratılmışlardır, denilmiştir. Bu hususta müellif tarafından şu tefsir yapılmıştır. Bu ibareden maksat "ruhu hayvani" denilen, cismin içinden doğan ve ruh da cisim de olmayan bir şeydir. Bu, bedende olup ne kemiktir ve ne de ettir. Ruhla bedenın ortasında vasıta ve tercümandır. Çünkü beden onun cinsi olmadığından ruh ilminden cahildir. Ruh da onun cinsinden olmadığından ötürü beden halini bilmez, anlamaz. İkisi arasında ve bunların cinsinden bir vasıta gerekli olmuştur ki buna "ruhu hayvani" denilmektedir. Bu hem beden ilmine vakıftır hem de ruh haline. Bunun ilminin kesreti vasıtasıyla "وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ"³³ ayetinde yemin mahalli olmuştur.³⁴ [172 a]

"الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ"³⁵ ayeti özelinde "zikretmek" mi daha faziletlidir, yoksa "mahlûkat üzerinde fikretmek/düşünmek mi" daha üstündür, meselesi şu şekilde açıklanmıştır. Zikrullah daha efdaldır. Zira zikir gönül basiretini artırır. Fikir mahlûkât hakkında olur, Hâlık olan Allah hakkında olmaz. Hakk'ın zatını fikretmek yasaktır. "Allah'ın zâtını değil, yaratmasını tefekkür edin" şeklinde hadis vardır. [173 a]

Eserin sonunda Mevlânâ Kâdî Cemâluddîn Erdebîlî'nin " بِأَيِّهَا الرَّسُولُ بَلَغَ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا " ³⁶ "بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ" ayeti hakkında yorumuna yer verilmektedir. Adı geçen zat, ayetin zahiri manasını müfessirlerin tefsirlerde izah ettikleri üzere tefsir ettikten sonra şu yorumu yapmıştır. Hakk Teâlâ'nın sana verdiğini Allah'ın kullarına ulaştırmalısın. Sen de onun gereği ile amel etmelisin. Eğer gereği ile amel edemez isen halkı da irşat edemezsin. Müellif bu açıklamanın hazır bulunanlar tarafından da kabul gördüğünü ifade ile eseri sonlandırmaktadır. [173 a]

DEĞERLENDİRME

Araştırmamıza konu olan Safiyyuddîn Erdebîlî'ye ait *Risâle fî Beyâni Tahkîk ve Tedkîki'l-Âyât* isimli eseri oluşturan ayet tefsirlerinin Safiyyuddîn Erdebîlî'nin talebeleri ile yaptığı derslerin takrirı veya onların sormuş oldukları sorular üzerine verdiği cevapların talebeleri tarafından bir araya getirilmesi şeklinde ortaya çıkan bir risale olduğu kanaatindeyiz.

Erdebil Tekkesi'nin Şah İsmail'in düşünce sistemine verdiği destek dikkate alınacak olursa, bu eserin müellifinin düşüncelerinin Sünnilik ekseninde olup olmadığı da merak edilebilir. Erdebil Tekkesi'nin kuruluşu itibari ile sünni fikir yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Eseri incelediğimizde de sünni düşünce sisteminin özelliklerine aykırı bir husus göze çarpmamaktadır. Sünni tasavvuf sisteminde ayetlere yapılan yorumların benzeri yorumlara eserde yer verildiği görülmektedir.

Bütün bu verilerle birlikte tasavvufi düşünce çerçevesinde yapılan tefsirlerde zahir-batın ayırımının iyi tespit edilmesi ve ayetler üzerine yapılan tevillerin/yorumların zahiri çerçeve dışına taşan veya zahiri anlamı nakzeden/ortadan kaldıran yorumlar olmaması şartı bilinen bir gerçektir. Bu sebeple bu eserin de bazı zorlamalar barındırdığını ifade etmekte yarar vardır. Çünkü yorumun çerçevesi veya oturduğu temellerden bir tanesi de zahiri çerçeve olmak durumundadır.

Safiyyuddîn Erdebîlî hakkında kaleme alınan eserlerde adı geçmeyen bu eserin, bundan sonraki araştırmalarda değerlendirilmesi ve Erdebîlî'nin fikirlerinin anlaşılmasına katkı vermesi bu araştırmanın en önemli pratik sonuçlarından birisi olsa gerektir.

Kaynakça

Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları- (Emin Yayınları Bursa 2013).

Abese 80/34-35.

Ahzab 33/72.

Al-i İmrân 3/191.

³² Mü'minûn 23/12-14

³³ Kıyâme 75/2.

³⁴ "172 b"de nefsin çeşitleri hakkında müstakil bir bölüm vardır. Tefsir özelliği olmadığından burada yer verilmemiştir.

³⁵ Al-i İmrân 3/191.

³⁶ Mâide 5/67.

Âl-i İmrân 3/97.
Ankebut 29/45.
Bakara 2/148.
Bakara 2/284.
En'âm 6/103.
En'âm 6/153.
En'âm 6/59.
Fecr 89/27-30
Feth 48/2.
Hacc 22/74.
Kehf 18/110.
Kıyâme 75/2.
Mâide 5/67.
Mü'minûn 23/12-14
Mü'minûn 23/14.
Nahl 16/43.
Necm 53/42.
Nisâ 4/28.
Tâhâ 20/114.
Tarık 86/9.
Tevbe 9/111.
Yunus 10/62.
Zümer 39/42.
Zümer 39/67.

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN ŞİİRLERİNDE BALKANLAR VE BALKAN COĞRAFYASI
BALKANS AND BALKAN GEOGRAPHY IN THE POEMS OF MEHMET AKİF ERSOY

Prof. Dr. Kâzım Yetiş

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi / Türk Dili ve Edebiyatı

kazimyetis@aydin.edu.tr

ABSTRACT

Mehmet Akif lived in the most dangerous period of the Ottoman government and always illustrated the era through his poems. In his works, it is possible to follow all the events of the era. Thus, the Balkan events and the sufferings can be seen as living paintings. The destruction as a result of Balkan Wars, obviously take place in his works. There are two important angles of the subject: First, size of the events is crucial. To portray the facts they must be uncovered first. A breakdown of the events is briefly introduced. Afterwards, the artistic power of Akif, including his skill to portray and animate, will be highlighted as significant elements. Portrayal has a notable place in Akif's art, what he said about this factor will be covered and its status in practice will be examined. Mehmet Akif is an individual whose literal works, thoughts and social life overlap each other. In this respect, his practices will be revealed according to his speeches. Herewith his success of using portrayal will be determined.

Keywords: Balkans, Balkan Wars, Mehmet Akif Ersoy, Portrayal, Poetry.

Mehmet Âkif Ersoy'un şiir faaliyeti asıl II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. Bu yıllar Osmanlı Devleti'nin en muhataralı devridir. Üstelik Âkif, şiirleriyle yaşananlara âdeta ayna tutmuştur. Onun şiirlerinde dönemin bütün olaylarını takip etmek mümkündür. Bu bakımdan Balkanlarda yaşananlar, çekilen acılar Âkif'in şiirlerinde canlı tablolar halinde görülür. Tabii olarak Balkan Savaşlarının yaptığı yıkım ve tahribat bu çerçevede onun eserlerinde yer alır. Burada konunun iki cephesi vardır: Öncelikle konunun olay boyutu mühimdir. Gerçekten de olaylar bilinmeli ki bunların tasviri değerlendirilebilsin.

Olay nedir? Çok kısaca hatırlayalım. 1908 Ekim'nde Avusturya Bosna Harsek'i ilhak etmiş, Bulgaristan prensliği krallık şeklini almıştır. 1909 Nisan'ında Arnavutluk isyan, aynı yılın Mayıs başlarında Girit Meclisi Yunan kralına sadakat yemini eder. 1912 Ekim'inde Balkan Harbi başlar. Serfiçe, Yenipazar, Koçana, Karaferye, İştîp, Üsküp, Selanik, Manastır, Kalkandelen, Gostivar, Preveze, Yakova, Resne, Debre, Draç, Ohri, Yanya, İşkodra, Adalar işgal edilir. Arnavutluk istiklâlini açıklar. İşgal edilen yerlerde katliam ve tahribat yapılır. İşte olayları İstanbul'dan takip eden Akif, burada yaşananları geleceğe aktarır. Bu konuda en sağlıklı bilgileri Amerikalı bilim adamı Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*

¹ adlı eserinde verir. Biz, yeri geldikçe bu esere göndermelerde bulunacağız.

Arnavutların isyan ettiğini söylemiştik. Bilindiği gibi Akif'in babası İpeklidir. Bunun için Mehmet Âkif, ısrarla Müslümanların birlik içerisinde olmasını ister. Ona göre

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...(s.152)

Böylece öncelikle sebep üzerinde durur. Bu sadece bir tespittir. Süleymaniye Kürsüsü'de vaiz düşülen durumu veya manzarayı şöyle tasvir eder. Belirtilmemekle beraber bazı nitelermeler o yer hakkında bize bir fikir verir.

¹ Trc. Bilge Umar, 2. Baskı, İnkılâp Yayını, 1998, İstanbul, VIII+401 S.

Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehit ecsâdı,
Öyle meşbu-ı şehâdet ki bu öksüz toprak:
Oh, bir sıkısa adam otları, kan fişkıracak!
.....
Yarılp sanki zemin uğrayıvermiş, yer yer,
Bin sefil ordu ki efrâdı: Bütün âileler.
Hepsi aç, bir paralar yok, kadın erkek çıplak;
Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak!
Geziyor çiğneyerek bunları yüzlerce köpek,
Satılık cevher-i nâmûs arıyor: Kâr edecek!
Sen işin yoksa namaz kılmak için mescit ara...
Kimi câmilerin artık kocaman bir opera;
Kiminin göğsüne haç, boynuna takmışlar çan,
Kimi olmuş balo vermek için a'lâ meydan!
Vuruyor bando şu karşımda duran minberde;
O, sizin secdeye baş koyduğunuz, mermerde,
Dişi, erkek, bir alay murdar ayak dans ediyor;
İşveler, kahkahalar kubbeyi gümbürdetiyor!²

Hemen fark edileceği gibi bu tasvir edilen Balkanlardır. Esasen *Süleymaniye Kürsüsünde* 1912'de yayımlanır. Balkanlar, evliya yurdu ve şehitler burcudur. Yahya Kemal'in hatıralarında şöyle bir cümle vardır: "Halkı rivayet ederdi ki ya Bağdat'ta bir evliya fazla imiş yahut Üsküp'te, Ulema henüz bu bahsi halledememiş."³

Belli ki Balkanlarda pek çok evliya bulunmaktadır. Öte yandan bu coğrafya, Türklerin fethettikleri yeri vatan yapmak için çalışmaları çerçevesinde baştanbaşa güzel eserlerle donatılmıştır. Toprağın altında ise milyonca şehit vardır. Bu dönemde Balkanlarda yaşananları, *Ölüm ve Sürgün* kitabında ayrıntılı bir şekilde görebiliriz: "Avrupalı konsoloslar, (raporlarında) onların başına gelen yıkımın (ruhsal) etkilerine özellikle işaret etmişlerdir. Bildirimlerinde tekrar tekrar, şaşkınlığa düşmüş olarak, üstlerindeki giysiler bile kendilerinden gasp edildiği için çırılçıplak kalmış Müslüman kadınların sokaklarda görülmesine ya da ana yollarda sokaklarda, sokaklarda birbirine sokularak durmasına değinmişlerdir. Okuyucuları olan Avrupalılara bir Müslüman kadını üzerinde hiçbir şey olmaksızın görmenin, hele hele cümle âlemin karşısında çırılçıplak görmenin ne kadar inanılmaz bir şey olduğunu anlatmışlardır. Böylesine bir aşağılanmışlık durumuna düşmenin yaratacağı ruhsal çöküntü hafife alınamaz." *Ölüm ve Sürgün*, s. 91) Böyle bir zulmü Akif, çok açık ve net bir şekilde görmüşçesine anlatmıştır. Belli ki şairimiz olayları yakinen takip etmektedir. Tek bir mısra bazen her şeyi anlatır. "Hepsi aç, bir paralar yok,

² Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Edisyon Kritik, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, 1987, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s. 153-154. Bundan sonraki alıntılarda bu baskının sayfa numaraları verilecektir.

³ Banarlı, Nihad Sami; *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1960, s. 29

kadın erkek çıplak. ” Bununla beraber Âkif yaşananları geniş bir şekilde zamana emanet etmiştir. Yahya Kemal’i isabetle belirttiği gibi

Üsküp ki Şar Dağı’nda devamıydı Bursa’nın.

Balkanların pek çok şehri veya bölgesinde yoğun bir Türk nüfusu ve Türk eserleri vardı. Bu insanların bir kısmı kaçtı, önemli bir kısmı katledildi ve eserler Âkif’in tasvir ettiği gibi yok edildi, başka maksatlarla kullanıldı. Nitekim şairimiz Âkif, “Hakkın Sesleri”nde

İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı...

Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!

Ne ma’sum ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!

Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler yandı!

Şu küllenmiş yağınlar hep birer insan, birer candı! (s. 166)

diyerek tespitlerine devam eder. Bu genel bir durumdur diye itiraz edilebilir. Fakat Balkanlar için aynı şey geçerlidir. Aslında şairin bu tür şiirlerinde tasvir ettiği manzara aynı niteliktedir. Bilindiği gibi batılı devletlerin taarruzlarına, başka bir ifade ile Balkanlardaki kavimlerin isyan ve taarruzlarına en fazla maruz kalan buradaki Türklerdir. Justine McCarthy, bu durumu şöyle belirtir: “1912 yılının baharında düzenlenen antlaşmalar, Osmanlı imparatorluğunun Avrupa’daki yazgısını kesin bir şekilde belirledi. Bunlarda, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ, “Rus diplomatik görevlilerinin etkin desteği ile” Avrupa’daki Osmanlı topraklarının parçalanmasını karara bağladılar. Bağlaşıklar zapt ettikleri ülkeleri bundan sonraki durumunu çözüme bağlamak konusunda uzlaşmadılar, ama önce Osmanlıları Avrupa’dan zorla sürüp çıkarmak, sonra Osmanlı ülkesini bölüşmek ilkesi üzerinde anlaştılar. 8 Ekim 1912’de, Karadağ, Osmanlı imparatorluğuna savaş ilan etti ve Osmanlı ülkesine saldırdı. Diğer Balkan devletleri onu izledi”. (s.146-147) Nitekim “Hakkın Sesleri”ndeki bir başka şiirinde şairimiz şöyle feryat edecektir.

Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar:

Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar!

Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler!

Kim bilir hangi şenaatle oyulmuş gözler!

“Medeniyet” denilen vahşete lâ’netler eder,

Nice yekpare kesilmiş de sırtmış dişler!

Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerle beden!

Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden!

Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkat;

Sonra namusuna kurban edilen bunca hayat!

Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler’

Göğsü baltayla kırılmış memesiz vâlideler!

Teki binlerce kesik gövdeye ait kümeler:

Saç, kulak el, çene, parmak... Bütün enkaz-ı beşer!

Bakalım yavrusu uğrar mı deyip karnından,

Canavarlar gibi şişlerde kızarmış nice can! (s. 169)

Bütün bunlar, bir vahşetin manzarasıdır. Elbette bu bir coğrafi tasvir değildir. Ama yapılan ister zulüm, ister katliam deyin bu durumun bundan daha gerçekçi tasvir edilebileceğini söyleyemeyiz. Âkif, *Sırat-ı Müstakim*’de yayımladığı tasvir ile ilgili bir yazısında tasviri üçe ayırır. Bunlardan biri “Sırf hakikatin, görülenin, meydana gelenin aksettirildiği fotoğraf

özelliğindeki tasvirler⁷⁴ dir. Görülüyor ki burada böyle bir tasvir yapıyor şairimiz. Yalnız unutmayalım gerçekler her zaman hoş görülmez. Elbette bu tasvir de hoş değildir. Ama vahamet olduğu gibi verilmektedir. Bu bir anlamda önemlidir. Sadece şunu söyleyebiliriz, başka şahitlerin söylediğine göre bu olanın, gerçeğin tam tespiti. Şimdi üzerinde duracağım şiirde coğrafyaya biraz daha belirginleşiyor.

Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müthiş!

Tek kıvılcım kabarıp öyle cehennem kustu:

Ki hemen kol kol olup sardı bütün bir yurdu.

O ne yangın ki: Ocak kalmadı söndürmediği!

O ne tufan ki: Yakıp yıktı bütün vâdiyi!

Âşinâ çehre arandım... O, meğer, hiç yokmuş..

Yalnız bir kuru çöl var ki, ne sorsan: Hâmuş!

.....

Ne felâket, dönüversin de mesâcid ahıra,

Hırvat'ın askeri tepsin çıkıp üstünde hora!

Bâri bir hatıra kalsaydı şu toprakta diri...

Yer yarılmış, yere geçmiş şüheda türbeleri! (s. 172)

Yanan bir yurt, ocaklar sönmüş, vadi yanmış yıkılmış, mescitler ahır olmuş; bu vaziyetten yaşayanlar, diri olanlar toprağa geçmiş. Halbuki o coğrafyada, o vadide neler yoktu? Balkanlardaki Türk eserleri ancak Bursa ve İstanbul'da vardır. Buna Edirne'yi de ekleyelim. Yalnız unutmayalım ki bu saydığım şehirler Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmışlardır. Şu sonuca varabiliriz. Anadolu, Balkanlara nispetle mimarî yapılaşma bakımından çok daha fakirdir. Bu güzelliklerin tahribatı, yok edilişi ile beraber binlerce insan çok ağır bir şekilde cezalandırılmıştır.

Nerde olsam çıkıyor karşıma bir kanlı ova...

Sen misin, yoksa hayalin mi, vefâsız Kosova!

Hani binlerce mefâhirdi senin her adımın?

Hani sinende yarıp geçtiği yol "Yıldırım"ın

Hani asker? Hani kalbinde yatan Şâh-ı şehid?

Bütün bunlarda tamamıyla bir tarih, tarihin sindiği coğrafya canlı tablolar hâlinde tecessüm eder. Coğrafyanın bu şekilde düşünülmesi Mehmet Âkif'e mahsus bir şey değildir. Yahya Kemal'de de bu vardır. Esasen Türkler fethettikleri ülkeleri, coğrafyayı bütünüyle değiştirir ve orayı çeşitli eserlerle süslerler. Üstelik Balkanlara geçiş, dolayısıyla mimarî eserlerle Balkanların güzelleşmesi İstanbul'un fethinden çok önce başlamıştır.

Edirne kal'asıdır gördüğün hisâr-ı mehib;

O zirvesinde biten simsiyah ağaç da Salib!

Murâd-ı Evvel'i sırtında gezdiren tepeler,

Nasıl rükû ediyor Ferdinand'a, bak, bu sefer!

Bizim midir sanıyorsun şu yükselen bayrak?

Çeken Savof... Lala Şahin değil, kuzum, iyi bak!

⁴ Kâzım Yetiş, *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1992, Ankara, s. 29

Edirne...İşte o İslâm'ın âhenin sûru;
Edirne... İşte o Şark'ın cebin-i mağruru;
İkinci arş-ı teâlîsi Âl-i Osmân'ın;
Birinci mevki-i feyyâzı, belki, dünyanın;
Edirne...İşte o İstanbul'un demir kilidi;
Sefil ayakları altında Bulgar'ın şimdi!
Muzaffer ordusu hakkıyla intikam alıyor:
Çoluk, çocuk, kadın, erkek, ne bulsa parçalıyor.

.....

Meriç'le Tunca'nın üstünde gördüğün kümeler
Nedir bilir misin? Enkaz-ı târumâr-ı beşer!
Sarayıçî'ndeki biçareler ki hepsi kadın...
Kenara vurmuş olan kısmıdır bu ecsâdın!
Nazarlarında sönen gözlerin sönük nazarı;
Kulaklarında civârın enîn-i muhtazarı;
Kucaklarında birer na'ş-ı pâre pâre defin...
Ecelle uğraşıyor bir yığın kemik...ne hazin!
Yalın ayak, başı açık, bir parça sırtında;
Bu tamtakır adanın tamtakır muhitinde;
Acından ölmeye mahkûm olan zavallıları,

Sular bıraksa da Bulgar bırakmıyor dışarı! (s. 236)

Bu mısraları okuyan muhakkak bu söylenenler coğrafya değil diyecektir. Fakat manzara bu, coğrafya bu hale getirilmiştir. Burada yapılan katliamı bugünün okuyucuları şaşkınlıkla karşılayacak ve şairin abarttığını düşünecektir. Fakat bu konuda yapılmış çalışmalar da bunu gösteriyor. Dolayısıyla Akif abartmıyor. Esasen geçen senelerde yani Bosna olaylarında yaşanan olaylar bunu doğrulamaktadır da. İnsanların uğradığı mezalim ve ortaya çıkan manzara maalesef hiç de iç açıcı değildir. Hatta insanı insanlığından utandıracak manzaralardır bunlar.

-Nedir şu karşiki vâdiyi bir alev bürüyor?
Fakat yılan gibi yerlerde kıvranıp yürüyor.
-Nedir mi? Kükremesinden de bellidir: Arda...
-Ya imtidâd-ı mehibince yükselen her ada!
Mezâr-ı sâbihi binlerce gövdenin, kafanın!
Bu kıpkızıl derenin reng-i âteşini, sakın,
Şafak bulutlarının zıllı olmasın?

-Heyhat!

Sevâhilinde onun söndürüldü öyle hayat:

Ki aktı sel gibi aylarca hûn-ı mazlumu!

Arda nehri mazlumların kanı ile adeta kızıl akmakta ve sahile cesetler vurmaktadır. Bu sıradan bir savaş tasviri değildir. Çünkü savaşan iki ordu ve güçten/devletten çok masum, çaresiz bir halka, kadınlara ve çocuklara zulmeden bir topluluk vardır. Üstelik hâdise bir yerde de değildir.

-Bu kanlı perde nedir?

-Hangi kanlı perde, şu mu?

Gümölcine'yle havalisidir ki, bir canavar
Bu mel'aneleri yapmaz- meğer ki Bulgarlar!-
Ne ihtiyar seçiyor, bak, ne kimsesiz tanıyor;
Beş altı günde otuz bin adam boğazlanıyor!
Pomakların deşilip süngülerle vicdânı;
Alınmak isteniyor tâ içinden imânı!
Birer birer oluyor ırzı, malı, yurdu heder...
Gidince hepsi elinden: "Ya Bulgar ol, ya geber!"
Şu, göğsü baltaların en körüyle parçalanan,
Şu, beyni taşların altında uğrayıp kafadan,
Karın, çamurların üstünde, inleyen canlar;
Şu, bir yığın kömür olmuş, kül olmuş insanlar;
Ki gazlı bezle, o olmazsa, yağlı katranla

Yakıldı Bulgar'a şayeste bir soğuk kanla; (s. 237)

Mehmet Akif, görüleni anlatmakla yetinmiyor. Hâdisenin oluş şeklini de bize hissettiriyor. Nitekim yukarda söz konusu edilen yazıda "Görmediğimiz, tanıyıp bilmediğimiz herhangi bir varlığın görmüşçesine gözümüzün önünde canlandırılmasına veya elle tutulup gözle görülmesi mümkün olmayan hislerin, tahassüslerin yaşamışçasına duyurulması" olarak değerlendirir tasviri. Böyle bir tasvirin daha etkili olacağı muhakkaktır. Akif teori ile uygulamayı birleştirir. Üstelik tasvirinde objektif görünmeye bile çalışmaz. Esasen bu noktada objektiflik hem bir anlam taşımaz hem insan onuruna aykırıdır. 5-6 günde otuz bin insanın boğazlandığı bir yerde objektiflik insanlığından vazgeçmektir. Burada "boğazlanıyor!" kelimesi de önemlidir. Bu kelime daha çok hayvanlar için kullanılır. Pomakların vicdanlarından inançları alınmak isteniyor. Yani bu insanlar sırf inançları yüzünden yok ediliyor. Aynı şekilde ırzı, malı, yurdu da heder ediliyor. "Şu, göğsü baltaların en körüyle parçalanan," mısraı ile başlayan bölüm, gerçekten vahşetin tam bir resmidir ve bir insan bu manzarayı görse ancak bu kadar etkilenir. Demek ki şairimiz bu basından takip ettiği olayları âdeta yaşar. Onların ölümü Akif için "...kahraman bir ölüm"dür. Bu herhangi bir şekilde kavga ederek, mücadele ederek değil, hatta vatani için çarpışarak da değil, doğrudan imanı ile yaşamak azmidir. Bu ölüm, mazlum olduğu kadar kahramanlıktır da. "Yemyeşil Kosova!", Prizren, İpek, Yakova mahşer yerine dönmüştür.

O, baltalarla kesiktir; bu süngülerle delik...

Öbek öbek duruyor pıhtı pıhtı kanla kemik!

Bütün yıkılmış ocak, başka şey değil görünen;

Yüz elli bin bu kadar hânümânı buldu sönen! (s. 239)

Belli ki Akif olayları yakından takip etmektedir. 150 bin evin/yuvanın yok olduğundan haberdardır. Cennet gibi yer yıkılmış ocaklarla dolmuştur. Hele öbek öbek, pıhtı pıhtı kanla kemiğin durması bu insanların sahipsizliğini anlattığı kadar karşı tarafın vahşetini de ifade etmiş olur. Şimdi Justti McCarthy'nin twspitlerine yer verelim: 1912-1913 dönemiyle ilgili konsolosluk raporlarına göre "Kavala ve Drama yörelerinde Bulgar komitacılarının ve yerel Hristiyan halkın elinden çile çekmemiş tek bir Türk köyü bile yok gibidir. Çoğunda

⁵ Kâzım Yetiş, a. g. e., s. 29

düzinelerle erkek kıyımdan geçirilmiştir, ırza geçmeler ve talan etmeler olmuştur.” “Pravişta’da yaklaşık 200 Türkün ve Sarı Şaban’da bir o kadarının kıyımdan geçirildiği haber alınmıştır.” “Avrat Hisar ve Doyran yöresinde Bulgarlar, yaygın ölçüde kıyım yürüttüler: Rayanova’da “Neredeyse bir tek Müslüman erkek bile canlı bırakılmamıştı.” “Korkut köyünde, kadınlarla çocuklardan da birçoğunun yanı sıra, köy erkeklerinin tümü camide ve saman ambarlarında toplanıp diri diri yakıldılar. Demir Hisar’da, 64 Türk bir araya toplandılar ve bir kahvehaneye tıklıp yakılarak öldürüldüler. Drenova’da Sırp komitacılar Müslüman köylüleri döve döve öldürdüler. Yalnız Ljouma ve Dibra köylerinde, Sırp birlikleri 2000’den fazla Müslümanı kıyımdan geçirdiler. Batılı gözlemcilerin yaptığı hesaplamaya göre, Kumanova ile Üsküp arası yörede 5000, Priştina yöresinde de 5000 Müslüman Arnavut öldürüldü. Doyran’da, kentten direnmeksizin teslim oluşundan sonra 59 Müslüman ve çevredeki kırsal alanda da birçok diğeri öldürüldü. Toplu halde yakma,, keza, Bulgarların Rainova, Kilkis ve Plantza’da Müslümanlar için yeğlediği bir infaz yöntemi idi. Trakya’daki Müslüman köylüler pek çok sayıda öldürüldüler; bu sayıyı batılı gözlemciler 200 000’in üzerindedir diye hesaplıyor.” (s. 150-151) Şairimiz Vardar nehrine atılan, bu nehirde boğulan insanları da şöyle tasvir eder. Yalnız Akif’in mısralarından önce Yahya Kemal’in Vardar ile ilgili bir tespitini hatırlayalım:

Üsküp bir Müslüman şehirdi
Binbir türbeyle müştehirdi
Vardar’sa önünde nehirdi
Her an tekbirlerle çağlar.⁶

İşte tekbirlerle çağlayan o nehir, Akif’in şiirinde çok hazin ve acı bir haldedir. Burada şairimiz Vardar’ın gününden geçişine de uzanır:

Şişip şişip gidiyorsun, değil mi, ey Vardar?
Ya boğduğun kadının, erkeğin hesabı mı var!
Mezarı olmuş iken bunca na’ş-ı mevvâcın,
Cenaze yutmaya hâlâ mı doymaz emvâcın?
Ne oldu yâdına her gün hutur eden o nukuş?
Nedir bu göğsüne çökmüş sevâdd-ı cûş â cûş
Neden kısıldı muhitinde çağlayan nagamat?
Bir âşinâ sesi duysaydım ölmeden... Heyhât!
O kanlı canlı yiğitler ki zıll-ı bîdârı,
Koşar gezerdi senin düş-ı imtinânında;
O anlı şanlı gelinler ki nûr-ı dîdârı,
Uyurdu nâz ile âguş-ı mihribânında;
O kahraman babalar, anneler ki sahilini
Dönerdi her biri evlâdının tutup elini...
O gölgelerle beraber birer hayâl-i tebâh,
Birer hayâl-i defin oldu şimdi, öyle mi âh!

Geçmişte, nehrin kenarındaki mutluluk tablolarından artık eser yok. Hele Yahya Kemal’in tahassüsü ile Vardar tekbirlerle çağlamıyor. Müslümanları boğan, yok eden bir nehir olmuş. Bu manzara Selanik, Siroz gibi daha başka yerlerde de vardır.

⁶ Eski Şiirin Rüzgârıyla, 2008, İstanbul, s. 75

Selanik'in, Siroz'un, bak o namdar ovası,
Kimin elinde bugün, hangi haydudun yuvası?
Zemini öyle boyanmış ki, hûn-ı İslâm'a:
Kızıl kesafeti çökmüş cebin-i eyyama!
Kızıl ufukların altında kıpkızıl her yer...
Kızardı baksana dağlar, kızardı vadiler;
Kızardı çehre-i dünyâ; kızardı rûy-i semâ;
Fakat şu mavili bayrak kızarmıyor hâlâ!
Onun salındığı yerlerde bir kızıl tufan,
Ne can bıraktı, ne iman, ne boğmadık vicdan!
Minareler serilip hâke, sustu mabetler;
Yıkıldı medreseler, dümdüz oldu merkadler.
Mesâcidin çoğu meydanda yok, kalanlar ise,

Ya gördüğün gibi meyhanedir, ya bir kilise. (239-240)

Bu tasvirler, büyük bir gözlem intibahını vermektedir. Fakat tarihî bilgilerden Akif'in böyle bir gözleminin olmadığını biliyoruz. Bu sahnelerin bu derece İstanbul basınında yer aldığını da söyleyecek durumda değiliz. Belli ki mahfillerde bunlar konuşuluyordu. Bir de yüzlerce binlerce insan zulümden kaçarak İstanbul'a sığınuyordu. Mehmet Akif bunları dinlemekle kalmamış bugünün tabiri ile içselleştirerek şiirinde anlatmıştır. Fakat Akif üzerinde yapılan çalışmalarda bunlar savaş tasviri olarak anılmış veya ihmal edilmiştir. Bunda elbette toplumun daha ağırlarını yaşayarak yaşananları unutmamasının da payı vardır. Her zaman sorumluları görmezden gelmek için bu tür hâdiseler maalesef unutulur. Hatta son Bosna olaylarında bile bunlar hatırlanmamıştır. Bugün Türkiye'de Balkan turizmine büyük bir rağbet vardır. Balkan turuna çıkanların hiçbirisinin Akif'in bu tasvirlerini bildiğini veya hatırladığını sanmıyorum. Biz bu tebliğle bir hatırlatma yapmak istedik. İbret alınmadığı için tarihin tekrerrür ettiğini Bosna olaylarında gördük. Umarım bundan sonra bunlar hatırlanır.

KAYNAKÇA

Bilge Umar, 2. Baskı, İnkılâp Yayını, 1998, İstanbul, VIII+401 S.

Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Edisyon Kritik, Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, 1987, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, s. 153-154.

Banarlı, Nihad Sami; *Yahya Kemal'in Hatıraları*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, 1960, s. 29

Kâzım Yetiş, *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1992, Ankara, s. 29

Eski Şiirin Rüzgârıyla, 2008, İstanbul, s. 75

GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA TROGLODİT BARINAK, MESKEN VE YERLEŞMELER

Doç. Dr. Sabri KARADOĞAN

Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fak., Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı,
skaradogan@dicle.edu.tr

ÖZ

İnsanlar kolaylıkla barınabildikleri, temel ihtiyaçlarını kolaylıkla temin edebildiği ve kendilerini dış tehlikelerden koruyabildikleri alanlara yerleşmişlerdir. Yani ilk iskan üniteleri ve yerleşmeler coğrafi çevreye sıkı sıkıya bağlıdır.

Anadolu, yeryüzünde en eski planlı ve kompleks yerleşimlerin yanısıra coğrafi çevreye uygun dizayn edilmiş ilk ve ilkel (Troglodit) mesken ve yerleşme biçimlerinin de yoğun görüldüğü bir coğrafya da bulunmaktadır.

Bu tip mesken ve yerleşmelere jeolojik yapının uygun olduğu İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sıkça rastlanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde daha çok Dicle havzasında bulunan ve az bilinen Eğil Silvan (Hassuni), Batman, Hasankeyf, Gercüş çevresindeki Troglodit mesken ve yerleşmelerin dağılışına, özelliklerine ve çevre ile coğrafi ilişkilerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güneydoğu Anadolu, Troglodit Meskenler, Eğil, Hasankeyf, Hassuni

TROGLODYTE SHELTER, HOUSING AND SETTLEMENT IN SOUTHEASTERN ANATOLIA

ABSTRACT

People have settled in areas where they can easily be accommodated, their basic needs are readily available and they can protect themselves from external hazards.

In Anatolia, very old, planned and complex settlements were established, Besides, first and primitive (troglodyte) residential and settlement forms designed according to the geographical environment are also seen intensely.

Such houses and settlements are seen in Central Anatolia Region, Eastern Anatolia Region and Southeastern Anatolia Region where geological structure is appropriate.

In this study have been researched, the distribution, characteristics and geographical relations of the troglodyte dwellings house and settlements around Eğil Silvan (Hassuni), Batman, Hasankeyf, Gercüş in the Southeastern Anatolia region of Turkey and mostly in the Dicle (Tigris) basin.

Keywords: Southeastern Anatolia, Troglodyte Dwellings, Eğil, Hasankeyf Hassuni

Giriş

Yeryüzünde rölyef şekilleri bir yerden başka bir yere çok değişik özellikler gösterir. Bu açıdan bazı alanlar insanlar için yaşam alanını daraltıp sınırlandırırken, bazı yerler elverişli imkanlar sunar. Tarih boyunca yerleşme üzerinde etkili olan jeomorfolojik ve topoğrafik birimler, tarımsal aktiviteye izin verme, konut yapımına elverişlilik, litolojik malzemeyi kolayca bulma, ulaşım, savunma, çevreye hakim bir konumda bulunma, uygun bakı gibi etkiler ola gelmiştir.

Anadolu, yeryüzünde en eski planlı ve kompleks yerleşimlerin yanısıra coğrafi çevreye uygun dizayn edilmiş ilk ve ilkel (Troglodit) mesken ve yerleşme biçimlerinin de yoğun görüldüğü bir coğrafya da bulunmaktadır.

Bu tip mesken ve yerleşmelere jeolojik yapının uygun olduğu Akdeniz Bölgesi'nde Antalya Burdur (De Planhol, 1949) dolaylarında, İç Anadolu'da, Kapadokya (Emge,1992), Konya-Sille, Karaman-Taşkale çevresinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bayburt, Van-Başkale'de ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde özellikle Hasankeyf ve çevresinde sıkça rastlanmaktadır.

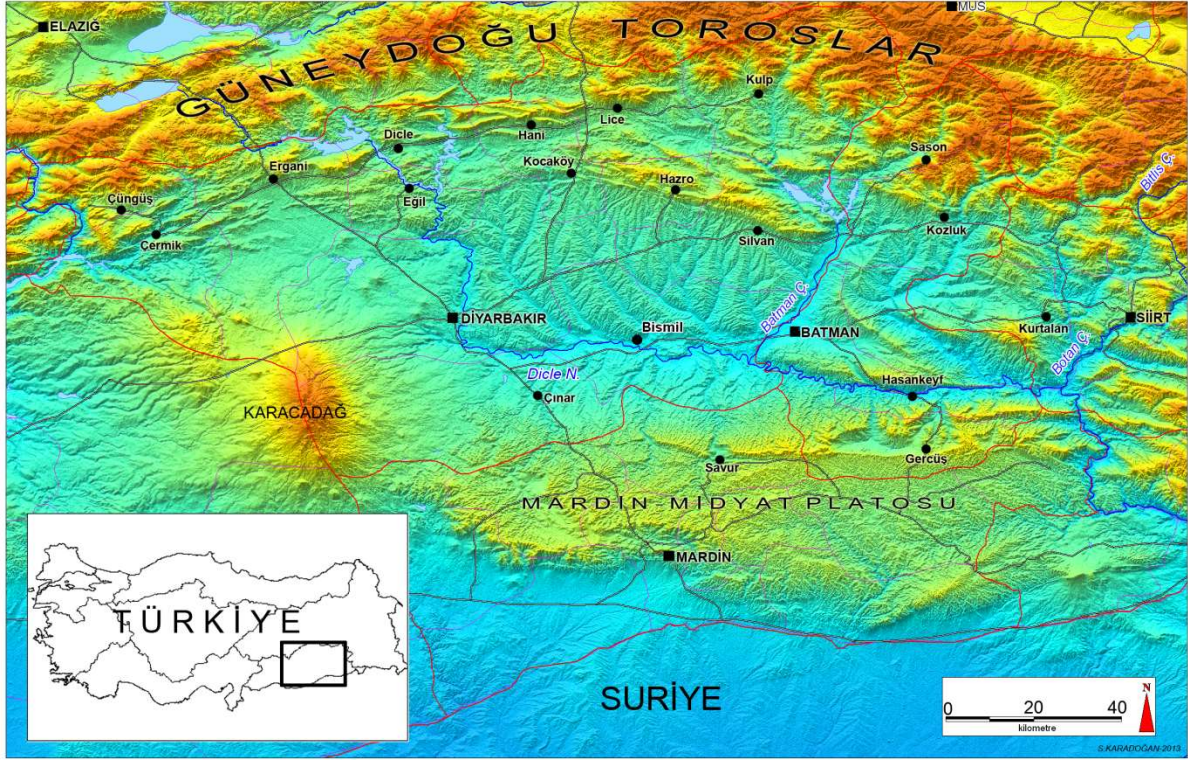
Dağlık ve engebeli arazilerin oldukça geniş bir alan kapladığı Türkiye'de dağların yükseltisi, bakı ve uzanışı, yarıma derecesi, eğim, iklim, toprak, bitki örtüsü gibi coğrafi özellikler hem insan faaliyetlerine çeşitlilik hem de sınırlamalar getirmiştir. Öncelikle Paleolitik insanın tercihi iklimatik etkilere ve vahşi hayvanlara karşı korunabileceği doğal mağaralar ve kayaaltı sığınakları olmuştur. Daha sonraları ise özellikle asayiş ve güvenlik kaygılarının arttığı dönemlerde insanlar arızalı sarp topoğrafyaları ve çevrelerine hakim noktaları tercih etmişlerdir.

Orografi ve litolojinin etkisi Paleolitik'te mağara yerleşmesi ve ilkel malzeme temininde görülmektedir. Bugüne kadar saptanan mağaraların önemli bir çoğunluğu Torosların kalker kütleleri üzerinde ve civarında yer almaktadır. Palanlı ve Cendere boğazlarında olduğu gibi mağaraların oluşmasına uygun litolojinin bulunduğu Toros silsilesi bu nedenle Paleolitik mağara yerleşmelerinin vatanı olmuştur (Tunçdilek,1986). Doğal mağaraların olmadığı alanlarda ise tuf, marn gibi kolay işlenebilir litolojinin imkanlarından faydalanılarak Kapadokya ve Hasankeyf'te olduğu gibi ilkel (troglodit) meskenler inşa edilmiştir. Yine bu çevrelerdeki çözülmüş kalkerlerden arta kalan silis yumruları çeşitli ilkel aletlere kaynak teşkil etmiştir (Güldalı,1991).

Güneydoğu Anadolu coğrafi konumu itibariyle başlangıçtan günümüze insanın yaşam alanı olmuş çok farklı ve zengin kültürler biçimlenmiştir. Bunda kuşkusuz bölgenin jeomorfoloji, iklim, toprak, su gibi doğal çevre elemanları açısından sahip olduğu elverişli ortam etkili olmuştur.

Güneydoğu Anadolu'yu doğal bir bölge olarak belirleyen faktörlerin belki de en önemlisi jeolojik ve jeomorfolojik özellikleridir. Bu özellikler içinde en önemlisi jeomorfolojik ve jeolojik birimler arasındaki sıkı bağlantılıdır (Erinç 1980).

Konumuzu oluşturan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Dicle havzasında yer yer Paleozoik ve Mesozoyik yaşlı birimler aflörman vermeye birlikte Tersiyer sedimantasyonu yaygın olarak gözlenir. Kuzeyde şiddetli kıvrılmaya ve yere yer metaformizmaya uğramış kayalardan oluşmuş 2000-3000 m yüksekliğindeki dağlar bir duvar gibi yükselen dağlık kesim yer alır. Bu Dağlık kütle volkano-sedimanter karmaşıklar ve metamorfitten meydana gelmiş olup, bunların güneyi doğru ofiyolitler üzerine itilmiştir. Bu dağlık kuşağın güneyindeki kenar kıvrımları kuşağı Dicle nehri ve kolları tarafından şiddetli bir şekilde yarılmış yer yer çok engebeli ve arızalı bir topoğrafya sözkonusudur. Doğal yollar da bu akarsu vadilerini izleyerek iç kesimlere sokulur (Tonbul ve Karadoğan, 2001; Şekil:1).

Şekil 1: Araştırma Alanının Lokasyon Haritası.

Kuzeydeki dağlık alanın eteklerinde jeolojisi ve jeomorfolojisi daha farklı özelliklere sahip kenar kıvrımları kuşağı, kuzeydeki kıvrım geometrisine paralel olarak uzanan uzun dalgalı ve faylı kıvrımlar ile domlar, güneye doğru monoklinal ve en sonunda yatay görünüm alan yapılar bulunmaktadır (Erinç 1980). Kenar kıvrımları olarak nitelenen bu alan jeomorfolojik açıdan tipik şekillere sahiptir. Kafesli drenaj, içi boşaltılmış kıvrım domları, kornişler, hogbekler, kuestalar, boğazlar, sübsekant depresyonlar yaygın olarak izlenir.

Morfojenetik olarak bölgede Dicle nehri ve kollarının etkin olduğu fluvial süreç hakimdir. Ancak hem Diyarbakır havzasının kuzeyinde hem de güneyinde eski temelin örtü tabakaları ile birlikte kubbeleşmiş, kıvrımlanmış Eosen-Miyosen yaşlı kalkerler, bunların çevresinde ise Eosen-Oligosen yaşlı flişler bulunur (Atalay, 2017:326). Dolayısıyla bu alanlarda yapısal ve fluvial faktörlerle birlikte karstik süreçler morfolojide etkili olur. Bu formasyonların en önemli litolojik özelliği Batman ve Hasanköy çevresinde olduğu gibi doğal barınaklar, kaya oyuğu meskenler ve kale yerleşimi bakımından elverişli ortamlar sunmasıdır.

Bu çalışmada Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle havzasında kuzeybatıdan Güneydoğuya doğru özellikle jeomorfolojik ve jeolojik şartlara bağlı olarak ilk-ilkel mesken ve yerleşmelerin bulunduğu alanların (Ergani, Eğil, Silvan, Kocaköy, Batman, Hasanköy ve Gercüş çevresi) dağılışı, özellikleri ve coğrafi çevre ile ilişkileri ele alınmıştır.

Hilar ve Çayönü (Ergani)

Hilar antik kenti, Ergani'nin güneyinde yer alan Hilar Köyü'nün doğusundaki karstik alanda bulunmaktadır. Burada kayaların içine oyulmuş son antik çağlara ait mezarlar, kabartmalar ve Sami dilinde yazılmış yazıtlar vardır (Çambel, 1973: 36; Foto: 1). Kayalardaki birçok tarihi eser, köyün girişindeki boğazda toplanmıştır. Diyarbakır Arkeoloji Müzesinden alınan bilgilere göre Hilar çevresi Paleolitik dönemden itibaren yerleşime sahne olmuş, Roma Döneminde de MS. 1-5 yerleşim devam etmiştir. Osmanlı Dönemine kadar farklı işlevlerde kullanılmıştır.

Antik kentin birkaç km kuzeyinde kuzeydeki dağlık alandan kaynağını alan cılız bir akarsuyun kıyısında Neolitik Çayönü yerleşmesi bulunur.

M.Ö. 7300-6750 yılları arasında, yani günümüzden 9000 yıl öncesine kadar uzanan Çayönü yerleşmesi, insanların ilk besin üretimi aşamasını gerçekleştirdikleri döneme ilişkin

çok gelişkin bir toplumsal yapıyı yansıtır. Yapı kalıntıları bu dönem için doğal görünen basit barınaklar olmaktan çok daha ötede, iyi tasarlanmış, kullanım ve yaşam alanları iyiden iyiye belirlenmiş ve kalıplaşmış bir geleneğin temsilcileridir. Avcı ve toplayıcı bir topluluk, köy dediğimiz ilk yerleşim yerini kurmuşlardır (Erim-Özdoğan, 2011).

Foto1: Kayaların İçine Oyulmuş Mezarlar, İskan Üniteleri, Kabartmalar Ve Yazıtları İle Antik Hilar Yerleşmesi. Çayönü Neolitik Kazı Alanı İse Geri Plandaki Ova Tabanında Yer almaktadır.

Eğil Çevresi

Tarih boyunca insanlar gereksinimlerini karşılamak için uygun doğal ortamları seçerken diğer yandan günün siyasi ve sosyal koşullarına göre korunaklı yerler aramışlar ve yönetim merkezlerini buraya kurmuşlardır. Dicle havzasındaki jeomorfolojik yapı bu tür yerleşmelere de imkan sağlamıştır. Hem topoğrafyanın oldukça uygun imkânlar sağlamasından dolayı hem de Dicle nehrini varlığından dolayı yapılan ve kökeni Asurlulara dayanan Eğil kalesi ve çevresi buna güzel bir örnektir (Tonbul ve Karadoğan, 2001).

Tarihsel Eğil Kalesi Diyarbakır kentinin yaklaşık 25 km kuzeybatısında bulunmaktadır.

Eğil civarında anakaya ile bütünleşmiş Asur kalesinin yanı sıra nehir yamaçlarda kayaçların oyulması ve şekillendirilmesiyle yapılmış bir çok kral mezarı ve yamaçlarda eski akarsu seviyelerinde mesken olarak kullanılmış oyuk ve mağaralar mevcuttur.

Kale, Dicle nehri ve kollarının oluşturduğu derin kanyonun kıyısında yapısal bir kayalık (büt) üzerine kurulmuştur.

Kalenin, Asurlular zamanında yapıldığı tahmin edilmektedir. kalenin iç kısmı o dönemde sığınak ve depo olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Kale içinde Kayalar oyularak Dicle nehrine ulaşan tüneller yapılmıştır.

Yine Eğil civarında Dicle nehrine hakim bir gömük menderes kenarına kurulmuş Selman Kalesi ve yerleşimi ile buraya yakın bir mevkide bulunan Konak köyü çevresindeki kaya oyuğu meskenler kaya mezarları ve kaya şapeller dikkat çekicidir (Foto: 2).

Foto 2: Eğil Kalesi Ve Çevresindeki Yamaçlarda İskan Görmüş Kayaaltı Sığınaklar.

Kocaköy çevresi

Kocaköy çevresi de troglodit meskenler açısından oldukça zengindir. Büyük bir kısmı Karaz, Şaklat ve Mendan köylerinde, Terkan bölgesinde Zoğnin çevresinde, özellikle Ambar çayı vadisi ve civarında bulunan bu kaya altı sığınakların ve kaya oyuğu meskenlerin çevresinde bulunan kalıntılardan, tarihöncesi çağlardan beri barınak olarak kullanıldıkları açıkça anlaşılmaktadır (Foto: 3). Bu alanlarda özellikle obsidyen ve sileks olmak üzere, çeşitli çakmak taşlarından yontulmuş araç gereçlere sıkça rastlanmaktadır (Çelik, 2014:35).

Foto 3: Kocaköy Civarında Ambar Çayının Etkisiyle Ortaya Çıkışmış Kalker Tabaka Platformlarında Kayaaltı Sığınakları.

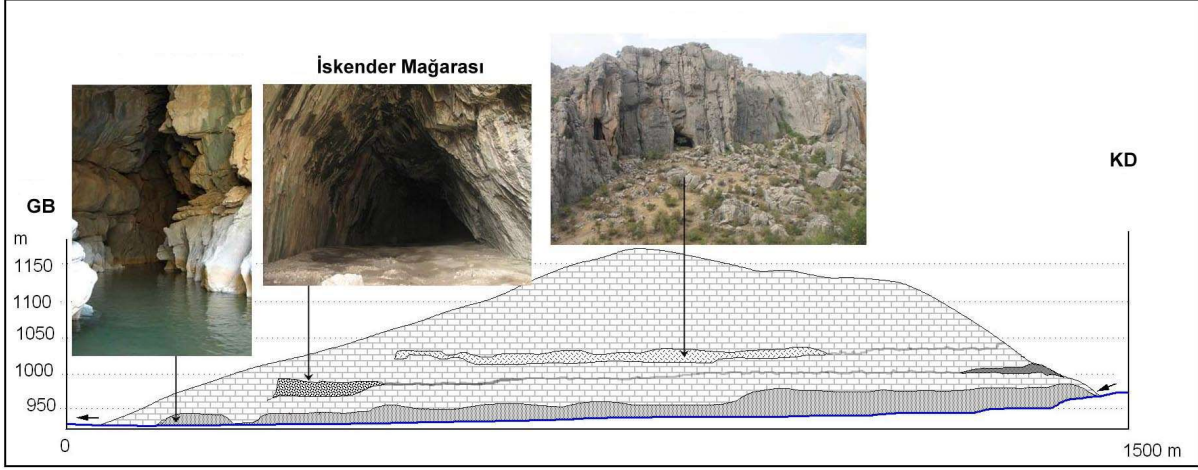
Birkleyn Mağaraları (Lice)

Birkleyn mağaralar sistemi, Toros Dağları'nın GD kesiminde Diyarbakır kentinin 100 km kuzeydoğusunda yer almaktadır. Birkleyn karstik mağaralarının oluşumu ve jeomorfolojik özellikleri, Güneydoğu Toroslar dağ kuşağının yükselimi, dolayısıyla Dicle nehir sisteminin gelişimi üzerinde önemli bilgiler verir.

Farklı yükseklikte mağara sistemleri ve yeraltındaki su yollarının oluşumunda dikey tektonik hareketler ve / veya karstlaşma rol oynamakta, bu da Toros dağlarının aktif tektonik sürecinin önemini göstermektedir (Şekil:2). Tektonik yükselme, kalkerli-ofiyolitli araziler üzerinde farklı aşındırma süreçleri ve karstlaşma sonucu nehir, kanyondaki yatağını terk edip yeraltındaki karstik tünellerde derine doğru yer değiştirerek akışını sürdürmüştür (Haliday ve diğ., 1995; Atalay ve diğ, 2010).

Dicle nehrinin kollarından biri Birkleyn mağaralarından çıkar. Nehrin batı çıkışında Asur kralları olan Tiglath-pileser I (MÖ 1114-1079) ve Shalmaneser III (MÖ 858-824)' e ait kazınmış rölyefler ve kitabeler bulunmaktadır. En üst katmanda bulunan ve yaklaşık 450-500 metre uzunluğunda olan mağara sisteminin giriş koridorunda Neolitik buluntuların varlığı buranın mevsimsel olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir (Schachner, 2004).

Orta katmandaki büyük mağarada ise Makedonya Kralı Büyük İskender'in M.Ö. 331 yılında Pers seferinde ordusunun bir kış mevsimini burada geçirdiği ileri sürülmektedir Bu nedenle bu mağaraya İskender-i Birkılaysn adı da verilmektedir (Güney, 1991).

Şekil 2: Lice Çevresinde Dicle Nehrinin Kollarından Olan Birkleyn Çayının Yeraltında Akışı İle Oluşmuş Olan Ve Zaman Zaman Yerleşim Görmüş Mağaralar Sistemi.

Hassuni Vadisi (Silvan)

Hassuni vadisi ve mağaraları, Güneydoğu Torosların güneyinde ve Diyarbakır'ın Silvan ilçesinin 5 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Vadide geçmişte yoğun bir nüfus barındırmış önemli bir yerleşme kalıntısı bulunmaktadır (Foto: 4). Boğaz tipi korunaklı bu vadiye meskenler kayalara oyularak oluşturulmuştur. İşlenmeye elverişli kalker kayalara oyulmuş yaklaşık 300 mağara mesken ve eklentileri bulunmakta, bunlar birbirlerine geçitlerle bağlanmaktadır (Karadoğan ve Yıldırım, 2010).

Bu yapay mağaralar kompleksinde, birbirlerine kanallarla bağlı su sarnıçları, hamamlar, kaya merdivenleri ve yolları, kaya kilisesi ve kilisenin yanındaki mini amfi tiyatro görülmeye değerdir.

Diyarbakır Müze Müdürlüğü tarafından bir dönem kurtarma kazısı yapılan ve M.Ö.100. yıllardan M.S. 13. yüzyıla kadar tarihlenen buluntulara rastlanmıştır.

Foto 4: Silvan Kuzeydoğusunda Oldukça Kompleks Ve Çok Sayıda Kayalara Oyulmuş İskan Ünitesinden Oluşmuş Hassuni Vadisi.

Raman Dağı Güneyinde Dicle vadisi

Dicle nehri Batman kenti güneyinde batman çayı ile birleşerek Raman ve Gercüş antiklinalleri arasında Jura tipi kıvrımlar olarak adlandırılan arazi içinde açılmış dar ve derin vadisine girer (Foto: 5).

Vadinin yamaçlarında Dicle nehrinin homoklinal aşındırma faaliyetleri sonucu çok sarp ve dik yamaçlar, asılı vadiler meydana gelmiştir. Dicle nehrine güneyden kavuşan vadiler kanyon şekilli vadiler olup büt mesa benzeri tepeler, yapı platformları, çağlayan ve dev kazanları gözlenir.

Bu vadi, sunduğu jeomorfolojik avantaj ve jeolojik malzeme nedeniyle tarih ve tarih öncesinde çok yoğun bir insan yerleşmesine ve aktivitesine sahne olmuştur. Bu nedenle söz konusu alanda çeşitli dönem uygarlıklarına ait kayalara oyulmuş antik kentler, kaleler, dinsel mekanlar, Paleolitik'e uzanan troglodit mesken ve sığınaklar ile bunlara ait özgün değerler bulunmaktadır.

İşlenmeye uygun jeolojik formasyonlar bir çok yerleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hasankeyf, Oymataş, Suçeken, İblis vadisi, Üçyol, İncirli, Çayüstü, Belek vb.).

Karstik süreçlerle çözünebilir tabakalı kayaç formasyonları ve Dicle nehrinin vadisine dönemsel olarak gömülerek meydana getirdiği aşınım seyri korunmaya elverişli kaya altı sığınaklarının oluşmasına neden olmuştur . Yine çok özel koşullarda oluşan oldukça yoğun ve zengin sileks (çakmaktaşı) oluşumları Paleolitik insanı buraya çekmiştir. Zira Dicle nehri vadisinde Deraser mevkiinde olduğu gibi kaya altı sığınaklarında kayalara kazılmış özgün figürler bulunmaktadır. Bu figürler arkeoloji bilimi ve insanlık tarihi açısından eşsiz bir anlam ve önem taşımaktadır.

Foto 5: Çeşitli Dönemlere Ait Kayalara Oyulmuş Çok Sayıda Antik Yerleşmenin, Kalelerin, Dinsel Mekanların, Mesken Ve Sığınakların Bulunduğu Raman Dağı Güneyindeki Dicle Vadisi.

Hasankeyf

Raman Dağı güneyindeki Dicle nehri vadisinin orta kesimlerinde kenarları Dicle nehrine kavuşan akarsular tarafından derince yarılmış korunmaya elverişli basamaklar üzerinde Hasankeyf tarihi yerleşmesi bulunur. Hayranlık verici bir çabayla kayalara oyulmuş çok sayıda kaya oyuğu mesken ve yerleşme fonksiyonlarından oluşan ve yakın geçmişe kadar yerleşik olan Hasankeyf, gerek milattan önce gerekse milattan sonraki çağlarda önemli bir yerleşme olmuş ve pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır.

Hasankeyf; günümüzde önemini yitirmiş olsa da geçmişinde bölgenin önemli bir ilim ve kültür merkezi olmakla birlikte pek çok medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. Dicle Nehri kenarında yer alan Hasankeyf, kayalara oyulmuş yüzlerce yerleşme fonksiyonlarından oluşmaktadır. Bir sit alanı olan Hasankeyf'in özgün değeri, jeolojik ve jeomorfolojik yapının günün şartlarına uygun olarak akıllıca kullanımından kaynaklanır. Öncelikle Hasankeyf savunma fonksiyonu ön planda olan bir yerleşmedir. Aslında "Hıskeyfa" olan bu eski yerleşim yerinin adı "Kaya Hisarı" şeklinde tercüme edilir. Kalenin anakaya üzerine kurulmuş olması nedeniyle "Taş Kalesi" olarak da anılmıştır. Eski tarih ve kavimlerde bu kelimenin "korunmaya müsait " yer anlamına geldiği de belirtilmektedir (Sinanoğlu ve diğ.,2016; Foto: 6).

Foto 6: Çok Sayıda Kaya Oyuğu Mesken Ve Yerleşme Fonksiyonlarından Oluşan Ve Yakın Geçmişe Kadar Yerleşik Olan Hasankeyf Kalesi.

Sonuç

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinin özellikle Dicle havzasının, hidrografik jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri yanında, geçmiş dönemlerde meydana daha iklim değişimleri nedeniyle eski insan topluluklarının iskanına ve değişik tipte yerleşme çekirdeklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanlar başlangıçta yarı göçebe ve avcı toplayıcı olarak uygun kaya altı sığınaklarına ve akarsu oyuklarına yerleşmişler ve buradaki kaya yüzeylerine kazıma ve boyama yöntemleriyle figürler çizmişlerdir. İskan topluluklarının büyümesi sosyal-ekonomik organizasyonların gelişmesiyle mesken biçimleri de değişmeye başlamış ancak yine bölgenin doğal jeolojik jeomorfolojik koşullarından yararlanılarak kolayca oyulabilir kazınabilir kayalara meskenler yapılmış ve ilk ilkel yerleşme çekirdekleri kimi yerde savunma ihtiyacından dolayı yüksek ve korunaklı tepeler ve vadi yamaçlarına inşa edilmiştir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki özellikle Dicle havzasındaki sözkonusu troglodit mesken barınak ve yerleşmeleri doğal olduğu kadar beşeri bilimler açısından günün yaşam ve çevre koşullarını aydınlatması açısından araştırmaya değerdir.

KAYNAKÇA

Atalay, İ. Karadoğan, S. Yıldırım, A. (2010). Karstification and Ground River System in SE Anatolia: a key Study from Birkleyn Cave System. Proceedings 7th Turkey-Romania Geographical Academic Seminar, June 1-9, Antalya, Turkey.

Atalay, İ. (2017). *Türkiye Jeomorfolojisi*. Meta Basım ve Matbaacılık Hizmetleri (3.Baskı), İzmir

Çambel, H. (1973). *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaların Kültür tarihi Bakımından Önemi*. Atatürk konferansları IV, TTK Basımevi, Ankara.

- Çelik, E., (2014). *Dağlık Alanlarda Şehirleşme Kocaköy (Diyarbakır) Örneği*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Emge, A. (1992). *Old order in new space: change in the troglodytes' life in Cappadocia. Traditional dwellings and settlements working paper series*. Center for environment design research: University of California.
- Erim-Özdoğan, A. (2011). *Çayönü*. M. Özdoğan, N. Başgelen and P. Kuniholm (Eds.), *The Neolithic in Turkey. New Excavations and New Research, Vol. 1: The Tigris Basin: 185-269*. Archaeology and Art Publications, İstanbul.
- Güldal, N. Deroche A. (1991). Güneydoğu Anadolu'da Tarih Öncesi İnsanların Yaşam Ortamları; Özellikle Doğal Mağaralar. *Jeomorfoloji Derg.* S:19, Sh:131-138, Ankara.
- Güney, E. (1991). *Diyarbakır ve Yöresinde Doğa-Kültür Turizmi*. Dicle Üniversitesi Rektörlük Yay. No: 4. Diyarbakır.
- Halliday WR, Shaw T.R. (1995). The Iskender-i Birkilin Caves in the 9th and 12th Centuries BC. *The NSS Bulletin Journal of Caves and Karst Studies* 57: 108-110.
- Karadoğan, S. (2005). *Adıyaman Havzasının Genel ve Uygulamalı Jeomorfolojisi*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Elazığ.
- Karadoğan, S. Tonbul, S. (2005). Adıyaman Havzasında Kuvaterner'deki Doğal Ortam Koşullarının Yerleşmelerin Dağılışı ve Diğer İnsan Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri. *Türkiye Kuvaterner Sempozyumu-V, İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enst.*, Mayıs 2005, 191-204, İstanbul.
- Karadoğan, S. Yıldırım, A. (2010). Silvan (Diyarbakır)'da Az Bilinen Bir Doğal-Kültürel Miras: Hassuni Mağaraları ve Antik Kenti. I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 27-30 Mayıs 2010, Nevşehir.
- Planhol, X. De, (1949). Burdur Çevresinde Mağara Yerleşme Tipleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 11-12, s.132-146.
- Schachner A. (2009). Assyriens Könige an einer der Quellen des Tigris: Archäologische Forschungen im Höhlensystem von Birkleyn und am sogenannten Tigris-Tunnel. Tübingen.
- Sinanoğlu, Şahin, D. Siyako, M. Karadoğan, S. Özgen Erdem, N. (2016). Kültürel Jeoloji Açısından Hasankeyf (Batman) Yerleşmesi, (Hasankeyf Site From Cultural Geological Perspective). *Türkiye Jeoloji Bülteni*, Cilt 60, Sayı 1, Ocak 2017, 35-47.
- Tonbul, S. Karadoğan, S. (2001). *Dicle Havzasındaki Doğal Çevre ve Beşeri Özellikler ile Arkeolojik Değerlerin, Bölge Paleo-Coğrafik ve Paleo-Kültürel Koşulların Belirlenmesindeki Rolü ve Bugünkü Durum*. Türkiye Anıt Çevre ve Turizm Vakfı 25. Yıl Armağan Kitabı.
- Tunçdilek, N. (1985). *Türkiye'de Relief Şekilleri ve Arazi Kullanımı*. Deniz Bilimleri Ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No:4, İstanbul.
- Tunçdilek, N., (1986). *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*. İ.Ü. Den. Bil. Enst. No:4, İ.Ü.Yay. No:3367, İstanbul.
- Yıldırım, A. Karadoğan S. (2008). Birkleyn Mağaraları. Dünden Bugüne Lice Sempozyumu, 05-06-2008.

“TÜRKİYE” İSMİNİN KÖKENİ ÜZERİNE

Mehmet Nadir ÖZDEMİR

Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi,
mehmetnadir72@gmail.com

ÖZ

Türkler, Türkçe konuşan ve Türkiye’de yaşayan bir millettir. İlk bakışta bu, orijinal bir cümle gibi görünmez. Türkçe konuşan Anadolu’ya Türkiye adı yaklaşık olarak XI. yüzyılda Türkler tarafından ilk fethinden beri Avrupalılarca verilmiştir. Fakat Türkler kendileri 1923’e kadar bunu ülkelerinin resmî adı olarak benimsemediler. Benimsediklerinde de Avrupalı kaynağını açıkça belli eden bir şekli(Türkiye) kullandılar. Halk kendisini Türk diye adlandırmıştı ve konuştukları dile yine Türkçe deniyordu. Fakat Osmanlı devleti yönetiminde bir terim olarak Türk deyimini az kullanılmıştı ve özellikle Türkmen göçebelerini veya daha sonra Anadolu köylerinin Türkçe konuşan cahil ve kaba köylülerini ifade etmek üzere daha çok küçültücü bir anlamda idi. Bu, Bernard Lewis’in görüşüdür.

Türkiye adı batı kaynaklarında II. Haçlı seferinden sonra görülmeye başlanmıştır. Arapça “berrü’t Türkiyye” ifadesi de XIV. yüzyıl başlarında kullanılmıştır. Yine “Turquia, Turkia” (Türk eli) Türkiye adıyla kaydedilir. Tarihçi Osman Turan’ın Türk-İslam ifadesini kullanması esasen Türkiye(a) diye adlandırılan ülkemizin tarihi oluşum sürecini ortaya koyan bir denklemdir. Türk-İslam terkibi bir dinî hamaseti ya da ırkçı bir yaklaşımı ifade etmez. Türklerin bin yıldan fazla bir zamandır yaşadıkları bir Anadolu topraklarının mayasını ifade eden bir formüldür. Elverir ki bu ifade iyi anlaşılın ve kavransın.

“Hristiyan Arap” ifadesi kullanılabilir. Fakat “Hristiyan Türk” tabiri tuhaf bir ifade gibidir. Bugün bile Türkiye’deki bir gayrimüslime Türk vatandaşı denebilir, fakat Türk denmez. Üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyasının tarihini anlama noktasında bu isimlendirme önem arz etmektedir.

Tebliğimizde bu konu çeşitli boyutlarıyla araştırmacılarımızın görüşleri de dikkate alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Türkiye, Anadolu, Avrupa, Müslüman, Hristiyan

ON THE ORIGIN OF THE NAME OF “TÜRKİYE” [TURKEY]

ABSTRACT

Turks are a nation who speak Turkish and live in Turkey. At first sight, this does not seem like an original statement. The name of Türkiye has been given to Anatolia, who speaks Turkish, by Europeans since the first invasion of it by Turks in XIth Century. However, Turks did not adopt this as their country’s official name until 1923. And when they adopted, they used the name which is clearly European origin (Türkiye). The public used to call itself as Turk and they called their language Turkish. However, at Ottoman times, the term Turk was rarely used and it was mainly used to call the Turkmen nomads or then the illiterate and impolite villagers of the Anatolian towns who speak Turkish, to humiliate them. This is Bernard Lewis's view.

The name of Türkiye is encountered in Western resources following IInd Crusades. The Arabic term “berrü’t Türkiyye” started to be used at the beginning of XIVth Century. Again, “Turquia, Turkia” are registered as Türkiya. The Turk-Islam statement preferred by historian Osman Turan is an equation which shows the historical formation process of our country which is essentially called as Türkiye(a). Turk-Islam composition does not necessarily express a valor or racist approach. It is an equation which proves the ferment of the Anatolian lands where the Turks have been living more than a thousand years. We hope that this statement is well understood and comprehended.

“Christian Arab” term can be used. However, “Christian Turk” is almost nonsense. Even today, a Non-Muslim in Turkey can be called as a Turkish citizen, but not as a Turk. This naming is important in understanding the history of the Anatolian geography we live on.

This subject is examined in our paper with references to various dimensions considering the opinions of our researchers.

Keywords: Turk, Turkey, Anatolia, Europe, Muslim, Christian

GİRİŞ

Türklerin ilk dönem tarihini De Groot son dönem tarihini Hammer kaleme almıştır. Hunlarla Osmanlılar arasındaki uzun zaman diliminde ve değişik coğrafyalarla kurulmuş devletlerin tarih konusunda otoriteleri hep yabancıdır. Bir milletin tarihini yazmak zordur; hele bu işi bir yabancı yapmaya kalkması konuyu havsalaya sığmayacak kadar güçleştirir. Yabancı o milletin diline, dinine, tarihin karanlıklarından süzülüp gelen vicdanına, geleneklerine, hayatında etkili olan irili ufaklı her şeye nüfuz etmesi gerekir. Batılı tarihçilerin hepsi bu işi sadece bilim merakı ile yapmamıştır. Devletlerinin gelecekteki emellerini gerçekleştirmek için ray döşemek durumunda olanlar da vardır.⁷ Bu bağlamda çalışmamızda aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti tarihi konusunda da çalışma yapan yabancı araştırmacılara temas ettik.

“Türkiye” ismi üzerinde milletimizin mutabık olduğu bir gerçektir. Ancak bu ismin köken, anlam, söylem ve anlattıkları konusunda bilgi ve bilinç sahibi olan insanımızın sayısının az olduğunu söyleyebiliriz.

“Türkiye” ismi Anadolu merkezli Türk düşüncesini besleyen bir isimdir. Türk tarihinde Türklerin Asya kökenini esas alan bir anlayış mevcuttur. Bir de Anadolucu bir anlayış bulunmaktadır. Bu iki anlayış arasındaki farkı analiz etmek tarih ve sosyolojik araştırmaları gerektirmektedir. Bu ismin analizini yapmak Türk tarihi ile ilgilenmeyi sevkedir.

Çalışmamızda Türklerin Anadolu’daki tarihlerine temas ederken bu tarihin günümüz Türkiye’sinde yaşayan insanlar tarafından doğru algılanmasına ve anlaşılmasına da katkı vermeyi amaçladık.

TÜRKİYE’NİN OLUŞUMU

Bugün Anadolu’daki Türk devletini ifade eden “Türkiye” ismini anlamak için esasen Selçuklu tarihine gitmek gerekir. Nitekim Selçuklular, Kuzey Afrika hariç, hemen bütün İslâm dünyasına ve yeni fethettikleri Anadolu’ya hâkim oldukları, Türk, İslâm kavim ve medeniyetlerinde yeni bir devir açtıkları, Türk ve İslâm tarihlerinin üçte birini ve dört asrını işgal ettikleri halde bu büyük devir henüz karanlıklardan kurtulamamış; bir çok meseleleri meydana çıkarılmamış ve aydınlanamamış; hatta bazen de tersine anlaşılmıştır.⁸

Türkiye’nin oluşumundan kastımız bugünkü Türkiye toprakları üzerinde Türk milletini var eden, birleştiren unsurlardır. Bunlar, İslâm, Türk ve mahalli unsur.⁹ Bunları ayrı ayrı ele alalım.

İslâm

Türklerin İslâm ile tanışmalarının özel bir tarihi vardır. Bu çalışmamızda söz konusu tarihe atıflar yapsak da geniş bir bilgi vermeyi amaçlamıyoruz. Burada İslâm dininin Türkler için ne anlam ifade ettiği, nasıl bir yaşamsal öneme sahip olduğu, muhtemelen tarihte Araplardan sonra İslâm dinini seçen kavimler içinde Türklerin nasıl sıra dışı bir konum aldıklarını, dinin kurucusu ve ilk tebliğ edenlerinin yolundan nasıl hızla ilerlediklerini, İslâm’ın hemen her sahada nasıl pratize edileceğinin güzel örneklerini verdiklerini hatırlatmayı ve vurgulamayı amaçlıyoruz. Çünkü içinde yaşanan, içselleştirilmiş olgular, yaşam biçimleri farkında olarak ya da olmayarak günümüz Anadolu insanını farklı düşünmeye ve yaşamaya sevk etmektedir. Oysa ki biz vazgeçilmez bir emanet olan Türk vatanından söz ediyoruz.

Türkler, diğer bir çok millettten farklı olarak İslâmiyete girmekte zorlanmadılar. Onların İslâmlığı, hiç bir zorlama ya da tabiiyet belirtisi de taşımaz. Halifeliğin sınırlarında, doğuda ve batıda, sınır savaşçıları, eski İslâm teokrasisinin bir doğu imparatorluğu¹⁰ şekline

⁷ Mehmet Niyazi, *Türk Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2009, s. 76.

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1993, s. 19.

⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1996, s. 3.

¹⁰ Bernard Lewis’in “imparatorluk” ifadesine katılmıyoruz. Zira bu kelime batı dünyasında sömürgecilik olarak algılanır ve kullanılır. Müslüman devletlerin böyle bir amacı olmamıştır.

değişimiyle diğer yerlerde kaybolmuş bulunan ilk İslâmiyetin sadeliğini, militanlığını ve hürriyetini hâlâ muhafaza ediyorlardı. ¹¹

Türk sözcüğü Türkiye’de hemen hemen kullanılmazken, batıda müslümanın eş anlamı haline gelmesi ve müslüman olmuş bir batılıya, olay İsfahan’da veya Fas’ta olsa bile “Türk olmuş” denmesi ilginçtir. Bu durum kendini İslâmiyet ile bir tutmanın bir tezahürü Türk İslâmlığının yüksek ciddiyetinde, eski hilafet devri de dahil olmak üzere İslâm tarihinde benzeri bulunmayan, imparatorluğun en şaşıla günlerindeki hizmet ve göreve bağlılık duygusunda görülebilir. Örneğin Abbasi halifelerinden hangisi belirli olarak ilk Osmanlı sultanlarını harekete geçiren bağlılıkla, manevî ve dinî amaç kesinliğiyle kıyaslanabilecek bir şey gösterebilir? ¹²

Türklerin bilhassa İslâm milletleri camiasına girdikten sonra, kısa bir zaman içinde askerî ve siyasi nizama hâkim oldukları ve Ortadoğuda bin seneyi aşan bir tarih seyri içinde her zaman dinamik ve zinde bir millet olarak bu geniş coğrafi alanda çok önemli rol oynadıkları artık bugün için bir gerçektir. ¹³

Türklük

Türklük açısından en dikkate değer işaret Türk dilidir. Dil, Osmanlı devletinin çeşitli kültürlerine Türklerin gerçekten esas-ve her halukârda en kolayca farkedilebilir-katkısı idi. Bir zamanlar Arap dilinin ve İslâm itikadının olduğu gibi, şimdi de Türk dili ve sünî İslâm itikadı egemen sosyal sınıf üyeliğinin zorunlu nitelikleriydiler. Osmanlı Türkçesinde, bir imparatorluk uygarlığına yakışır bir araç olarak, zengin ve ince bir ifade aracı yaratılmıştı. Osmanlıların hiç bir ırkî mağrurlukları ve kapalılıkları, saf “Türk” neslinden olma üzerinde hiç bir ısrarları yoktu.

İslâmiyetten önceki yazıtlarda Türk sözü gözükmekte ise de, birbiriyle akraba step kavimlerinden sadece birini ifade eder. Bütün grubu ve belki de bizzat böyle bir grup kavramını kapsamak üzere genelleştirilmiş bir kullanılışı İslâm ile başlar ve İslâm ile özdeş bir hale gelmiştir. Tarihi Türk millet ve kültürü, hatta bir bakıma dilin kendisi, son bin yıl içinde mevcut olduğu şekliyle, hep müslümanlık içinde doğdular. Bu güne kadar Türk deyimi, putperest Çuvaş ve Hıristiyan Gagavuzlar gibi Türk aslından ve dilinden olsalar veya İstanbul Hıristiyanları ve Yahudileri gibi bir Türk devletinin vatandaşı bulunsalar bile, müslüman olmayanlar hakkında hiç bir zaman kullanılmamıştır. ¹⁴

Mahallî unsurlar

Türkiye’ye gelen müslüman Türkler karışık ve çeşitli bir gelenek ve kültür modelinin damgasını aldılar. Bunun bir kaynağı, resmî Türk tezinde önemi kuvvetle belirtilen Anadolu’ya çıkar. Hititler en göze çarpan kalıntıları bırakmışlar ve en çok reklamı yapılan bir teorileştirmenin konusu olmuşlardır. Diğer eski Anadolu kavimleri de şüphesiz kendi izlerini bırakmışlardır. Bununla beraber Anadolu etkisi tek etki değildir. Osmanlı devleti ilk yüzyıldan itibaren bir Anadolu devleti olduğu kadar aynı zamanda bir Balkan devletiydi. Türk İslâmlığı ¹⁵ içinde bu mahallî geleneklerin kuvvetli kalıntıları, Türkiye’yi ziyaret eden, özellikle güneyden veya doğudan gelen her hangi bir ziyaretçinin derhal gözüne çarpacaktır. ¹⁶

“TÜRKİYE” İSMİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

XI. yüzyılda Anadolu’yu yurt edinen Türkler burada kurdukları devletleri daha çok kurucularının veya bölgenin adıyla anmışlardır. Türkiye adı batı kaynaklarında II. Haçlı seferinden sonra görülmeye başlanmıştır. Arapça “berrüt-Türkiyye” ifadesi de XIV. yüzyıl başlarında kullanılmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı devletinde

¹¹ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 11.

¹² Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 13.

¹³ Zekeriya Kitapçı, “İslâm’ın ilk devirlerinde Arap şehirlerine yerleştirilen ilk Türkler”, *Türk Kültürü*, Sayı: 112, Yıl: X, Ankara, 1972.

¹⁴ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 7,8.

¹⁵ “Türk İslâmlığı” ifadesini Anadolu’nun Türk yurdu olması sürecinde oluşan anlayış ve gelenekler olarak anlamak uygun olur kanaatindeyiz. (Yazar)

¹⁶ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 3,4.

milliyetçiliğin ve ayrımcılığın ortaya çıkması Türk aydınlarını da etkiledi.¹⁷ “Türkiye” ismi Osmanlı devleti döneminde kullanılmadı. Çünkü devlet, adı üstünde bir Osmanoğulları hanedanına dayanıyordu. Esasen bu durum genel anlamda Ortaçağ devletlerinin bir karakteristiği idi.

Ortaçağlar boyunca Anadolu’ya “Diyar-ı Rum” denilmesi, Osman Gazi’nin bir sözünde Konya’da hüküm süren III. Alaeddin’i kastederek “Melik-i Yunan” demesi¹⁸ bugün Anadolu’da üzerinde yaşadığımız toprakların henüz Türkiye olarak anılmadığı dönemlere aittir.

Sevr ve Lozan anlaşmalarının kapaklarında da “Turkey” ifadesi yer almaktadır.¹⁹ Bu, Türkiye isminin modern zamanlara ait olduğunu ortaya koymaktadır.

VATAN KAVRAMI

Anadolu’nun İslâmlaşması Türk tarihinin olduğu kadar İslâm tarihinin de en önemli olaylarından biridir. Buradaki “İslâmlaşma” tabiri, sadece XI. yüzyılda Anadolu’nun Türkler tarafından fethiyle başlayıp fethin tamamlanmasıyla sona eren bir süreç değildir. Anadolu’nun İslâmlaşması, XI. yüzyılda fetihler ve ilk yerleşmelerle başlayan, bir bakıma XIV. yüzyılın ortalarına kadar devam eden dinî, aynı zamanda siyasî, toplumsal, etnik ve kültürel bir vetire olarak anlaşılmalıdır. Böylece İslâmlaşmanın ilk fetih ve yerleşmelerle sıkı alakası da ortaya çıkmaktadır.²⁰

Türkiye’de vatan fikri Osmanlı hanedanlığının yıkılışı ile ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Atatürk yeni bir Anadolu Türk vatani fikrini zihinlere yerleştirmek istedi. Bunun için seçtiği araç tarih idi.²¹

Anadolu, üç kıtadan bu toprağa küçülmüş bir milletin sığınacağı evi, vatanıdır.²² Vatan kavramı bizi “Türkiye” ismine götürmektedir. Bu isim bir soyu değil, bir millet ifade eder. Soy ile milleti karıştırmamak²³ gerekir.

SONUÇ

Çalışmamızda bu konuya yer vermemizin nedeni ortak değerlerimizin bir kere daha hatırlanması ve tarihsel süreçte yaşanan kavram ve anlayış farklarının giderilmesine yönelik bir çabanın gösterilmesinin gerekliliğine vurgu yapmaktır.

Çalışmada “Türkiye” isminin tarihi kökenine temas etmeye çalıştık. Esasen böyle bir konunun Türk tarihinin genelinden ve özelde de Selçuklu tarihinden ayrılması mümkün görünmemektedir.

Anadolu’da yaşayan bizlerin bu toprakları vatan yapan değerler olarak İslâm, Türklük ve mahallî unsurlar gibi etkenlerin farkında olarak ve bunlardan herhangi birini dışlamadan değerlendirmek durumundayız. Zira M. 1071 ile başlayan Anadolu Türk tarihinin esasen daha gerilere giden bir tarihi de vardır. Anadolu topraklarına müslümanların ayak basması Emeviler dönemine rastlar. Diğer bir ifade ile Türkler Anadolu topraklarına basmadan müslüman Araplar gelmişlerdi. Böylece İslâm’ın adını duymuş, hissetmiş hatta kabullenmeye başlamış bir coğrafyadan söz edebiliriz.

Türklerin gelişleriyle ise durum İslâm dininin Türklüğün ayrılmaz bir parçası olmasıyla sonuçlanmıştır. Avrupa insanının söylemiyle “müslüman olmak demek Türk olmak” anlamına gelmektedir. Günümüzdeki söylemlerimizde bunu bir ilke olarak kabul edersek, Türklüğün bir soydan daha ziyade millet anlamında bir değer ifade ettiğini kavrarız ve kısır çekişmelerden uzaklaşırız.

¹⁷ Cevdet Küçük, “Türkiye”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 566-574.

¹⁸ Mehmet Niyazi Özdemir, *Türk Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2009, s. 159,160.

¹⁹ <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1031863>

²⁰ Ahmet Yaşar Ocak, “Anadolu”, *DİA*, İstanbul, III, 110-116.

²¹ Bkz. Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 331-358.

²² Bedri Gencer, “Çağdaş Türkiye’de İslâm Düşüncesi”, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul, 2015, IX, 28.

²³ Bedri Gencer, *a.g.m*, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, IX, 29.

Tarihimizdeki dönemleri ve devletleri birbirinden kopuk gibi görmekten vazgeçmeli ve Anadolu'da tek bir Türk devleti olduğunu, bu devletin Selçukluların ve Osmanlıların halefi olarak Türkiye Cumhuriyeti olduğunu da dikkatlerden kaçırmamamız gerekir.

KAYNAKÇA

Gencer, Bedri, “Çağdaş Türkiye’de İslâm Düşüncesi”, *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*, Ed. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul, 2015, IX, 28.

Kitapçı, Zekeriya, “İslâm’ın ilk devirlerinde Arap şehirlerine yerleştirilen ilk Türkler”, *Türk Kültürü*, Sayı: 112, Yıl: X, Ankara, 1972.

Küçük, Cevdet, “ Türkiye”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 566-574.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara, 1996.

Mehmet Niyazi, *Türk Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2009.

Özdemir, Mehmet Niyazi, *Türk Tarih Felsefesi*, İstanbul, 2009, s. 159,160.

<http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1031863>

Ocak, Ahmet Yaşar, “Anadolu”, *DİA*, İstanbul, III, 110-116.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1993.

**ÖMER SEYFETTİN'İN “TUHAF BİR ZULÜM” HİKÂYESİNE FARKLI BİR BAKIŞ:
GEÇMEYEN HASTALIĞIMIZ TAASSUP**

Abdullah ŞENGÜL

Prof. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

asengul@nevsehir.edu.tr

ÖZ

Türkiye'nin de içinde bulunduğu İslâm coğrafyasının en büyük problemlerinden biri üzerinde yaşadığı çağı idrak etme problemidir. Akıl, ilim, muhakeme bu coğrafyanın en önemli özelliği iken zaman içinde bundan uzaklaşıldığı görülür. Bugün İslâm coğrafyasındaki kanın, gözyaşının esas sebebi buralarda aranmalıdır. Bu çalışmada, Osmanlı Devletinin son döneminde yaşanan çürümeyi gösteren bir hikâyeden hareketle taassubun toplumda meydana getirdiği her anlamdaki aşınmaya dikkat çekmek istiyoruz. Üstelik bunun Balkan coğrafyasında yaşanması, Osmanlının Balkan politikasının da iflas ettiğinin bir göstergesidir. Çalışmamızın giriş bölümünde “taassup” kavramını geniş bir şekilde ele almaya çalıştık. Türk kültüründe bu kavramın nasıl algılandığını göstermek istedik. Dinle ilişkilendirilerek izah edilmeye çalışılan bu kavramın dinin dışında da anlamlarının olduğu ve bir şekilde toplum hayatını derinden sarstığı görülüyor.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Hikâye, Din, Toplum, Taassup

**A DIFFERENT GLANCE AT THE STORY OF “A STRANGE CRUELTY” BY OMER SEYFETTİN: OUR
LINGERING ILLNESS BIGOTRY**

ABSTRACT

One of the biggest problems of Islamic geography which includes Turkey, too, is the perception problem of the current era. While intelligence, science, and reasoning were the most important characteristic of that geography, in time, it has seen that this geography had moved away from this mindset. The real reason why there are blood and tears in the Islamic geography today should be looked for this mindset changing. In this study, we want to draw attention to every sense of the corruption in the society which is done by bigotry. The story which tells about corruption that was lived in the late period of Ottoman Empire is centered in our study. Moreover, this corruption had been lived in the Balkan geography which shows that Ottoman's Balkan politics had broken. We tried to discuss the term of “bigotry” in a wide range in the introduction part of our study. We want to show how concept of bigotry has been perceived in Turkish culture. It is seen that this term has been tried to explain by relating to religion but it has meanings except for religious meanings. Also, somehow it has shaken deeply the community life.

Keywords: Omer Seyfettin, Story, Religion, Society, Bigotry

Giriş

Ömer Seyfettin, Balkanları konu aldığı hikâyelerinde bu coğrafyanın elimizden kayıp gitmesini çok değişik sebepler üzerinden inceler. Balkanlardaki etnik milliyetçilik, Osmanlının buralarda yeni ve etkin politikalar üretemeyip sadece askerî tedbirlerle yetinmesi, disiplinsiz, başıboş, ideal ve ülkü birliğinden uzak bir ordunun meydana çıkardığı, askerî ve tahkimat sistemindeki olumsuzluklar, yirminci asrın bir ulus asrı olduğu gerçeğini herkesten sonra kavramamız gibi sebepler Ömer Seyfettin'in bu coğrafyayı anlattığı hikâyelerinin ana konularıdır. Bunlardan biri de Balkanlarda yaşayan Müslümanların dinini doğru anlayamamaktan kaynaklanan taassuplarıdır. Hem de kendi sonlarını dramatik şekilde hazırlayan bir taassup.

Öncelikle “taassup” kavramının mahiyeti ve kapsamı üzerinde durmak istiyorum. Artık kavramların da insanlar gibi bir geçmişinin olduğu kabul edilerek zamanın yıpratıcı etkileri karşısında en az insanlar kadar aciz kaldıkları biliniyor.²⁴

Taassup Kavramının Mahiyeti ve Kapsamı

“Taassub” kelimesinin türetildiği “asab” kelimesi “sinir, damar” anlamında kullanılıyor. “Taassup, bağınaz, bağınazlık, mutaassıp, tutucu, dar kafalı, softa, yobaz” gibi terimler, dün olduğu gibi bugün de dinle ilişkilendirilerek açıklanmaya çalışılan terimler olduğu için biz de işe din üzerinden bakmakla başlayacağız.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı dinî terimler sözlüğünde bu kavram; “Bağınazlık, aşırı taraftarlık, tutuculuk, körü körüne bağlılık, fanatizm”²⁵ şeklinde tanımlanır. Tanımın devamında cahillikten, düşüncesizlikten kaynaklanan taassubun İslam dininin reddettiği bir şey olduğu ve Hz. Peygamber tarafından taassubun her türlüşünün yerildiği söylenir.

Elmalılı da taassup kavramını, “Eski olsun, yeni olsun Allah'ın indirdiği delillere bakmayıp da ataların halini yalnız ata olduklarından dolayı taklit etmek, onları Allah'a ortak koşmak ve hakkı bırakıp vehim ve hayallere, şeytanın emirlerine uyarak, onun izinden gitmek” şeklinde tanımlar.²⁶

Cemil Sena, *Allah Fikrinin Tekâmülü* isimli çalışmasında İslamiyet'te görülen taassubun dinî zaruretlerden ziyade siyasî zaruretlerin eseri olduğunu söyleyerek “taassupsuzluk – tolerence- düşüncesinin ancak beşerî zaafardan uzak bir mabut tasavvurundan sonra başlayabileceğini belirtir.²⁷

Kamûs-ı Türki taassup terimini; “Birine taraftar ve yandaşlık etme, kendi din ve milliyetini son derece üstün tutarak diğer bir din ve milliyette bulunanlara kin, düşmanlık ve nefret gösterme” şeklinde tanımlandıktan sonra taassubun gelişme ve medenileşmeye mâni olduğunu belirtir. Açıklamanın devamında “diyanet ne kadar memdûh (birinin övdüğü, övülmüş, övülen) ise taassup o kadar mezmûmdur (ayıplanmış, yerilmiş, çirkin görülmüş)” denerek bu kelimenin Arapça'da birinci anlamıyla yani milliyetçilik anlamıyla kullanıldığından övüldüğünü; dilimizde ise ikinci anlamda yani Avrupalıların “fanatisme” dedikleri anlamda kullanıldığı için yerildiğini belirtir²⁸. Mesela, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde bu terimi, “Akraba ve mensup olduğu kavmin fertlerine yardım ve taraftarlık etmek, asabiyet davası gütmek yani akraba ve aile fertleri hatta kavmi hakkında yardıma hazır olmak” gibi anlamlar da taşıdığını söyleyerek, Şemseddin Sami'nin tanımını bir ölçüde doğrular.²⁹

Latince de bu terimin tam karşılığı “superstitio”dur. Avrupa dillerinde de din, felsefe, politika konusunda softalık, yobazlık, mutaassıp, taassup, bağınaz, dar kafalı, softa anlamına gelen “sectarisme” (Fr.); “fanatique” (Fr.); “bigoted” (ing.); “bigotry” (İng.), “engstirnigkeit” (Alm.) gibi çeşitli terimlerle karşılandığı görülür.

²⁴ Soren Kierkegaard, *İroni Kavramı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009, s.12.

²⁵ *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara 2009, s.345.

²⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1.cilt, İstanbul, 1979, s.586.

²⁷ Cemil Sena, *Allah Fikrinin Tekâmülü*, Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul (tarihsiz) s.17.

²⁸ *Temel Türkçe Sözlük –Kamûs-ı Türki-*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1985, s.1280.

²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3. Cilt, İstanbul 1972, s.363.

Günümüzde Psikoloji ilimi bu kavramı, dini veya din dışı her türlü müsamahasızlık şeklinde açıklıyor.³⁰

“Taassup, bağınaz, bağınazlık, mutaassıp, tutucu, dar kafalı, softa, yobaz” gibi terimler, çoğu zaman anlam yönünden iç içe geçmiş kavramlardır ve genellikle biri diğeri ile açıklanır. Bunların zaman zaman yanlış kullanıldığı da bir gerçektir. Mesela, “Kendi halinde mutaassıp bir aile” cümlesinde “mutaassıp” kelimesinin anlamı “muhafazakar, dindar” karşılığı olarak kullanılır. Yaşananlara bakılırsa bu kavramlara gelecekte başka kavramların da ilave edileceği anlaşılıyor. Biz, bugün bunlardan “taassup” terimini Ömer Seyfettin’in bir hikâyesinden hareketle anlatmaya çalışacağız.

Yalnız hikâyeye bakmadan önce Osmanlı Devleti ile ilgili bir gerçeğe dikkat çekmek istiyorum. Fuat Köprülü, Osmanlının inşa sürecinden bahsederken, bunlar yani Osmanlılar, “*Serbest şehir muhiti yapılarıyla, o günkü diğer İslâm merkezleriyle mukayese edilemeyecek derecede taassuptan uzak kalmışlardır*”³¹ diyor. Kurucu erkin başlangıçtaki bu cemiyet yapısının beş asrın sonunda hangi noktaya geldiği/getirildiği konusu sadece Ömer Seyfettin’in değil, devrin birçok sanatçısının gündeminde olan bir konudur. Bu sanatçılar içinde özellikle “taassup” konusunda amansız bir mücadele içine giren Âkif, mutlaka hatırlanmalıdır:

“Sofusun farz edelim, şimdi de boy boy tesbih...

Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-teşbih!

Taylâsan, cüppe, kavuk, hırka, hep esbâb-ı riyâ,

Dış yüzünden Ömer'in devri, muhitin güya.

Kimi sâim, kimi kâim, o tavanlar, yerler

"Kul hüva'llâhu ehad" zemzemesinden inler.

Sen bu coşkunuğa istersen inan, hepsi yalan,

"Hüve"nin merci'i arâtık, ne "ehad"dir, ne filan.

Çünkü madem yürüyen sade senin saltanatın,

Şimdilik heykeli sensin tapılan menfaatin.

Kanma, hey kukla kıyafetli adam, hey sersem!

Herifin ağzı "samed", midesi yüzlerce "sanem!"³²

Diyen Âkif'in yaşadığı asrı Müslümanlar açısından değerlendirişi o dönemdeki birçok aydından farklıdır. Bu farklılık bugün bile onun ismi etrafında birçok tartışmaya sebep olmaktadır. Müslümanlık anlayışı bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir isim olan Âkif'in cemiyetçi yönünü araştıran Faruk K. Timurtaş; “*O; İslamlığı asli hüviyetiyle, yani hurafe ve taassuptan sıyrılmış, beşeriyetle beraber yürüyen bir hayat dini olarak anlıyordu. Bütün gayesi, pek geri ve uyusuk, her türlü terakkiden mahrum İslam âlemini uyandırmaktı*”³³ diyerek bu gerçeğe dikkat çeker.

Geçmeyen Rahatsızlığımız Taassup ve “Tuhaf Bir Zulüm” Hikâyesi

İslâm dünyasının içinde bulunduğu bugünkü durumu çok farklı sebeplerle izah edenler vardır. Yaklaşık iki buçuk asırdır bu sebepleri konuşuyoruz. Ömer Seyfettin bir asır önce kaleme aldığı hikâyesinde İslâm dünyasını bugün dünden çok daha fazla rahatsız eden bu ezeli ve ebedî düşmanını tanıtmaya çalışıyor.

Meşhur bir sözdür: “Her edebî eser öncelikle kendi devri için vardır” derler. Doğrudur. Ancak sadece kendi devrine hitap eden eserler, o dönemde kalırlar ve sonraki dönemlere gelemeler. Bu söz bize her edebî eserin mutlaka evrensel bir boyutunun olması gerektiğini

³⁰ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.194.

³¹ M. Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1986, s.161.

³² Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz. Yakup Çelik) Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s.437.

³³ Faruk K. Timurtaş, *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.20.

anlatır. Bugün eserleri üzerinde düşünmeye çalıştığımız Ömer Seyfettin'i bir asır sonraya taşıyan bıraktığı eserlerin bugün bile yorumlanıyor oluşudur. O halde edebî eserin bir boyutu da “her okunduğunda yeniden yorumlanabilir” olmasıdır.

Çalışmamın başlığı “Geçmeyen Hastalığımız Taassup” olduğuna göre, konuyu Ömer Seyfettin'in bu kronik rahatsızlığımızı anlatan bir hikâyesiyle genişletmeye çalışalım.

Ömer Seyfettin'in 26 Ekim 1918'de *Yeni Mecmu*'da neşrettiği “Tuhaf Bir Zulüm” isimli hikâyesi bu konuda bize yardımcı olabilir.³⁴ Bulgaristan'da geçen “Tuhaf Bir Zulüm” hikâyesinin çok enteresan bir konusu vardır.

Hikâyenin konusunu kısaca şöyle: Anlatıcı, bir arkadaşıyla birlikte hikâye kahramanlarından Gospadin Kepazef'i ziyarete gider. Anlatıcının Türk olduğunu öğrenince, Türkleri iyi tanıdığını iddia eden Gospadin Kepazef, bu iddiasını ispat için de Türklerin yaşadığı, Deliorman Kaymakamlığı sırasındaki bir uygulamasını, daha doğrusu Türklere uyguladığı tuhaf bir zulmü anlatır:

Bulgaristan bağımsızlığını ilan ettikten sonra, Bulgarlardan daha fazla olan Türk nüfusun bu topraklardan atılması için herkesin bir şeyler söylediği dönemdir. Kimi azılı Bulgar komitacıların Avrupa'ya rağmen katliamlar planladığı dönemde bir tek Bulgar'ın bulunmadığı Deliorman'a kendi isteği ile kaymakam olarak atanan Gospadin Kepazef, Makedonya'dan Deliorman'a bir aile getirtir ve bu aileye 10-15 kadar domuz alarak bunları aç bırakmasını başkalarının bağından bahçesinden karınlarını doyurmasını tembihler.

Domuzların böyle başıboş dolaşmalarından hoşnut olmayan halk, ileri gelenleri bu duruma bir çözüm bulması için Kaymakama gönderir. Kaymakam, hayvan sevgisinden ve domuzların da tıpkı tavuklar gibi kuzular gibi masum bir yaratık olduğundan bahsederek heyete bir güzel hayvan hakları dersi verir ve geri gönderir. Kaymakamdan gereken yardımı göremeyen halk, artık domuzların içtiği çeşmeden su içemez, domuzların gezdiği çayırlarda istedikleri gibi soyunup yağlanıp güreşemez olurlar. Kısacası, domuzların dokunduğu her şeyden ellerini eteklerini çekerler.

Başta en zenginler olmak üzere iki yıl içinde bütün Türkler Deliorman'ı terk ederek İstanbul'a gelir ve bunların yok pahasına sattığı mülklerine Makedonya'dan getirilen muhacirler yerleştirilir. Böylece Deliorman'da Bulgarların aleyhine olan nüfus dengesi tek bir kurşun atmadan onların lehine döner. Hatta Gospadin Kepazef, bu yolla İstanbul'un bile ele geçirilebileceğini; böyle bir teklifi on yıl önce Petersburg'a giderek Sazanof'a yaptığını, Rusya'da siyasetten anlayan adam olmadığı için, bu teklifine itibar edilmediğini hayıflanarak anlatır.

Diplomatla karşılıklı konuşma şeklinde geliştirilen hikâyede, yıllarını Türklerin arasında geçiren ve onları çok iyi tanıdığını iddia eden Gospadin Kepazef'in söyledikleri çok manidardır:

“-Türklerde hiçbir şey, hiçbir fikir, hiçbir ideal yoktur. Yalnız bir şey vardır.

Dedi. İkimiz birden sorduk:

-Ne?

-Taassup!.

-...

*-Evet taassup! Ben Türklerin bu taassuplarından Bulgaristan'da çok istifade ettim. Eğer bugün hükümette olsam yine istifade ederim.”*³⁵

Anlatıcı açısından derin bir ironi olan bu hikâyede “ironi”nin Yunanca karşılığı olan “kendini küçültme” vardır. Anlatıcı bunu Türkleri çok iyi tanıdığını iddia eden Bulgar diplomat vasıtasıyla yapar: “*Türklerde hiçbir siyasi düşünce ve ülkü yoktur; Türklerde dinî taassuptan başka hiçbir düşünce yoktur.*” Bulgar diplomatı bu şekilde düşündüren ve hatta Türkleri bulunduğu topraklardan rahatlıkla söküp atabileceğine inandıran şey çok basit; zaten

³⁴ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 3*, (Haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s.35-43.

³⁵ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 3*,s.38.

hikâyede de söyleniyor. Ebedî ve ezeli düşmanımız olan taassup. Bu toprakları fetheden ecdadın yolundan, ilmin ışığından sapıp, kendi kör karanlığımıza hapsoluşumuz. Yani cehaletimizin hazırladığı kendi kör karanlığımız.

Ömer Seyfettin, birçok hikâyesinde “kendi kör karanlığımızla” hesaplaşır. Tahir Alangu, Ömer Seyfettin’in bu acı gerçeği çok iyi bildiğini; yıkılışı durdurmak için o devrin bütün aydınları gibi, eski yapıyı az çok yenileyerek “millet olabilme”yi başarabileceğimizi düşündüğüne dikkat çeker: “Rumeli’deki Türkler, iç içe yaşadıkları Hristiyan halktan ne ölçüde geriye düştüklerini, onların Millî Kurtuluş Hareketi’ne girişmeleriyle anlamışlardı. Taassuptan sıyrılmak suretiyle, yenileşme ve güçlenme yolunda komşularıyla yarışabilecek bir aşamaya ulaşmanın özlemi hepsini sarmıştı. Ömer Seyfettin’in bu devirdeki hikâyelerinde, milliyetçiliği bu yeni ve yaratıcı anlamıyla idrak edişte, geç kalmış olmamızın acılı karamsarlığı, zaman zaman kendimizi sert bir eleştiri, zaman zaman bir savunma direnişi, bir kurtuluş özleminin tedirginliği açıkça duyulur.”³⁶

“Tuhaf Bir Zulüm” hikâyesini farklı cephelerden görmek hatta günümüzle ilişkilendirmek de mümkündür. Bunun için hikâyenin mesajı üzerinden sorular sormak yeterlidir. Mesela hikâyeye konu olan taassubu din reddettiğine göre onu hayatımıza hâkim kılan nedir? Bu ve benzeri sorulara arayacağımız cevaplar, edebî eserin bugüne göre ve yeniden yorumlanmasını sağlar. Eserin buna müsait olması edebî oluşuyla ilgilidir. Bu tip eserler zaman zaman denilen öğütücü değirmene karşı bütün savunma zırhlarını kuşanmış demektir. Dünden bugüne gelenler bu zırhları sayesinde gelebildiler.

Din-taassup ikilemi üzerinden hikâyenin anlamını daha da genişletelim. Dinimizi yanlış anlamamanın ve yorumlamanın sebep olduğu olumsuzluklar, bugünkü İslam coğrafyasında yaşanan vahşetin, kanın, gözyaşının sebepleri hakkında bize fikir verebilir. Böyle düşünmekte bir mahzur yok. Elbette yazar bir asır sonrasında nelerin yaşanacağını bilemezdi. O sadece devrinde yaşanan bir olayı anlattı. Anlatıcının kendi devrinden hareketle kurguladığı olumsuzluklar bir şekilde bugüne aksettiği için, o günkü fotoğrafı günümüzdeki benzer fotoğraflarla ilişkilendirebiliriz. Çünkü dünün fotoğrafını da bugünün fotoğrafını da ortaya çıkaran aynı olumsuzluklardır.

Ömer Seyfettin bu hikâyeyi yazmadan yaklaşık yedi buçuk yıl önce, gençlere hitap ederken aynı hastalığımıza dikkat çeker ve geçmişte vurulduğumuz bu silahla mücadele noktasında gençleri uyarır:

“Ey gençler! Ey bugün eski devirden kalma mekteplerin dar dershanelerindeki kuru sıralar üzerinde müstakbeli kazanmak için çalışan gençler! Sizi bekleyen vazifeler pek ağırdır. Siz bütün dünyaca siyasi ve içtimâî mevcudiyeti silinmek istenilen bir milleti kurtaracaksınız. Evet bütün dünyaca... Avrupalıların hilâl ve salib namına yaptıkları haksızlıkları şüphesiz biliyorsunuz. Unutmayınız ki etrafınızdaki Bulgar, Sırp, Karadağ, Yunan hükümetleri ihtizâr (can çekişme) dakikalarınızı beklediklerini saklamıyorlar. Rumların, Bulgarların, Sırpların Osmanlılık vatanındaki mektepleri meydanda... Orada şiddetli bir Türk düşmanlığı talim olunuyor ve bunu bütün dünya biliyor, gazeteler yazıyor. O halde korkmayınız sizin bilmenizde bir beis yoktur. Mehmet Ali’nin çocukları bir vakit Mısır’da “Türkçenin tekellümünü nasıl menedip Türklüğü oradan tard eyledilerse bugün Suriye’de de lisanımıza karşı buna benzer bir istigâna görünüyor, oralarda “İstiklal Fırkası” namıyla bir Arap cemiyeti olduğunu, hatta cemiyetin reisinin Avrupa gazetelerine muhbirlik ettiğini anlıyoruz. ...Haricî düşmanlarımızın kırmızı pençeleri, bu pençelerin zehirli tırnakları içimizde, kalbimizin üzerinde kumldıyor. Ey gençler! Bunları siz duymuyor musunuz? Yirminci asırdaki vasi ve müthiş “ehl-i salib teşkilatı” silahsız ve medeni hücumlarını zavallı, yetim hilale, bizim üzerimize, Osmanlı Türklüğüne tevcih ediyor. Beş yüz, altı yüz sene evvelki mağlubiyetlerinin intikam heyecanları bugün kabarıyor ve siz ey gençler, hala uyuyor musunuz?”³⁷

Ömer Seyfettin’in başka hikâyelerinde de dün/bugün benzerliğini kurabiliriz. Yaşadığı çağı dün-bugün açısından çok iyi analiz eden yazara farklı cephelerden bakıldığında güncelliğini koruyabilen hikâyeler yazdığını görürüz. Ömer Seyfettin’i güzel ve özel kılan özelliklerinden

³⁶ Tahir Alangu, *Ömer Seyfettin –Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.109.

³⁷ Ömer Seyfettin, “Yeni Lisan”, *Makaleler I*, (Haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, s.111-112. (102-113)

biri budur. Başka güzel özellikleri de var. Mesela, Ömer Seyfettin, millî kültürümüze ait mekânları anlatırken, onların eski ve köhne olmasını sadece maddî yönden ele alır. Ama bu mekânların kültürel boyutunu mutlaka bu eskimişliğin ve köhneliğin fevkinde düşünür. Kurumların milletimiz için hayatı tarafının olduğunu bilir ve ona bir hâlel gelmesini istemez.

Ömer Seyfettin, ideal haline dönüştürdüğü bu amacın gerçekleşmesi için sanatın özellikle edebiyatın gücünün farkındadır: "*Ben, edebiyatta, yalnız sanata kail olamam. Yalnız sanata kail olsam, edebiyatı çok küçük görmüş olacağım. Hâlbuki o, benim nazarımda o kadar büyüktür ki... Cehaletin, nâsûti (dünya ile insanlık ile ilgili) duyguların alçalttığı beşeriyet için onu bir hâris (muhafız) addederim. Nazarımda edipler, insanlara, adiliklere karşı nefreti talim edecek mürşitlerdir...*"³⁸

"Kuran-ı Kerim Açısından Taassubun Boyutları" nı inceleyen Ahmet Vefa Temel, taassubu; "*kavmî taassup, dinî taassup, mezhep ve ekol taassubu, şahıs taassubu*" olmak üzere dört kategoride inceliyor.³⁹ Aslında her tasnif bir yönüyle eksiktir. Bu tasnife de eksik bir tarafın olduğu görülüyor. Şöyle ki, son yıllarda yaşanan gelişmelere bağlı olarak büyük bir kültür kavgası içinde olduğumuz bir gerçek. Düne ait değerleri, bir takım politik sebeplerle bugünün değerleri haline dönüştürme gayreti de bir çeşit taassup olarak görülebilir. Üstelik bunların hiçbir estetik değer taşıması, karşıtlığın sembolleri olarak bugüne ve düne ait değerlerin kalıplaştırılarak hayatımıza sokulması bu anlayışın bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Mesela, Cumhuriyete ait singelerin karşısına Osmanlı Devleti'ne ait tarihi figürleri yerleştirme gayreti, "*Her şeyi çok tehlikeli bir biçimde ortadan ikiye ayırmayı huy edinen yeni bir muhafazakâr dünya görüşü*"⁴⁰ de bu asrın bize hediye ettiği yeni bir taassup anlayışı gibi görünüyor. Bugünün sorunlarına bugüne ait değerlerle, bugüne ait bilgilerle çözmeye çalışmak yerine, dünün duyuş ve yaşayış tarzını bugüne hâkim kılma telaşı, yeni muhafazakârlığın sınırlarını, "yeni olana tahammülsüzlük" noktasına taşıyor.

Tahammülsüzlük ne adına yapılırsa yapılsın "tolerans" düşüncesini ortadan kaldırmakta ve taassubun kapılarını sonuna kadar açmaktadır. Cumhuriyetin getirdiği demokratik kazanımları kullanarak Osmanlı Ocakları, Osmanlı Partisi gibi siyasi oluşumları bu kazanımların karşısına yerleştirme çabaları da bir çeşit toleranssızlıktır.

İster dinî ister siyasi kimliğinden dolayı olsun tanrılaştırdığımız insanların söz ve hareketlerinden anlamlar çıkarmak, hatta mucizeler aramak dünden bugüne gelen eski bir hastalığın yeni şekilleri olarak varlığını devam ettiriyor. Yanmayan kefen, sorgu-sual meleklerine bağlı bulunduğu tarikatın hangi kolundan olduğunu söylemenin ahiret saadeti için yeterli olduğu aldatmacası ve buna inanan insanlar, atadan-dededen gelen bir particilik anlayışı eski hastalığımızın farklı sahalardaki yeni görüntüleri olarak varlığını devam ettiriyor.

Aynı durum sporda da karşımıza çıkmaktadır. "*Kulüpler Osmanlıspor, Halide Edip Adwar Spor gibi adlar almakla muhafazakarlığın kötü bir karikatürüne dönüşmeye başladı.*"⁴¹ Maçlara mehter müziği eşliğinde gidilmesi veya tekbirlerin getirilmesi, stadyum tribünlerinin kale surlarına benzetilmesi bunlardan ilk akla gelenlerdir. Hatta, Cumhuriyete başkentlik yapan şehrin girişlerine Osmanlı Saray mimarisini hatırlatan kapıların yapılması -Osmanlı Devleti'nin kendinden önceki devletleri taklit değil; kendine has yeni bir terkibe ulaşma noktasında sadece bir araç olarak gördüğü düşünülürse- tarihi ihya etmenin çok daha ötesinde olduğu düşüncesini çağırıyor.

Bu hikâyenin anlatma zamanından çok kısa bir süre sonra kurulan Cumhuriyetin inşa sürecinde oluşturulan müesseselerin taassup ve onu kullanan iç-dış odakların her zaman tehdidi altında bulunması dikkate alınarak, yeni kurulacak devletin "*Fikir ve vicdan hürriyetine dayalı, merkezi, millî, laik, bürokratik, rasyonel hukuk, eğitim ve ekonomi ilkeleri doğrultusunda, ikilemden arınmış, bağımsız bir Türk devleti*" sıfatıyla dış dünyadaki yerini

³⁸ Tahir Alangu, Ömer Seyfettin-Ülkücü Bir Yazarın Romanı, s.10.

³⁹ Ahmet Vefa Temel, *Kuran-ı Kerim Açısından Taassubun Boyutları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s.35-41.

⁴⁰ Hasan Aksakal, *Türk Muhafazakârlığı Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul 2017, s.13-14.

⁴¹ Hasan Aksakal, *Türk Muhafazakârlığı Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*, s.14.

alması hedeflenmiştir.⁴² Bu hedeflere ulaşılmıştır veya ulaşılamamıştır. Bunlar, sebep-sonuç ilişkisi içinde tartışılacak apayrı konulardır. Ancak taassubun, ilerleme ve gelişme konusundaki olumsuz etkileri bu tip araştırmalarda gözden uzak tutulmamalıdır.

Sonuç

Yukarıda kısaca değindiğimiz hususlardan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Ömer Seyfettin, yaşadığı asrı ve bu asrın zor şartlarını çok iyi idrak eder. Hangi kültürün, hangi toprağın ve nasıl bir tarihi mirasın sanatkarı olduğunun farkındadır. Bu yüzden bütün hayatı boyunca, her vesile ile bu mirasa sahip çıkmaya çalışır. Onun için Ömer Seyfettin de yazdıkları da hem bugün hem geleceğimiz açısından çok önemlidir. Hür ve müstakil yaşamak istediğimiz sürece de önemini koruyacaktır.

Taassup ve benzeri hastalıklar, millet hayatına çok sinsi yerleşen virüslerdir. Zamana ve dış dünyanın şartlarına göre çok aldatıcı pozisyonları kullanabilme kabiliyetine sahiptirler. Bu yüzden çoğu zaman fark edilmesi neredeyse imkânsız hale gelir. Onun hazırladığı tuzağa ancak Kur'an'ı doğru idrak edenler ve ilim-irfan yolunu seçenler düşmez. Bugün din, dil, ırk, kültür, hatta medeniyet kalıplarını kullanarak hayatımıza hâkim olmaya çalışan bu sinsi hastalığımızı, her zamana ve şarta indirilen yüce dinimizi, tarihimizi, kültürümüzü ve medeniyetimizi öğrenerek, onlara çağdaş yorumlar getirerek yenebiliriz.

Bugün kendini Müslüman olarak tanımlayan insanların en büyük problemlerinden biri bu gerçeği kavrayamaması ve tartışamamasıdır. Din ile hiçbir ilişkisi olmayan ve hatta dinin reddettiği bazı kavramların din gibi kabul edilmesi bu sıkıntıların başında gelmektedir. Asırlardır aynı konuların pişirilip pişirilip Müslümanların önüne konmasının sebeplerinden biri de budur.

Bırakın totaliter rejimleri, demokrasilerle yönetilen toplumlarda bile özellikle de siyasi konularda zaman zaman niceliğin nitelikten üstün olması taassup ve benzer hastalıkların depresmesini kolaylaştıran birer tehdit unsurudur. Bu tehditleri, dinini, kültürünü, tarihini, sahip olması gereken değerleri doğru öğrenememek oluşturur. Bilinçli birey ve bilinçli toplum bu tip tehditleri asgariye indirebilir.

KAYNAKÇA

- Aksakal, Hasan, *Türk Muhafazakârlığı Terennüm, Tereddüt, Tahakküm*, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul 2017.
- Alangu, Tahir, *Ömer Seyfettin –Ülkücü Bir Yazarın Romanı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- Çulcu, Murat, *Osmanlıda Çağdaşlaşma-Taassup Çatışması*, Erciyaş Yayınları, İstanbul 2004.
- Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yayınları, Ankara 2009.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- Kierkegaard, Soren, *İroni Kavramı*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2009.
- Köprülü, M. Fuat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Alfa Yayıncılık, İstanbul 1986.
- Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, (Haz. Yakup Çelik) Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Ömer Seyfettin, "Yeni Lisan", *Makaleler I*, (Haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 2001, ss.111-113.
- Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri Hikâyeler 3*, (Haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3. Cilt, İstanbul 1972.
- Sena, Cemil, *Allah Fikrinin Tekâmülü*, Semih Lûtfi Sühulet Kütüphanesi, İstanbul (tarihsiz).
- Temel Türkçe Sözlük –Kamûs-ı Türki-*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1985.

⁴² Murat Çulcu, *Osmanlıda Çağdaşlaşma-Taassup Çatışması*, Erciyaş Yayınları, İstanbul 2004, s.645-646.

Temel, Ahmet Vefa, *Kuran-ı Kerim Açısından Taassubun Boyutları*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

Timurtaş, Faruk K., *Mehmet Akif ve Cemiyetimiz*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1.cilt, İstanbul, 1979.

TÜRK BORÇLAR HUKUKUNDA YÜKLENİCİNİN SADAKAT VE ÖZEN BORCU

Arş. Gör. Gaye TUĞ LEVENT

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD.

gayetug@yyu.edu.tr

ÖZ

Eser sözleşmesi, yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Türk Borçlar Kanunu'nda yüklenicinin borçları, eser sözleşmesi kapsamında düzenlenmiştir.

Bir eser sözleşmesinde yüklenici borcunu yerine getirirken sözleşmenin diğer tarafı olan iş sahibinin yararına olacak şekilde davranmak ve ona zarar vermekten kaçınmakla yükümlüdür. Çift yönlü bu yükümlülüğün kapsamını hem sadakat hem de özen borcu oluşturmaktadır. Sadakat ve özen borcu genel olarak Türk Medeni Kanunu'nun 2. maddesinde düzenlenen dürüstlük kuralının bir sonucu olarak karşımıza çıkmakta ve her somut olayın özelliğine göre değerlendirilmektedir. Bu da uygulamada ayrıklıklara neden olabilmektedir.

Bu çalışmada, eser sözleşmesinde yüklenicinin sadakat ve özen borcu, Türk Borçlar Kanunu çerçevesinde incelenecek, sadakat ve özen borcunun sınırları ve kapsamı hakkında bilgi verilerek uygulamada karşılaşılan uyumsuzluklara çözüm üretilmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yüklenici, Eser Sözleşmesi, Sadakat Borcu, Özen Borcu, Türk Borçlar Kanunu.

THE LOYALTY AND CARE OF THE CONTRACTOR IN THE TURKISH LAW OF OBLIGATIONS

ABSTRACT

The work contract is a contract that obliges the contractor to take a piece of work and the owner of the work undertakes to pay a price for it. The obligations of the contractor in the Turkish Code of Obligations are regulated under the contract of works.

When a contractor pays borrowing on a work contract, he is obliged to act in the interest of the contractor, the other side of the contract, and to avoid harming him. Both the loyalty and the diligence make up the scope of this double-sided liability. Loyalty and carefulness are generally regarded as a consequence of the honesty rule set forth in Article 2 of the Turkish Civil Code and are evaluated according to the nature of each concrete event. This can cause disruptions in practice.

In this study, the contractor 's loyalty and care will be examined within the frame of the Turkish Code of Obligations, and the limits and scope of the loyalty and due diligence will be informed in this work, and the solution to the disputes encountered in practice will be emphasized.

Keywords: Contractor, Articles of Interest, Loyalty Borrower, debt of care, Turkish Code of Obligations.

GİRİŞ

Eser sözleşmesi, yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir.

Eser sözleşmesinde yüklenicinin borçları Türk Borçlar Kanunu'nun m.471-478 arasında düzenlenmiştir. Yüklenicinin borçları m.471'de "genel olarak", m.472'de "malzeme bakımından", m.473'de "işe başlama ve yürütme" ile m.474 vd ise "ayıp sebebi ile sorumluluk" başlıkları altında yer almıştır.

Bir eser sözleşmesinde yüklenici borcunu yerine getirirken sözleşmenin diğer tarafı olan iş sahibinin yararına olacak şekilde davranmak ve ona zarar vermektan kaçınmakla yükümlüdür. Bu yükümlülüğün kapsamını hem sadakat hem de özen borcu oluşturur.

Yüklenici üstlendiği edimleri iş sahibinin haklı menfaatlerini gözeterek, sadakat ve özenle ifa etmek zorundadır (m.471/1). 818 Sayılı kanunda yüklenicinin sorumluluğunun kapsamının tayininde hizmet sözleşmesine dair hükümlere tabi olduğu belirtilmekteydi. 6098 Sayılı TBK'daki yeni düzenleme ile hizmet sözleşmesine ilişkin hükümlere yollama yapılması yerine, iş sahibinin menfaatlerinin gözetilmesi ve sadakat, özen ile ifa düzenlemesi getirilmektedir.

Bu çalışmada; yüklenicinin sadakat ve özen borcu, eser sözleşmesi ve 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu kapsamında incelenecektir.

YÜKLENİCİNİN SADAKAT VE ÖZEN BORCU

Eser sözleşmesinde yüklenicinin, bir eserin meydana getirilmesi ve meydana getirilen eserin teslimine ilişkin iki ana borcu bulunmaktadır. Yüklenicinin sadakat ve özen borcu, hem eserin meydana getirilmesi hem de teslimi aşamasında aranan, geniş kapsamlı bir yükümlülük niteliğindedir.

Sadakat ve özen borcu yüklenici ile iş sahibi arasındaki güven ilişkisinin doğal bir sonucu olup, yüklenici eser sözleşmesinden doğan borçlarını özenle yerine getirmek ve iş sahibinin menfaatlerini korumak zorundadır (Eren, 2001:73).

Yüklenicinin sadakat ve özen borcu TMK m.2'de düzenlenen dürüstlük kuralının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yargıtay ise yüklenicinin bu borcunu ahde vefa kuralının bir gereği olarak yorumlamaktadır. Buna göre, taraflar objektif iyi niyet kuralları içerisinde kendi yükümlülüklerini yerine getirmekle yükümlü tutulmaktadırlar.

Yüklenicinin sadakat ve özen borcu genel nitelikli bir borç olup sözleşmenin kurulmasından, eserin teslimi ve teslim aşamasından sonra da devam etmektedir.

Sadakat ve özen borcu birbirine sıkı surette bağlı iki ayrı yüklenici borcu olarak değerlendirilebilir. Sadakat ve özen borcunun tek bir borç olarak kabulü ise mümkün değildir. Sadakat borcu, yüklenicinin iş sahibinin yararına olacak şeyleri yapması ve ona zarar verecek hareketlerden kaçınması anlamına geldiğinden özen borcuna göre daha üst bir kavram niteliği taşımaktadır (Avcı, 2015:369). Bu anlamda özen borcu sadakat borcunun sonucu olarak karşımıza çıktığından, bu iki borcu ayrı başlıklar halinde incelemek yerinde olacaktır.

YÜKLENİCİNİN SADAKAT BORCU

Sadakat borcu iş görenin iş sahibinin yararına olacak şeyleri yapmak ve ona zarar verecek her türlü hareketten kaçınmak borcu anlamı taşır (Tandoğan, 1987:49). 818 Sayılı Borçlar Kanunu'nun eser sözleşmesini düzenleyen hükümleri içerisinde yüklenicinin sadakat borcu açıkça düzenlenmemiş idi. Bu hususta kanun sadakat borcundan değil, iş görenin dürüstlikle yapılması borcundan söz etmekteydi (Karahasan, 2002:194). Yine eski kanun yüklenicinin sadakat borcunda sorumluluğunun kapsamının tayininde, hizmet sözleşmesine dair hükümlere tabi olduğu belirtilmektedir. Ancak 6098 Sayılı Yeni Türk Borçlar Kanunu bu hususa hizmet sözleşmesine ilişkin hükümlere yollama yapılması yerine sadakat borcunu açıkça düzenlemiştir. TBK m.471'de bu husus "yüklenici üstlendiği edimleri iş sahibinin haklı menfaatlerini gözeterek, sadakat ve özenle ifa etmek zorundadır" şeklinde düzenlenmiştir.

Sadakat Borcunun Niteliği ve Kapsamı

Sadakat borcu, yüklenicinin edimini sözleşmeye göre tamamlama dışında, iş sahibinin her alandaki çıkarlarını gözetme ve sözleşme sayesinde elde ettiği pozisyonu kendi çıkarına kullanmama yükümünü içermektedir (Öz, 2012:121). Sadakat borcu, özen borcunu da içerisinde barındıran geniş kapsamlı bir borçtur.

Sadakat borcu çifte karakterli bir borç niteliği taşımaktadır (Zevkliler ve Gökyayla, 2013:487). Yüklenici bir taraftan iş sahibinin faydasına olacak işleri yaparken diğer taraftan iş sahibinin zararına olanlardan kaçınması gerekmektedir.

Yüklenicinin sadakat borcu, sözleşmenin kurulması aşamasından ifaya kadar hatta ifa ve ifa aşamasından sonra da devam eden bir borç niteliğine haizdir. Özellikle ifa aşamasında özen borcu ile sadakat borcunun adeta ayırt edilemeyecek derecede iç içe girdiği, ifa aşamasından önceki veya sonraki dönemlerde ise genellikle özen borcunun değil sadakat borcunun söz konusu olduğu belirtilmektedir (Gökyayla, 2002:786).

Yüklenicinin sadakat borcu, 6098 sayılı TBK m.471'de ifa aşaması ile sınırlandırılmış olsa da, bu yükümlülüğün ifa öncesinde ve sonrasında var olduğu ve devam ettiğinin kabulü gerekmektedir.

Sadakat borcu niteliği gereği her somut olayın özelliğine göre ayrı değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu nedendir ki yükümlülüğün kapsamı her olayın özelliğine göre değişkenlik gösterebilmektedir.

Yargıtay ise kararlarında yüklenicinin sadakat ve özen borcunu ayrı ayrı incelemesi hususunda farklı görüşler arz etmektedir. Kimi Yargıtay kararlarında yüklenicinin sadakat ve özen borcu bir arada incelenirken, bazı kararlarda bu iki yükümlülüğün ayrı ayrı inceleme konusu yapıldığı görülmektedir.

Sadakat Borcunun Kanuni Dayanağı

6098 Sayılı TBK m.471/1'de yüklenicinin sadakat borcu açıkça vurgulanmıştır. TBK m.472 ise yüklenicinin sadakat borcunun iki özel görünümünü düzenlemiştir.

TBK m.472/1'e göre malzeme yüklenici tarafından sağlanmışsa yüklenici, bu malzemenin ayıplı olması yüzünden iş sahibine karşı satıcı gibi sorumludur. 818 Sayılı Kanun'un 357. Maddesinde "müteahhit imal ettiği şeyde kullandığı malzemenin iyi cinsten olmamasından dolayı iş sahibine karşı mesul ve bu hususta bayi gibi mütekeffildir" hükmünü içermekteydi. 6098 Sayılı kanun metninde ise "satıcı gibi sorumludur" ifadesi kullanılmıştır. Böylece yüklenicinin kendisi tarafından sağlanan malzeme bakımından zapttan sorumluluğun değil, ayıptan sorumluluğunun söz konusu olduğu şeklinde düzenlenmektedir (Dinç, 2013:155).

TBK m.472/2'ye göre ise, malzeme iş sahibi tarafından sağlanmışsa, yüklenici, onları gereken özeni göstererek kullanmakla ve bundan dolayı hesap ve artanı geri vermekle yükümlüdür.

Yüklenicinin sadakat borcunun bir başka kanuni görünüm şekli ise TBK m.472/3'de düzenlenmiştir. Buna göre eser meydana getirilirken, iş sahibinin sağladığı malzemenin veya eserin yapılması için gösterdiği yerin ayıplı olduğu anlaşılır veya eserin gereği gibi ya da zamanında meydana getirilmesini tehlikeye düşürecek başka bir durum ortaya çıkarsa, yüklenici bu durumu hemen iş sahibine bildirmek zorundadır; bildirmezse bundan doğacak sonuçlardan sorumlu olacaktır. Bu hükümden hareketle yüklenicinin, sözleşmenin gereği gibi ve süresinde ifasını tehlikeye koyan her türlü durumu iş sahibine bildirme borcunun bulunduğu söylenebilir.

Bunların yanı sıra, sadakat borcu kapsamında, yüklenicinin vekalet sözleşmesinde olduğu gibi, sır saklama yükümlülüğünün bulunduğu da bulunduğu da kabul edilmelidir (Yavuz, 2014:1002). Böylece yüklenici yapımı kendisine bırakılmış olan şeyin yapımında uygulanacak yeni bir fikri, kendi hesabına kullanamayacağı gibi başkasından da saklı tutmak zorunda olacaktır.

Sadakat borcu kapsamında sır saklama yükümlülüğünün eser sözleşmesinin sona ermesinden sonra da devam edeceği kabul edilmektedir.

YÜKLENİCİNİN ÖZEN BORCU

Özen, asıl borcun ifası için zaruri dikkat, itina, fikri ve bedeni yetenek gibi borçludan

istenen özelliklerin tamamı olarak tanımlanmaktadır (Başpınar, 2013:970). Eser sözleşmesinde sözleşme ihlali, hiç veya gereği gibi ifa etmeme şeklinde ortaya çıkabilir. TBK düzenlemeleri ile eser meydana getirme borcu ile bağlantılı olarak yükleniciye özenli olarak iş görme yükümü yüklemiştir (Avcı, 2015:374). Buna göre yüklenici, sözleşmenin her aşamasında işini özenle yerine getirmekle yükümlüdür.

Yüklenici, malzeme seçiminde, işi kendisi yapma veya kendi gözetiminde yaptırma borcunda, bildirim yükümlülüğünde, işe belirlenen veya belirlenmese bile makul sürede başlama ve teslimine kadar geçen sürede özenli davranmak zorundadır. Hatta henüz sözleşmenin kurulması aşamasında iş sahibinin yararına olacak bilgileri toplamak ve işin iyi yürütülmesi için gerekli araştırmaları yapmak da yüklenicinin özen borcunun kapsamına girmektedir. Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde, yüklenici eser sözleşmesinden doğan borçlarını özenle yerine getirmek ve iş sahibinin menfaatini korumak zorundadır.

818 Sayılı (eski) Borçlar Kanunu'nda yüklenicinin özen borcu m.356'da düzenlenmişti. Buna göre; müteahhidin mesuliyeti, umumi surette işçinin hizmet akdindeki mesuliyetine dair olan hükümlere tabidir denilmektedir. Böylece yükleniciden genel olarak hizmet ilişkisinde işçinin göstereceği özenin aynısını göstermekten sorumlu tutulmaktaydı (Aral, 2003:348). Yürürlükteki 6098 Sayılı Borçlar Kanunu ile yüklenicinin özen borcu bakımından, hizmet sözleşmesindeki işçinin özen borcuna atıf yapılmasından vazgeçilmiştir. Öyle ki; TBK m. 471/2'ye göre; yüklenicinin özen borcundan doğan sorumluluğunun belirlenmesinde, benzer alandaki işleri üstlenen basiretli bir yüklenicinin göstermesi gereken mesleki ve teknik kurallara uygun davranışı esas alınmaktadır.

Özen Borcunun Niteliği ve Kapsamı

Yüklenici, eseri meydana getirirken ve teslim ederken benzer bir eserin ifasını yüklenen makul ve dürüst bir yükleniciden beklenen tüm dikkati sarf etmek, bilim ve tekniğin temel kurallarını uygulamak, kullanmak zorundadır. Yüklenicinin göstermek zorunda olduğu bu dikkat ve çaba, özen borcunu oluşturur. Buradaki ölçüt, benzer işlerin esas alınması ile belirlenir. Bu tür özene doktrinde, "*objektif özen*" adı verilmektedir. Bu durumda yüklenicinin, alanında yetenekli ve becerikli bir meslek adamının göstereceği özen ve dirayeti göstermesi gerekliliği vurgulanmaktadır (Eren, 2001:74; Avcı, 2015:374).

Yüklenici kendi ekonomik ve mesleki durumunu değerlendirmek ve üzerine aldığı işe

uygun olup olmadığını takdir etmekle yükümlü olup altından kalkamayacağı işi almakla başlı başına kusurlu sayılacaktır (Öz, 2012:118). Bu anlamda özen yükümlülüğünün ölçüsünü belirlemek önemlidir.

TBK m.471/II' de aranan ve BK m.356'ya nazaran ağırlaştırılmış özen ölçütü, sadece yüklenicinin eser meydana getirme faaliyetini bir mesleki, profesyonel kazanç getirici faaliyet olarak yürüttüğü hallerde uygulanabilir bir ölçüttür. Dolayısıyla yüklenicinin iş görmesini bir sürekli kazanç getirici, mesleki faaliyet olarak yürütmediği hallerde, ortaya çıkan örtülü kanun boşluğunun amaca uygun sınırlama ile doldurulmasına bağlı olarak, yine ortalama yüklenicinin ortalama davranışı özen ölçütü olarak alınmalıdır (Gümüş, 2014:47).

Yüklenicinin özen borcu, asli edim yükümlülüğü olarak nitelendirilemez. Ancak özen yükümlülüğünün ihlali, yüklenicinin sorumluluğunu doğuracak bir durum olup, ihlalin ağırlığına göre iş sahibine sözleşmeyi sonlandırma hakkı tanımaktadır.

Yüklenicinin özen borcunu, taraflar arasındaki sözleşme hükümleri ile TMK m.2'de düzenlenen dürüstlük kuralı, meslek ve teknik alanda geçerli kurallar belirlemektedir (Makas, 2012:151). Bunlardan öncelikle uygulanması gereken sözleşme hükümleridir. Tarafların yüklenicinin özen borcunu ağırlaştırabilecekleri gibi, azaltmaları da mümkündür.

Yüklenicinin özen borcu, eserin teslim aşamasında da varlığını sürdürür. Bu nedenle

yüklenicinin eseri teslim ederken, gerekli olduğu takdirde eserin kullanılma biçimi hakkında iş sahibini bilgilendirmesi gerekmektedir (Yavuz, 2014:1004).

Özen Borcunun Kanuni Dayanağı

TBK m.473'de, yüklenicinin işe zamanında başlamaması veya sözleşme hükümlerine aykırı olarak işi geciktirmesi ya da iş sahibine yüklenemeyecek bir sebeple ortaya çıkan gecikme yüzünden bütün tahminlere göre yüklenicinin işi kararlaştırılan zamanda bitiremeyeceği açıkça anlaşılırsa, iş sahibi teslim için belirlenen günü beklemek zorunda olmaksızın sözleşmeden dönebilir, denilmektedir. Bu hüküm henüz teslim zamanı gelmeden önce yükleniciye işe zamanında başlama ve işi durdurumama yükümü getirmektedir. Bununla yüklenicinin henüz temerrüde düşmemiş iken bazı davranışlarından dolayı sorumlu olacağı düzenlenmektedir ve yüklenicinin özen borcuyla ilgilidir (Öz, 2012:119). Bu durumlarda her ne kadar çalışmaları iş sahibi durduruyor veya yavaşlatıyor görünse de bu gecikmeye asıl sebep yüklenicinin özen borcuna aykırı tutumudur (Avcı, 2015:385).

TBK m.476'ya göre ise eserin ayıplı olması, yüklenicinin açıkça yaptığı ihtara karşın, iş sahibinin verdiği talimattan doğmuş bulunur veya herhangi bir sebeple iş sahibine yüklenebilecek olursa iş sahibi, eserin ayıplı olmasından doğan haklarını kullanamamaktadır. Bu düzenlemeyi sadakat borcu kapsamında değerlendirenler olduğu gibi özen borcu kapsamında değerlendirenler de bulunmaktadır. Yargıtay ise bu düzenlemeyi sadece aydınlatma yükümlülüğü olarak değerlendirmektedir.

TBK m.471/2'de yüklenicinin özen borcunun ölçüsü, benzer işi üstlenen basiretli bir yüklenicinin göstermesi gereken mesleki ve teknik kurallar göre belirleneceği belirtilmiştir. Yüklenicinin sadakat borcunun ölçüsü ile ilgili herhangi bir düzenleme ise mevcut değildir. Sadakat borcunun ölçüsü belirlenirken, özen borcunda esas alınan kıstasların dikkate alınacağını söyleyebiliriz.

Yüklenicinin özen borcu, sözleşmenin kurulmasıyla başlar ve eserin teslimine kadar devam eder. Sadakat borcu, özen borcunun aksine eserin tesliminden sonra da devam etmektedir.

Eserin teslimine kadar eser, yüklenicinin elindedir. Bu zaman içinde eser iyi korunmalı, değerini ve niteliğini kaybetmeyecek şekilde korunmalıdır ve gerekliyse iş bittikten sonra eser teslim edilirken eserin kullanımı konusunda iş sahibi aydınlatılmalıdır (Gökyayla, 2002:798). Bu nedenle eser tamamlanmış olsa da, yüklenicinin özen borcu eserin teslimine kadar devam etmektedir.

YÜKLENİCİNİN SADAKAT VE ÖZEN BORCUNA AYKIRI HAREKET ETMESİNİN SONUÇLARI

Yüklenicinin sadakat ve özen borcu, sözleşmenin ifasına başladıktan sonra ortaya çıkmakta ve sözleşme hükümleri yüklenici tarafından ihlal edilmekle somut hale gelmektedir. Sadakat ve özen borcu yükümlülüğünün ihlali ise yüklenicinin eser sözleşmesini gereği gibi ifa etmemesi sonucunu doğuracaktır.

SADAKAT BORCUNA AYKIRILIĞIN SONUÇLARI

Yüklenicinin sadakat borcuna aykırı hareket etmesi durumunda bu yüzden doğan zararın tazmini, eser sözleşmeye uygun olarak meydana getirilmiş ve teslim edilmiş olsa dahi istenebilmektedir.

Yüklenicinin sadakat borcuna aykırı davranması başlı başına sözleşmeye aykırılık teşkil edecektir (Büyükyay, 2012:135).

Yüklenici sadakat borcuna aykırı hareketi sonucunda bir kar elde ederse, bu durumda iş sahibi gerçek olmayan vekaletsiz iş görme hükümlerine göre yükleniciden tazminat talep etme hakkına sahiptir (Avcı, 2015:388). Bu durumda iş sahibinin bir zarara uğraması gerekmez.

Eser henüz tamamlanmadan yüklenicinin sadakat borcunu ağır surette ihlal ettiğini görürse, iş sahibi TBK m.484'e veya TBK m.473/2 ile birlikte TBK m.125'e dayanarak sözleşmeden dönmek olanağına sahiptir. Bu takdirde, iş sahibi, sadakat borcuna uyulmamasından doğan tazminat alacağıyla, sözleşmenin eser tamamlanmadan feshi dolayısıyla yüklenicinin ileri sürebileceği alacağı takas edebilir (Yavuz, 2014:1002).

ÖZEN BORCUNA AYKIRILIĞIN SONUÇLARI

TBK m.474'e göre eserde bir bozukluk söz konusu ise kural olarak yüklenicinin özen borcunun ihlali değil, ayıptan sorumluluk hükümleri uygulanacaktır. Böylece ayıp olarak nitelendirilmeyen durumların varlığı halinde yüklenicinin özen borcunun ihlali söz konusu olacaktır.

Yüklenicinin özen borcu yükümlülüğünü hiç veya gereği gibi yerine getirmemesi durumunda iş sahibinin bazı hakları bulunmaktadır. Sadakat borcuna aykırılığın sonuçlarında olduğu gibi özen borcunun ihlalinde de iş sahibinin tazminat talep etme ve sözleşmeden dönme haklarının yanı sıra sadakat borcundan farklı olarak bir de işin başkasına yaptırılması hakkı da söz konusu olmaktadır.

Yüklenicinin özen borcunu hiç ifa etmemesinden ya da kötü ifa etmesinden dolayı TBK m.112 hükmü kapsamında sorumluluğu ve iş sahibinin de bu hükümlere göre uğradığı zararın giderilmesini istemesi söz konusu olacaktır (Yavuz, 2014:1005). Bu durumda sözleşmenin müspet ihlali söz konusu olacaktır.

Özen borcuna aykırılık, genellikle yan yükümlerin ve koruma yükümlerinin ihlali biçiminde de kendisini gösterir. Eserin yapımında kullanılan malzemenin iyi muhafaza edilmemesi, eğer işin niteliğinden kaynaklanıyorsa veya taraflarca kararlaştırılmışsa sigortanın yaptırılmaması, alt yüklenicinin veya yardımcı kişilerin yeterince denetlenmemesi, iş sahibinin aydınlatılmaması gibi hallerde yan yükümlerin veya koruma yükümlerinin ihlali söz konusudur (Avcı, 2015:389).

TBK m.473/2'ye göre, meydana getirilmesi sırasında, eserin yüklenicinin kusuru yüzünden ayıplı veya sözleşmeye aykırı olarak meydana getirileceği açıkça görülüyorsa, iş sahibi bunu önlemek üzere vereceği veya verdireceği uygun bir süre içinde yükleniciye, ayıbın veya aykırılığın giderilmesi; aksi takdirde hasar ve masrafları kendisine ait olmak üzere, onarımın veya işe devamın bir üçüncü kişiye verileceği konusunda ihtarda bulunabilmektedir. Böylece yüklenicinin özen borcuna aykırı davrandığı ve işin sözleşmeye uygun biçimde yapılmadığı anlaşılırsa, iş sahibi TBK m.473/2 hükmü gereğince işi başkasına yaptırma hakkına sahiptir.

TBK m.473/2 hükmünün uygulanabilmesi için ilk şart işin yapılması sırasında eserin ayıplı veya sözleşmeye aykırı şekilde meydana geleceğinin açıkça belli olması gerekmektedir (Aral, 2003:352). Yüklenicinin eseri meydana getirmeye başlamamış olduğu aşamada bu hüküm uygulanabilirken, eserin tamamlanmasından sonra ayıplı olması durumunda bu hüküm uygulanamayacaktır (Zevkliler ve Gökyayla, 2013:496).

TBK m.473/2'nin uygulanabilmesi için iş sahibi nezdinde zararın doğması gerekli değildir.

İşin başkasına yaptırılmasını düzenleyen TBK m.473/2'nin uygulanabilmesi için ikinci şart, yüklenicinin kusurlu olmasıdır. Yani eserin ayıplı veya sözleşmeye aykırı olarak meydana gelmesine yol açacak olan durum, yüklenicinin kusuruna dayanmalıdır.

TBK m.473/2'nin uygulanması için gerekli olan üçüncü şart ise iş sahibi tarafından yükleniciye işin düzeltilmesi için bir süre verilmeli ve sonuç alınmadığı takdirde işin başkasına düzelttirileceği ve gerekiyorsa işin başkasına tamamlattırılacağı hususunda ihtarda bulunulmalıdır (Yavuz, 2014:1006). Bu şartlar gerçekleştiği takdirde iş sahibi işi bir başkasına yaptırabilir.

İşin üçüncü kişiye yaptırılması masrafları yükleniciden talep edilebilecektir. İşin başkasına yaptırılarak masraflarının yükleniciden alınması, müspet zararın somut yöntemle hesaplanmasından başka bir yol değildir. Bu sebeple iş sahibi dilerse üçüncü kişiye yaptırma yerine zararın doğrudan doğruya tazminini de isteyebilecektir (Aral ve Ayrancı, 2012:339).

TBK m.473/2'de düzenlenen imkanların kullanılması için yasal şartların oluşması durumunda yüklenicinin işi üçüncü kişiye yaptırmak yerine sözleşmeyi fesih edip edemeyeceği hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Özen yükümlülüğüne aykırı davranan yüklenicinin, tanınan süre içinde ayıplı veya sözleşmeye aykırı eseri düzeltmeyeceği anlaşılırsa, iş sahibinin sözleşmeden dönebileceği doktrinde kabul

edilmektedir (Avcı, 2015:391). Buradaki feshin kural olarak geriye etkili olduğunun ve dolayısıyla sözleşmeden dönme niteliğinde bulunduğu kabul edilmelidir (Yavuz,2014:1007).

SONUÇ

Yükleniciyi iş sahibine karşı hem onun lehine davranışlarda bulunma hem de aleyhine olan davranışlardan kaçınma anlamına gelen, eser sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüğünü sadakat ve özen borcu oluşturmaktadır. Bu anlamda sadakat ve özen borcunun çift karakterli bir borç olduğunu söyleyebiliriz.

Sadakat ve özen borcunun ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Sadakat borcu, özen borcunu da içeren daha üst bir kavram olarak nitelendirilebilir.

Sadakat borcu 818 Sayılı Borçlar Kanunu'nda düzenlenmemişken, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda açıkça düzenlenmiştir.

Özen borcu, sadakat borcundan uygulanma aşaması bakımından ayırt edilebilir. Öyle ki, sadakat borcu sözleşmenin kurulmasından, eserin teslimi ve teslim sonrasında da devam eden daha geniş kapsamlı bir yükümlülüktür. Özen borcu ise sözleşmenin kurulması aşamasından başlamakta ve eserin iş sahibine teslimi ile sona ermektedir.

Özen borcunun ölçütü 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda açıkça belirtilmişken, sadakat borcunun ölçütü konusunda herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedendir ki her somut olayın özelliğine göre ayrı ayrı değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Sadakat ve özen borcu ile ilgili olan TBK düzenlemeleri konusunda doktrinde ve uygulamada görüş ayrılıkları söz konusudur. İlgili düzenlemeler kimi yazarlarca sadakat borcu kapsamında değerlendirilirken, kimi yazarlarca özen borcu kapsamında değerlendirilmektedir. Yargıtay ise kimi kararlarında sadakat ve özen borcunu tek bir borç olarak değerlendirmektedir. Hal böyle iken mevcut uyumsuzlukların giderilmesinde, sadakat ve özen borcunun somut görünümleri olan bu düzenlemelerin hangi borcun kapsamında olduğunun açıkça belirtilmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aral, F. (2003). Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Aral, F. ve Ayrancı, H. (2012). 6098 Sayılı TBK' na Göre Hazırlanmış Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Genişletilmiş 9. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Avcı, A. (2015), Türk Borçlar Kanunu'nda Yüklenicinin Sadakat ve Özen Borcu, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 119, ss. 367-394. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-119-1499> Erişim Tarihi:09.05.2017
- Başpınar, V. (2013). Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, İstanbul: Beta Yayınları.
- Büyükkay, Y. (2012). Eser Sözleşmesi. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Dinç, M. (2013). Borçlar Kanununda neler değişti. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eren, F. (2001), İnşaat Sözleşmeleri Yönetici-İşletmeci Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer (2. Tıpkı Basım), Ankara.
- Gökyayla, K. E. (2002), Eser Sözleşmesinde Müteahhidin Sadakat ve Özen Borcu, Prof. Dr. Kemal Oğuzman'a Armağan, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S.1, Ocak, Ankara.
- Gümüş, M. A. (2014). 6098 sayılı TBK' na Göre Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Cilt-II, 3. Bası, İstanbul: Vedat Yayıncılık, İstanbul.
- Karahasan, M. R. (2002). Türk Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C.1-2, İstanbul: Beta Yayınları.
- Makas, R. (2012), Türk Borçlar Kanunu ve İş Kanunu'na Göre İşçinin Özen Borcu Ve Borca Aykırılığın Hukuki Sonuçları, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVI, Y. 2012, Sa. 4. http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/16_4_5.pdf

Erişim Tarihi:11.07.2017.

- Öz, M. T. (2012). İnşaat Sözleşmesi ve İlgili Mevzuat, İstanbul: Vedat Yayıncılık.
- Tandoğan, H. (1987). Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Cilt: 2, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Yavuz, C. (2014). Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, İstanbul: Beta Yayınları.
- Zevkililer, A. ve Gökyayla, K. E. (2013). Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri, 12. bası, Ankara: Turhan Kitabevi.

**SERMAYE PİYASASI KANUNU'NDA BİLGİ BAZLI PİYASA DOLANDIRICILIĞI
(MANİPÜLASYON) DÜZENLEMESİ**

M. Murat AKTAŞ

Dumlupınar Üniversitesi İİBF

mehmetmurat2003@yahoo.com

ÖZ

Finansal piyasalardaki düzenlemelerin çoğu, manipülasyonu önleme amacına yönelmektedir. ABD'deki Menkul Kıymetler Kanunu (Securities Act of 1933) ve Menkul Kıymetler Borsası Kanunu (Securities Exchange Act of 1934) hazırlayıcıları, 1929 pay piyasası çöküşü ve 1930'lardaki büyük buhran ile aşırı spekülasyon ve manipülasyon arasında doğrudan bir bağlantı olduğu inancıyla hareket etmişlerdir. Manipülasyon suçları, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu m. 107'de bilgi bazlı piyasa dolandırıcılığı ve işlem bazlı piyasa dolandırıcılığı olmak üzere iki başlıkta düzenlenmiştir. Bu Tebliğ, Türk hukukunda bilgi bazlı piyasa dolandırıcılığı (manipülasyon) hakkındaki yasal düzenleme olan 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu madde 107(2)'i ele almaktadır. Sermaye Piyasası Kanunu madde 107(2)'ye göre, sermaye piyasası araçlarının fiyatlarını, değerlerini veya yatırımcıların kararlarını etkilemek amacıyla yalan, yanlış veya yanıltıcı bilgi veren, söylenti çıkaran, haber veren, yorum yapan veya rapor hazırlayan ya da bunları yayan ve bu suretle menfaat sağlayanlar iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Piyasası Kanunu, Bilgi bazlı, Piyasa dolandırıcılığı

INFORMATION-BASED MANIPULATION REGULATION OF THE CAPITAL MARKET LAW

ABSTRACT

Much of the regulation of financial markets seeks to prevent manipulation. The drafters of the Securities Act of 1933 and the Securities Exchange Act of 1934 in the United States were convinced that there was a direct link between excessive speculation and manipulation, the stock market crash of 1929 and the Great Depression of the 1930s. Manipulation crimes can be divided into two main different schemes as "information-based manipulation fraud" and "manipulative trading practices fraud". This paper aims to briefly explain the Turkish regulation on "information-based manipulation fraud", which is stated at the Turkish Capital Market Law (Law Nr. 6362) sec. 107(2). According to the sec. 107(2), those who give false, wrong or deceptive information, tell rumors, give notices, make comments or prepare reports or distribute them in order to affect the prices of capital market instruments, their values or the decisions of investors and gets benefits by this ways shall be sentenced to imprisonment from two years up to five years and be punished with given a judicial fine up to five thousand days.

Keywords: Capital Market Law, Information-based, Manipulation fraud

GİRİŞ

Bu Tebliğ, Türk hukukunda bilgi bazlı manipülasyon (piyasa dolandırıcılığı) suçu hakkındaki yasal düzenleme olan 6362 sayılı SerPK m. 107(2) hükmünü ele almaktadır.

Manipülasyon suçu, işlem bazlı (işleme dayalı) piyasa dolandırıcılığı ve bilgi bazlı (bilgiye dayalı) piyasa dolandırıcılığı olmak üzere iki temel farklı kategoriye ayrılmaktadır.

6362 sayılı SerPK m. 107, belirtilen bu her iki temel manipülasyon suçu görünümü iki farklı fıkra ile düzenlemiştir. SerPK m. 107(1), işlem bazlı piyasa dolandırıcılığı ile ilgili iken SerPK m. 107(2) ise bilgi bazlı piyasa dolandırıcılığını düzenlemektedir.

Sermaye Piyasası Suçu Olarak Manipülasyon

Sermaye piyasası anlamında manipülasyon kavramı bakımından önemli olan husus, manipülasyonun kelime anlamından ziyade onun bir suç olarak, sermaye piyasası hukuku ve finansal piyasalara ilişkin düzenlemeler bakımından nasıl ele alınmış olduğudur.

Manipülasyonun sermaye piyasası hukuku anlamında yeknesak bir tanımı yapılamamıştır . Hukuki bakımdan yapılan manipülasyon için yapılan genel tanımlamaların ise manipülasyonun suç olma vasfını da vurgulaması gereklidir.

Manipülasyon, en basit tanımlama ile hisse/sermaye piyasası aracı fiyatlarının, “trader” olarak tabir edilebilecek piyasa oyuncuları tarafından, kendilerine kazanç sağlayacak şekilde yönlendirilmesini amaçlayan alım-satım şekilleri olarak ifade edilebilecektir.

Manipülasyon, ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) tarafından ise, bir menkul kıymetin piyasasını kasıtlı/bilinçli bir davranışla, tasarlayarak, yatırımcıları dolandırmak üzere, menkul kıymetlerin fiyatlarını kontrol etmek veya yapay olarak etkilemek olarak tanımlanmıştır. SEC ayrıca manipülasyonun bir payın arzını veya talebi üzerinde etkili çok sayıda teknik ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. SEC tarafından burada belirtilen örnek teknikler şunlardır: Bir şirket hakkında yanlış veya yanıltıcı bilgi yayılması, hukuka aykırı şekilde halka açık/piyasadaki fiili pay oranının sınırlanması, danişıklı olarak yapılan işlemlerle fiyat oluşturma, paya ilişkin yanlış veya hileli talep tablosu ortaya koyulması. SEC burada manipülasyona girişen kişiler için çeşitli hukuk ve ceza davaları açılacağı da ifade edilmektedir.

Kanımızca, manipülasyonun belirli işlem kalıpları ile sınırlanarak tanımlanması, günümüz teknolojik gelişmeleri göz önünde alındığında manipülasyon suçunun etkisiz bir düzenleme haline getirebilecektir. Hatta manipülasyon suçu, suç ve cezanın kanuniliği ilkesinin zedelemeyecek düzeyde esneklik sağlamak üzere Kanunen tanımlanmamalı ve Kanunen suçun temel unsurlarının belirlenmesi yöntemi izlenmelidir. Burada suçun cezalandırılmasında etkinlik için sağlanan bu esnekliğin sınırı ise mutlaka konulmalıdır .

Manipülasyon ile spekülatif işlemler birbirinden farklıdır. Spekülatif işlemler, spekülasyonların manipülasyonda görülüşü gibi aldatıcı/yanıltıcı yöntemlere başvurulmaksızın veya bir diğer ifadeyle yapay yollarla sermaye piyasası araçlarının değer/fiyatını etkilemeye yol açılmaksızın, yalnızca kendisinin elindeki ve kamuya açık kaynaklardan elde edilen bilgi ve/veya duyumlara dayanılarak, doğal fiyatlamalar üzerinden kazanç elde etmeye yönelik işlemler yapmasıdır.

Bilgi Bazlı Manipülasyon Düzenlemesi

Genel Olarak

İşlem bazlı manipülasyon genel olarak, sermaye piyasasında işlem yapan kişilerin sermaye piyasası aracının fiyatını etkilemek ve yapay fiyat oluşumunu sağlamak şeklindeki asıl niyetleri gizleyerek, o araç ile ilgili alım ve/veya satım işlemi gerçekleştirilmesi veya başkaları tarafından bunun yapılmasının sağlanması şeklinde gerçekleştirilmektedir. İşlem bazlı manipülasyon ile yapay piyasada yapay fiyat oluşumu sağlanmış olmaktadır. Bu manipülasyon türü bakımından da yatırımcının yeterince ve etkin bilgilendirilmesinin veya bir diğer ifadeyle kamunun aydınlatılmasının yapılan düzenleme ve denetimlerle etkin şekilde sağlanması önem arz etmektedir. Kamuyu aydınlatma ve denetim bakımından etkili şekilde işleyen sermaye piyasalarında, ağırlıklı görülen manipülasyon türünün bilgi bazlı manipülasyon yerine işlem bazlı manipülasyon olması beklenmelidir.

Günümüzde özellikle bilişim ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler ve hızla artan sosyal medya kullanımı nedeniyle sermaye piyasalarındaki manipülasyonun tespiti ve önlenmesi her geçen gün güçleşmektedir.

2499 sayılı SerPK Dönemindeki Düzenleme

Mülga 2499 sayılı SerPK döneminde manipülasyon suçu, SerPK m. 47/I.A-2 (işlem bazlı manipülasyon) ve 47/I.A-3 (bilgi bazlı manipülasyon) olarak düzenlenmiş idi.

2499 sayılı SerPK m. 47/I.A son bendine göre manipülasyon fiilleri, SerPK m. 47/I.A'nın her bir alt bent kapsamına giren fiillerden olmaları nedeniyle, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin günden onbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılmaktaydı.

Bilgi Bazlı Manipülasyona İlişkin SerPK m. 107(2) Düzenlemesi

Hüküm

Bilgiye dayalı manipülasyon/piyasa dolandırıcılığı suçu, SerPK m.107(2) ile düzenlenmiştir. Buna göre, sermaye piyasası araçlarının fiyatlarını, değerlerini veya yatırımcıların kararlarını etkilemek amacıyla yalan, yanlış veya yanıltıcı bilgi veren, söylenti çıkaran, haber veren, yorum yapan veya rapor hazırlayan ya da bunları yayan ve bu suretle menfaat sağlayanlar iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar.

Suçun Maddi ve Manevi Unsurları

Bilgi bazlı/dayalı manipülasyon bakımından suçun maddi unsuru veya suça dayanak olacak fiil bakımından aranacak ilk özellik, yalan, yanlış veya yanıltıcı bilgi vermek, söylenti çıkarmak, haber vermek, yorum yapmak veya rapor hazırlamak ya da bunları yaymak şeklinde olmasıdır.

Bilgi bazlı manipülasyon suçunun varlığı bakımından suç oluşturacak fiil bakımından aranan ikinci özellik ise “bu suretle menfaat sağlayanlar” ifadesinden hareketle, “menfaat sağlamak” şartını sağlamasıdır. Bir diğer ifadeyle, SerPK m. 107(2) bakımından manipülasyon/piyasa dolandırıcılığı suçunun maddi unsurunun tanımlanması bakımından menfaat sağlanması şarttır. Menfaat sağlanması şartı, 6637 sayılı Kanun m. 11 ile sonradan SerPK m. 107(2) hükmüne “ve bu suretle menfaat sağlayanlar” ifadesinin eklenmesi ile ortaya çıkmıştır . O halde, suçun varlığı bakımından burada işlem bazlı manipülasyondan farklı olarak menfaat sağlanması gereklidir. Menfaat kavramı işlem bazlı manipülasyonda olduğu üzere burada da geniş yorumlanmalı ve bilgiye dayalı manipülasyonu yapan ve onunla birlikte hareket edenlerin her türlü menfaati (malvarlığındaki eksilmenin önlenmesi ve/veya malvarlığında artışa neden olması) olarak anlaşılmalıdır.

Bilgiye dayalı manipülasyon suçunun manevi unsur veya amaç (özel kast) unsurunu, yukarıda belirtilen icrai fiillerin, sermaye piyasası araçlarının fiyatlarını, değerlerini veya yatırımcıların kararlarını etkilemek amacıyla (kasdıyla) yapılması oluşturur.

Kanımızca, bilgi bazlı manipülasyon suçu bakımından Kanuna “menfaat sağlanmak” ifadesinin eklenmesi, bu kapsamda suç sayılabilecek fiillerin alanını daraltmış ve hatta bu fıkra kapsamında manipülasyonun cezalandırma imkanını yok denecek kadar azaltmıştır. Uygulamada, bilgiye dayalı manipülasyon bakımından özellikle manipülasyon ile sağlanan menfaatin ispatı konusunda sıkıntı yaşanacağı açıktır. Bu halde, ilgili hukuka aykırı fiil, piyasa bozucu eylemler kapsamında kabahat olarak idari para cezası ile yaptırıma tabi tutulabilecektir.

SPK tarafından 24.05.2017 tarihinde sosyal medya üzerinden yapılan ve bilgi bazlı manipülasyon olarak değerlendirilebilecek hukuka aykırı yönlendirmeler ile ilgili olarak web sitesinden yapılan basın açıklamasında şu ifadeler kullanılmıştır: “...Kurulumuzca yapılan piyasa gözetim ve denetim faaliyetleri neticesinde, Kurulumuzca yetkilendirilmiş yatırım danışmanlığı ve benzeri sermaye piyasası faaliyet izni olmadan Facebook, Twitter vb. sosyal medya hesapları üzerinden yatırımcıların yönlendirilerek mağdur edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Herhangi bir makul ekonomik ve finansal gerekçeye dayanmayan, tamamıyla yatırımcıların aldatılmasına ve mağdur edilmesine yönelik olduğuna dair ciddi emareler bulunan söz

konusu fiilleri işleyenler ve bunlarla birlikte hareket edenler hakkında gerekli hukuki işlemler yapılmaktadır”. SPK’nın belirtilen açıklamasından bu yana geçen zaman zarfında bu konuda herhangi bir işlem yapıldığı tarafımızdan tespit edilememiştir. SerPK m. 107(2)’nin güncel metni göz önünde bulundurulduğunda, SPK açıklamasında anılan fiiller bakımından, SerPK m. 107(2) yerine ancak “piyasa bozucu eylemler” kapsamında işlem yapılabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

SerPK m. 107(1)’de işlem bazlı manipülasyon, SerPK m. 107(2)’de ise bilgi bazlı manipülasyona ilişkin düzenleme yer almaktadır.

SerPK m. 107(2) bakımından bilgi bazlı/dayalı manipülasyon suçunun maddi unsuru veya suça dayanak olacak fiilin taşınması gereken ilk özellik, yalan, yanlış veya yanıltıcı bilgi vermek, söylenti çıkarmak, haber vermek, yorum yapmak veya rapor hazırlamak ya da bunları yaymak niteliğinde olmasıdır. Burada, bilgi bazlı manipülasyon suçunun varlığı bakımından suç oluşturacak fiil bakımından aranan ikinci özellik ise “bu suretle menfaat sağlayanlar” ifadesinden hareketle, “menfaat sağlamak”tır. Bir diğer ifadeyle, SerPK m. 107(2) bakımından manipülasyon/piyasa dolandırıcılığı suçunun maddi unsurunun tanımlanması bakımından menfaat sağlanması şarttır.

Menfaat sağlanması şartı, 6637 sayılı Kanun m. 11 ile sonradan SerPK m. 107(2) hükmüne “ve bu suretle menfaat sağlayanlar” ifadesinin eklenmesi ile ortaya çıkmıştır . O halde, işlem bazlı manipülasyondan farklı olarak suçun varlığı bakımından burada menfaat sağlanması gereklidir. Kanımızca, bilgi bazlı manipülasyon suçu bakımından Kanuna “menfaat sağlamak” ifadesinin eklenmesi, bu kapsamda suç sayılabilecek fiillerin alanını daraltmış ve hatta bu fıkra kapsamında manipülasyonun cezalandırma imkanını yok denecek kadar azaltmıştır. Uygulamada, bilgiye dayalı manipülasyon bakımından özellikle manipülasyon ile sağlanan menfaatin ispatı konusunda sıkıntı yaşanacağı açıktır. Bu halde ilgili hukuka aykırı fiil,, piyasa bozucu eylemler kapsamında kabahat olarak idari para cezası ile yaptırıma bağlanabilecektir.

SerPK m. 107(2) bakımından “menfaat” kavramı, failin veya birlikte hareket ettiği kişilerin malvarlığında ortaya çıkacak zararın (eksilmenin) önlenmesi veya bu kişilerin malvarlığında oluşacak pozitif bir artış olarak, geniş şekilde ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

EVİK, A. H. (2004). Sermaye Piyasası Araçlarının Değerini Etkileyebilecek Aldatıcı Hareketler Yapma -Manipülasyon Suçları, Ankara, s. 83-84;

GOLDWASSER, V. (2009). Stock Market Manipulation and Short Selling, Melbourne

ŞENSOY, D. (2013) Manipülasyon; Piyasa Dolandırıcılığı Suçu, Uygulanacak Tedbirler ve Yaptırımlar, Ankara Barosu Dergisi, S. 2013/3, s. 378.s. 378.

ÖZCAN, R. , Hisse Senedi Piyasalarında Manipülasyon Stratejileri, İMKB Dergisi, Yıl: 13, S. 49, s. 20 vd.

<http://www.spk.gov.tr/>

<http://www.selmandursun.com/?p=118>.

<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>.

**SERMAYE PIYASASI KANUNU'NDA İŞLEM BAZLI PIYASA DOLANDIRICILIĞI
(MANİPÜLASYON) DÜZENLEMESİ**

M. Murat AKTAŞ

Dumlupınar Üniversitesi İİBF

mehmetmurat2003@yahoo.com

ÖZ

Finansal piyasalardaki düzenlemeler çoğunlukla, manipülasyonu önleme amacına yönelirler. ABD'deki Menkul Kıymetler Kanunu (Securities Act of 1933) ve Menkul Kıymetler Borsası Kanunu (Securities Exchange Act of 1934) hazırlayıcıları, 1929 pay piyasası çöküşü ve 1930'lardaki büyük buhranın aşırı spekülasyon ve manipülasyon ile doğrudan bağlantılı olduğu inancıyla hareket etmişlerdir. Manipülasyon suçunun görünüşleri, 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu m. 107'de bilgi bazlı piyasa dolandırıcılığı ve işlem bazlı piyasa dolandırıcılığı olmak üzere iki başlıkta düzenlenmiştir. Bu Tebliğ, Türk hukukunda işlem bazlı piyasa dolandırıcılığı (manipülasyon) hakkındaki yasal düzenleme olan 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu madde 107(1)'i ele almaktadır. Sermaye Piyasası Kanunu madde 107(1)'ye göre, sermaye piyasası araçlarının fiyatlarına, fiyat değişimlerine, arz ve taleplerine ilişkin olarak yanlış veya yanıltıcı izlenim uyandırmak amacıyla alım veya satım yapanlar, emir verenler, emir iptal edenler, emir değiştirenler veya hesap hareketleri gerçekleştirenler iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar. Ancak, bu suçtan dolayı verilecek olan adli para cezasının miktarı, suçun işlenmesi ile elde edilen menfaatten az olamaz.

Anahtar Kelimeler: Sermaye Piyasası Kanunu, İşlem Bazlı, Piyasa Dolandırıcılığı

MANIPULATIVE TRADING PRACTICES REGULATION OF THE CAPITAL MARKET LAW

ABSTRACT

Financial markets regulations mostly seeks to prevent manipulation. The drafters of the Securities Act of 1933 and the Securities Exchange Act of 1934 in the United States were convinced that there was a direct link between excessive speculation and manipulation, the stock market crash of 1929 and the Great Depression of the 1930s. Manipulation crime schemes can be divided into two main different schemes as "information-based manipulation fraud" and "manipulative trading practices fraud". This paper aims to briefly explain the Turkish regulation on "manipulative trading practices fraud", which is stated under the Turkish Capital Market Law (Law Nr. 6362) sec. 107(1). According to the sec. 107(1), those who make purchases and sales, give orders, cancel orders, change orders or realise account activities with the purpose of creating a wrong or deceptive impression on the prices of capital market instruments, their price changes, their supplies and demands, shall be sentenced to imprisonment from two years up to five years and be punished with a judicial fine from five thousand days up to ten thousand days. However, the amount of the judicial fine to be imposed due to this crime cannot be less than the benefit obtained by committing the crime.

Keywords: Capital Market Law, Information-Based, Manipulation Fraud

GİRİŞ

Bu Tebliğ, Türk hukukunda işlem bazlı manipülasyon (piyasa dolandırıcılığı) suçu hakkındaki yasal düzenleme olan 6362 sayılı SerPK m. 107(1) hükmünü ele almaktadır.

Manipülasyon suçu, işlem bazlı (işleme dayalı) piyasa dolandırıcılığı ve bilgi bazlı (bilgiye dayalı) piyasa dolandırıcılığı olmak üzere iki temel farklı kategoriye ayrılmaktadır.

6362 sayılı SerPK m. 107, belirtilen bu her iki temel manipülasyon suçu görünümü iki farklı fıkra ile düzenlemiştir. SerPK m. 107(1), işlem bazlı piyasa dolandırıcılığı ile ilgili iken SerPK m. 107(2) ise bilgi bazlı piyasa dolandırıcılığını düzenlemektedir.

Sermaye Piyasası Suçu Olarak Manipülasyon

Sermaye piyasası anlamında manipülasyon kavramı bakımından önemli olan husus, manipülasyonun kelime anlamından ziyade onun bir suç olarak, sermaye piyasası hukuku ve finansal piyasalara ilişkin düzenlemeler bakımından nasıl ele alınmış olduğudur.

Manipülasyonun sermaye piyasası hukuku anlamında yeknesak bir tanımı yapılamamıştır⁴³. Hukuki bakımdan yapılan manipülasyon için yapılan genel tanımlamaların ise manipülasyonun suç olma vasfını da vurgulaması gereklidir.

Manipülasyon, en basit tanımlama ile hisse/sermaye piyasası aracı fiyatlarının, “trader” olarak tabir edilebilecek piyasa oyuncuları tarafından, kendilerine kazanç sağlayacak şekilde yönlendirilmesini amaçlayan alım-satım şekilleri⁴⁴ olarak ifade edilebilecektir.

Manipülasyon, ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) tarafından ise, bir menkul kıymetin piyasasını kasıtlı/bilinçli bir davranışla, tasarlayarak, yatırımcıları dolandırmak üzere, menkul kıymetlerin fiyatlarını kontrol etmek veya yapay olarak etkilemek olarak tanımlanmıştır. SEC ayrıca manipülasyonun bir payın arzını veya talebi üzerinde etkili çok sayıda teknik ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir. SEC tarafından burada belirtilen örnek teknikler şunlardır: Bir şirket hakkında yanlış veya yanıltıcı bilgi yayılması, hukuka aykırı şekilde halka açık/piyasadaki fiili pay oranının sınırlanması, danışıklı olarak yapılan işlemlerle fiyat oluşturma, paya ilişkin yanlış veya hileli talep tablosu ortaya koyulması. SEC burada manipülasyona girişen kişiler için çeşitli hukuk ve ceza davaları açılacağı da ifade edilmektedir⁴⁵.

Kanımızca, manipülasyonun belirli işlem kalıpları ile sınırlanarak tanımlanması, günümüz teknolojik gelişmeleri göz önünde alındığında manipülasyon suçunun etkisiz bir düzenleme haline getirebilecektir. Hatta manipülasyon suçu, suç ve cezanın kanuniliği ilkesinin zedelemeyecek düzeyde esneklik sağlamak üzere Kanunen tanımlanmamalı ve Kanunen suçun temel unsurlarının belirlenmesi yöntemi izlenmelidir. Burada suçun cezalandırılmasında etkinlik için sağlanan bu esnekliğin sınırı ise mutlaka konulmalıdır⁴⁶.

Manipülasyon ile spekülatif işlemler birbirinden farklıdır. Spekülatif işlemler, spekülasyonun manipülasyonda görülüşü gibi aldatıcı/yanıltıcı yöntemlere başvurulmaksızın veya bir diğer ifadeyle yapay yollarla sermaye piyasası araçlarının değer/fiyatını etkilemeye yol açılmaksızın, yalnızca kendisinin elindeki ve kamuya açık kaynaklardan elde edilen bilgi ve/veya duyumlara dayanılarak, doğal fiyatlamalar üzerinden kazanç elde etmeye yönelik işlemler yapmasıdır⁴⁷.

İşlem Bazlı Manipülasyon/Piyasa Dolandırıcılığı Düzenlemesi

Genel Olarak

İşlem bazlı manipülasyon genel olarak, sermaye piyasasında işlem yapan kişilerin sermaye piyasası aracının fiyatını etkilemek ve yapay fiyat oluşumunu sağlamak şeklindeki asıl

⁴³ GOLDWASSER, V. (2009). Stock Market Manipulation and Short Selling, Melbourne, s. 99-100; ŞENSOY, D. (2013) Manipülasyon; Piyasa Dolandırıcılığı Suçu, Uygulanacak Tedbirler ve Yapımlar, Ankara Barosu Dergisi, S. 2013/3, s. 378.s. 378.

⁴⁴ ÖZCAN, R. , Hisse Senedi Piyasalarında Manipülasyon Stratejileri, İMKB Dergisi, Yıl: 13, S. 49, s. 20 vd.

⁴⁵ <https://www.sec.gov/fast-answers/answerstmanipulhtm.html>.

⁴⁶ GOLDWASSER, s. 101.

⁴⁷EVİK, A. H. (2004). Sermaye Piyasası Araçlarının Değerini Etkileyebilecek Aldatıcı Hareketler Yapma - Manipülasyon Suçları, Ankara, s. 83-84.

niyetleri gizleyerek, o araç ile ilgili alım ve/veya satım işlemi gerçekleştirilmesi veya başkaları tarafından bunun yapılmasının sağlanması şeklinde gerçekleştirilmektedir. İşlem bazlı manipülasyon ile yapay piyasada yapay fiyat oluşumu sağlanmış olmaktadır. Bu manipülasyon türü bakımından da yatırımcının yeterince ve etkin bilgilendirilmesinin veya bir diğer ifadeyle kamunun aydınlatılmasının yapılan düzenleme ve denetimlerle etkin şekilde sağlanması önem arz etmektedir. Kamuyu aydınlatma ve denetim bakımından etkili şekilde işleyen sermaye piyasalarında, ağırlıklı görülen manipülasyon türünün bilgi bazlı manipülasyon yerine işlem bazlı manipülasyon olması beklenmelidir.

Günümüzde özellikle bilişim ve iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler ve hızla artan sosyal medya kullanımı nedeniyle sermaye piyasalarındaki manipülasyonun tespiti ve önlenmesi her geçen gün güçleşmektedir.

2499 sayılı SerPK Dönemindeki Düzenleme

Mülga 2499 sayılı SerPK döneminde manipülasyon suçu, SerPK m. 47/I.A-2 (işlem bazlı manipülasyon) ve 47/I.A-3 (bilgi bazlı manipülasyon) olarak düzenlenmiş idi⁴⁸.

2499 sayılı SerPK m. 47/I.A son bendine göre manipülasyon fiilleri, SerPK m. 47/I.A'nın her bir alt bent kapsamına giren fiillerden olmaları nedeniyle, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin günden onbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılmaktaydı.

İşlem Bazlı Piyasa Dolandırıcılığı Düzenlemesine İlişkin SerPK m. 107(1) Düzenlemesi

Hüküm

İşlem bazlı piyasa dolandırıcılığını (manipülasyon) düzenleyen SerPK m. 107(1) şu şekildedir: "Sermaye piyasası araçlarının fiyatlarına, fiyat değişimlerine, arz ve taleplerine ilişkin olarak yanlış veya yanıltıcı izlenim uyandırmak *amacıyla* alım veya satım yapanlar⁴⁹, emir verenler, emir iptal edenler, emir değiştirenler veya hesap hareketleri gerçekleştirenler iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar⁵⁰. Ancak, bu suçtan dolayı verilecek olan adli para cezasının miktarı, suçun işlenmesi ile elde edilen *menfaatten*⁵¹ az olamaz". SerPK m. 107'de uygulamada yerleşik manipülasyon terimi yerine karışıklığa neden olabilecek piyasa dolandırıcılığı terimi kullanılmıştır.

Suçun Maddi ve Manevi Unsurları

SerPK m. 107(1) bakımından işlem bazlı/dayalı piyasa dolandırıcılığı suçunun maddi unsuru, "sermaye piyasası araçlarının alım ve satımını yapmak, emir vermek, emir iptal etmek, emir değiştirmek veya hesap hareketleri gerçekleştirmek" şeklindeki seçimlik fiillerdir. SerPK m. 107(1)'de belirtilen fiillerin işlemlerin madde kapsamında suç oluşturabilmesi için SerPK m. 107(1)'de belirtilen suçun manevi unsuru ise "sermaye piyasası araçlarının fiyatlarına, fiyat değişimlerine, arz ve taleplerine ilişkin olarak yanlış veya yanıltıcı izlenim uyandırmak amacıyla⁵²" yapılmasıdır (kast unsuru/manevi unsur).

İşlem bazlı manipülasyon suçu oluşturabilecek fiil veya işlemlere örnek olarak, "piyasa bozucu eylemler" ile ilgili VI-104.1 sayılı Piyasa Bozucu Eylemler Tebliği m. 5'te belirtilen işlemler ve V-102.1 sayılı Bildirim Yükümlülüğü Tebliği EK/2-B'de belirtilen işlem kalıpları verilebilecektir.

SerPK m. 107(1) ile manipülasyon/piyasa dolandırıcılığı fiili bir "tehlike suçu" düzenlenmiş ve manipülasyon sonucu bir menfaatin gerçekleşmesi şart koşulmamıştır. Burada, işlemin

⁴⁸ Mülga SerPK m.47/I.A,B ve C bentlerinde birden fazla suç aynı madde içinde tanımlanmış olmakla birlikte bu suçlar için ortak ceza düzenlemesi yapılmış idi. 6362 sayılı Kanun ise SerPK kapsamındaki suçları ayrı maddeler içinde ve suç tipleri başlıklarda isimlendirilmek suretiyle düzenlemiştir.

⁴⁹ İşlem bazlı manipülasyon için örnek olarak, T.C. Yargıtay 7. Ceza Dairesi E. 1998/9278 K. 1998/10013 T. 2.12.1998 kararına (<http://www.kazanci.com>) konu olan olay verilebilecektir.

⁵⁰ Mülga 2499 sayılı SerPK m. 47/I.A son fıkra ile m. 47/A'nın her bir alt bent kapsamına giren fiillerden dolayı iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beşbin günden onbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılacağı düzenlenmiş idi.

⁵¹ Burada adli para cezası ile suçtan elde edilen menfaat arasında ilişki kurulmuştur.

⁵² Mülga 2499 sayılı SerPK m. 47'de bu amaç, "yapay olarak sermaye piyasası araçlarının arz ve talebini etkilemek, aktif bir piyasa varlığı izlenimini uyandırmak, fiyatlarını aynı seviyede tutmak, arttırmak veya azaltmak" olarak düzenlenmiş idi.

büyük veya küçük olması değil, manipülasyon veya bir diğer ifadeyle yapay piyasa sonucunu doğurmaya elverişli olup olmaması önem arz etmektedir⁵³. Bir diğer ifadeyle işlem bazlı piyasa dolandırıcılığı suçunun neticesi sermaye piyasası araçlarının fiyatının etkilenmesi tehlikesidir. İşleme dayalı manipülasyon bakımından haksızlık, failin işlemi yaparken güttüğü amaç ile oluşturulmaktadır⁵⁴.

Manipülasyon doğurmaya elverişli işlemleri, manipülasyon yapmak kasdıyla/amacıyla yapmak suçun oluşumu bakımından yeterli olup, manipülasyonun hedefine ulaşması veya ortaya bir menfaat ve/veya zarar ortaya çıkması gerekli değildir. Kaldı ki, doğal fiyat oluşumuna yapay etki eden kasdi işlemler, her halükarda piyasadaki doğal fiyat oluşumunu doğrudan veya dolaylı olarak etkileyecektir.

Suçun oluşması için manipülatif işlemi yapan kişinin bu işlemden kendisi veya bir başkası için beklediği menfaatin sağlanması zorunlu değildir. Burada, “menfaat” kavramı, failin veya birlikte hareket ettiği kişilerin malvarlığında ortaya çıkacak zararın (eksilmenin) önlenmesi veya bu kişilerin malvarlığında oluşacak pozitif bir artış olarak, geniş şekilde ele alınmalıdır. Suçtan menfaat sağlanması halinde ise bu husus adli para cezası hesaplamalarında esas alınacak bir unsur olacaktır. Kaldı ki, hiçbir menfaat sağlanmasa dahi işlem bazlı manipülasyon suçu, hem hapis hem de asgari beş bin günden on bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılabilir.

Sonuç olarak, işlem bazlı manipülasyon bakımından suçun varlığının kabulü bakımından, suça esas fiilin kasten ve bu amacı gerçekleştirmeye ‘elverişli’ nitelikteki bir fiil ile yapılması gerekli ve yeterlidir (T.C. Yargıtay 19. Ceza Dairesi E. 2016/46 K. 2016/13857 T. 24.3.2016⁵⁵).

SONUÇ

SerPK m. 107(1) bakımından işlem bazlı/dayalı manipülasyon (piyasa dolandırıcılığı) suçunun maddi unsuru, "sermaye piyasası araçlarının alım ve satımını yapmak, emir vermek, emir iptal etmek, emir değiştirmek veya hesap hareketleri gerçekleştirmek" şeklindeki seçimlik fiillerdir. SerPK m. 107(1)'de belirtilen fiillerin işlemlerin madde kapsamında suç oluşturabilmesi için SerPK m. 107(1)'de belirtilen suçun manevi unsuru ise “sermaye piyasası araçlarının fiyatlarına, fiyat değişimlerine, arz ve taleplerine ilişkin olarak yanlış veya yanıltıcı izlenim uyandırmak amacıyla” yapılmasıdır (kast unsuru/manevi unsur).

SerPK m. 107(1) bakımından “menfaat” kavramı, failin veya birlikte hareket ettiği kişilerin malvarlığında ortaya çıkacak zararın (eksilmenin) önlenmesi veya bu kişilerin malvarlığında oluşacak pozitif bir artış olarak, geniş şekilde ele alınmalıdır. Kanımızca, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, manipülasyon suçunun tanımlanması yerine Kanunda temel unsurlarının tanımlanması yerinde olacaktır. Örnekleme yoluyla yapılan tanımlamalarda ise sınırlayıcı ifadeler kullanılmamalı ve esneklik sağlanmalıdır. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler, manipülasyon suçunun işleniş yöntemlerinin sınırlayıcı şekilde tanımlanmasını olanaksız kılmaktadır. Burada manipülasyon suçunun manevi unsuru (kast) bakımından ise Kanunen ispat kolaylıkları sağlayıcı hükümlere (karineler, ters ispat yükü gibi) yer verilmesi yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

EVİK, A. H. (2004). Sermaye Piyasası Araçlarının Değerini Etkileyebilecek Aldatıcı Hareketler Yapma -Manipülasyon Suçları, Ankara, s. 83-84;

GOLDWASSER, V. (2009). Stock Market Manipulation and Short Selling, Melbourne

ŞENSOY, D. (2013) Manipülasyon; Piyasa Dolandırıcılığı Suçu, Uygulanacak Tedbirler ve Yaptırımlar, Ankara Barosu Dergisi, S. 2013/3, s. 378.s. 378.

ÖZCAN, R. , Hisse Senedi Piyasalarında Manipülasyon Stratejileri, İMKB Dergisi, Yıl: 13, S. 49, s. 20 vd.

⁵³Aynı yönde bkz. <http://www.spk.gov.tr/indexpage.aspx?pageid=757>.

⁵⁴ <http://www.selmandursun.com/?p=118>.

⁵⁵ <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>.

<http://www.spk.gov.tr/>

<http://www.selmandursun.com/?p=118>.

<http://www.kazanci.com/kho2/ibb/giris.htm>.

**DUYGUSAL ZEKANIN (IQ) SOSYAL SERMAYE ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ BELİRLEMeye
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Hilal BARAN

Arş.Grv., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
hilal.baran@dpu.edu.tr

Abdülbaki BARAN

Arş.Grv., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
abdulbaki.baran@dpu.edu.tr

Mürsel GÜLER

Arş.Grv., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
mursel.guler@dpu.edu.tr

Cengiz DURAN

Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü
cengiz.duran@dpu.edu.tr

ÖZ

Duygusal zeka insanların başkalarının duygularını anlamanın yanında, kendi duygusal durumlarının farkında olmasını belirtmektedir. Sosyal sermaye; toplumdaki sivil ya da resmi kurumlarda üyelik vasıtasıyla fayda sağlayabilme yeteneği ve kapasitesidir. Bireylerin kurumlardaki ve toplumdaki diğer bireylerle iletişimde bulunabilmesinin yolu diğer bireyleri anlamaktan geçmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı duygusal zekanın sosyal sermaye üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaçla üniversite eğitimi bitirip iş hayatına atılmaya hazırlanan 194 işletme 4. Sınıf öğrencisi üzerinde yapılmıştır. Çalışma sonucunda duygusal zekanın, sosyal sermaye boyutlarından sosyal konularda inisiyatif, çevreye güven, bir yere ait olma ve başkalarıya tolerans üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zeka, Sosyal Sermaye

**EMOTIONAL INTELLIGENCE (IQ) A RESEARCH ON EFFECTIVE IMPROVEMENT ON SOCIAL
CAPITAL**

Abstract

Emotional intelligence indicates that people are aware of their own emotional situations as well as others' emotions. Social capital; the ability and capacity to provide benefits through membership in civil or governmental institutions in the community. The way in which individuals can be found in institutions and in contact with other individuals in society is in the way of other individuals. From this, it is the study of the effect of emotional intelligence on the social capital of this study. For this purpose, 194 enterprises were prepared on the 4th grade students who were prepared to take university education and to be employed in business life. As a result of the study, emotional intelligence was found to be a positive and significant effect on initiatives in social issues, confidence in environment, belonging to one place and tolerance of others from the dimensions of social capital.

Keywords: Social Capital, Emotional Intelligence

GİRİŞ

Yakın zamandaki çalışmalarda bireyin ortaya koyduğu başarıda IQ'nun katkısının düşünülenden daha az olduğuna sonucuna ulaşılmıştır (Cumming, 2005). Duygusal zeka, bireyin sahip olduğu duygularını doğru şekilde kullanılmasını ifade etmektedir. Sosyal sermaye ise bireyin güven, işbirliği ve iletişim temelinde karşılıklı öğrenmeyi sağlamaktadır.

Dolayısıyla sosyal ilişki temelinde bireyleri bir arada tutan sosyal sermaye, bir sorunun çözümünde kritik bir belirleyici unsur olurken; duygusal zeka, kişinin sorun karşısında çevresinde kurduğu ilişkilerde duygularının anlaşılmasını ve bunu en etkili bir şekilde kullanılmasını sağlar.

Sosyal sermaye örgütlerin şekillenmesinde öngörü yeteneğinin sergilenmesiyle değişen çevre koşullarına karşı örgütün tasarlanmasında önemli bir etkisi vardır. Örgüt içindeki etkileşimlerle bilgi paylaşımının sağlanması yenilikçi davranışları ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde duygular işletmeler için önemli hale gelmektedir. Bireyin kendini tanıması, davranışlarını yönlendirebilen ve yapıcı ilişki geliştirebilen çalışanlar işletmenin başarısına katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte duygusal zekanın sosyal sermayeyle bütünleşmesi bireyin üretkenliğini artırmaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın amacı duygusal zekanın sergilenmesinde sosyal sermayenin etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada literatür taramasından hareket edilerek hipotezler geliştirilmiş duygusal zekanın sosyal sermaye üzerindeki etkisi test edilmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Duygusal Zeka Kavramı

Bireylerin başarısında önemli bir yeri olduğu keşfedilen duygusal zeka kavramı, son yıllarda üzerinde durulan ve oldukça fazla çalışma yapılan önemli bir konudur. Duygusal zekanın temelleri 1900'lü yıllara dayansa da bu kavramı literatüre kazandıran Peter Salovey ve John D. Mayer (1990)'dir. Duygusal zekanın teorik alt yapısı 1920 yılında Thorndike'in sosyal zeka modeli çalışmasında oluşturulmuştur. Sosyal zeka modeli ile başkalarının duygularını anlayabilme ve algılayabilme yeteneğinin bireyin genel zekasından ayrı bir özellik olduğu ifade edilmiştir. Bu modelde duygusal zekanın tanımına benzer bir yapı oluşturulmuştur (Newsome vd., 2000: 1006). Duygusal zeka kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak duygu ve zeka kavramlarının tanımlanması gerekmektedir.

Duygular, genellikle içsel ve dışsal bir olaya tepki olarak ortaya çıkan, birey açısından olumlu veya olumsuz bir anlam taşıyan, organize olmuş tepkilerdir (Salovey ve Mayer, 1990). Tüm bireylerde ortak olan duygular, kullanıp kullanılmamalarına, ne şekilde kullanıldıklarına ve ne ölçüde kullanıldıklarına göre farklılaşmaktadır (Pedrides ve Furnham, 2003: 39). Zeka ise öğrenme, anlama, bilgiyi elde edebilme ve elde edilen bilgiyi yeni durumlarda kullanabilme yeteneği olarak ifade edilmektedir (Lam ve Kirby, 2002: 142). Zeka bireye çevresiyle etkileşimde bulunabilme imkanını sağlamaktadır. Çünkü, bireyin zekasının kapsam ve işleyişi, mantık ve diğer bilişsel süreçlere ek olarak duygusal süreçleri de içermektedir (Öner, 1996: 191).

Duygusal zeka kavramı, genel ölçüm testlerinden başarıyla geçmiş, IQ' su yüksek bireylerin, gerçek hayatta beklenen başarıya ulaşamadıklarının tespit edilmesiyle araştırılmaya başlanmıştır (Cumming, 2005: 3). Duygusal zeka, Thondike'in 1920'li yıllarda ortaya çıkardığı sosyal zeka modelinden türetilmiş bir zeka türü olarak kabul edilmesine rağmen akademik çevre bu kavramı Salovey ve Mayer (1990)'in duygu ile ilgili yaptığı çalışmalardan tanımıştır. Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekayı "Kendinin ve diğerlerinin his ve duygularını izleme; bunları ayırt edebilme, bu bilgiyi kullanarak düşünce ve hareketlerini yönlendirebilme becerisi" olarak tanımlamaktadır.

Goleman'e (1995) göre ise duygusal zeka, bireyin çevresindeki insanlarla kurduğu ilişkidir. Bireyin kendi kendini motive etmesi, kontrol etmesi gibi bir takım yetenekleri içermektedir. Başka bir ifadeyle duygusal zeka; duyguları doğru ifade edebilme, duyguları bilişsel süreçler ile bütünleştirebilme ve duyguların farklı durumlar üzerindeki etkisini anlayabilme gibi duygusal yetenekleri ve duyguları yönetmeyi kapsamaktadır (Law, vd., 2004: 485).

Schutte ve arkadaşları (2001) ise duygusal zekayı, bireyin kendi duygularının farkında olması, başkalarının duygularını anlaması ve duygularını düzenleyebilme yeteneği veya

eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, bireyin duyguların gücünü kavrayabilmesi ve sosyal ilişkilerinde etkili bir şekilde duygu yönetimi yapabilme kabiliyetidir (Schutte vd., 2001). Bu tanımlar doğrultusunda duygusal zekanın bireye özel hayatında ve iş yaşamında duygularını en etkin biçimde kullanabilme becerisi sağlayan ve bireyin başarıyı elde etmesinde en önemli kişisel kaynaklardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Literatür incelendiğinde duygusal zeka ile ilgili farklı modeller geliştirildiği görülmektedir. Bu modellerden ilki Mayer ve Salovey (1990) tarafından geliştirilmiştir. Salovey ve Mayer (1990) çalışmalarını ilerleterek geliştirdikleri duygusal zeka modellerine 1999 yılında düzenleyerek son halini vermiştir. Bu boyutlar; duyguları algılama (bireyin duygusal ihtiyaçlarının farkında olabilme yeteneği), duyguları özümseme (bireyin duygularını tanıma ve ayırt etme yeteneği), duyguları anlama (karmaşık duyguları çözümleyebilme ve duygusal geçişleri tanımlayabilme yeteneği), duyguları yönetebilme (duygular ile bağlantı kurabilme yeteneği)dir (Shelly ve Brown, 2004: 12; Lam ve Kirby, 2002: 135). Bir diğer model ise duygusal zeka üzerinde önemli çalışmalar yapan Reuven Bar-On'a aittir. Bar-On duygusal zekayı kişisel beceriler, kişilerarası beceriler, uyumluluk, stresle başa çıkma ve genel ruh hali olmak üzere beş boyutlu bir model olarak incelemiştir (Bar-On ve Parker, 2000).

Goleman (1995) ise Mayer ve Salovey'in (1990) modelini temel alarak geliştirdiği duygusal zeka modelini bireyin duygularının farkında olması, bireyin kendi duygularını yönetebilmesi, empati kurabilmesi, bireyin kendini motive edebilmesi ve sosyal beceriler olmak üzere beş boyut altında toplamıştır (Goleman, 1995: 61).

Son olarak tek boyutlu duygusal zeka modelini geliştiren Schutte ve arkadaşları 1998 yılında 33 ifadeli bir duygusal zeka ölçeği geliştirmiştir. Salovey ve Mayer'in geliştirdikleri duygusal zeka literatürüne dayanarak geliştirilen bu ölçek doğrultusunda yapılmış bir çok araştırma bulunmaktadır. Austin ve arkadaşları (2004) tarafından Schutte Duygusal Zeka ölçeğine yeni maddeler eklenerek ve var olan bazı maddeler tersine çevrilerek 41 ifadeden oluşan yeni bir versiyon geliştirilmiştir. Araştırmacılar Schutte Duygusal Zeka ölçeğinin ilk versiyonu için tek, üç ve dört faktörlü yapılar önermişlerdir (Gignac vd., 2005). Ölçek için önerilen üç faktörlü yapıda ilk faktör İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi, İkinci faktör Duyguların Değerlendirilmesi, üçüncü faktör ise Duyguların Kullanımı olarak isimlendirilmiştir (Austin vd., 2004). Bu çalışmada da Schutte ve arkadaşları tarafından geliştirilen ölçek temel alınarak duygusal zeka üç boyutlu olarak değerlendirilmiştir.

Sosyal Sermaye

Bireyler gerek toplum gerekse de topluluk ilişkilerin geliştirilmesinde ve sorunların çözümünde sosyal sermaye önemli bir girdi olarak kabul görmektedir. Sosyal sermaye çalışanların öngörü yeteneğini geliştirerek problemlere çözüm getirmekte ve toplum başarısına katkıda bulunup ülkenin gelişmişlik düzeyine bir birikim sağlamaktadır. Tüysüz (2011) ve Whiteley (2000), sosyal sermayeyi ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir unsur olarak belirtmekle birlikte pozitif gelişmeye katkıda bulunduğu açıklamıştır.

Sosyal sermaye, minimum iki birey arasında güven temelinde ilişkilerin kurulması ve buna bağlı olarak iletişimin gerçekleştirilmesidir (Temple, 2000: 23). Sosyal sermaye, bireyin gelecek planı yaparken sosyal kaynakları bir yatırım unsuru olarak görmesini sağlamaktadır (Flap, 2002). Sosyal sermaye başarılı performansın oluşturulmasında etkin bir kaynaktır (Abdioğlu ve Yavuz, 2013: 27).

Aile, işletmeler, sivil toplum örgütleri, kamu sektörü, etnik ve diğer sosyal gruplar sosyal sermayenin kaynaklarını oluşturmaktadır (Karagül ve Masca, 2005: 43). İnsanları birlikte yaşamlarını sürdüren ve işbirliğine iten sosyal sermaye, toplumsal refahın ve ekonomik kalkınmanın oluşmasında güven, karşılıklılık, sosyal ağlar, değer ve normlarının bütünüdür (Ekinci, 2008). Örgütlerde sinerji ortamı oluşturularak karşılıklı öğrenme, öngörü ve anlayış paradigmasının gelişmesi, birikmiş sosyal sermayenin ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Töremen ve Ersözlü, 2010: 125). Sosyal sermaye ile bir ağa katılan bireyin elde ettiği kazanç, ilişkilerin niteliği ve niceliği kadar sosyal ağın oluşturduğu performans ve sinerjiyle ilişkilidir (Baykal ve Gürbüz, 2016: 78).

Sosyal sermaye dürüstlük, bağlılık, güvenilirlik vb. erdemlerinin kazanılarak toplumsal bağlamda yansımaya olanak sağlamaktadır (Başak ve Öztaş, 2010: 35). Sosyal sermayenin etkin bir şekilde gerçekleşmesi, ortak hedef ve bireyler arası bilgi paylaşımına

erişmeyi mümkün kılmaktadır (Karakurt, 2008:78). Bir toplumda sosyal sermaye zayıf, ortak üretim, ekonomik kalkınma ve toplumsal sorunlara çözüm oluşmayacaktır (Erselcan, 2009:255)

Sosyal hayatın ortak bir gaye etrafında toplanmasını sağlayan ağlar, normlar ve güven unsurlarının bütünü sosyal sermayeyi oluşturmaktadır (Putnam, 1995). Örgütte bulunan bireylerin oluşturduğu ortak perspektif sosyal sermayenin geliştirilmesinde önemlidir.

Bu çalışmada da Onxy ve Bullen (2000)'nın, geliştirmiş olduğu sosyal sermaye ölçeğinin, Ardahan (2012) yılında Türk toplumuna yönelik yapılan geçerlilik ve güvenilirlik sonucunda, sosyal sermayeyi 9 boyutta belirtmiştir; yerel komiteye katılım, komşuluk ilişkisi, bir yere aidiyet, başkılığa tolerans, STK üyeliği, insana güven, çevreye güven, sosyal konularda inisiyatif ve sosyal temsilcilik.

Duygusal Zeka ve Sosyal Sermaye Arasındaki İlişki

Bireyin duygularının farkında olması ve başkalarının duygularını da anlayarak kendi duygularını yönetebilmesi anlamına gelen duygusal zekanın akademik başarıda ve çalışma hayatında önemli bir etkiye sahip olduğu yapılan araştırmalar ile kanıtlanmıştır (Cooper, 1997). Duygusal zeka gelişiminin sağlanması bireylerin sosyal ve akademik başarılarını etkileyen, ruh sağlıklarını ve psikolojik iyi oluşlarını belirleyen, üzerinde durulması gereken temel bir konudur (Denham, 2007).

Schutte ve arkadaşları (2001) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada duygusal zekası yüksek olan öğrencilerin daha sosyal ve sosyal becerileri gelişmiş bireyler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda yüksek duygusal zekaya sahip bireylerin daha fazla sosyal sermayeye sahip olacağı söylenebilmektedir.

Bireyin sosyal sermaye oluşturmada bireye fayda sağlayacak unsurlardan biride empatidir. Mehrabian ve Epstein (1972) empati kavramını başkalarının rolünü almak, başkalarının duygularını anlamak ve duygularını ifade ettiklerinde aktif olarak katılmak olarak ifade etmiştir. Bireylerarası ilişkilerde empatinin önemli bir güç olduğunu söylemek mümkündür. Duygusal zekası yüksek bireylerinde empati yeteneklerinin daha gelişmiş olması beklenmektedir. Yapılan araştırmalar da duygusal zeka ile empati arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koymuştur (Mayer ve Cobb, 2000; Quebbeman ve Rozell, 2002).

Duygular sosyal ilişkileri biçimlendiren ve güçlendiren en önemli unsurdur. Dolayısıyla duygusal zeka da yöneticiler ve çalışanlar arasındaki problemleri çözmek ve sosyal sermayeyi artırmada örgütsel geliştirme aracı olarak kabul edilmektedir (Fineman, 2000; 11). Başka bir ifade ile duygusal zeka örgüt içindeki sosyal sermayeyi geliştirmek için bir teminattır. İnsanların duygusal ihtiyaçlarını anlamak ve sosyal sermayenin gelişmesi için kritik önem taşıyan kaynaklardan biridir (Brooks ve Nafukho, 2006: 123).

Goyal ve Akhiles (2007) tarafından yapılan çalışmada da duygusal zeka ile sosyal sermaye arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Örgütler çalışanlarına duygusal zekalarını ve sosyal sermayelerini geliştirme fırsatı sunan bir çevre oluşturmayı istemektedirler. Çünkü, duygusal zeka ve sosyal sermaye örgütün performansının artmasını sağlayacaktır (Brooks ve Nafukho, 2006: 123). Bu bilgiler doğrultusunda, potansiyel çalışan adayları olan üniversite öğrencilerinin duygusal zekalarının sosyal sermayeleri üzerindeki etkisini ölçmek araştırmanın temel amacıdır.

METODOLOJİ

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin duygusal zeka ve sosyal sermaye düzeylerini tespit ederek duygusal zekalarının sosyal sermaye oluşturmalarında ne düzeyde etkili olduğunu tespit etmektir. Araştırmanın her iki değişkeni de literatürde popüler kavramlar olmasına rağmen bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda yabancı literatüre rastlanırken yerli literatürde yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda literatüre katkı sağlamak araştırmamızın temel amaçlarından biridir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, literatüre dayalı olarak aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmaya çalışılmıştır:

H₁:Duygusal zeka boyutları sosyal sermayeyi pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1a:Duygusal zeka boyutları yerel komiteye katılmayı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1b:Duygusal zeka boyutları komşuluk ilişkisini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1c:Duygusal zeka boyutları bir yere ait olmayı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1d:Duygusal zeka boyutları başkılığa toleransı pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1e:Duygusal zeka boyutları STK üyeliğini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1f:Duygusal zeka boyutları insana güveni pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

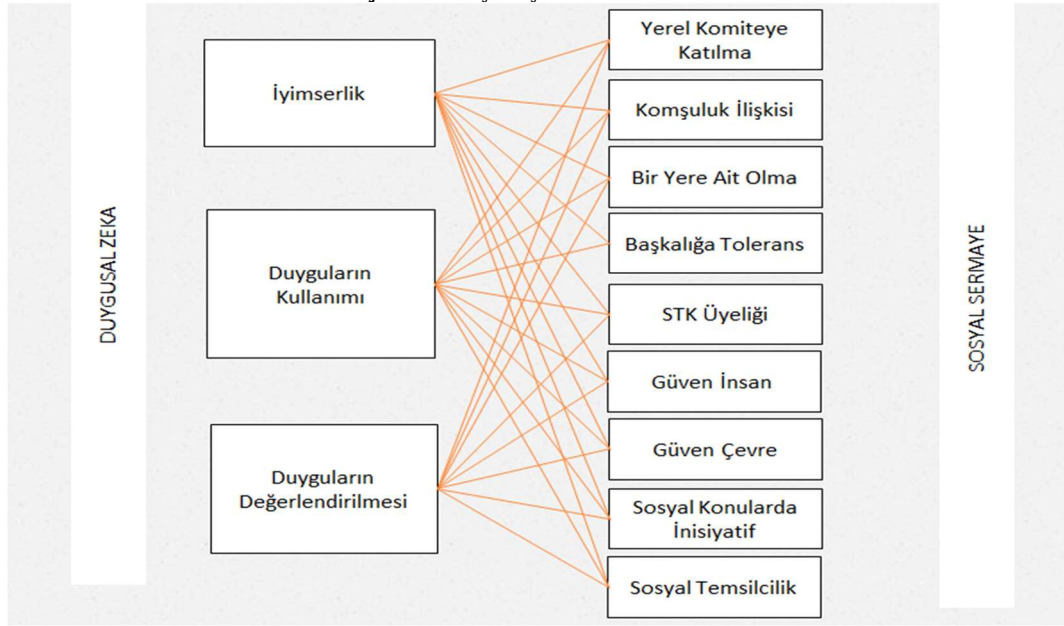
H1g:Duygusal zeka boyutları çevreye güveni pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1h:Duygusal zeka boyutları sosyal konularda inisiyatifi pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

H1i:Duygusal zeka boyutları sosyal temsilciliği pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

Araştırma hipotezleri tanımlayıcı istatistiksel analizlerden yüzde, frekans, ortalama ve regresyon analizi ile değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şekil 1: Çalışmanın Modeli

Araştırmanın Kısıtları

Sosyal sermaye üzerinde duygusal zeka etkisinin incelendiği bu araştırma bir kısıta sahiptir. Bu çalışmada Dumlupınar Üniversitesi'nde İ.İ.B.F.'de işletme bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır.

Örneklem ve Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, Dumlupınar Üniversitesi İ.İ.B.F.'de işletme bölümü 4. ve 3. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Öğrenciler için gerekli olan temsil sayısı 197 olarak belirlenmiş ve bu kapsamda uygulanan 220 anketten 194 tanesi çalışmaya dahil edilmiştir. Türkçe uyarlaması ve geçerliliği Tatar, Tok ve Saltukoğlu (2011) tarafından yapılmış olan 41 ifadeden oluşan Schutte Duygusal Zeka Ölçeği ve Türkçe uyarlaması Ardahan tarafından yapılan Onxy ve Bullen (2000)'nin 34 ifadeden oluşan Sosyal Sermaye Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma Bulguları

Sosyal sermaye oluşturmada duygusal zekanın etkisini araştırmayı amaç edinen bu çalışmada veriler iki şekilde incelenmektedir. Öncelikle katılımcıların demografik özelliklerini göstermek için frekans analizleri gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada ise, güvenilirlikleri belirlenen ölçekler ile regresyon analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen analizlere ilişkin bulgular aşağıda gösterilmektedir.

Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla frekans ve yüzde analizleri kullanılmıştır. Elde edilen değerler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Yaş Ve Cinsiyet		
		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Yaş	20 Ve Altı	35	51	86
	21 - 23 Arası	40	48	88
	24 Ve Üzeri	13	7	20
Toplam		88	106	194

Araştırmaya katılanların demografik özellikleri şu şekildedir; % 18'i 20 ve altı yaşta erkek, %26,3'ü 20 ve altı yaşta kadın; % 20,6'sı 21 - 23 yaş arası yaşta erkek, % 24,7'si 21 - 23 arası yaşta kadın, %6,7'si 24 ve üzeri yaşta erkek, 3,7'si 24 ve üzeri yaşta kadındır.

Öğrencilerin Algılarına Yönelik Bulgular

Araştırmada, Türkçe uyarlaması ve geçerliliği Tatar, Tok ve Saltukoğlu (2011) tarafından yapılmış olan 41 ifadeden oluşan Schutte Duygusal Zeka Ölçeği ve Türkçe uyarlaması Ardahan tarafından yapılan Onxy ve Bullen (2000)'nin 34 ifadeden oluşan Sosyal Sermaye Ölçeği kullanılmıştır. Duygusal zekanın boyutları; iyimserlik, duyguların kullanımı ve duyguların değerlendirilmesidir. Sosyal sermayenin boyutları; yerel komiteye katılma, bir yere ait olma, başkılığa tolerans, STK üyeliği, insan güven, çevreye güven, sosyal konularda inisiyatif, sosyal temsilciliktir.

Ölçeklerin Güvenirlik Analizleri

Tablo 2 de Duygusal Zeka ve Sosyal Sermaye değişkenlerine ait güvenirlik analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 2: Güvenirlik Analizleri

Değişken	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Duygusal Zeka Ölçeği	41	0,711
Sosyal Sermaye Ölçeği	34	0,849

Faktör analizi sonucunda Duygusal Zeka Ölçeğinden 4 ifade çıkarılmış ve 37 ifade ile güvenirliliği 0,732; Sosyal Sermaye Ölçeğinden 5 ifade çıkarılmış 29 ifade ile güvenirliliği 0,79 olarak bulgulanmıştır.

Öğrencilerin Sosyal Sermaye Düzeylerinde Duygusal Zekânın Etkisinin Belirlenmesi

H₁ Hipotezin test edilmesi için regresyon analizi kullanılmıştır.

Tablo 3: Sosyal Sermaye İçin Regresyon Analizi

Regresyon Modeli					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2,31	0,57		4,0 0,0
	iyimserlik	0,05	0,09	0,04	0,5 0,6
	duyguların_kullanımı	0,32	0,09	0,25	3,5 0,0
	duyguların_değerlendirilmesi	-0,07	0,09	-0,06	-0,7 0,5
a. Dependent Variable: sosyal_sermaye R2= 0,25					

Kurulan regresyon modeli (p=0 <0,05 anlamlılık düzeyinde) kabul edilmiştir. Sosyal sermayenin bağımlı değişken olduğu regresyon modeline göre sosyal sermayenin %25'ini bağımsız değişken olan duygusal zeka açıklamaktadır. H₁ hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Sosyal sermaye = 2,31 + 0,32duyguların kullanımı – 0,07 duyguların değerlendirilmesi

Tablo 4: Bir Yere Ait Olma Boyutu İçin Regresyon Analizi

Regresyon Modeli					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	0,73	0,96		0,76 0,45
	iyimserlik	0,29	0,16	0,15	1,82 0,07
	duyguların_kullanımı	0,53	0,15	0,25	3,5 0,00
	duyguların_değerlendirilmesi	0,06	0,16	0,03	0,36 0,72
a. Dependent Variable: bir_yere_aidiyet R2= 0,27					

Kurulan regresyon modeli (p=0 <0,05 anlamlılık düzeyinde) kabul edilmiştir. Sosyal sermayenin boyutlarından olan bir yere ait olmanın bağımlı değişken olduğu regresyon modeline göre bir yere ait olmanın %27'sini bağımsız değişken olan duygusal zeka açıklamaktadır.

Bir yere ait olma = 0,73 + 0,29iyimserlik + 0,53duyguların kullanımı

Tablo 5: Başkallğa Tolerans İçin Regresyon Analizi

Regresyon Modeli						
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	0,75	1,14		0,66	0,5
	iyimserlik	0,2	0,17	0,09	1,1	0,28
	duyguların_kullanımı	0,76	0,18	0,3	4,2	0,00
	duyguların_değerlendirilmesi	-0,04	0,19	-0,02	-0,21	0,83
a. Dependent Variable: başkallğa_tolerans R2= 0,3						

Kurulan regresyon modeli (p=0 <0,05 anlamlılık düzeyinde) kabul edilmiştir. Sosyal sermayenin boyutlarından olan başkallğa toleransın bağımlı değişken olduğu regresyon modeline göre başkallğa toleransın %30'unu bağımsız değişken olan duygusal zeka açıklamaktadır.

$$\text{Baskallğa tolerans} = 0,75 + 0,2\text{iyimserlik} + 0,76\text{duyguların kullanımı}$$

Tablo 6: Çevreye Güven İçin Regresyon Analizi

Regresyon Modeli						
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	-0,04	1,12		-0,04	0,97
	iyimserlik	0,39	0,18	0,17	2,11	0,04
	duyguların_kullanımı	0,22	0,18	0,09	1,26	0,21
	duyguların_değerlendirilmesi	0,45	0,18	0,2	2,44	0,02
a. Dependent Variable: güven_çevre R2=0,21						

Kurulan regresyon modeli (p=0 <0,05 anlamlılık düzeyinde) kabul edilmiştir. Sosyal sermayenin boyutlarından olan çevreye güvenin bağımlı değişken olduğu regresyon modeline göre çevreye güvenin %21'ini bağımsız değişken olan duygusal zeka açıklamaktadır.

$$\text{Çevreye güven} = 0,39 + 0,39\text{iyimserlik} + 0,22\text{duyguların kullanımı}$$

Tablo 7: Sosyal Konularda İnisiyatif İçin Regresyon Analizi

Regresyon Modeli						
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	2,81	0,87		3,24	0,00
	iyimserlik	0,11	0,14	0,06	0,79	0,43
	duyguların_kullanımı	0,4	0,14	0,21	2,93	0,00
	duyguların_değerlendirilmesi	-0,27	0,14	-0,15	-1,88	0,06
a. Dependent Variable: sosyal_konularda_inisiyatif R2=0,26						

Kurulan regresyon modeli (p=0 <0,05 anlamlılık düzeyinde) kabul edilmiştir. Sosyal sermayenin boyutlarından olan sosyal konularda inisiyatifin bağımlı değişken olduğu regresyon modeline göre sosyal konularda inisiyatifin %26'sını bağımsız değişken olan duygusal zeka açıklamaktadır.

$$\text{Sosyal konularda inisiyatif} = 2,81 + 0,11\text{iyimserlik} + 0,4\text{duyguların kullanımı} - 0,27\text{duyguların değerlendirilmesi}$$

Tablo 8: Kabul Edilmeyen Hipotezler

ANOVA ^a						
	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,07	3,00	0,69	0,68	0,566 ^b
	Residual	192,59	189,00	1,02		
	Total	194,66	192,00			
a. Dependent Variable: yerel_komiteye_katılım						
b. Predictors: (Constant), iyimserlik, duyguların_kullanımı, duyguların_değerlendirilmesi						
ANOVA ^a						
	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,77	3,00	1,26	1,88	0,135 ^b
	Residual	126,55	189,00	0,67		
	Total	130,32	192,00			
a. Dependent Variable: komşuluk_ilişkisi						
b. Predictors: (Constant), iyimserlik, duyguların_kullanımı, duyguların_değerlendirilmesi						
ANOVA ^a						
	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,78	3,00	1,26	0,79	0,502 ^b
	Residual	301,68	189,00	1,60		
	Total	305,45	192,00			
a. Dependent Variable: STK_üyeliliği						
b. Predictors: (Constant), iyimserlik, duyguların_kullanımı, duyguların_değerlendirilmesi						
ANOVA ^a						
	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,49	3,00	0,83	0,96	0,414 ^b
	Residual	163,60	189,00	0,87		
	Total	166,09	192,00			
a. Dependent Variable: güven_insan						
b. Predictors: (Constant), iyimserlik, duyguların_kullanımı, duyguların_değerlendirilmesi						
ANOVA ^a						
	Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,38	3,00	0,46	0,44	,728 ^b
	Residual	199,47	189,00	1,06		
	Total	200,85	192,00			
a. Dependent Variable: sosyal_temsilcilik						
b. Predictors: (Constant), iyimserlik, duyguların_kullanımı, duyguların_değerlendirilmesi						

Tablo 8 ile; kurulan regresyon modelleri için yapılan regresyon analizi sonucunda %95 güven aralığında anlamlı kabul edilmeyen hipotezler verilmiştir.

SONUÇ

Yapılan analizler neticesinde H_{1h} hipotezi kısmen kabul edilmiştir. H_{1h} , H_{1g} , H_{1c} , H_{1d} hipotezleri kabul edilmiş, H_{1a} , H_{1b} , H_{1e} , H_f , H_{1i} hipotezleri reddedilmiştir. Sosyal sermaye üzerinde duyguların kullanımı pozitif bir etkiye sahipken, duyguların değerlendirilmesi negatif bir etkiye sahiptir. Algılama sonucunda yapılan duygu değerlendirilmesinin olumsuz olduğunda, bireylerin diğer insanlarla etkileşiminden kaçmak istemesi muhtemel bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Duyguların kullanımı sosyal konularda inisiyatif pozitif yönde etkilerken, duyguların değerlendirilmesi negatif yönde etkilemektedir. Duyguların değerlendirilmesi arttıkça insanlar sosyal konularda inisiyatif almaktan kaçmaktadırlar.

İçinde bulunduğumuz çağın etkisiyle hayatımızda psikolojik yıldırma, stres ve duygu kontrolünü güçleştiren duygusal baskılar gün geçtikçe artış göstermektedir. Diğer taraftan kapitalizm sistemi hislerimizi ve tepkilerimizi kendi düzenine göre uyarlamakta, bu sistemde duygular geri plana atılmakta, duygularımız ve özel hayatımız ticarileşmektedir. Geri planda kalan ve kontrol edilemeyen duyguların insanlara olumsuz etkileri daha da artmaktadır. Gelecekte insan kaynağı olarak istihdam edilecek öğrencilerinin örgütleriyle ve çevreleriyle uyumu sağlamada önemli bir fayda sağlayacak olan sosyal sermayenin artmasında duygu kullanımı önemli bir yer edinmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, H. ve Yavuz, S. (2013) İşletmelerde Sosyal Sermayenin Ölçülenmesi ve Raporlanmasına Yönelik Bir Araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi , İİBF Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, s. 25-56.
- Ardahan, F. (2012) Sosyal Sermaye Ölçeği Geçerlilik, Güvenirlik Çalışması, International Journal of Human Sciences, 9(2), s. 773-789.
- Austin, E.J., Saklofske, D.H., Huang, S.H.S., McKenney, D. (2004) Measurement of Trait Emotional Intelligence: Testing and Cross-Validating A Modified Version of Schutte et al.'s (1998) Measure. Personality and Individual Differences, Vol 36, Issue 3, pp.555-562.
- Bar-On R. ve Parker D.A. J. (2000) The Handbook of Emotional Intelligence. New York, Jossey-Bass Company.
- Başak, S. ve Öztaş, N. (2010) Güven Ağbağları, Sosyal Sermaye ve Toplumsal Cinsiyet, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 12/1, s. 27-56.
- Baykal, Ş. ve Gürbüz, S. (2016) Sosyal Sermaye ve Bireyler Arası Güven İlişkisinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi, İnsan ve İş Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s. 77-91.
- Brooks, K. ve Nafukho, F.M. (2006) Human Resource Development, Social Capital, Emotional Intelligence: Any Link to Productivity?. Journal of European Industrial Training, Vol 30, Issue 2, pp.117-128.
- Cooper, R. (1997) Applying Emotional Intelligence in the Workplace. Training and Development, Vol 51, Issue 12, pp.126-138.
- Cumming, E.A. (2005) An Investigation into the Relationship Between Emotional Intelligence and Workplace Performance: An Exploratory Study. Presented Paper, Lincoln University.
- Denham, S. A. (2007) Dealing with Feelings: How Children Negotiate the Worlds of Emotions and Social Relationships. Cognition, Brain, Behavior, Vol 11, Issue 1, pp.1-48.
- Ekinci, A. (2008) Genel liselerdeki sosyal sermaye düzeyinin ÖSS başarısına etkisi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Erselcan, F. (2009), Disiplinlerarası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 35(2), s. 248-256.
- Fineman, S. (2000). Emotion in Organizations. SAGE Publication Ltd, London.
- Flap, H. (2002), *No man is an island: The research programme of a social capital theory*, in: Favereau, O., Lazega, E. (Eds.) Conventions and Structures in Economic Organization. Markets, Networks and Hierarchies, London: Edward Elgar, pp. 29-59.
- Gignac G.E., Palmer B.R., Manocha, R., Stough, C. (2005) An Examination of the Factor Structure of the Schutte Self-Report Emotional Intelligence (SSREI) Scale Via Confirmatory Factor Analysis. Personality and Individual Differences, Vol 39, Issue 6, pp.1029-1042.
- Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence. New York, Bantam.
- Goyal, A. ve Akhilesh, K.B. (2007) Interplay Among Innovativeness, Cognitive Intelligence, Emotional Intelligence and Social Capital of Work Teams. Team Performance Management: An International Journal, Vol 13, Issue 7/8, pp.206-226.
- Karagül, M. ve MASCA, M. (2005) Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Bahar, 1, s. 37-52.
- Karakurt, E. (2008). Sürdürülebilir Bir Kentsel Yaşam Açısından Sosyal Sermayenin Önemi, İş-Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, s. 76-100.
- Lam, L.T. ve Kirby, S.L. (2002) Is Emotional Intelligence an Advantage? An Exploration of the Impact of Emotional and General Intelligence on Individual Performance. Journal of Social Psychology, 142, pp.133-143.

- Law , K.S., Wong, C. ve Song, L.J. (2004) The Construct and Criterion Validity of Emotional Intelligence and Its Potential Utility for Management Studies. *Journal of Applied Psychology*, Vol 89, pp.483–496.
- Mayer, J. D. ve Cobb, C. D. (2000) Educational Policy on Emotional Intelligence: Does It Make Sense?. *Educational Psychology Review*, Vol 12, Issue 2, pp.163–183.
- Mayer, J. D., Caruso, D. R. ve Salovey, P. (1999) Emotional Intelligence Meets Traditional Standarts for an Intelligence. *Intelligence*, Vol 27, Issue 4, pp.267–298.
- Mehrabian, A. ve Epstein, N. (1972) A Measure of Emotional Empathy. *Journal of Personality*, Vol 40, pp.525–543.
- Newsome, S., Day, A.L. ve Catano, V.M. (2000) Assessing the Predictive Validity of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Difference*, Vol 29, Issue 6, pp.1005-1016.
- Onxy, J. ve Bullen, P. (2000) Measuring Social Capital in Five Communities, *Journal of Applied Behavioral Science*, Vol 36, Issue 1, pp. 23-42
- Öner, N. (1996) Psikolojik Danışmanlıkta Yeni Ufuklara Bir Örnek:Duyussal Zeka. IX. Ulusal Psikoloji Kongresi,18-20 Eylül, Bogaziçi Üniversitesi, s.191.
- Petrides, K.V. ve Furnham, A. (2003) Trait Emotional Intelligence: Behavioural Validation in Two Studies of Emotion Recognition and Reactivity to Mood Induction. *European Journal of Personality*, Vol 17, pp.39-57.
- Putnam, R. D. (1995) Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6 , s. 65-78.
- Quebbeman, A. J. ve Rozell, E. J. (2002) Emotional Intelligence and Dispositional Affectivity as Moderators of Workplace Aggression: The Impact on Behavior Choice. *Human Resource Management Review*, Vol 12, pp.125 –143.
- Salovey, P. ve Mayer, J.D. (1990) Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, Vol 9, Issue 3, pp.185–211.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Bobik, C., Coston, T. D., Greeson, C., Jedlicka, C., Rhodes, E. ve Wendorf, G. (2001) Emotional Intelligence and Interpersonal Relations. *The Journal of Social Psychology*, Vol 141, Issue 4, pp.523–536.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Hall, L. E., Haggerty, D. J., Cooper, J. T., Golden, C.J. ve Dornheim, L. (1998) Development and Validation of a Measure of Emotional Intelligence. *Personality and Individual Differences*, Vol 25, Issue 2, pp.167–177.
- Shelly, Y.S. ve Brown, L. (2004) A Review of the Emotional Intelligence Literature and Implications for Corrections. *Research Branch Correctional Service of Canada*.
- Tatar, Arkun, Tok, Serdar, Saltukoğlu, Gaye, (2011), Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zeka Ölçeğinin Türkçe' ye Uyarlaması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 21(4), 325-338.
- Temple, J. (2000). Growth Effect of Education on Social Capital in the OECD Countries, *OECD Working Paper No: 0/36*.
- Thorndike, E.L. (1920) Intelligence And Its Uses. *Harper's Magazine*, 140, pp.227-235.
- Töremen, F. ve Ersözlü, A. (2010) Eğitim Örgütlerinde Sosyal Sermaye ve Yönetimi, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul.
- Tüysüz, N. (2011) Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması. *Uzmanlık Tezi*, Kalkınma Bakanlığı, Yayın No: 2827.
- Whiteley, P. F. (2000). Economic Growth and Social Capital, *Political Studies*, Vol.48. pp. 443-466.

HİNDİSTAN HÜKÜMETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTANLILARA YARDIMLARI

Yrd. Doç. Dr. Tekin TUNCER

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
tekintuncer@nevsehir.edu.tr

ÖZ

Doğu Türkistan'ın Komünist Çin tarafından işgalinden sonra başlayan mücadeleler Türk tarihi içinde önemli bir yere sahiptir. Bu mücadelelerin sonunda anavatanlarını terk etmek zorunda kalan Doğu Türkistanlılar, uzun ve bir o kadarda zahmetli bir göç hadisesinden sonra Hindistan'a ulaşmışlardır. Hindistan'a ulaşan muhacirler burada 10 yıl kaldıktan sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bu makalemizde bizimde amacımız Doğu Türkistanlıların Hindistan'a geldikten sonra neler yaşadıklarını ve çekilen sıkıntılar sırasında Hindistan Hükümeti'nin nasıl bir tavır sergilediğini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: *Elishan Batur, Doğu Türkistan, Komünist Çin, Mücadele, Hindistan Hükümeti, Göç, Yardım.*

ASSISTANCE TO THE EAST TURKISH STATES OF THE INDIA GOVERNMENT

ABSTRACT

East Turkestan struggles that began after the invasion by Communist China has an important place in Turkish history. At the end of this struggle forced to leave their homeland, East Turkistan, and long, long after the incident in India have reached a laborious migration. Reaching immigrants from India immigrated to Turkey after being here for 10 years. In this article, we aim to East Turkistan came to India and what happened after that exhibit how to reveal the attitude of the Government of India during the passions.

Keywords: *Elisha Batur, East Turkestan, Communist China, Struggle, The Government Of India, Immigration, Help.*

Elishan Batur'un 1940 Yılında Hindistan'a Göçü

1937 senesinde Kansu bölgesine çok zor şartlar altında gelen muhacirler, Kansu'da yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle dış bir ülkeye gitmenin hayatlarını idame ettirmek için daha iyi olacağını düşünmeye başlamışlardı. Bu noktada akla gelen ilk ülke Hindistan'dı. Vaktiyle Böke Batur'un başaramadığı göçü, bu defa Kansu'ya gelenler denemek istemiştir. Kansu'da artık yaşamanın mümkün olmadığına kanaat getiren Doğu Türkistanlılar önce Hindistan'a oradan da Türkiye'ye göç etmeye karar vermişlerdir (Gayretullah, 1977, s. 76)

1.

Nisan 1940'ta yapılan toplantıdan sonra alınan karar² doğrultusunda gerekli hazırlıklarını yapan Elishan Batur ve arkadaşları, Mayıs 1940'da Dolanşan'dan Altınçöge'ye doğru hareket etmiştir (Altay, 1998, s. 337-338; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 34; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 21)³. Elishan Batur ve Zayıf Teyci kabileleri birleştikten sonra Hindistan'a doğru yol almaya başlamışlardır. Ancak kimse ne kadar zamanda ve nasıl bir yoldan gideceklerini bilmeden yola çıkmıştır. Bilinen tek şey uzun ve zahmetli bir göç olacağı idi. Kafiledaki birçok aile yüklerini dâhi taşıyacak hayvanları olmadan yola çıkmıştır. Bu durum uzun ve meşakkatli yolculuğun ne kadar zahmetli geçeceğinin kanıtıydı. Ancak kabile, ne olursa olsun yol almak zorundaydı. Kafile ilerledikçe havanın soğukluğu sebebiyle çekilen sıkıntılar yanında, yük ve taşıyıcı hayvanları olmadığı için yürümek zorunda kalan insanların durumu içler acısı bir hâl almıştır. Yorgun ve bitkin düşünler, kafilenin gerisinde kalmıştır. Bu sıkıntılara hastalık da eklenince çekilen sıkıntı insanlık dışı bir hal almıştır. Hatta birçok insan ilerleyemeyip soğuktan donarak ölmüş ve birkaç saat içinde üzerlerine yağın kar nedeniyle cesetleri dâhi bulunamamıştır.

Yaklaşık dokuz ay süren göç sırasında, kafilenin fakirliğinden ve hastalıkların verdiği sıkıntıdan başka Tibetlilerin verdiği zararlar da kayda değerdi. Kafile dokuz aylık göç sırasında sürekli Tibetlilerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hemen hemen her gün yapılan Tibet saldırılarında kafileden canlarını kaybedenler olduğu gibi, göç için hayati öneme sahip hayvanları da telef olmuştur. Bu durum göçün sıkıntısını daha da arttırmıştır. Doğal olarak kabile başkanları da tedbirlerini arttırmak zorunda kalmıştır. Zaman zaman Tibetlilere karşı yapılan mücadeleler kaybedilse de kabile yoluna devam etmeyi başarmıştır. Tibetlilerin sadece askerleri değil, köylüleri de gasp ve hırsızlıklar vasıtasıyla göç edenlere zarar vermek suretiyle kafileye darbe vurmuştur. Bütün bu sıkıntılara bir de Zayıf Teyci'nin hastalıktan ölümü eklenmiştir (Oraltay, 1976, s. 94; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 22; Gayretullah, 1977, s. 99-100; Altay, 1998, s. 370)⁴. Zayıf Teyci ile beraber aynı yerde Sekey Bey de vefat etmiştir.

¹ Ma Lu-jang'ın muhacirlere yönelik politikasının nedeni olarak Merkezi Çin hükümetinin politikalarına işaret ederek bu konuda şunları belirtmiştir: "Türklerin yaşadığı bölgelerden sorumlu Suçov kumandanı Ma Lu-jang, Genel Vali Ma Pu-fank'ın iradesi dışında, Türklerle zulüm yapmaya başlamıştı. Esasen Pekin'deki Chang Kai-shek Hükümeti, Genel Vali Ma Pu-fank'a baskı yaparak, Kazak göçmenleri eski yurtlarına iade etmesini istiyordu". Bkz. (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 32)

² 19 Nisan 1939 tarihinde yapılan bu toplantıda alınan kararları şu şekilde sıralamaktadır: "1. General Ma Pu-fank'la aralarının kesinlikle açıldığının anlaşılmasına, 2. Anavatana dönmek için imkânsız olması yüzünden Kansu'yu terk edip Tibet üzerinden Hindistan'a ve oradan da Türkiye'ye ulaşmak üzere göç hazırlığına başlanılmasına, 3. Bu göçte gönüllü olmayanlar, Kansu'da kalabilecekleri gibi, anavatana da dönebileceklerini ve dönmek isteyenlere zor kullanılmayacağını, 4. Her kabile başkanının kendi kabilesini göçte hazırlamasına ve hazırlığı biten kafilenin önceden tayin edilen istikamete doğru yola çıkmasına, 5. Göç yollarının; Uyrkun-İrka'dan, Dolanşan, Sur, Aksu, Saydam Ovası, Altınçöge, Tibet üzerinden (Nakşa-Lasha) Hindistan ve oradan da Türkiye'ye doğru olmasına karar verilmiştir". Bkz. (Gayretullah, 1977, s. 78)

³ (Gayretullah, 1977, s. 79)'da göç kararların alınışından bir ay sonra hazırlıklarını tamamlayan Sabırbay, Savurbay, Bek Sultan Begey, Süleyman Molla, Raki Molla, Dele Zengi, Koyçu Batur, İdris Molla, Ömer Ökürday, Kobdabay Sofu, Bayeke Hacı, Mısırhan, Nayzabay ve Taşa Beylerin durumlarını Elishan Teyci'ye bildirmesinden sonra, 1939 yılı Mayıs ayının sonunda göç için harekete geçilerek Altınçöge'ye doğru yola çıktığından bahsetmektedir. Göç esnasında yaşananlar hakkında bkz., (Tuncer, 2015, s. 93-146; Gayretullah, 1977, s. 80-105; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 21-22; Altay, 1998, s. 334-378; Kalkan, 2007, s. 132) (Kul & Kırkal, Temmuz 2011, s. 108-109; Oraltay, 1976, s. 91-94; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 35-42)

⁴ Zayıf Teyci'nin kabilesinde bulunanlara nasihati şöyle aktarılmaktadır: "Böke Batur gibi göçü tamamlamadan yolda kaldığını söyleyen Zayıf Teyci, maiyetindekilere dönerek: 'Zayıf öldü başsız kaldık diyerek, Böke Batur'un yigitleri gibi geri dönmeyin, birlik ve beraberliklerinizi muhafaza edin ve göçü tamamlayın', dedi. Sözünün sonunda

İkisi de adlarını bilemedikleri bir gölün kenarına defnedilmiştir⁵. Hindistan'a ulaşması durumunda hür dünyaya çektikleri sıkıntıyı ve zulümleri anlatma fırsatı bulabilirdi (Gayretullah, 1977, s. 102; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 22; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 41).

Tibet-Hindistan sınırında bir taraftan çarpışmalar yaşanırken diğer bir taraftan kabile Hindistan sınırına doğru ilerlemesine devam etmiştir. Ancak burada da kabileyi yeni bir savaş beklemekteydi. Çünkü 1941 yılı itibarıyla Hindistan'ın kontrolünü elinde bulunduran İngilizler, büyük bir kafilenin sınıra ilerlemekte olduğu haberini alınca Çuçul denilen bölgeye asker göndermiş ve tedbir almıştır. Ön taraftaki gözcüler ile Hint askerleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Göç kafilesindeki kişilerin sınırdaki modern silahlara sahip bu askerleri mağlup etmesi mümkün değildi. Yapılan ilk çatışmada Dele Zengi, Makay, Karatay, Kakaş Mamış, Mukay ve Sultan gibi kişiler şehit düşerken, Abdullah ise yaralı olarak kurtulmuştur. İsmail ise esir düşmüştür (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 42-43; Altay, 1998, s. 380; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 22; Gayretullah, 1977, s. 106). Ancak İsmail'in esir düşmesi, kafilenin geleceğini ve akıbetini belirleyen önemli bir tarihi vakadır. Yaralı bir şekilde düşmana esir düşen İsmail'in üstünün aranması sonrası Müslüman ve Türk olduğu anlaşılınca Türkçe bilen biri vasıtasıyla kafilenin ne amaçla geldiği öğrenilmiştir. İsmail ise asker olmadıklarını ve Çin'de yaşadıkları zulüm sebebiyle göç edip Hindistan'a geldiklerini anlatınca, gelenlerin sığınmacı olduğu anlaşılmıştır. İşte bu olay kapıyı açan anahtar misali kafilenin Hindistanlılarla diyaloga geçmesini sağlamıştır (Kalkan, 2007, s. 133; Altay, 1998, s. 380; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 22; Oraltay, 1976, s. 94-95; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 42-43). Bu suretle Hindistan Hükümeti, bu kişilerin ülkeye girişine izin vermiştir. Elishan Batur ve Zayıf Teyci önderliğinde on binlerce kişi ile başlayan göç, sonunda Hindistan'a ancak 3.039 kişi ile ulaşmayı başarmıştır. Artık burada 12 yıl sürecek olan ve sonu Türkiye'ye geliş ile sonuçlanacak olan göçün en zor ve sıkıntılı süreci bitmiştir⁶.

Kazakların Hindistan'da Yaşadıkları

Yıllardan beri bir bölgeden diğerine geçen sürekli ölümle, açlıkla, fakirlikle ve hastalıkla mücadele eden kabilelerin Kansu'dan başlayıp Hindistan'a ulaşan göçünün en zahmetli kısmı tamamlanmıştır. Ancak bu defa da hayat mücadelesi başlamıştır. Hindistan Hükümeti ilk önce kafilenin silahlarını teslim etmesini ve hukuki işlemlerin başlatılması için müracaat etmeleri gerektiğini söylemesi üzerine silahlar teslim edilmiştir. Ancak protokol işlerinin yürütülmesi için bir heyetin seçilmesi gerekmiştir. Dil problemi en büyük sorun idi. İşlemlerin halli için 14 kişilik bir heyet seçilmiştir. Oluşturulan bu yönetim kurulu üyeleri şunlardır: Elishan Batur, Osman Zayıfoğlu (Taştan), Hamza Zalın (İnan), Çakbaybay, Koca Abdullah, Koşuvit, Davutbay, Alpıs Teyci, Karamolla, Rakadil Tancan, Mardan Ökürday, Savitbay, Ömer, Sadey, Bek Sultan ve Ali'dir⁷.

Protokol işlemleri tamamlandıktan sonra kabile Hintli askerlerin kontrolünde bir kaç günlük yolculuktan sonra Ladak şehrine nakledilmiştir (Gayretullah, 1977, s. 108; Kalkan, 2007, s. 133). Ancak kafilenin sıkıntısı bununla da bitmemiştir. Çünkü kabile önce Keşmir'e oradan da Muzaffarabad'a götürülecekti. Keşmir'e geçebilmek için çok zor bir geçit olan Zülcile (Kargil)'nin aşmaları gerekiyordu (Altay, 1998, s. 383; Kalkan, 2007, s. 133). Ancak geçit,

Zayıf Teyci, arkadaşlarına Elishan ve oğlu Osman'ın peşinden gitmelerini vasiyet etti". Bkz. (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 41)

⁵ Halife Altay, adını bilmedikleri için Zayıf Teyci ve Sekey Bey'in defnedildiği bu göle Zayıf adını verdiklerini belirtir. Bkz. (Altay, 1998, s. 370)

⁶ (Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I", 2003, s. 22)'de sınırı geçenlerin 18 Ağustos 1941'de 3.039 kişi olduğundan bahsetmektedir. (Oraltay, 1976, s. 95)'te tahmini bir rakamla 3.000 kişi civarında olduklarını, tarih olarak da Eylül 1941'i vermektedir. (Altay, 1998, s. 380)'de de aynen Kesici gibi kafilenin 3.039 kişi olduğunu ve tarih olarak da Oraltay gibi Eylül 1941'i vermektedir.

⁷ (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 44-45)'te sınırda oluşturulan yönetim kurulu ile ilgili şunları belirtmektedir: "Kazaklar arasında çok söylenen fakat iç yüzü pek bilinmeyen '2 patşa, 12 vezir' deyimini ortaya çıktı... Hintli komutan o güne kadar duymadığı bu makamlardan hiçbir şey anlamaz. Tercüman olmadığı için, Türkler de Çinliler tarafından verilen bu makamları komutana izah edemezler. En sonunda biri çıkar, Elishan ve Osman Teycilerin patşa, yani padişah ve zalın, şanyaların da onların vezirleri olduğunu ifade eder. Hintli komutan da buna göre protokolü tanzim eder". (Altay, 1998, s. 381)'de oluşturulan bu yönetimin iki başkan, 15 üye, bir kadı ve bir müftüden oluşup toplam 19 kişi olduğunu belirtmektedir. Krş. için bkz. (Kalkan, 2007, s. 133).

çok dar ve uçurumların bol olduğu bir yoldu. O yüzden çok dikkatli hareket edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla kafiledekiler eşyaların taşınabilmesi için yolu iyi bilen ve engebeli arazilere dayanıklı katırlara ihtiyaç duymuştur. Bu gaye ile ellerindeki hayvanları satarak, katırlar alınmış ve bu zorlu geçit aşılarak önce Keşmir'e buradan da Muzaffarabad'a gidilmiştir (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 45; Oraltay, 1976, s. 95; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 19).

Kafilenin Ladak'tan Keşmir'e oradan da Muzaffarabad'a gidebilmesi için Srinagar'dan geçmesi gerekmektedir. Tibetlilerin şikâyeti yüzünden Keşmir Mihracesi⁸ Herisen, kafileyi Srinagar'a sokmadan dağlık bölgelerden ve çetin bir yol güzergâhından geçmelerine müsaade etmiştir. Kafile için 1.000 çadırılık bir kamp kurulmuş ve çevresi silahlı askerler tarafından korunmuştur. Ancak kamptaki çadır sayısı gelenlere yetmediği için bir kısım muhacir çadırsız kalmıştır. Ayrıca sürekli yağmur yağması sebebiyle çadırı olanlar dahi nemden dolayı çadırlarında oturamaz hale gelmiştir. Olumsuz iklim şartlarına alışamayan muhacirler, hastalanmaya başlamıştır. Her gün 10-15 kişinin vefat ettiği bu dönemde hayvanların da otlatılamaması yüzünden telef olduğu görülmüştür (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 46; Altay, 1998, s. 385-386; Gayretullah, 1977, s. 111-112).

Kamptan dışarı çıkmak yasak olduğu gibi cenazelerin dâhi şehir mezarlığına gömülmesine müsaade edilmemiştir. Vefat eden kişilerin cenazeleri, çadırların aralarına gömülmek zorunda kalmıştır (Altay, 1998, s. 386; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 19). Hindistan'a gelen muhacirlerin en büyük sorunlarından biri de dil probleimidir. Bölgedeki Müslümanlar bu nedenle muhacirlerin dil öğrenebilmesi için öğretmen göndererek yardımcı olmaya çalışmıştır. Ancak kamp yetkilileri, Müslümanların gönderdiği doktor ve öğretmenlerin muhacirlerle ilişkilerini kesmek için bunların kampa girmelerini yasaklamıştır. Bu olay Keşmir halkının ekser çoğunluğunu oluşturan Müslümanların lideri Şeyh Muhammed Abdullah'ı da tedirgin etmiştir (Altay, 1998, s. 387).

Elinden gelen maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Şeyh Muhammed Abdullah, Elishan Batur'dan neden göç ettiklerini, kaç kişi ile göçe çıktıklarını, hangi güzergâhlardan Keşmir'e ulaştıklarını, yolda yaşadıkları sıkıntıların neler olduğunu ve benzeri sorulardan müteşekkil yazılı bir bilgi istemiştir. Şeyh Abdullah'ın amacı, aldığı bu bilgileri Hintli Müslümanların lideri Muhammed Ali Cinnah'a ulaştırarak basın yayın yolu ile muhacirlerin durumunu gündeme getirmek ve oluşacak kamuoyu baskısı ile de Keşmir'de sıkıntı yaşayan bu Müslümanları, Pencap bölgesine yerleştirmek için resmi makamları harekete geçirmektir. Neticede Şeyh Muhammed Abdullah, resmi makamların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bunun üzerine Muhammed Ali Cinnah, yardımcısı Şevket Hayat Bey'i kampı ziyaret etmek ve kamptaki durumu incelemesi için göndermiştir (Altay, 1998, s. 388). Ayrıca Şeyh Muhammed Abdullah bizzat kendisi de kampı dolaşarak muhacirlerin durumunu yerinde görmüş ve sıkıntıları dinlemiştir⁹. Şeyh Muhammed Abdullah'ın kampı ziyaretinden sonra Hintli yönetici ve askerlerin tutumlarında yumuşama olduğu gibi kamptaki sıkıntıları Pencap bölgesinin idarecilerine de iletmesi bu olumsuz Hint tavrını kınayan mitingler ve protestolar yapılmasına neden olmuştur. Ayrıca Pencap bölgesindeki Müslümanlar, muhacirlere gıda ve giyim yardımında bulunmuştur (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 46). Şeyh Muhammed Abdullah'ın kampta kalan Müslümanlar için yaptığı sadece bunlarla da sınırlı değildi. Kamp ziyaretlerini arttırıp buradaki muhacirlerin sıkıntılarına çareler aramak dışında, Elishan Batur'dan muhacirlerin geliş mücadelesini öğrenmiş, daha sonra bunları gazetelere taşımıştır (Altay, 1998, s. 388; Oraltay, 1976, s. 95).

⁸ Kafile Hindistan'a geldiğinde yönetim şekline az da olsa bahsetmek gerekir. Çünkü bu dönemde daha Hindistan ve Pakistan birbirinden ayrılmadığı gibi Hindistan, İngiliz sömürgesi altındaydı. Bu nedenle devleti İngilizler idare etmekteydi. Ancak İngilizler bazı eyaletlere özerklik ve muhtariyetlikler tanımıştır. Muhtariyetlik verilen eyalet, Müslüman bir bölge ise başkanına Nevap, Hindu ise Raca Mihrace deniyordu. Hindistan'da bu şekilde irili ufaklı birçok Nevap ve Raca Mihrace vardır. Bkz. (Altay, 1998, s. 384-385).

⁹ (Gayretullah, 1977, s. 113)'te Şeyh Muhammed Abdullah'ın muhacirlerin kampını ziyareti sırasındaki yetkililerin tutumlarını şu şekilde ifade etmektedir: "Bir gün kamptaki Hindu askerlerini olağan üstü bir durumda, telaşlı ve heyecanlı bir halde gördük. Sağa, sola koşuyorlar. Komutanları bir takım talimatlar veriyor, kampın şurası, burası temizletiliyor, bir nizam ve intizam olduğu zehabını vermeğe çalışıyorlardı. Bizler, buna pek aldırılmıyorduk. Herhalde, kendilerinin bir üst komutan tarafından denetleneceğini sanıyorduk. Öğleye doğru kampta bir sıcak meltem esmeğe başladı. Herkes sevinçli idi. Gözyaşı dökkenlerimiz çoktu. Artık bu cehennem hayatından kurtulduk, diyorlardı. Çünkü Müslüman lider Şeyh Muhammed Abdullah kampa çıka gelmişti".

Mart 1942'de Elishan Batur, Ahmet Ali Molla, Merdan ve Sadey, Muzaffarabad kampından, muhacirlerin durumu ile ilgili olarak yapabilecekleri hızlandırmak için Keşmir ile Pencap sınırında bulunan tarihi Gari Habibullah nahiyesinin başkanı İslâm Han'ın evine gitmiştir (Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 19; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 47). Çünkü Şeyh Muhammed Abdullah'ın gayretiyle Muzaffarabad kampında bulunan muhacirlerin, Pencap'a taşınması ile ilgili çalışmalar hızlanmıştır. Hatta Pencap Müslümanlarının lideri Reşat Ali Han, kampı ziyaret edip (Gayretullah, 1977, s. 115) kampın Pencap'a taşınması ile ilgili gayret sarf edeceğini söylemiştir. Buna rağmen ne Şeyh Muhammed Abdullah'ın ne de Reşat Ali Han'ın dostane gayretleri sonuç vermemiştir (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 46). Elishan Batur, muhacirlerin Pencap'a nakledilebilmesi ile ilgili olarak İslâm Han ile görüşüp ondan İngilizlerle irtibat kurmasını istemiştir (Altay, 1998, s. 388-389). Tüm bu gayretlere rağmen Muzaffarabad'daki Müslümanlar bir türlü Pencap bölgesine de nakledilememiştir. Elishan Batur, bu süreci İngilizlerin hızlandıracağını düşünerek İslâm Han'ın da yardımlarıyla İngiliz Vali Sir Fireizer ile görüşmüştür (Oraltay, 1976, s. 96). Görüşmede Muzaffarabad kampında muhacirlerin sıkıntılarını anlatıldıktan sonra buradaki muhacirlerin Pencap'a gönderilmesi için yardımcı olmasını validen rica etmiştir (Gayretullah, 1977, s. 120-121).

Elishan Batur'un kamptan ayrılması birçok dedikoduyu beraberinde getirince, Hint yönetimi kamptan yeni ayrılışları engellemek için asker sayısını artırmıştır. Kampta bunlar yaşanırken Elishan Batur, İngiliz vali ile yaptığı görüşmeden olumlu sonuç almış ve Sir Fireizer, muhacirlerin Pencap bölgesine nakledilmesine izin vermiştir. Elishan Batur ve arkadaşları ayrıldıklarının üçüncü günü yanlarında İngiliz temsilciler ile kampa geri dönmüştür (Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 19; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 47; Altay, 1998, s. 389).

Elishan Batur'un gayretleri sonrası Muzaffarabad'da bulunan kampın Pencap bölgesine taşınması sağlanmıştır. Nisan 1942'de Pencap bölgesine doğru yola çıkarılmıştır. Ancak bu nakil de sıkıntılı olmuştur. Bu yolculukta hastaların sayısı da oldukça artmış, kabile bu sıkıntılar içinde Gari Habibullah nahiyesine ulaşmıştır. Muhacirler, Gari Habibullah nahiyesinde hem kafilenin dinlenmesini sağlamak hem de hastaların tedavisi için ve vefat edenleri defnedilmek gayesiyle iki gün kalmıştır. Gari Habibullah nahiyesinde kalınan bu iki günde hastalıklardan ölen insanların sayısı 15'i bulmuştur. Bu sayı kafilenin çektiği sıkıntıyı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Muhacirlerin Gari Habibullah nahiyesine ulaşmasından sonra Müslümanların lideri İslâm Han ve Celaledin Bey'in gayretleri ile sıkıntı yaşayan ve maddi sorunlar çeken muhacirlere yardım etmek amacıyla "*Muhacirlere Yardım Cemiyeti*" kurulmuştur (Altay, 1998, s. 389-390). Cemiyet sayesinde muhacirlerden haberdar olan yerli halk, muhacirlerin yeni kampları olan Tırnova köyüne kadarki yol güzergâhı üzerinde bulunan Mensehra, Abudabad ve Haripor şehirlerindeki yol kenarlarına meyve ve meşrubatlar bırakmıştır. Tırnova köyünde de yerli halk, kazanlarla yemekler hazırlayarak muhacirlere sevgilerini bildirdikleri gibi yardımda da bulunmuştur. Yine kamptaki hastalıkların tedavisi için ilaç ve doktor gönderdikleri gibi, vefat eden muhacirlerin defnedilmesi için de ellerinden gelen gayreti göstermiştir.

Gari Habibullah'a gelen muhacirlerin Tırnova köyündeki Komfor kampına kadar rahat ulaşım için yerli halkın ve askeriye'nin elindeki araçlar kullanılmıştır. Muhacirlerin Tırnova köyüne götürülmesi için Peşaver'den hükümet adına görevlendirilen aslen Türkistanlı olan Mahmut Beyefendi, kabile başkanlığını yapmıştır. Kafile yol güzergâhında sadece yiyecek yardımı değil aynı zamanda derin sevgi de görmüştür. Dost ve sevgi dolu karşılama, yıllardır zulüm altında yaşamış Türkistanlılarda unutamayacakları derin izler bırakmıştır. Muhacirler, Tırnova köyündeki Komfor kampına ulaşmıştır (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 47; Gayretullah, 1977, s. 123; Oraltay, 1976, s. 96).

Kampın kurulacağı Tırnova köyü, Abudabad'a bağlı Revalpindi bölgesine yakın olan Taxla'nın kuzeydoğusunda, bir nehrin kıyısında yerleşti. Köye yerleştirilen muhacirler için kampta yapılan muameleler oldukça iyi olmasına rağmen özellikle hastalıkların artması ve bunun sonucunda ölümlerin peş peşe gelmeye başlaması kamp hayatını sıkıntılı hale sokmuştur. Kampa gelen doktorlar, hastalarla dikkatle ilgilendikleri gibi gerekli ilaçları da temin etmeye çalışmıştır. Ayrıca hastalıkların diğer sağlam kişilere bulaşmaması için aşılarda yapılmıştır. Çünkü kolera ve veba gibi hastalıklar birçok kişinin ölümüne neden olmuştur. Doktorlar, vücut direncini artırmak için bol bol meyve ve sebze yenilip, süt içilmesini tavsiye

ettikleri gibi mikropların engellenmesi için temizliğe çok dikkat etmeleri gerektiğini de tembihlemiştir. Alınan tüm tedbirlere rağmen hastalıklar artmış ve başta Hocahun olmak üzere birçok kişi kampta vefat etmiştir (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 48). Yine yerli idareciler, kampta hastalığı ilerlemiş olanları tedavi amaçlı Taxla'daki Amerikan Hastanesi'ne sevk etmiştir¹⁰.

Yerli Müslümanların yaptığı yardımların yanında gazeteler ve çeşitli neşriyatlar sayesinde oluşturulan kamuoyu, hükümetten ve yerli Müslümanlardan muhacirlere her türlü yardımın ulaşmasını sağladığı gibi hemen hemen her gün kampı ziyarete gelen heyetlerin sayısını da arttırmıştır. Gelen heyetler, muhacirlerin sıkıntılarını dinlediği gibi, para, elbise, giyecek, battaniye vs. gibi yardımlarda da bulunmuştur. Halkın yaptığı yardımlar dışında, hükümet de muhacirlerin ihtiyacı için un, yağ, şeker, tuz, baharat ve odun gibi malzemeler dağıtmıştır¹¹. Tırnova köyünde bir yıl kalan muhacirler için kampta sağlanan bu imkânlarla rağmen özellikle ölümlerin çok olması kampı yaşanmaz hale getirmiştir. Muhacirler ölümlerin artmasındaki en önemli sebep olarak ise Tırnova köyündeki iklim koşullarını görmüştür. Sıcaklığın ve iklimin etkisinden hastalananların ve ölenlerin artmasından dolayı başka bir bölgeye gitmeyi düşünmüşlerdir¹².

Muhacirler, Tırnova köyünden gidebilmek için çareler ararken İngiltere'nin Hindistan'daki en yetkili kişisi olan ve başkent Yeni Delhi'de bulunan Sir Lord Halifax kampı ziyarete gelmiştir (Altay, 1998, s. 394). Sir Lord Halifax'ın kampı ziyarete gelmesinde yerli Müslümanların gazeteler ve diğer yayın organları ile yaptığı neşriyatın ve Muhammed Ali Cinnah'ın etkisi büyüktür. Bu olay, muhacirlerin hayatının değişmesinde önemli bir etken olmuştur. Kalabalık bir grup hâlinde kampa gelen Sir Lord Halifax, kampı gezdikten sonra Elishan Batur ile görüşüp hal hatır sorduktan sonra her türlü isteklerini kabul edeceğini belirtmiştir. Bununla beraber muhacirlerin isterlerse Hindistan'a yerleşebileceklerini ve kendilerine iş imkânı sağlanacağını, çocuklarının okutulması için ise hükümet nezdinde her türlü yardımı yapabileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Elishan Batur, iki nedenden beri Hindistan'da olduklarını, iklim koşulları ve hastalıktan dolayı muhacirlerin takriben yarım fazlasının öldüğünü, bu nedenle gelecek kaygısı duyduklarını belirtmiştir. Yeni ölümlerin yaşanmaması için kendilerinin daha soğuk bir bölgeye yerleşmek istediklerini, bunun için de hükümetin kendilerine süresiz bir ikametgâh izni vermesini ve verilen bu ikametgâh belgesinin Hindistan'ın her yerinde geçerli olacak bir şekilde düzenlenmesini İngiliz temsilcisinden talep etmiştir (Gayretullah, 1977, s. 123; Altay, 1998, s. 395)¹³.

Elishan Batur'un Sir Lord Halifax'tan talebi olan ikametgâh izni kabul edilmiş ve Halifax'ın emriyle süresiz ve tüm Hindistan'da geçerli olacak olan ikametgâh belgeleri muhacirlere dağıtılmıştır. Bu gelişme sonrası Kazaklar uzun yıllar sürecek olan Hindistan'daki hayatlarında rahat hareket imkânı elde etmişlerdir. Hindistan'a geldiklerinde takriben 3.000 kişi olan muhacirler, bu iki yıl içinde hastalıklardan¹⁴ dolayı yaşanan ölümler nedeniyle 1.200 kişi civarına düşmüştür (Altay, 1998, s. 395; Oraltay, 1976, s. 96). Ancak 1942 yılının güz mevsimine doğru ölümler azalmaya, hastalıklar ise yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Bu olumlu gelişme sonrası muhacirler de yavaş yavaş kampı terk etmeye

¹⁰ Sansızbay Akıncı ile yaptığımız mülakatta hastalıkları ilerlemiş olan kişilerin Amerikalıların yaptırdığı bir hastaneye gönderildiğini belirtmiştir. Yaptığımız araştırmalarda bu hastanenin Taxla'daki Amerikan Hastanesi olduğu tespit edilmiştir (Tuncer, 2015, s. 138 Dip: 169).

¹¹ Azanbay Şahin ile yaptığımız mülakatta bölgede muhacirlere kimlerin yardım ettiği sorumuza, yerli Müslümanların yardımından ve devlet görevlileri ile bazen yabancı kişilerin de kamplara gelip yardımda bulduklarını anlatmıştır. Bu konuyu anlatırken oldukça duygusallaşan Azanbay Şahin, yerli Müslümanların kendilerine çok ilgi gösterdiğini, onların da fakir olmalarına rağmen yardım etmekten geri durmadıklarını ve bu yardımlara ibadetlerinde sürekli dua ettiğini belirtmiştir (Tuncer, 2015, s. 138 Dip: 170).

¹² Hüdageldi Koptaşoğlu ile yaptığımız mülakatta takriben iki yıl boyunca Pencap bölgesinde kalan muhacirlerin hastalıkların artması ve geçim sıkıntısı sebebiyle kamp yerindeki insanların Bopal, Peşaver, Abudabad, Suvat, Çıtral gibi farklı yerleşim yerlerine gittiklerini ve bu nedenle de muhacirler arasında irtibatın kesildiğini belirtmiştir (Tuncer, 2015, s. 138 Dip: 171).

¹³ Hüdageldi Koptaşoğlu ile yaptığımız mülakatta kendilerine İngiliz Pasaportunun verildiğini ve bu pasaport sayesinde rahat bir şekilde hareket etme imkânı bulduklarını belirtmiştir. Pasaportların Türkiye'ye geliş sırasında kendilerinden alındığını da ayrıca ifade etmiştir.

¹⁴ "Kolera ve vebadan günde onlarca adam ölüyordu. Cenazeleri gömecek eli kazma tutan erkek veya kadın kalmamıştı. Hepimiz birer yaşayan mumya gibi, ağaçların dibinde can çekişiyorduk. Ötülerimizi yerli Müslümanlar defin ediyordu. Bilhassa Müslüman HAKSAR partisinin gençlik teşkilâtı bu işi gönüllü olarak üzerine almış, din adamları ve mezar kazıcı olarak geceli gündüzlü çalışmışlardı". Bkz. (Gayretullah, 1977, s. 123).

başlamıştır. Ellerindeki ikametgâh izinleri ile yeni bir düzen için kampı terk edenler sebebiyle kampta kalanların sayısı oldukça azalmıştır. Ancak hükümet, kampı tamamen kapatmamıştır. Kampı terk edenlerin yanında kampta yaşamayı tercih eden aileler de olmuştur¹⁵.

Muhacirlerin Tırnova köyünde yaşadıkları sıkıntıları duyan Haydarabat Nevabı Osman Ali Han ve Bopal Eyaleti Nevabı Hamidullah Efendi, muhacirlerin isterlerse kendi bölgelerine yerleşebileceklerini ve bu konuda muhacirlere her türlü yardımı yapabileceklerini bildirmiştir. Bunun üzerine muhacirler, Osman Taştan, Hamza Yahyaoglu, Çakmak Tasekoğlu ve Kumar Kazanbasoğlu'ndan müteşekkil bir heyeti, Bopal ve Haydarabat'a göndererek bu yerlerin yaşamaları için uygun olup-olmadıklarını araştırmalarını istemişlerdir (Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 19-20; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 49; Altay, 1998, s. 396; Gayretullah, 1977, s. 124-125). Heyetin bir kısmı Bopal'in daha serin olduğunu ve burada yaşayabileceklerini söylemişse de gidenlerin bir kısmı ise her iki bölgenin de sıcak olduğunu, kendilerinin yaşaması için uygun olmadığını ifade etmiştir. Bu gelişme sonrasında yapılan müzakere sonucunda takriben 450 kişiden müteşekkil bir grup Bopal'e yerleşmeye karar vermiştir. Geride kalan takriben 700 kişi ise kamptan ayrılarak Abudabad, Suvat ve Çıtırал gibi nispeten daha serin bölgelere yerleşmeyi uygun görmüştür (Altay, 1998, s. 396; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 20)¹⁶. Bopal'e gitmeyi farklı yerlere yerleşenler arasında Elishan Batur, Mardan Beyi, Sadey, Koşuvit, Seyithan (Karamolla), Kumar, Rakadil, Davutbay, Kali, Kayısbay Pehlivan, Ahmet Ali Molla, Karıştay Molla, Azam Molla, İlyaz ve Haydar Kari Beyler vardı (Altay, 1998, s. 396; Kesici, "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II", 2003, s. 22 not. 50). Bu kişiler, ellerindeki imkânlarla kampı terk etmiştir. Ellerindeki birkaç at ile eşyalarını yükleyerek çoğu yürüyerek Peşaver, Abudabad, Suvat, Çıtırал ve buralara bağlı kasabalara yerleşmiştir. Kampta alınan karar sonrası Bopal'e gitmeye karar veren 450 kişinin içinde bulunan önemli şahsiyetler ise; Osman Taştan, Hamza İnan, Savıtbay Can, Çakbkbay, Muttalip, Süleyman, Osman Molla, İdris Molla ve Kabibek'tir (Altay, 1998, s. 397).

Bopal'e gitmeye karar verenler, gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Bopal Nevabı Hamidullah Efendi adına gelen Ahtaralı Han Bey ile birlikte yol hazırlıklarını tamamlayarak 1943 yılı Mart ayında Taxla istasyonundan trenle 48 saatte Bopal'e ulaşmıştır. Bopal'e gelen muhacirler güzel bir şekilde karşılanmıştır. Gelen muhacirler, Bopal'in İslâmeger kalesinin bulunduğu bölgeye yerleştirilmiştir. Burası Bopal'e 10 km mesafede bulunan serin bir bölgeydi. Ancak kafiye burada fazla kalmayıp Matar ormanlarının bulunduğu bölgeye yerleştirilmiştir (Altay, 1998, s. 398; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 49; Gayretullah, 1977, s. 126). Çünkü Kazaklar, yetkililerden kendilerinin yaşamları için uygun olabilecek serin bir bölgeye yerleştirilmelerini istemiştir. Bu nedenle Bopal Hükümeti de şehre 50 km uzaklıkta bulunan Matar ormanlarını, gelenlere tahsis etmiştir. Hindistan'ın balta girmemiş ormanların bulunduğu bu bölgeyi beğenen muhacirlerin bölgeye yerleştirilmesi uygun görülmüştür.

İslâmeger kalesine yerleştirilen muhacirler, burada iki ay kaldıktan sonra Haziran 1943'te kafilenin bir kısmı Matar ormanlarına götürülmüştür. Kazaklar burayı serin ve kendi memleketinin iklimine uygun bir yer olarak düşünüp bundan sonra hayatlarını burada devam ettirmeyi planlarken geldikleri bu bölgenin hiç de bekledikleri gibi olmadığını daha sonradan anlamışlardır. Haziran 1943'de Matar ormanlarına gelen muhacirlere burada ev yapacakları yerler gösterilmiştir. İçecek su temini için etrafta herhangi bir akarsu olmadığı için su kuyuları kazılmış diğer taraftan sık ormanların bulunduğu bölgeye evler yapılmaya başlanmıştır. Fakat evler önceden tam hazırlanmadığı için kafilenin bir kısmı geride bekletilmiştir (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 49; Gayretullah, 1977, s. 126). Geceli gündüzlü yağın yağmur sebebiyle her tarafı sular basmış ve salgın hastalıklar başlamıştır. İslâmeger kalesinde yavaş yavaş düzelen hastalar burada yeniden hastalanmaya ve ölmeye

¹⁵ Hüdageldi Koptaşoğlu ve ailesi kampı terk etmeyenlerdendir. Kampı terk etmeme nedenleri olarak da burada kalacak yerlerinin olması ve devletin yiyecek ihtiyaçlarını temin etmelerini söylemesi yanında, ellerinde para olmadığı için ticarete atılacak cesaretlerinin de olmamasını belirtmiştir (Tuncer, 2015, s. 139 Dip: 176).

¹⁶ (Oraltay, 1976, s. 96)'da kafileden 400 kişinin Bopal'e yerleştiğini, geriye kalan 600 kişinin ise Tırnova'da kalarak çeşitli fabrikalara ve muhtelif işlere girdiğini belirtmektedir. Ancak rakamlar kesin olmayıp tahminidir.

başlamıştır. Yağmur aralıksız yağdığı için cenazeleri dâhi gömmek mümkün olmamış ve çoğu cenaze çamurların içine gömülmek zorunda kalmıştır (Altay, 1998, s. 396).

Muhacirlerin yerleştirilmesinin düşünüldüğü bölge bir tepenin üstü ve çevresinde balta girmemiş ormanlar, bambuların bulunduğu, vahşi hayvanların, yılan, domuz, maymun ve birçok değişik hayvanın yaşadığı tabiri caiz ise tam bir vahşi alandı. Her tarafta vahşi hayvanların bulunduğu bu yerde yerleşmek isteyen muhacirler, hastalıkla uğraştıkları gibi her gün birileri yılan sokmasına maruz kalmıştır. Yılan sokmayan muhacir hemen hemen hiç kalmamıştır. İşte bu durumda burada yaşamının imkânsız olduğunu anlayan muhacirler, Matar ormanlarını terk ederek tekrar Bopal'e dönmüştür (Altay, 1998, s. 397). Dönüş de tam bir işkenceye sahne olmuştur. Aşırı yağmur sebebiyle yolların bozulması, insanların eşyalarını öküz arabalarıyla taşıyamayıp ellerine alabildikleri ile yollara düşmüştür. Zaten aşırı yağmur nedeniyle çadır ve yorganlar nemden çürüdüğünden yanlarına dahi alamamışlardır. Hükümetin de yardımıyla kısa sürede Matar ormanlarından getirilen muhacirler, şehre yerleştirilmiş ve hastalar, tedavi altına alınmıştır. Muhacirlerin bölgeye adaptasyonun sağlamak için bölge havasına uygun bol baharatlı yemekler verilmeye başlanmıştır. Dahası Kazaklara mevsimsel yemekleri öğretmesi için kadın aşçılar dâhi gönderilmiştir. Habibullah Han'ın da gayretiyle hastalar yavaş yavaş iyileşmeye ve bölgeye uyum sağlamaya başlamıştır.

Habibullah Han'ın gayretiyle Kazakların yerleştirildiği kampta Kazakabad adında bir de mahalle kurulmuştur (Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 49). Mahallede ayrıca Kazak Mektebi ve Kazak Atölyesi adlarında okul ve işyerleri açılmıştır. Bu okullarda çocuklara, okuma yazma kursu verildiği gibi lisan da öğretilmeye başlanmıştır. Açılan atölyelerde ise deri çanta yapımı yanında kadınlara da nakış öğretilmeye başlanmıştır. Ayrıca kadın ve erkekler çadır yapımı işlerinde çalışmaya başlamıştır. Yine kalpak ve eldiven dikilerek bunların satılması suretiyle gelir elde edilme yoluna gidilmiştir.

Bir taraftan Kazakların hayat mücadelesi devam ederken diğer taraftan muhacirlere yardım eli uzatılmaya devam edilmiştir. Şimdiye kadar yardımlarını esirgemeyen Müslim Lig Partisi lideri ve daha sonra Pakistan Devleti'nin kurucusu olan Muhammed Ali Cinnah, Müslümanların lideri Şeyh Muhammed Abdullah, Habibullah şehrinin lideri İslâm Han, Celalettin Bey, Haydarabat Nevabı Osman Ali Han, Bopal Nevabı Hamidullah Han gibi birçok kişi 1941 senesinden sonra Hindistan'a gelen muhacirlere yiyecek, barınma ve benzeri konularda her türlü yardımı yaptıkları gibi İngiliz Hükümeti nezdinde de teşebbüslerde bulunmuşlardır. Muhacirlerin rahat yaşayacakları yerlere yerleştirilmeleri konusunda gayret sarf edilmiştir. Bu yardımların bir diğeri de Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'deki İslâmya Koleji'nin Müdürü Zakir Hüseyin'den gelmiştir. Bopal'e kadar gelerek beş Kazak gencinin tüm masraflarını karşılamayı taahhüt ederek öğrenci okutmak istediklerini belirtmiş, bundan çok memnun kalan Kazak muhacirler, Kalim, Gaffar, Şerif, Aziz ve Abdülhak isimdeki beş Kazak çocuğu bu koleje göndermişlerdir. Halife Altay, Ocak 1944'de öğrencilerin okuluna giderek okulu ve öğrencileri yerinde görmüştür. Ancak Kazaklar daha sonra hayat mücadeleleri sebebiyle koleje öğrenci gönderememişlerdir (Altay, 1998, s. 401).

Kazaklara Bopal'de iken bir diğer yardım elini de Çin Konsolosluğu uzatmıştır. Tabi bu olay biraz siyasi ve göz boyama amaçlı idi. Kalküta'da bulunan Çin Konsolosluğu, muhacirlere yardım için Hindistan Hükümeti'ne başvurmuş ve daha sonra muhacirleri bizzat yerinde görmek ve durumlarını incelemek üzere Bopal'e gelmiştir. Çin Konsolosluğu, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra 14 Ağustos 1944'te tekrar gelmek üzere geri dönmüştür. Çin Konsolosluğu, 14 Ağustos 1944'te tekrar gelerek yerli hükümet ile görüşerek muhacirlere altı aylık iaaşe parası verileceği müjdesini vermiştir (Altay, 1998, s. 402).

Tirnova kampından ayrılıp daha sonra Matar ormanlarına giden ancak burada yaşayamayacağını anlayan Kazaklar, Bopal'e geri dönüp Kazakabad mahallesinde rahat bir hayat sürmeye başlamıştır. Bazen bu mahalleden geçim sıkıntısı için başka şehirlere gidenler olmuşsa da gidenlerin büyük bir kısmı tekrar geri dönmüştür. Bunun yanında Tirnova kampından ayrılıp Matar ormanlarının bulunduğu bölgeye gelmeyenlerin durumu ise çok perişan olmuştur. Bopal'e gitmeyip dağlık ve serin bölgeler bulmak için sürekli dolaşmak zorunda kalan muhacirler, salgın hastalıklarla boğuşmak zorunda kalmıştır. Bu hastalıklar sonucunda Elishan Batur başta olmak üzere Mardan, Koşuvıt, Ahmet Ali Hoca, İlyaz, Kumar, Azam Molla ve Angalbay gibi çok değerli Kazak önderleri vefat etmiştir (Kesici,

“Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye’ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II”, 2003, s. 20; Selvi, Teyci, & Kara, 1996, s. 50; Oraltay, 1976, s. 96; Gayretullah, 1977, s. 130).

Zor şartlar altında serin bölgeler arayan muhacirler, gittikleri bölgelerin de fakir olması hasebiyle yerli Müslümanlardan da yeterince yardım alamamıştır. Ancak daha sonraları buralarda geçinemeyeceklerini anlayan muhacirler, Peşaver, Nevşere, Mardan ve Revalpindi gibi şehirlere gelerek yeni bir hayat kurma yolunu tercih etmiştir. İlk zamanlarda para sıkıntısını fazlaca hisseden muhacirler, dilenmek zorunda dâhi kalmıştır¹⁷. Ancak hükümetin kendilerine verdikleri serbest dolaşım belgesi sayesinde çeşitli şehirlerde aldıkları malları başka şehirlere götürüp satmak suretiyle bir miktar para kazanmışlardır. Aslında bu ticaret sırasında trenlere ücretsiz binmeleri ve maddi durumları kötü olduğu için trenlerdeki görevlilerin müsamahakâr davranması, Kazak muhacirlerin hayata tutunmasını sağlayan en önemli unsur olmuştur. Böylece o zor günler yavaş yavaş aşılmıştır¹⁸. Hindistan’da çekilen bir sıkıntı da kadınlarda muhtemelen hava şartlarına uyum sağlayamama dolayısıyla doğum oranının düşmesi olmuştur. 1946 yılına kadar hissedilen ve ölümler yanında doğumların da olmaması yüzünden azalan nüfus, bu tarihten sonra her iki olumsuzluğun normale dönmesiyle ortadan kalkmıştır (Altay, 1998, s. 404-405).

Kazakabad Mahallesi’nden de zaman içinde farklı şehirlere gidenler olmuştur. 1944 yılında Osman Taştan ve ailesi, 1945 yılında ise Muttalip Tandoğan, Süleyman Akdağ ve Osman Molla’nın aileleri Lahor’a gitmiştir. 1946 yılında ise Kazak büyüklerinden Çakbakkay vefat etmiştir. Bundan sonra Çakmakkayoğlu ve arkasından Halife Altay’ın aileleri de 1946 yılında Lahor’a gitmiştir. 1947 yılında Hamza İnan, Savutbaycan ve bir grup aile Kalküta şehrine gitmiştir. Bu suretle Bopal’daki Kazak mahallesinde bulunan Kazakların tamamı Bopal’i terk etmiştir (Altay, 1998, s. 405).

Hindistan ve Pakistan’ın Ayrılması Sonrası Kazakların Durumu

Hindistan, Babür Devleti’nin 1858’de yıkılmasından sonra İngiliz sömürgesi altına girmiştir. Kazakların Hindistan’a göç ettiği bu dönemde, Hinduların liderliğini Gandhi, Müslümanların liderliğini ise Muhammed Ali Cinnah yapmaktaydı. Bu iki grup arasında yıllardan beri süren bir mücadele söz konusu idi. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile bu mücadele doruk noktasına ulaşmıştır. Bu mücadelede Hindular, İngiliz sömürgesinden kurtulup, Hindistan’dan ayrılmaksızın, bağımsız bir Hindistan Devleti kurulmasını savunurken, sayıları takriben 100 milyonu bulan Müslümanlar ise kendilerine mahsus bir coğrafyada Pakistan Devleti’nin kurulmasından yanaydı. Bu iki ayrı fikir sebebiyle Hindular ile Müslümanlar arasında siyasi çekişmelerin yanında kanlı çarpışmalar da vuku bulmuştur. Bu çarpışmalardan bölgede yaşayan Kazaklar da etkilenmiştir¹⁹.

Hint Yarımadası’ndaki çatışmaların her geçen gün şiddetini arttırması sonucu 1947 yılında Hindistan Devleti ikiye ayrılmıştır (Kesici, “Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye’ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II”, 2003, s. 20). Bu olay Kazakların da yeniden yer değiştirmelerine neden olmuştur. Kazaklar, Müslüman olması hasebiyle Pakistan tarafına geçmeyi uygun görmüştür. İki hükümetin mübadele hususunda anlaşmaları üzerine Hindular Hindistan’a, Müslümanlar ise trenlerle Pakistan’a geçirilmiştir. Aynı zamanda Kazaklar da tıpkı Pakistanlı Müslümanlar gibi trenlerle Pakistan tarafına gönderilmiştir. Delhi’den Pakistan bölgesine geçemeyen Kazak aileler ise fazlaca sıkıntı çekmişlerse de zamanla onlar da Pakistan tarafına yerleşmiştir (Altay, 1998, s. 407-408; Kesici, “Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye’ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II”, 2003, s. 20).

¹⁷ Sansızbay Akıncı geçim sıkıntısı nedeniyle dilenmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir (Tuncer, 2015, s. 143 DİP: 190).

¹⁸ (Altay, 1998, s. 404)’te muhacirlerin şehirlere yerleşmeye başlamasından sonra yavaş yavaş ticarete atıldıklarını yazmaktadır. Mesela eski askerî botları alıp tamir ettikten sonra bunları köylere götürüp satmışlardı. Afganistan’dan gelen kuru Erikleri, Peşaver’den alarak başka şehirlere götürüp satmışlardı. En büyük sıkıntılarında biri olan dil problemlerini halletmişlerdir. Trenle şehirlerarası seyahatlerde yanlarında satılık malzemeler taşımışlardı. Böylelikle şehirlerarası seyahatlerde; un, şeker, irmik, nohut ve mercimek gibi gıda maddelerinin yanı sıra birtakım pamuklu kumaşları da satmak suretiyle toparlamaya başlamışlardı.

¹⁹ (Altay, 1998, s. 407)’de Hindistan ve Pakistan arasında yaşanan çatışmalar sebebiyle Revalpindi’de yaşayan Baytikbay’dan bir daha haber alınmadığı gibi Nevşere’de yaşanan çatışmalarda ise Osman adında bir Kazak’ın öldüğünü belirtmektedir.

Aylarca süren sınırdaki Hindu-Müslüman değişimi birçok zorluk ve sıkıntılara neden olmuşsa da 14 Ağustos 1947'de Pakistan Devleti'nin kurulmasından sonra Kazak muhacirler rahata kavuşmuştur. Pakistan Hükümeti tıpkı yerli Müslümanlara davrandığı gibi Kazak muhacirleri de Hinduların boşalttığı evlere yerleştirmiştir. Mayıs 1948 itibariyle İdris Molla ve Sadıkların aileleri Haydarabat'ta bulunurken, bunların dışındaki tüm Kazaklar Pakistan'a geçmiştir (Kalkan, 2007, s. 134; Altay, 1998, s. 408). Mayıs 1948'de Pakistan'a en son gelen Kazak aileleri Hamza ve Savutbaylar olmuştur. Bu aileler, Hindistan'ın Kalküta şehrinden Pakistan'a geçmiştir. Bundan sonra Pakistan'a yerleşen aileler, altı yıl yani Türkiye'ye göç edinceye kadar, Pakistan'da yaşamıştır²⁰.

Kaynakça

- Altay, H. (1998). *Anayurttan Anadolu'ya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gayretullah, H. (1977). *Altaylar'da Kanlı Günler*. İstanbul: Hamle Yayıncılık.
- Kalkan, M. (2007). "Sovyetler Döneminde Kazakların Göç Hareketleri ve Anadolu'da (Altay Köyü'nde) İskân Edilişleri". *TÜBAR, XXI*, 123-141.
- Kesici, A. K. (2003, Şubat). "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-I". *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*(194), 17-22.
- Kesici, A. K. (2003, Mart). "Doğu Türkistanlı Kazak Türklerinin Türkiye'ye Göçünün 50. Yılı Münasebetiyle-II". *Türk Dünyası Araştırmaları Tarih Dergisi*(195), 17-22.
- Kul, Ö., & Kırkıl, E. (Temmuz 2011). "Doğu Türkistan Kazak Türk Liderlerinden Bir Portre: Hüseyin Teyci". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, I*(2), 103-130.
- Oraltay, H. (1976). *Kazak Türkleri*. İstanbul: Türk Kültürü Yayını.
- Selvi, Z., Teyci, M., & Kara, A. (1996). *Kazakların Doğu Türkistan'dan Anadolu'ya Göçü ve Osman Taştan*. İstanbul: Kazak Türkleri Vakfı Yayını.
- Tuncer, T. (2015). 1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan'da İstikl Mücadelesi ve Türkiye'ye Yapılan Göçler (Basılmamış Doktora Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁰ Bu ailelerin Pakistan'dan Türkiye'ye göçleri için bkz. (Tuncer, 2015, s. 296-308).

T.C OKULÖNCESİ EĞİTİM PROGRAMLARINDA TÜRKÇE EĞİTİMİNE İLİŞKİN YAKLAŞIMLAR

Turan ÇAKIR

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, drcakir54@gmail.com

ÖZ

Yüzyulumızda çocuğun eğitim ve yaşam boyu başarısında okul öncesi dönem eğitimi çok büyük öneme sahiptir. Bu dönem eğitimindeki dil gelişimi ve eğitimin niteliği çocuğun toplumsallaşmasına, sonraki eğitim başarılarına pozitif katkılar sağlamaktadır. Ülkelerin eğitim sistemlerini milli eğitim politikaları belirlemekte, bu politikaların uygulamaya geçirilmesi ise eğitim programları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Türkiye Cumhuriyetinde okul öncesi eğitim basamağından başlayarak tüm eğitim faaliyetleri anayasal düzen içerisinde yasal plan ve programlara uygun olarak yürütülmek zorundadır. Gelişmiş ulusların okul öncesi eğitim program içerikleri çocuğun bilişsel ve dilsel becerilerini destekleyici, temel eğitime hazırlayıcı, okul olgunluğu kazandırmak amaçlıdır. Pek çok araştırma nitelikli erken çocukluk eğitim programlarının temel eğitime devam etmeyi kolaylaştırdığını göstermektedir. Türkiyede uygulanmış olan okul öncesi eğitim programlarının Türkçe eğitim yaklaşımlarını incelemeyi amaçlayan bu nitel araştırmada; doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin analizinde nitel veri toplama ve analiz prensiplerine dayalı olarak içerik analizi tekniğiyle okul öncesi eğitim programları; eğitimin genel amaçları ,okul öncesi eğitimin amaçları, ilkeleri ve programın temel özellikleri başlıkları altında incelenmiş analiz edilmiştir. Zaman içerisinde gerçekleştirilen programlardaki değişikliklere rağmen programların Türkçe öğretim yaklaşımlarının büyük ölçüde benzeştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okulöncesi Eğitim Programları, Türkçe öğretimi

TURKISH TRAINING APPROACHES IN PRE-SCHOOL EDUCATION PROGRAMS OF TURKISH REPUBLIC

ABSTRACT

Pre-school education is accepted as a crucial period for the lifelong success of children. Language development and qualification of training in this time contribute to achievements of children in each of learning processes. National education policies assign education systems of countries. Putting the education policies into practice is actualized via the education programs. In the Turkish Republic, it is a mandatory to conduct all educational activities in compliance with legal plan and programs. Contents of pre-school education programs of developed countries aim to improve the readiness level of children to read-write and bring them in school maturity by developing linguistic skills. Studies show that qualified education programs in early childhood ease to continue to the pre-school education. Qualitative data collection and content analysis techniques are used in this qualitative research aims to survey Turkish teaching approaches of pre-school education programs. Pre-school education programs are analyzed under the titles of general purposes of education, purposes, and principles of pre-school education, characteristics of the program. It is seen that Turkish teaching approaches in programs resemble each other in spite of changes made in programs.

Keywords: Pre-School Education Programs, Turkish Education

INTRODUCTION

Pre-school education is accepted as a crucial period for the lifelong success of children. Language development and qualification of training in this period contribute to achievements of children in each of learning processes. National education policies assign education systems of countries. Putting the education policies into practice is actualized via the education programs. In the Turkish Republic, it is a mandatory to conduct all educational activities in compliance with legal plan and programs as from preschool education step.

1739 numbered National Education Basic Law that came into force in 1973 includes the aims and principles to arrange the Turkish National Education and the duty and responsibilities of the government about the education. The second part of this law is completed by the legal provision as 'Preschool education comprises the training of the children who haven't reached the age of primary school. This education is optional'. Also, this law specifies four aims and duties of preschool education; 1. Providing children to developed physically, mentally and emotionally and gain healthy habits; 2. Preparing them for the elementary education; 3. Creating a standard growth environment for the children come from the families with inconvenient conditions; 4. Providing children to speak Turkish correctly and fluently (National Education Basic Law [İEK], 1973: article 19-20)

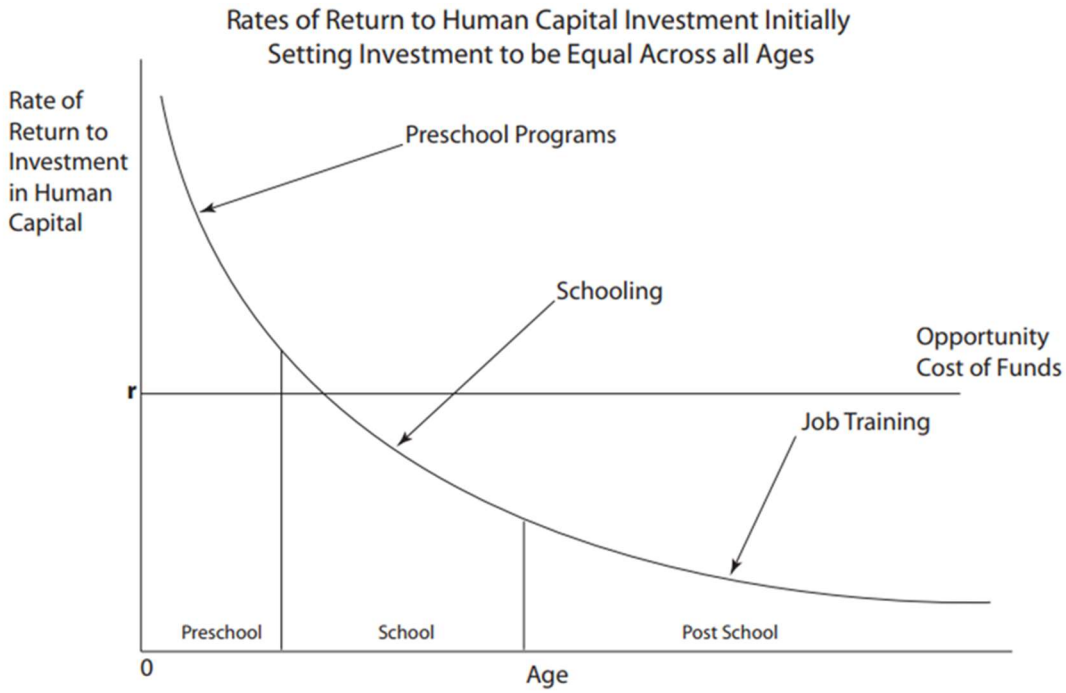
14th National Education Council defined the pre-school education as an education process for the development levels and individual characteristics of the children in 0-72 month group, provides them environment opportunities with rich stimulants, supports their physical, mental, emotional and social developments, guides them in the direction of the cultural values of society and prepares them for the primary education (MEB, 1993).

The generally accepted terminology has several definitions about the preschool education. According to the description of Oktay (1996), the preschool education in Turkey includes one or two years before the child's life begins at primary school. Indeed the phrase of preschool education means the programmed training for the children aged 3-4-5. According to Zembat (1992), preschool education is a systematic training takes from birth to the compulsory education period, provides a healthy development, lays the foundation of an active personality, reveals the creative sides, provides them to believe in themselves, renders the educators and families effectual. Following definition belongs to Aral, Kandır and Yaşar, (2002); preschool education is the education process given in the institution and family, takes the years from the birth of the primary education, plays a significant part in the future of the children and completes the psycho-motor, social, emotional, mental and language development of children. This preschool education concept is defined in the study of Ural and Ramazan (2007) as the each systematic, organized and planned training activities towards to provide the improvement of the children aged between 0-6.

The preschool education period is the time in which the children take their first steps into education life. This education has lasting impacts on the formation of the personality. Especially the preschool education programs have a remarkable movement area affects the cognitive development and brings a correct language structure in children.

Early childhood education and development programs include intervention activities to improve the education, cognitive and social skills. The children who received qualified education programs are in the tendency to make excellent verbal, mental and emotionally perfect progress in comparison with the children without this kind of training. The investment to be made in this period is the investment for the future of the country. The humanitarian development is closely related to the early childhood development. Briefly stated, the investments for this period education and training programs are the starting points of investing in humanitarian development (Kartal, 2008. pp.4-7).

The studies conducted that the pre-school education program and applications all over the world provide equal opportunities for the children in social life and educational background (Carneiro , Heckman and Krueger, 2003; Heckman, 2004; Heckman , 2006), significantly contribute to the life-long achievements of children and this period that is accepted as an early investment for the development of humanity has a great importance.

Quoted from the: Heckman, 2004:56

In the globalizing world, the change has reached a hypervelocity, narrowed the distances and made the societies and countries changeful one within the other. Rapid enhancement of science and technology complicates the community life day by day. The importance of the first education years bring the required knowledge and abilities to fit into society increases (Çakır,1999:4-6).

0-6 ages are the fastest and most critical years of the child's development. The body health and the personality structure founded in these years have higher chance to progress in the same direction. It is observed that the general run of behaviors gained in childhood years shape the personality structure, attitude, belief and value judgments in adulthood. In this respect, the education in preschool period is a crucial process affects the future life of the children (Oktay, 2010: 2).

Early education years bring the minimum required information and abilities to fit into society, in other words, the preschool period that is called as 'Magic Years of Life' by the authorities and ecoles work in this domain in which all the development areas strengthen are the years when the improvement of the child is fast (Çakır-Oktay,2004:28). Extending the potential of the child to the highest levels can be possible by providing them an education environment with full of rich stimulants (Çakır,2014:736).

There is the need for being created an environment presents qualified cognitive stimulants, social and emotional experiences to a child and supports the independence of the child to raise him/her healthily and bring positive attitudes towards learning. This is just possible with a healthy family environment and qualified preschool education (MNE, 2013).

Learning to fit into the cultural norm and standards generates the foundation of several behaviors. Essentially as the socialization is a process in which the each child becomes a member of the society, this child creates idiosyncratic thought and reasoning structure step by step (Çakır,2003 :196-197).

At present, the preschool education becomes obligatory regarding bringing discipline as to the life of children, supporting their development by a systematic baseline in line with their age, knowledge, and abilities (MNE, 2013)

The education activities in preschool education establishments are actualized within the frame of the preschool training program prepared by the Ministry of National Education. That's why the quality of the education is directly related to the programs. One of the purposes of the preschool education is the language acquisition. Therefore, the approach of the preschool education program relating to Turkish language acquisition is necessary.

Turkish Education Approaches in Language Development and Programs of Preschool Period

It's worth mentioning when the language development of children that the babies who are only a few weeks old start to perceive the voiced remarks and react them. From the third month, they can distinguish the voice of their mom from another woman. These babies say their first words when they are 12-15 months old. The communication that the child needs find an expression in this phase by the mimes, crying and meaningless murmurs. A 15 months baby prefers to use the sign language. He/she can use the words or the things he heard during the conversation. An 18-month-old baby has approximately 20-30 words of vocabulary. This baby tries to communicate with adults by question and answer method. A 21-month-old child understands some of the pronouns and mostly use the words of 'mine, yours, me, you.' There are about 200-300 words in the vocabulary of a 24-month child. This child makes short and uncompleted sentences. The children who are three years old can play with the phrase and have a vocabulary with almost 900-1000 words. A child in 4 years has approximately 1500-2000 words and questions a lot, uses more complexed sentence structures. 90% of the grammar rules are completed by the children who are 5 and six years. They start to express their feelings, and they have the capacity of talking 2-3 thousand words and understanding 20-24 thousand words (Dağabakan and Dağabakan Ö., 2006: 6).

Various language activities of preschool education institutions help children for increasing vocabulary by learning new words, using the words correctly and expressing their thoughts via language. These activities are the puzzles, rhymes, poetry, stories, tales and finger games (Çakır,2004 : 139).

According to the study of Özbay (2001: 99), the foundations of the languages are laid in 2-6 age period. The general run of the professionals mentions that the most important phase in the language development of children is the stage where the words are banded together to form a sentence, and the time of this stage is between 18-20 months.

The children who start to take education in preschool establishments from 5 years old develop in cognitive and social domains by the Turkish language activities such as rhyme, puzzle, poetry, story, and drama. Besides the ability of self-expression, the children can improve by gaining the skills like creativeness, forming the cause-effect relationship, believing in oneself, addressing the thoughts and feelings. Another activity that is effective in the language development of the child is the game. Providing a social environment with rich stimulants affect the language development if the significance of the stimulants from outside is considered. The planful and regular game activities conducted in preschool education establishments extend the vocabulary of the kid as well as bringing open up and self-expression ability (Özen, 2008: 23).

The use of training program concept goes back to the first-century b.c. In Rome, Julius Ceaser and his soldiers used the word of oval running track where the racing cars race on as 'curriculum' in Latin (In English: race track). Then, this concept turned into the concept of 'curriculum' means an academic program. In that period, it was also used in the education in the meaning of 'course/the way followed' (Olivia, 1988: 4). Thus, some of the educator authors and thinkers adopt to use 'program' and others adopt 'pedagogy' concerning the etymological structure of the word. The education program can be defined as the teaching and learning experiences mechanism provided through the activities planned in school or out of the school for the learner and educator (Demirel, 1998: 7).

The qualification of the education programs dominates the education process has importance for enhancing the quality and level of the education. Education programs need to be evaluated and developed in line with the data of science and technology, modern theory and approaches, requirements of the society and the changeable character and needs of the youngs (Gürkan, 2010). A flexible, child-centered program is a necessity in the preschool period to improve the skills and competencies form the basis of the compulsory school age (Demirel, 2005).

The efficient programs in preschool education are the programs proper in development. Age is an essential factor because of the progress characteristics of the intended population. The needs of children in different ages are also different. The important thing is to apply proper programs considers the needs of the intended population. There are different age periods need to be targeted by the programs; prenatal, babyhood, after infancy, preschool and the first years of the basic training. Moreover, even though the children are at the same ages, they show individual differences in their improvement processes. These differences should be taken into account in the education programs as well. Growing of the child is a process starts from prenatal and continues for life, includes physical, mental, emotional and social dimensions synergistically affected from each other and interacts with the environment (TIABA, 2005:35).

The priorities for the education are specified by the needs of the child in the preschool period. Not the things we want to teach, the things that the child needs for learning constitute the focal point of the education. An education approach and program content that don't satisfy the needs neither in school nor home may damage the child. Within these scientific truths, the Preschool Education Program prepared by MNE is applied (Gökmen, 2010: 17).

The purpose of any educational establishment, training programs to achieve these goals, curricular and extracurricular activities, strategy, method, and techniques to determine the actualization degree of the purposes are discussed within the context of the education program (Büyükkaragöz and Çivi, 1994: 183).

In preschool education, Turkish language training is planned to provide children to speak Turkish correctly and fluently, extend the vocabulary and improve the communication skills. Turkish language education aims to ensure the children to speak Turkish correctly, pronounce, understand and use different word syntagmatic structures, gaining listening skills, express the feeling by verbal and nonverbal ways, set the tone and produce the phrase correctly.

The native language activities in the pre-school education institutions help children to have extensive vocabulary by learning new words, use the expression rightful and express their thoughts by the tongue. These activities are the puzzles, rhymes, poetries, stories and the finger games (Çakır ,2004 : 139-162).

The preschool education program should constitute a base for raising individuals who are creative, strong enough to solve their problems, can evaluate the issues creatively, comment the value judgments and mentalities of themselves and other cultures and use all the properties for the sake of humanity (Tuğrul,2005:62).

Turkish activities constitute a remarkable part of the activities within daily program practices in preschool education institutions. These activities help children to extend their vocabulary by learning new words, use the words correctly, express their thoughts via language, prepare for reading and write, gain school maturity and book love.

Method

The document reviewed is done in this study to determine the existed situation. Document analysis method is actualized to reach the available sources and specify the data in line with the purpose of the research (Çepni, 2007). Document analysis is being analyzed the written material guides for reaching the fact and concepts to be obtained at the end of the study. The sample of the research is composed of education programs published in the years of 1994-2001-2006 and 2013 by MNE (Ministry of National Education). The written documents are invaluable information sources submit several things that we don't know (Karasar, 1998).

The content analysis is used to analyze these documents. The chief goal of the content analysis is to reach the concept and relations can explain the data collected (Yıldırım and Şimşek, 2011). The conceptual analysis aims to reveal the presence frequency of concept in the text and the importance of this concept as well. In this research, the type of theoretical analysis proper for the research question and purpose is used.

During the data analysis, education programs published from 1994 to 2013 are reviewed within the frame of the general purposes of Turkish National Education, aims of the preschool education, general principles of preschool education, definition of the program, points to consider during the program, development characteristics of the children within the program and the Turkish education approaches.

Findings

Findings and comments about the general purposes of Turkish National Education, aims of the preschool education, general principles of preschool education, definition of the program, points to consider during the program, development characteristics of the children within the program and the Turkish education approaches in the preschool education programs of 1994-2002-2006-2013 years are below;

A-Within the scope of Turkish education approaches, the general purposes of Turkish National education in preschool education programs of 1994-2002-2006-2013 years as follows; 1- Raising Turkish citizens who loyal to Atatürk's principles and reforms, namely to Atatürk Nationalism; adopt, protect and develop the national, moral, humanitarian and cultural values of Turkish nation; love and try to aggrandize his/her family, native country and citizens; know the duties and responsibilities to Turkish Republic that is a democratic, secular and social constitutional state based on the general principles of human rights and the fundamental law; 2-Raising Turkish citizens as the people who are creative, constructive and have healthy and balanced character formed in terms of body, mind, moral, spirit and emotions, liberal and scientific thinking skills, respect for the human rights, character and enterprise; 3-Preparing Turkish citizens to life by bringing abilities, attitudes and transaction habit and providing them to have a profession to make themselves happy and contribute to the happiness of the society. Thus, the chief goal is to make the Turkish nation into a constructor, creative and exclusive partner of the modern civilization by supporting and accelerating the social and cultural growth besides increase the welfare and happiness of Turkish citizens and Turkish nation (MNE,1994: ;2002: ; 2006: ;2013;9 Official Gazette Date: 24/06/1973 Number: 14574,pp,1-2).

B-Within the scope of Turkish education approaches, the Purposes of Preschool Education within Preschool Education Program of 1994 as follows; 1.To provide children to develop as mentally, emotionally and socially and gain basic habits by the general purpose and principles of the education; 2. To Help children to improve loyalty to national, moral, ethical and cultural values by using any opportunity; 3. To bring the love for Atatürk, nation, native country, and flag; 4. To teach children to assume responsibility, be honest, respectful, kind and systematic; 5. To enable children to bring self-conception on, express oneself, gain independence and ensure the self-control. The Purposes of Preschool Education within Preschool Education Program of 2002 as follows; 1. To provide children to develop as physical, mental and emotional and gain healthy habits in accordance with the general purpose and principles of the Turkish National education; 2- To prepare them for them for the primary education; 3- To create a standard growth environment for the children come from families with inconvenient conditions; 4- To provide children to speak Turkish correctly and fluently. The Purposes and duties of Preschool Education within Preschool Education Program of 2006 as follows; 1. To provide children to develop as physical, mental and emotional and gain good habits; 2- To prepare them for the primary education 3- To establish a shared growth environment for the children come from families with inconvenient conditions; 4- To ensure children to speak Turkish correctly. The Purposes and duties of Preschool Education within Preschool Education Program of 2013 as follows; 1.To provide children to develop as physical, mental and emotional and gain good habits; 2. To prepare them for the primary education; 3. To establish a common growth environment for the children come from families with inconvenient conditions; 4. To ensure children to speak Turkish correctly (MNE,1994:17;MNE,2002:8 ;MNE,2006:9 ;MNE,2013:10)

It is seen that there is not any approach relating to Turkish education in the program of the year of 1994. The fourth and the last articles of the Preschool Education Programs of the years of 2002, 2006, 2013 mention the sentence as 'To ensure children to speak Turkish correctly.' The binding judgment relating to Turkish education is defined as the legal judgment in these three programs.

C-Within the scope of Turkish education approaches, the general principles of preschool education in preschool training programs of MNE in the years of 1994-2002-2006-2013 are given below. Firstly, following principles inclusive of the 12 principles of 1994 preschool education program; 1. An education environment should be prepared to develop children based on their abilities regarding body, movement, mind, language, emotional and social; 5. The due importance must be given to children to speak Turkish correctly and fluently; 9. The social and cultural values of the society should be adapted to children. Secondly, following principles inclusive of the 15 principles of 2002 preschool education program; 5. The due importance is given to children for speaking Turkish correctly and fluently; 13. The imagination, creative and critical thinking, communication and self-expression skills of children are developed. Thirdly, following principles inclusive of 17 principles of 2006 preschool education program; 2. Preschool education should support the psychomotor, social-emotional, language and cognitive development of the child, bring self-care skills and also prepare them for the primary school; 6. The due importance should be given to children to speak Turkish correctly and fluently; 10. Not be treated in a way that would impair their personality, pressure and restrictions must not be included during the communication with children; 13. The imagination, creative and critical thinking, communication and self-expression skills of children should be developed. Fourthly, following principles inclusive of 18 principles of 2013 preschool education program; 2. Preschool education should support the psychomotor, social-emotional, language and cognitive development of the child, bring self-care skills and also prepare them for the primary school; 6. The due importance should be given to children to speak Turkish correctly and fluently; 10. Not to be treated in a way that would impair their personality, pressure and restrictions must not be included in the communication with children; 13. The imagination, creative and critical thinking, communication and self-expression skills of children should be developed (MNE,1994:21; MNE,2002:9-10; MNE, 2006:11; MNE,2013:9)

There are three principles of Turkish education approach in the program of 1994; three principles in the program of 2002; four principles in the program of 2006; four principles in the plan of 2013. To be more precise; An education environment should be prepared to develop children based on their abilities in terms of body, movement, mind, language, emotional and social; The due importance should be given to children for speaking Turkish correctly and fluently; The social and cultural values of the society should be adopted to children; The imagination, creative and critical thinking, communication and self-expression skills of children should be developed; Preschool education should support the psychomotor, social-emotional, language and cognitive development of the child, bring self-care skills and also prepare them for the primary school; Not be treated in a way that would impair their personality, pressure, and restrictions must not be included during the communication with children; Preschool education should support the psychomotor, social-emotional, language and cognitive development of the child, bring self-care skills and also prepare them for the primary school. It is seen that these sharp, clear and meaningful approaches are stated as the legal judgments.

D-Within the scope of Turkish education approaches, the definitions of preschool education in preschool training programs of MNE in the years of 1994-2002-2006-2013 are given below. The definition of the program in 1994 as follows; The program is prepared to support the cognitive, emotional-social and psychomotor progress of 0-72 months children in home and institution environments. Three different development groups are based on by this program. 1) 0 - 36 months (0-3 age) Kindergarten, 2) 37 - 60 months (4-5 age) Day nursery, 3) 61-72 months (6 age) Nursery class. The program is prepared by considering the children who develop normally. Moreover, it is tried to make the program flexible by considering that each of the children may have different development rhythm, different needs, and each of the education environment may have the different opportunity and conditions. This program aims the education given in institutions on principle but also mentioned that 'The families who have 0-73 months children can contribute to the development of their children by the

activities to be actualized in the home environment within the principles of program'. The definition of the program in 2002 as follows; The program is based on bringing self-care skills and supporting of cognitive, language, psychomotor, social-emotional development of children with normal development between 36-72 months. There is also pointed out that 'Since creativeness is related to all the development areas, it is not reviewed separately but used in all the activities planned'. The definition of the program in 2006 as follows; "The previous program is reviewed in line with the feedback received from specialists and practitioners, modern program development, development and learning theories, the changing educational needs of the community and the principles, approaches, and characteristics adopted in new primary education programs. Several program strategy and models are reviewed by analyzing the preschool education applications in different countries. It is aimed to bring self-care skills and support the psychomotor, social-emotional, language and cognitive developmental areas of children aged 72 months and studied in these preschool education establishments'. The achievements of these programs match with the arguments and emphasis of 'multiple intelligence theory' include all the common abilities adopted. Several competencies such as problem-solving, communication, reasoning, association, decision-making, responsibility and fulfillment, research, entrepreneurship, conscious consumerism, environmental awareness, creativity and many other skills will be achieved quickly and naturally by the child through learning situations and learning environments prepared in line with the achievements of the program, game-centered activities, the active participation of the child and the construction of the knowledge by itself. The definition of the program in 2013 as follows; Within the scope of pre-school education strengthening project activities, regulations were made in the pre-school education program in 2012. This program is developed with the intent of bringing self-care skills in children who study in preschool education programs, reaching their developments in the motor, social and emotional, language and cognitive areas to the highest level, raising them healthily through the rich learning experiences and preparing them for the primary school. Since the program targets to avoid the inefficiencies that can be seen in all developmental areas besides supporting the development of children, this program is multidimensional developmental, spiral as approach and eclectic as the model. The achievements and indicators are based on the program. The developmental characteristics of the children in the program are handled by age groups, and the achievements and indicators are handled as a whole. The developmental characteristics are organized according to three different age groups by taking into account scientific studies. (MNE,1994:12-13; MNE,2002:10-11 ; MEB, 2006:12 ;MEB,2013:14)

Following expressions are placed in the definitions of all the preschool education programs (1994, 2002, 2006, 2013); 'It is aimed to support and accelerate the development of children in all areas, support the cognitive, language, psychomotor, social-emotional improvements and bring self-care skills, reach their developments in language and cognitive areas to the highest level'. We can easily say that the binding approaches relating to Turkish education are stated as the judgment.(MEB,1994: s 32-34, 131; MEB,2002: 11-13; MEB,2006:12-18;MEB,2013: 16-18).

E-Within the scope of Turkish education approaches, the points to consider in preschool training programs of MNE in the years of 1994-2002-2006-2013 are given below. It is mentioned in the Kindergarten program of 1994 that the adult who will be in charge of the child-care must be able to communicate properly with the child, know that it is more important to talk to a child of three years old than to listen to it, answer the questions like "Why, how, etc.' patiently, establish face-to-face and the one-to-one relationship with the baby, establish eye contact and pay attention to soft voice tone, play finger games, tell or read simple stories, not to be indifferent to the crying, allow the mother to come to the institution during the hours of breastfeeding, provide them with finger games, simple poetry, songwriting and small stories for developing children's language and music skills, respond promptly to the child's verbal interventions to support the child. 'The chief goal of this day nursery program is to bring the target and behaviors determined based on the developmental properties of 37-60 months children in the children in this age group'. It is mentioned in the Preschool Education program of 2002 that 'The program aims to enhance the behaviors of children in all of the development areas to the highest level by supporting the dynamic interaction of growth areas with each other. The targets relating to the

psychomotor, cognitive, language, social and emotional development areas are located under different titles'. It is mentioned in the Preschool Education program of 2006 that 'While a single pre-school education program is prepared for the whole of the 36-72 months group, the age, developmental characteristics, interests and needs, individual characteristics and differences and the properties about the inner circle need to be considered. The purpose and achievements should be grouped based on the developmental areas; the language skills need to be handled by separate groups due to the critical importance of these groups.' It is mentioned in the Preschool Education program of 2013 that 'Since the program targets to support children's development in a multifaceted way, the achievement and indicators about all the development areas need to be discussed balanced. It is important to organize the activities up to the location (inner and outer space), time (Turkish, mathematics, game, etc.), support the continuity between home and school for the permanence of acquired knowledge, skills and attitudes' (MNE,1994: pp 32-34, 131; MNE,2002: 11-13; MNE,2006:12-18; MNE,2013: 16-18).

Within the content of points to consider during all the programs (1994, 2002, 2006, 2013) about Turkish education approaches the following statements placed in the Kindergarten program of 1994; the adult who will be in charge of the child-care must be able to communicate properly with the child, know that it is more important to talk to a child of three years old than to listen to it, answer the questions like "Why, how, etc.' patiently, establish face-to-face and the one-to-one relationship with the baby, establish eye contact and pay attention to soft voice tone, play finger games, tell or read simple stories, not to be indifferent to the crying, allow the mother to come to the institution during the hours of breastfeeding, provide them with finger games, simple poetry, songwriting and small stories for developing children's language and music skills, respond promptly to the child's verbal interventions to support the child. 'The chief goal of this day nursery program is to bring the target and behaviors determined based on the developmental properties of 37-60 months children in the children in this age group'. The following statements placed in the Preschool education program of 2002; The purpose of the program is to increase the behaviors of children in all of the development areas. The targets relating to the psychomotor, cognitive, language, social and emotional development areas are located under different titles". The following statements placed in the Preschool education program of 2006; the age, developmental characteristics, interests and needs, individual features and differences and the properties about the inner circle need to be considered while each kind of purpose and achievements are discussed. The purpose and achievements should be grouped based on the developmental areas; the language skills need to be handled by separate groups due to the critical importance of these groups. The following statements placed in the Preschool education program of 2013; Since the program targets to support children's development in a multifaceted way, the achievement and indicators about all the development areas need to be discussed balancedly. It is important to organize the activities up to the location (inner and outer space), time (Turkish, mathematics, game, etc.), support the continuity between home and school for the permanence of acquired knowledge, skills, and attitudes. Within the content of points to consider during all the programs, the rich approaches relating to Turkish education are stated as the application-oriented judgment.

F-Within the scope of Turkish education approaches, development characteristics of children in preschool training programs of MNE in the years of 1994-2002-2006-2013 are given below. Within the scope of the target and target behaviors in preschool education programs of 1994, the target about the development of language skills is 'To use the particular words in daily life in an appropriate way.' The target behaviors: 1.To say the word in a sentence in a suitable way, 2. To say the word that disturbs the meaning of the phrase, 3. To tell the correct one instead of the word which disrupts the sense of the sentence. Target: To be able to write sentences according to grammatical rules. Target behaviors: 1. Placement of the words in the right places; 2. Turkish language activities with proper placement of the suffixes used in Turkish; 1.Story, pre-story, post-story activities; 2. Puzzles; 3. Rhymes; 4. Finger Games. Within the scope of the target and target behaviors in preschool education programs of 2002, there are explanations about 36-72 months child's Language Development Features: He uses pronouns and connections in the sentences; he sings himself a song, poem, rhyme; he responds to questions asked about the daily work he does; he uses adjectives in his speech; he also uses negative forms of expressions in his

speech, builds up questions using words such as why, how, who? he uses the expressions show place in his speech correctly (as before, behind); he uses the basics, demonstrative pronouns in his speeches; He names his feelings; he correctly uses the words that mention time such as yesterday, today, tomorrow. There are also explanations about 60-72 months child's Language Development Features: he expresses his daily experiences; he fulfills the desired in the three following imperative sentences; he uses singular and plural expressions by converting them to each other. He knows synonym and antonyms of some of the words; answer questions containing the words 'when, why, how'; speaks using conjunctions such as 'after, because'; Describe events according to their occurrence order; expresses his requests by the appropriate sentences; uses compound sentences; makes simple jokes; he generally uses the verb appropriate to the subject; understands the discrete expressions; the sentence he used is similar to that of his adult. There are several targets within the scope of cognitive domain and language domain. Target 13. To be able to understand the meanings of the words that are used in different situations. Expectant Behaviors: explaining the meaning of the word in its sentence by his expression; giving examples for synonyms and antonyms. Target 14. To be able to use the Turkish language by the grammar rules. Expectant Behaviors: using items correctly in the sentences, using suffixes correctly. Target 15. To be able to identify a particular object, entity or event. Expectant Behaviors: naming the object, entity, or event; saying certain features of an object, entity, or event. Target 16. Use the language actually. Expectant Behaviors: explaining the object, situation or event in a clear way; revealing the thoughts that might come to mean the same with different words; using words to form verbal products in various structures (riddles, rhymes, poems, stories, songs, etc.). Target 17. To be able to distinguish voices. Expected Behaviors: saying the source of the given voice (object belonging to the sound, entity or event , etc.); saying the characteristic of the given voice (excellent, deep, slow, similarities and differences , etc.); making sounds similar to the voices given; use his voice appropriately in certain situations. Within the scope of the preschool education programs of 2006, there are explanations about 36-48 months child's Language Development Features: he sings songs by himself; he answers the questions asked about the daily work he does; he uses adjectives, plural suffixes and pronouns in his speech; he uses expressions mention the place; he asks questions such as 'why, how?'; he describes two events according to their occurrence order and expresses his feelings verbally. About the Language Development Features of 48-60 months children; He listens and fulfills the three directions given to him; he uses antonyms and compound sentences; he explains the nonsense in the picture; he uses connectors in his speech; he also uses the negative forms of the words. There are also explanations about 60-72 months child's Language Development Features; he describes his daily experiences; he fulfills the desired in three following imperative sentences; he uses singular and plural expressions by converting them to each other; he uses the proper verbs to subjects; he asks the meaning of new and unfamiliar words; he knows the synonyms and antonyms of some of the words; he answers the questions that include the words 'when, why, how?'; he responds correctly to the statement 'Tell me the opposite'; he uses compound sentences and conjunctions such as 'because then'; he makes simple jokes; he understands some of the discrete expressions; he says the phone number of his mother/father. There are also statements about the Language domain targets of the educations of 36-72 months children. Following sentences can be seen; To be able to distinguish the sounds; to be able to use his voice correctly; to use Turkish properly; to be able to express himself verbally; to be able to express what he listens to in various ways; to be able to develop vocabulary; to be aware of phonics; to be able to read visual materials, and acquire them. Concerning the Turkish education activities in preschool education programs; rhymes, finger games, poetry, riddles, chatting, reading picture books, storytelling, imitation games, pantomime, dramatization and story completion activities can be given as the examples. It is important to emphasize the development of vocabulary as well as ensuring that children speak Turkish correctly and fluently during Turkish activities. Preparation works for reading and writing; the preparation works include the activities to be actualized for easing to pass to the primary education and increase the level of readiness. These works have not the aim of teaching read and write. These attempts should not be intensified only in the last months. Studies below constitute a part of preparatory studies to the primary education. Visual perception studies: hand-eye coordination, figure-ground separation, figure stability, position in the room; Spatial relationships; Auditory perception studies (Phonological awareness): Listening;

Talking; Distinguishing the sounds; Matching objects or object images with sounds; Attention and memory studies: Basic concept studies; Problem solving exercises, Hand skill activities; Drawing, painting, cutting, folding; kneading, gluing, etc. Development of self-care skills, Studies for developing trust and independent behavior. There are 16 features of 36-48 months child within the scope of language development in the preschool education program of 2013: he says where the voice comes from; he forms 3-4 word sentences; he asks questions such as 'why, how, who'; he uses past time expressions; he uses pronouns, adjectives and plural suffixes in his sentences; he joins the conversation; expresses his feelings verbally; he understands the functions of objects; many of this expressions are understandable; he fulfills two or three orders given in succession; he sings and rhymes himself; he answers the questions asked about the daily work; he tells the two events according to the occurrence order. There are 17 features of 48-60 months child within the scope of language development: he says the source of the voice; he forms compound sentences; he also forms sentences with 4-5 words; he uses connectors, negative sentence structures, prepositions, antonyms; he asks the meanings of the phrase; he answers the questions relating to functions of the objects; he responds to the questions such as 'why, how, who'; he fulfills two or three orders given in succession; he fills the orders about the objects outside the field of view; he answers the questions about short and simple stories; he speaks with a few audio errors, and him also talks about his experiences. There are 27 features of 60-72 months child within the scope of language development: he tells the differences and similarities between the voices; he sounds similar to the given one; he adjusts the tone, speed, and intensity of the voice; he uses proper verb to the subject; he uses simple present, the past and continuous tenses; he asks questions like 'who, what, when, where, why, how?'; he uses conjunctions such as 'after, then'; he uses demonstrative and personal pronouns; he uses the adverbs of time; he generally uses the grammar rules correctly; he says the meanings of the antonyms and synonyms; he joins the conversation and continues it; he speaks fluently; he tells a story he listened before; he tells meaningful stories by establishing contact between picture, object, and events; he uses humor in his speech; he recognizes the written materials around; he knows that the text has a meaning; he tells his thoughts and feelings to the adults; he says the importance of reading in daily life; he shows the direction of the writing; he pretends to read by looking at the pictures in the book. 12 achievements on the language development; he distinguishes the sounds; he uses his voice appropriately; he uses the grammar structures while speaking; he uses the language with the intent of communication; he increases his vocabulary; he expresses in various ways about what he listened or saw; he understands the meaning of what he heard or saw; he has awareness about phonetics; he reads the visual materials; he has knowledge of reading; he has awareness about writing (MNE,1994:32-34; MNE,2002:1objectives1-40; MNE,2006:12-65; MNE,2013: 23-26).

There are explanations in the context of targets and target behaviors in the preschool education programs of 1994; 36-72 months children' language development features within the context of cognitive area and language domain are stated in the preschool education program of 2002; 36-48 months children' language development features are explained in the preschool education program of 2006; preparatory works to read and write with the language domain purposes of 36-72 months children are mentioned in preschool education programs of 2013. Moreover, the preparatory works for the primary school, 16 features within the language development of 36-48 months children, 27 features within the language development of 60-72 months children, 12 achievements about the tongue development are shown in the program of 2013 as well. The list of In the preschool education program of 2006, there are mentioned 159 concepts for teachers and practitioners for benefiting in activities and applications during the learning process about language development skills within the developmental characteristics of 36-72 months children. In addition to this, in the same year, there are given 12 purposes towards social, emotional, language and cognitive fields within the scope of 'Using Turkish correctly and fluently' (MNE,2006:1132-135).

Besides, in the preschool education program of 2013, achievement indicators lists are given in the Addition 5 and 6 of the status list of giving concepts about language development in monthly education plans. Again, in the program of the same year mentioned before, a schedule includes the inclusive explanations for the teacher and practitioners about the

language development domain, all the domains and the points to consider about the children with special requirements such as visual disability, hearing impairment, orthopedic impairment, chronic diseases, autism spectrum disorder, attention deficit, risk of hyperactivity impairment, mental deficiency, risk of speech defect, highly gifted.

Conclusion

All in all, we can see that the modern, democratic, child-centered approach considers the universal values increasingly continues within the Turkish Education System.

'Preschool Education Programs' progress by examining the personal differences, social and cultural characteristics of the children and also by supporting all the development areas of children.

Moreover, the approaches relating to Turkish education are placed in all the programs as part of the legal and cultural necessity. It is also seen that the programs sustain their progress by solving the problems faced with and in the way of Great Leader Atatürk.

At the end of the research, it can be easily said that all the preschool education programs are child-centred, developmental, appropriate in terms of content, perpetual, planned in line with the purposes of preschool education, reflector of the development towards learning and development purposes, constituted based on the purposes of Turkish National Education and preschool education.

Even though the changes experienced in the programs, the Turkish teaching approaches are still in harmony with each other.

“ I inscribe my this paper to Yusuf Hemedani who raised the idyllic fount, Hodja Ahmed Yesevi; to Yusuf Has Hacip from Balasagun who directed the statesmen via the first treatise; to Mahmut from Kaşgar who actualized the first known linguistics studies of Turkish; to Ali Şir Nevai who preferred Turkish to Persian that was the popular language; to Yunus Emre; to Fuzuli; to Karamanoğlu Mehmed who published the edict that tells 'Noboby speaks any words other than Turkish within council, dervish convent, serai and the public square' in May 13, 1277; to Ghazi Mustafa Kemal Atatürk who said 'Turkish nation who knows to protect their high independence must also save the native language from the yoke of the foreign languages'; to our poet Aşık Veysel who announced the beauty of Turkish to the world by a song called 'We are Turks/Voice of Turks is on the ears/Voice of Turks in cradles and swaddles/We are Turks and call the Turks'; people who think Turkish,work for Turkish in the past and the future... ”

REFERENCES

Aral, N., Kandır, A. ve Can Yaşar, M. (2002). Pre-school education and pre-school education program. (Second Edition). Ya-Pa Publishings: İstanbul.

Büyükkaragöz, Savaş, Çivi ve Cuma. General Teaching Method. Beta. İstanbul, 1999.

Carneiro, P.M. and J.J. Heckman. 2003. “Human Capital Policy” J.Heckman and A. Krueger (der.) Inequality in America: What Role for Human Capital Policy? MIT Press, Cambridge.

Çakır, T. (1999) Primary Education in Turkish National Education in the 75th Year of the Republic, Unpublished Master Thesis, Sakarya University Social Sciences Institute.

Çakır, T. (2003) 'Moral Development in Child and Theoretical Approaches' Sakarya University. Journal of Science and Literature Faculty, Year: 2003, Volume:5, Number:2 pp:194-207

Çakır, T. (2004) 'Language Development in Children and Theoretical Approaches' Sakarya University. Journal of Education Faculty. October 2004, Number:7, p:139-162

Çakır, T. and Oktay, A. (2004) 'Supervisor managers and teachers' perceptions and expectations Relating to Multi-Dimensional Audit Event Model in Pre-school Education Institutions Audit Activities' I. International Preschool Education Congress (June 30 - July 3-2004 Istanbul-TURKEY).

- Çakır, T. (2014). The Attitudes of Preschool Teachers and Principals towards Computer Using, *The Anthropologist* 3(18), 735-744).
- Dağabakan, F. Ö. and Dağabakan D. (2006). 'Language and Language Development Theories in Children'
- Demirel, Ö. (1998). Curriculum Development in Education from Theory to Application. Kardeş Bookstore and Publishing House. Ankara.
- Demirel, Ö. (2005). Curriculum Development in Education from Theory to Application, Ankara: Pegem Publishing.
- Heckman, J.J. 2004. "Human Capital Development: How Important is Early Childhood?" European Society for Social Pediatrics. Centre of Excellence for Early Childhood Development. September 22-24, Montreal.
- Heckman, J.J. 2006. "Investing in Disadvantaged Young Children is an Economically Efficient Policy" Presented at the Committee for Economic Development.PNC Financial Services Group Forum on "Building the Economic Case for Investments in Preschool", January 10, New York.
- World Bank, (2013), Dissemination and Development of Early Childhood Education in Turkey, Human Development Sector Unit, Europe and Central Asia Region. Report Number: 77723-TR.
- Gökmen, D. (2010). Internal Audit Report of Pre-school Education Process. The Turkish Republic, Ministry of National Education, Department of Internal Audit, Ankara
- Kartal, H. (2008). Early Childhood Education Practices From The Past to Present, Ezgi Bookstore Publishings: Bursa.
- Olivia, P, F. (1998). Developing the Curriculum. Second Edition. Foresman and Company. Boston
- Özbay, M. (2001).The Importance of Language Development in Turkish Teaching of 0-6 Age Group Children. *Bilig Magazine*. 17. 98-103.
- Özen, Ş. (2008). Pre-School Education And Family: Mom and Dad's Expectations from Preschool Education (Sample of Kars Province). Kafkas University Graduate Thesis: Kars.
- MNE (Ministry of National Education).(1994) .Pre-school Education Programs (Kindergarten, Day nursery, Nursery Class), Directorate of State Books, Ankara.
- MNE (Ministry of National Education). (2002). Pre-school Education Program for 36-72 Months Children, Ankara.
- MNE (Ministry of National Education). (2006). Pre-school Education Program for 36-72 Months Children, Ankara.
- MNE (Ministry of National Education). (2013). Pre-school Education Program, General Directorate of Basic Education, Ankara pp-12
- MNE. (2013). Pre-school Education Program. The Turkish Republic. Ministry of National Education, General Directorate of Basic Education. pp-12
- TED (1983), Pre-School Education and Problems, 7th Education Meeting, 17-18 November, Ankara.
- Tuğrul, B. (2005). 'The Importance of Kindergarten Education in Child Development' Education under the light of Science and Intelligence. (S.) 62.
- TIBA (Turkish Industrialists' and Businessmen's Association). (2005). Correct Starting: Pre-School Education in Turkey. İstanbul

Ural, O. and Ramazan, O. (2007). The Past and Present of Pre-school Education in Turkey. S.Özdemir, H.Bacanlı, M.Sözer, (Ed).Pre-School Education in the Primary Education System in Turkey (s-11-56).Ankara: Turkish Education Association.

Zembat, R. (1992). Management and Supervisor Characteristics in Pre-school Education Institutions. (Unpublished Ph.D. Thesis.) Marmara University / Institute of Social Sciences, Istanbul.

TÜRK DÜNYASI ÜLKELERİNDE OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN KARŞILAŞTIRILMASI

Turan ÇAKIR

Yrd.Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, drcakir54@gmail.com

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu tarih sahnesinden çekilirken, temelleri üzerine Atatürk ve silah arkadaşlarının önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşının zaferleriyle işgalci emperyalistlerin Anadolu topraklarından kovularak, 29 Ekim 1923 günü tüm dünyaya ilan edilen tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni ; 15 Kasım 1983'te bağımsızlığını ilan eden Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti takip etmiş;1991'in sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlıklarını ilan eden Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan , Özbekistan ile bağımsız Türk Devletlerinin sayısı yediye yükselmiştir. Köklü bir tarih ve kültüre sahip soydaş Cumhuriyetler geçmişin ışığında, kamu özel ve sivil toplum kuruluşları düzeyinde pek çok alanda proje ve önemli kurumsal çalışmalarla, Türk birlik ve beraberliğini geliştirmek yolunda işbirliklerini sürdürmektedirler. İşbirliklerinin ve bütünleşmenin sağlanması açısından şüphesiz ki en önemli olan eğitim ve kültürel alandaki yardımlaşma ve dayanışmalardır. Bu çalışmanın amacı, bağımsız Türk Dünyası Devletleri okul öncesi eğitim uygulamalarının incelenerek eğitim programları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaktır. Araştırmada, ülkelerin eğitimden sorumlu resmi kurumlarının yayınladığı yasal mevzuatlar, ulaşılan verilerinin analizinde nitel veri toplama ve analiz prensiplerine dayalı olarak içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri, Okul Öncesi Eğitim Programı,

COMPARING THE PRE-SCHOOL EDUCATION IN COUNTRIES OF TURKISH WORLD

Abstract

At first, while Ottoman Empire was going out of existence, the Turkish Republic that is the last and only independent Turkish State in the world was announced by the victories of the Independence War against the occupying imperialist powers in 29th October 1923 by Atatürk and fellow fighters. Turkish Republic of Northern Cyprus that declared its independence on 15th November 1983 followed Turkey. Finally, the number of independent Turkish States reached seven by the independence declaration of Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, and Uzbekistan. The cognate republics in Turkish world strengthen the unity and solidarity with each passing day via intergovernmental relations. The major need in cooperation of Turkish Republics is the solidarity in cooperative education and cultural domain concerning being provided the integration and collaborations to establish in future in all areas. The purpose of this research is to reveal the similarities and differences of pre-school education programs between the Turkish States. The document analysis is conducted by reviewing the legal regulations and records of the public enterprises responsible for education in these countries. We used qualitative data collection and content analysis technique based on analysis principles for analyzing the data.

Keywords: Independent Turkish States, Pre-School Education

INTRODUCTION

It is possible to see plenty of Turks live in separate places all over the world. When it comes to Turkish history, the whole shoot of the histories experienced in several regions by Turk coteries who called by different names and carry the same national culture by their language, religion, morals, and traditions should be understood, not a history experienced by just one community in a particular place.

At present, in Turkish Republic of Northern Cyprus, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, and Uzbekistan, it is crucial that being baby healthy, happy, at peace with oneself, respectful, free spirit, democratic, creative, dynamic, productive. Being raised from individuals with these characteristics is expected from the education system and programs. In our era, the development levels of countries are described by not only the per capita income but also the quantity and quality of the education given in the country.

This goal mentioned can just be achieved by creating rich stimulant environments for the children in early ages, satisfying their needs arising from their social environments, providing guidance in line with their interest, desire, potential, and abilities, bringing core competencies and preparing them for a modern life. In the period between 0 and six ages that is the most critical sensitive and called by the Ecoles as 'Magic Years of Life,' the opportunities that they will never get in the following years can be given via the preschool education.

According to popular authority, Mialaret who was in charge of World Preschool Education Organization (OMEP) for a long time and made a great effort for early childhood education, the generally accepted purposes of the preschool education are the communal goals, purposes relating to the development of the child and the educatory purposes. Besides, the important factors in this first period of life are mentioned by Mialaret as the language learning, understanding the intent of others, communication and socializing (Mialaret, 1977:8-11).

The first five years of life is the period of children rapidly grows as well as the time when the child needs love and interest at most. This time reveals that how important the effects of the family environment, preschool education establishment, inner circle and communication tools are (Oktay 1990; 151). The preschool education child acquires the abilities such as developing the imagination, think independently, collaborating, creating social sensitivity through the natural responses he gave at the end of the interaction (Çakır, 2017:2047).

According to the domain experts, preschool education is each kind of systematic, organized and planned training activities from birth to the primary school, provide rich-stimulant environment opportunities fit for the personal characteristics and developmental levels of children, guide their development in line with the cultural values and properties of the society for administering the development of children between 0-6 ages (Oğuzkan and Oral,2002: 2; Oktay,2005:11; Ural and Ramazan, 2007:12)

The necessities of children increase in the preschool education period. The education is given in these years dominate the next years of the child. Solely the positive educational environment full of rich stimulants given in early childhood years can extend the potential of a human to the maximum levels and make this potential beneficial (Çakır, 2004:285). The child does not only learn the socially accepted behaviors in school but also learn the ways of interacting with the age-mates and adults out of the family (Senemoğlu, 1994:23). The education given in preschool period need to be so qualified.

The institutions where education first started are preschool facilities. It is seen when looking at the general developmental features of children that the period when the development of intelligence is the fastest is the preschool period. As the number of stimulants increases in this time, the intelligence level of the child increases. Extending the potential of the child to the maximum levels can just be possible by providing a qualified education with reach stimulants in early childhood years (Çakır, 2014:735-736)

At present, each country evaluates its education system by comparing with the education systems in other countries for the social, cultural and economic development of their society. Because, every country needs to develop its education system, analyze the education policy and improve approaches towards the education for the adaptation of the

society to the modern advancements. Education is the precondition of existing and being here to stay for the humanity. Because the education has the power to control, shape, develop and transform the society, the available social and political power and ideas as well.

This research aims to reveal the similarities and differences of the preschool education system and applications in Turkish Republic of Northern Cyprus, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan to improve the modernization, change and transformation collaborations.

Method

This study is conducted by the document analysis technique from the qualitative research methods. The document analysis includes the analysis of the written materials involves information about the fact or facts targeted to research. Documents are the significant information resources need to be actually used in qualitative studies. The written records are invaluable information sources present us several things about past and future that we have never learned before (Karasar,2016:83). The investigator can obtain the required data without having to any observation and interview (Yıldırım and Şimşek, 2011: 188). The sample of the research is composed of the preschool education system, applications and available conditions in Turkish Republic of Northern Cyprus, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, and Uzbekistan.

The content analysis based on qualitative data collection and analysis is utilized to examine the data collected from the legal regulations, publishing, education programs, modern communication tools, texts in internet and education statistics obtained from the governmental agencies of responsible for the education in Turkish Republic of Northern Cyprus, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan.

General and Education Statuses of Countries Turkish Republic

Turkey has an area of 814,578 km². The territories in Europe take up 3% space are called as 'Thrace'; the areas in Asia take up 97% area are called as 'Anatolia'. The length of the land border of Turkey is 2.875 km², the length of the maritime boundary is 8.333 km. Turkey is governed based on the centralization principle (TBMM, 1982, article. 126,127). Turkey is the most crowded country in the Middle East. According to the address-based population registration system in 2014, the total population of Turkey is 77,695,904. 38,7 million of this population consists of women, 38,9 of them are men. The annual population growth rate is 13,3 per thousand (Turkish Statistical Institute, 2015). Turkey is a country has the youthful population. The budget for education in 2016 was 85,048,584,000 Turkish Liras; some teachers were 912250, a number of the classroom was 743.161, some libraries was 23.9372 (BYEGM, 2017, Erdem,2011:1).

Turkey is one of the countries that that has the fastest urbanization process in the world since the 1960s (TSI, 2011). The official and course languages of Turkey are Turkish. Turkey's monetary unit is Turkish Lira. According to the data of Turkish Statistical Institute, the gross national product in 2016 was 32,676 Turkish Liras; this amount is approximately equal to \$10,807. Turkey that is a member of NATO and one of the charter members of the United Nations Organization. Besides, Turkey is the founder member of Turksoy and Black Sea Economic Cooperation and also one of the seven independent Turkish states. Moreover, Turkey is in European Union Accession Process.

Turkish education system is organized by the Government Programs, Development Plans, National Education Councils, and the laws regulate the constitution of Turkish Republic and Education. Turkish education system is governed by 1739 numbered National Education Fundamental Law. This law approaches the key provisions about the purpose and principles of organizing the Turkish National Education, general structure of the education system, duty and responsibility of government in education area within a system integrity. The centralized management is adopted within the scope of Turkish National Education legislation.

1739 numbered National Education Basic Law that came into force in 1973 includes the aims and principles to arrange the Turkish National Education and the duty and responsibilities of the government about the education. The second part of this law is completed by the legal provision as 'Preschool education comprises the training of the

children who haven't reached the age of primary school. This training is optional'. Also, this law specifies four aims and duties of preschool education; 1.Providing children to developed physically, mentally and emotionally and gain healthy habits; 2.Preparing them for the elementary education; 3.Creating a standard growth environment for the children come from the families with inconvenient conditions; 4.Providing children to speak Turkish correctly and fluently (National Education Basic Law [İEK], 1973: article 19-20)

The general purposes of Turkish National education are as follows; 1-Raising Turkish citizens who loyal to Ataturk's principles and reforms, namely to Ataturk Nationalism; adopt, protect and develop the national, moral, humanitarian and cultural values of Turkish nation; love and try to aggrandize his/her family, native country and citizens; know the duties and responsibilities to Turkish Republic that is a democratic, secular and social constitutional state based on the general principles of human rights and the fundamental law; 2-Raising Turkish citizens as the people who are creative, constructive and have healthy and balanced character formed in terms of body, mind, moral, spirit and emotions, liberal and scientific thinking skills, respect for the human rights, character and enterprise; 3-Preparing Turkish citizens to life by bringing abilities, attitudes and transaction habit and providing them to have a profession to make themselves happy and contribute to the happiness of the society. Thus, the chief goal is to make the Turkish nation into a constructor, creative and exclusive partner of the modern civilization by supporting and accelerating the social and cultural growth besides increase the welfare and happiness of Turkish citizens and Turkish nation (MNE,1994:2002: 2006:2013;9 Official Gazette Date: 24/06/1973 Number: 14574,pp,1-2).

According to the data of Turkish Statistical Institute, in 2013-2014 academic year, the schooling rate for preschool education for the age of 3 was 27,71; for the age of 4 was 37,46%; for the age of 5 was 42,54%. Moreover, in 2013-2014 academic year, there were 26.698 schools give preschool education, and totally 63.327 teachers work in these schools. Finally, the number of students in these schools was 1,059,495 (TSI, 2014).

Turkish Republic of Northern Cyprus

Cyprus is the third big island of the Mediterranean Sea after Sicily and Sardinia. The location of Cyprus is between the Anatolian Plato in North East Mediterranean region northerly and the African layer southward. The square measure of Cyprus Island is 9251 km², the maximum length between the eastern and western ends is 225 km, the width of this range is 96,5 km. The distance from Cyprus to Turkey is 60 km, to Syria is 100 km, to Lebanon is 150 km, to Egypt is 330 km, to Crete is 370 km and to Rhodian is 500 km. Cyprus island on a location where is the transit point of Asia, Africa, and the Continent and played host for great civilizations. Turkish Republic of Northern Cyprus is in the north of the island (ICOMOS, 1996:3-5).

Turkish Republic of Northern Cyprus declared independence in 1983. This state was firstly accepted by the Turkish Republic as a cognate state. The square measure of this Turkish State is 3355 km²; the capital is Nicosia. Other cities are Famagusta, Kyrenia, Guzelyurt and Iskele (ERDEN, 2011: 593). The official language of Turkish Republic of Northern Cyprus is Turkish. It is one of the seven independent Turkish countries and a member of TURKSOY. Turkish Republic of Northern Cyprus is hand in and glove with the Turkish Republic for the education, social, economic and cultural areas. Cyprus Turkish education system has changed during the history. First of these periods was from 1571 to 1878 under the heel of Ottoman Empire. The second period was under the domination of England. Then, the common Cyprus Republic period was experienced and finally Cyprus Turkish education period after 1974.

In Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), the preschool education given by the government takes one or two years. This education is constituted and generalized based on a proper program for all the children at the preschool education age. In National Education Law, the purpose and duties of early childhood education are determined concerning the basic needs. These goals and responsibilities are as follows; providing children to develop physically, mentally and emotionally; creating a proper education environment for children come from different socio-cultural environments; preparing them for the primary education

by teaching Turkish via the programs compatible with their language development (TRNC, National Education Law, article.25-27)

The preschool education in TRNC is conducted in day nurseries opened by the government, nursery classes attached to the elementary schools, private kindergartens under the control of the government, game classes (4-5 age group) and nursery classes (5-6 age group). It is aimed to extend the preschool education so as to include all the age population via the education opportunities in game classes; availing children of the qualified education services by paying regard to the equal opportunities of the age population included into compulsory schooling. The training environments with active participation are provided for positively contributing to the physical, mental, social and affective improvement of children in 4-5 and 5-6 age group.

It is aimed at these applications to raise individuals who are healthy, consonant with the social circle, creative, curious, interrogator, respectful, can try the ways to reach the knowledge, become socialized via game and team activities, express himself.

Azerbaijan

The Azerbaijan Republic is in the middle of Central Asia, Middle East, and Asia Minor, in the most prominent place of the old world in the East side of Caucasus. The region is divided into two by Turkmen Cayı contract; Northern Azerbaijan and South Azerbaijan. Azerbaijan Republic is in the region called Northern Azerbaijan (ADİK, 2004; Güler, 2007:161; TCBB, 1999; TCCA, 1995)

Azerbaijan declared independence on October 18, 1991. The official language is Azeri Turkic; the monetary unit is Manat. The Azerbaijan Republic was firstly accepted by the Turkish Republic in the world, then several countries of United Nations accepted as well. Azerbaijan Republic is a member of Turksoy and one of the seven independent Turkish Republics (Seferov and Akkuş, 2004:128; TCCA, 1995)

The alphabet of Azeri Turks was Caucasus until they've accepted Islam. They used Arabic alphabet till 1929, Latin alphabet till 1939, Cyrillic alphabet till 2001. As per the decision of the presidency, the alphabet is changed as Latin as from June 18, 2001 (ERGÜN, 1996:12; Uludağ, 1992: 93; TCBB, 1999).

The chief purpose of the educational act in the Azerbaijan Republic is to provide children to develop physically, mentally and psychological in early ages, gain simple work habits, discover interest and abilities, protect the health, receive art education and shape the relations with nature and humanity (ESGEROV,2003:44; Mammadov, 2008: 31).

The types of preschool education establishments stated in educational act are; kindergartens (crispies house); Kindergarten and Infant school (Crispries House and Youth Garden); Day nursery (playpen); Private Kindergarten (Private Playpen) (Educational Act, Ergün, 1997: 502).

Reform of Azerbaijan Education System Conference was actualized by UNESCO in the Azerbaijan Republic in 2005. The problems of preschool education were revealed, 'Early Childhood Education Project' was prepared to solve the problems within the scope of the conference. Within the practice of the project between 2006-2010; the number of students in preschool education establishments increased to 134.400, the number of preschool education institutions increased to 2381, the schooling rate of the age population increased around 32%, and finally approximately 24,000 teachers work in these schools (Dündar et al.;2016:1-5; UNESCO, 2005:15).

The highest governing organ of preschool education institutions is the 'Pedagogy Council.' Working principles of early childhood education institutions are conducted by 'Sample directory (regulations) of preschool educational establishments' as from October 2, 2012, and accepted by the Council of Ministers. The decision of opening or closing the preschool education institutions that are operated by natural and legal persons are given by National Assembly of the Republic of Azerbaijan. The course language in early childhood education institutions is the language of Azerbaijan. But, there can be provided education in different languages in line with the request of the family based on the education standards specified

by the government (Azerbaijan Republic State Statistics Committee,2015; Durmuşoğlu,2012:150; Mammadov, 2008:36).

Kirghizistan

Kirghizistan declared its sovereignty on December 15, 1990, after the Soviet Union started to disintegrate. The independence declaration of Kirghizistan was on August 31, 1991. The fundamental law of Kirghizistan Republic was accepted by unanimous vote in parliament on May 5, 1993. The official name of the country was recognized as the Kirghizistan Republic in the same year by the decision of Supreme Council General Meeting

Turkey and US are the first countries accepted the independent Kirghizistan Republic in the December of 1991. Then, Russia agreed. The number of states establishes diplomatic relations with Kirghizistan reached 88 on August 31, 1995, fourth year of independence (Malashenok, 2006: 66).

Kazakhstan in the North, Uzbekistan in the West, Tajikistan in the South west and the People's Republic of China in the east of Kirghizistan. Bishkek is the capital. Important cities are; Oş, Calal-Abad, Tokmok, Çolpan Ata, Karakol, Kara Balta, and Narin. The monetary unit is Som (Yılmaz, 2010:298). Kirghizistan is a member of Turksoy and one of the seven independent Turkish States.

The religion of Kirghiz Turks is Islam. The vernacular comes from the Kyrgyz-kipcak group of the Turkish language. The root of the words are the same, and the language is so similar except some of the grammatical differences. These differences entrammel to be used in Turkish as the common language. Kirghiz Turks used Arabic alphabet until 1926, Latin alphabet from 1926 to 1940. They now use Russian (Cyrillic) alphabet after 1940 (Uludağ, 1992:96-97)

In the Kirghizistan Republic, the preschool education is only actualized in the family and preschool education institutions. Besides, it is the base of being developed by the person physically, mentally and on moral grounds. The government gives guarantee for providing monetary assistance to educate the children and provides and make accessible of the service of preschool education institutions for all the public. At present, 1062 preschool education institution is active on government, municipalities and private sector and 152216 students are educated in these schools in Kirghizistan. There are 1560 infant schools; 265 of them are state schools, 995 of them are municipalities' schools, and 300 of them are the private schools. The schooling rate is about 33% (www.edu.gov.kg/ru/kindergarten/).

Kazakhstan

Kazakhstan declared its sovereignty on August 26, 1990, after the Soviet Union started to disintegrate. The independence declaration of Kazakhstan was on December 16, 1991. The capital is Astana; the monetary unit is Tenge. Kazakhstan is a member of Turksoy and one of the seven independent Turkish States (Yılmaz, 2010:267; www.edu.kz; www.obrazovaniya.kz).

The right of receiving a preschool education is ensured by extending of the educational institutions network. The preschool education is accepted as a fundamental right by the government for being developed of the potential of a human. The education is given in line with the purpose of preparing children for social life and accelerating their socialization. They also aim to save the child and strengthen his/her healthily development, bring them social values, strengthen their character development in harmony with the universal and national values, improve the interest and abilities of them, upgrade the social and moral features of children to make them productive in social and natural environment, correct the mistakes occur during the growth, encourage for game and other activities, develop the necessity of knowledge acquisition, improve the curiosity, creativeness and self-expression skills and positive self-awareness. Notably, the native language, Russian, English, and Deutsch are also taught in these institutions in Kazakhstan (Savaş, 2009:276; www.edu.government.kz).

The teaching of Kazakh is obligated in preschool educational establishments. Some of the problems in economics also affected the preschool educational establishments negatively. From independence to today, more than 3000 public kindergartens are closed because of

the financial difficulties. In the other hand, profit-oriented private kindergartens have been opened. As of the date of 2016, just 70% of the children in preschool education age can receive this type of training. The preschool education is obligated by the act on education (www.edu.kz).

There are 16,3 thousands of teachers give education in pre-education institutions in Kazakhstan. 38,7% of them have higher pedagogy teaching diploma; 52,8% of them have secondary (college) pedagogy teaching diploma; 6,4% of them have two-year degree diploma, and finally, 2,1% of them have secondary education diploma (Ministerstvo Obrazovaniyai Nauki RK, 2001:35; www.jhss-khazar.org/category).

Turkmenistan

Turkmenistan declared the sovereignty on August 22, 1990. The declaration of independence was on October 27, 1991, by a referendum. Turkey is the first country recognized Turkmenistan officially. Turkmenistan is limited to Iran in the south, Afghanistan in the south-east, Uzbekistan in north-eastern and the Caspian Sea in the West. The capital is Ashgabat. Turkmen used Arabic alphabet until 1928, Latin alphabet until 1940 and the Cyrillic alphabet after 1940. They changed the alphabet as Latin again as from January 1, 2000 (Uludağ, 1992:97-98). Turkmenistan is a member of Turk Council and TURKSOY and also one of the seven independent Turkish states.

The preschool education is not compulsory. But, upon the request, the preschool education is given in kindergartens for children between 1-3 ages; in infant schools for children between 4-6 ages and combine infant schools up to 6 years. Much as the general run of the kindergartens are private in Turkmenistan, there also kindergartens belong to the public. Since the government attaches more importance to the primary schools and higher education, most of the kindergartens are private. Moreover, the government give financial support to these institutions and also assist them in technique and methodological guidance as per the 12th Article of Educational Act. The skills such as singing a song, dancing are thought children when they are in 2-3 ages. When they are 5, English, Russian, mathematics, and other core curriculum are given them besides Turkoman (Dündar et al.; 2016:5; UNESCO,2010:11).

Preschool education is divided into two stages in Turkmenistan. The first stage is for the children up to 3 years. These kids receive education in groups by a medical specialist. The second stage is for the children between 3 and six ages. At this level, the systematic education process is started in preschool education institutions (www.brsu.by;www.altstu.ru).

The central authority dominates in Turkmenistan. The content of the education programs is organized by Ministry of National Education based on the State Education Program. According to the data in 2015, the schooling rate is 32% in cities and 15% in the villages (www.ibe.unesco.org/userupload/WDE/2010/pdf_versions/).

Uzbekistan

Uzbekistan declared its sovereignty on June 20, 1990, after the Soviet Union started to disintegrate. The independence declaration of Uzbekistan was on September 1, 1991. Uzbekistan is at the booms of Tanrı Mountain in Aral Lake plain and in the Amu Darya and Syr Darya of West Turkistan. Kazakhstan surrounds Uzbekistan in the north and northwest; Kirghizistan and Tajikistan in the east and southeast; Turkmenistan in southwest and Afghanistan in the south. The capital is Tashkent, and the important cities are; Samarkand, Bukhara, Hive, Hokand, Andican, Namangan, Karşı, Çizzak, Nevai, Urgenç ve Nukus. The currency is the Sum. The square measure is 447.600 km². Uzbekistan is the most crowded country by approximately 23,600,000 population (Yılmaz, 2010:251-252). Uzbekistan is a member of Turk Council and TURKSOY and also one of the seven independent Turkish states.

Uzbekistan is a republic based on democracy, secularism, and law. Qaraqalpaqstan, Tajiki, Kirghiz, Turkoman, Kazakh, and Tatar are commonly spoken besides the official language, Uzbek Turkic (Eyüboğlu, 2004). The capital is Tashkent, and the important cities are; Bukhara, Hive, Andican, Hokand, Navrangon, Karşı, Urgenç, Fergana, and Nukus. 69% of the ethnicity of Uzbekistan consists of Uzbek Turks. 10% of this ethnicity are Russian, 4,2%

of it is the Tatar Turks. The ratio of Kazakh Turks is 4,2%, Tajiks are 1,6%. 7,2 of this ethnicity is composed of others (Ukrainian, Kirghiz, Korean, Turkmen, Azeri, and Armenians) (www.unesco.org/iau/cddata/uzbek.html).

The Uzbek nation has a deep-rooted culture. The scientists and authors left traces with Uzbek Turkic have a valuable history. The works were written in Arabic alphabet until 1927, Latin alphabet between 1927-1940 and finally in Cyrillic after 1940. Since the Uzbek nation gained independence, the Latin alphabet is started to be used again (Uludağ, 1992:96).

The preschool education is not compulsory in Uzbekistan. Kindergartens and families conduct the preschool education (child garden). The children are accepted into the preschool education institutions at the request of the families. The preschool education in Uzbekistan are actualized in Kindergartens, Day Care Centers, Nursery Classes and in families. The preschool education includes the education and care services for the children between 0-6 ages (www.tempus.europahouse.uz/uzbhes/).

There are three types of preschool education institutions in Uzbekistan; the preschool educational establishments attached to the government, private preschool education agencies and the transient stay groups. Concerning the 1st sub-article of the 225 numbered and 25,10,2007 dated decision of the Council of Ministers of the Uzbekistan Republic about the Preschool Education Area and the Principles, 'Government is responsible for the education and process of the preschool education institutions' (Merdanoğlu and Muhammadiev, 1997).

The chief goals of the primary school education are; protecting the life and health of the children, providing character development, developing the learning skills, ensuring the mental and physical improvement, eliminating the factors affect the progress of the children negatively, providing them to adopt the national cultural values and preparing them for the primary education (Yuldasev,2003;www.reference.allrefer.com/countryguidestudy/uzbekistan36).

The intake committees for the preschool education are established by the decisions of caimacams govern the districts. While these committees enroll the children in the schools, they also consider the reports on the condition of the children. The committees for the public bodies are constituted based on the Regulation on Providing and Organizing the Contents of Public Education Institutions. The private preschool education institutions can specify the rules on enrollment by themselves (Merdanoğlu and Muhammadiev, 1997; www.edu.uz/index.php).

The educators and families in preschool education institutions act as appropriate to the principles of 'enabling children for knowing oneself and developing the abilities' (www.gov.uz/ministries.shtml/; World Education Forum, 2006; Hojimatova, 2004).

The directorate of the preschool education institution is assigned by the confirmation of Ministry of National Education for one year. Another staff is employed by the director (www.euroeducation.net/profl/uzbekco.htm/; www.mapzones.com/world/Asia/Uzbekistan/educationindex.php).

Conclusion and Suggestions

It is seen when the preschool education applications in Turkish World Countries are compared that the education system in all the countries ride on the centralized management and practice, the preschool education programs are monopolized by the government, and also under the control of the government, the age categories of preschool education are homogeneous, the teacher and practitioners are obtained from high schools, teacher ship department of the universities and trained for vocational training, the governments of all the countries provide financial support for the equipment expenses such as teachers, etc. In Turkey, the local administrations and non-governmental organizations tried to contribute to the preschool education in the 1980s. This contribution can be seen in other countries after the 1990s. Contribution margin is received from families. The preschool education is compulsory in just Kazakhstan and TRNC. The pilot schemes for compulsory preschool education are started in Turkey, and the scope is broadened as well.

One of the biggest problems in the preschool education in Turkish world countries is the education reform and the background deficiency of the educational institutions. It is also seen that the budgets reserved for the renewing of the schoolhouses fail to satisfy.

To build the Turkish World geography and Association on the glorious Turkish history should be the primary aim of the directors and educators of the Turkish World. The corporate collaborations established between Turkey and Turkic Republics are necessary for not only economic and cultural but also strategically.

If Turkey, Turkic Republics and autonomous relative communities cannot institutionalize the collaboration in common civilization area, they will be obliged to remain under pressure of other international organizations.

About the Turkish World countries within the scope of the research, we can easily say that there are differences in both the education, cultural, economic and political structuring. Also, there are problems in the way of passing to the democracy.

It is possible to provide other Turkic Republics to reach democratic, secular system and a developed participation in all areas, notably the education by benefiting from the government and republic experience of Turkey.

REFERENCES

- Republic Of Azerbaijan State Institute of Statistics. Statistical information about education. It is received from the following site <http://www.stat.gov.az/source/education/> (Accessed: 06.03.2015).
- ADİK, (2004). Azerbaijan in Numbers, Bakü. (<http://www.azstat.org/>(Accessed: 23.06.2017).
- Balcı, A., (2007). Comparative Education Sytems, Pegem Publishings, Istanbul.
- Durmuşoğlu, M. C. (2012). The pre-school education state standard in Azerbaijan and review of the program. Hacettepe University, Journal of Education Institute, special1, 145-156.
- Çakır, T. (2014) "The Attitudes of Preschool Teachers and Principals towards Computer Using,"The Anthropologist (3(18), 735-744
- Çakır, T. (2017) The opinions of preschool teacher candidates on vocational and personal achievements from the drama lesson. Journal of Human Sciences, 14(2), 2047-2060.
- DPÖ (2014C) Sectoral developments in 2008. <http://www.devplan.org/>, December 8, 2014
- ERDEM, Mustafa. (2011). Turkish Education System, Comparative Education Systems, Ed: Prof. Dr. Ali BALCI, Pegem Academy, 3rd Edition, Ankara
- ERDEN, Hale. (2011). Education System of Turkish Republic of Northern Cyprus, Comparative Education Systems, Ed: Prof. Dr. Ali BALCI, Pegem Akademi, Academy, 3rd Edition, Ankara
- Ergun, M. (1997) Education System of Azerbaijan. Education Management, 3(4), Güz,499-514.
- ERGÜN, Muammer,(1996), Education System of Azerbaijan. Gazi Üniuersity Publishings, Ankara.
- ESGEROV, Şahlar. (2003).Tehsilimiz Dünen Böğün Sabah.Azerbaycan Publication, Baku.
- Gören, D.Niron.(2011). Education System of Uzbekistan Republic, Comparative Education Systems, Ed: Prof. Dr. Ali BALCI, Pegem Academy, 3rd Edition, Ankara
- Güler, M. (2007) Central Asia and Caucasus Turkish View, İstanbul, Culture Art Publishing House, 1st Edition, 2007.
- [http://: www.edu.kz](http://www.edu.kz) (Accessed: 05.08.2017).
- [http://: www.obrazovaniya.kz](http://www.obrazovaniya.kz) (Accessed: 02.01.2007).

- <http://www.edu.government.kz> (Accessed: 12.05.2017).
- <http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/Turkmenistan.pdf> (Accessed: 25.07.2007)
- <http://edu.gov.kg/ru/kindergarten/>(Accessed: 18.05.2017).
- [http://reference.allrefer.com/countryguidestudy/uzbekistan/uzbekistan36./](http://reference.allrefer.com/countryguidestudy/uzbekistan/uzbekistan36/)(Accessed: 16.05.2017).
- http://us.politinfo.com/Information/Country_Profiles/countryprofile095/
(Accessed: 15.05.2017).
- <http://www.uzland.uz/2004/april/30/09.htm/> (Accessed: 30.04.2004).
- <http://www.unesco.org/iau/cddata/uz.rtf/> (Accessed: 12.06.2017).
- <http://countrystudies.us/uzbekistan/32.htm/> (Accessed: 21.03.2016).
- <http://reference.allrefer.com/countryguidestudy/uzbekistanhtml/>
(Accessed: 07.02.2017).
- <http://www.euroeducation.net/profl/uzbekco.htm/> (Accessed: 25.04.2017).
- <http://www.mapzones.com/world/Asia/Uzbekistan/educationindex.php/>
(Accessed: 25.11.2016)
- <http://www.bibl.uszeged.hu/oseas/uzbek.html/> (Accessed: 02.10.2016)
- ICOMOS. (1996). Monuments and Sites Cyprus, Cyprus National Committee of, s.3-5.
- Kandır, A.(1991).Difficulties of Teachers During Preparation of 4-6 Age Group Training Programs in Preschool Educational Institutions, Unpublished Master's Thesis, G.Ü. Social Sciences Institute, Ankara.
- Karasar, N. (2016). Scientific Research Methodology, Concepts Principles Techniques With Scientific Will Perception Framework, Nobel Academic Publishing, (31st edition), Ankara
- KKTC MGSB, (2014) Yearbook of Educational Statistics 2013- 2014. It is received from following site <http://eohd.mebnet.net/sites/default/files/2013-14MEBIstatistik.pdf/>
(Accessed: 11.04.2014).
- TRNC, MEKB, 2005, Cyprus Turkish Education System, Turkish Education Board Publishings, Nicosia
- TRNC National Education, (2014) National Education Act. It is received from following site<http://eohd.mebnet.net/sites/default/files/> (Accessed: 21.04.2016).
- Malashenok, V. (2006) The image of Turkey and Turks in Kyrgyzstan. Master Thesis. Ankara University Social Sciences Institute, Ankara.
- Mammadov, J. (2008) Changes and developments in the post-independence Azerbaijani education system. Unpublished Master's Thesis. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- MEB, (2014). Basic Law of National Education. It is received from following site <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/temkanun/>(Accessed: 22.11.2014).
- Mialaret, G. (1997) Preschool Education in the World, UNESCO Turkish National Commission, Ankara, pp.8-11.
- МІНІСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЈЕ І НАУКІ РК. (2001). Історія Образованія в Казакістані. Аатана: Leader Образованія.
- Oğuzkan, Ş. & Oral, G.(2001). Pre-school education. National Printing House, İstanbul.
- Oktay, A . (1990) Pre-School Education in Turkey, M.Ü. Atatürk Faculty of Education, Journal of Education Sciences, 2: 151-160.
- Oktay, A . (2005). Quality in pre-school education. A. Oktay and Ö. Polat Unutkan (Ed.) Current issues in pre-school education (pp. 11-24). İstanbul: Morpa Culture Publications.

- Özey, R. (1997) Turkish World on the World Platform, Öz Eğitim Publishings, İstanbul, p. 187
- SAVAŞ, Salih. (2009) Developments and Innovations in Turkish World, Journal of Azerbaijani Studies, Volume 12 – Numbers 1-2:269-282.
- SEFEROV, Rehman, (2004), Structural Characteristics of the Azerbaijani Population and Analysis regarding the Education. Selçuk University, Social Sciences Institute, Unpublished Doctorate Thesis, Konya.
- TCBB, (1999). Education in the Republic of Azerbaijan. Education Consultancy of Baku Embassy of the Republic of Turkey, Baku.
- TİKA, (1995), Azerbaijan Country Report. Ankara.
- Uludağ, İ. (1992) Relations and Socio-economic Analysis of Soviet Union with Independent Turkish Republics, İstanbul, TOBBY Publishings.
- UNESCO (2005). Reform of the Education System in Azerbaijan for a Sustainable Future. It is received from the following site <http://www.ibe.unesco.org/> in 02/29/2017.
- Ural, O. Ve Ramazan, O. (2007). The Past and Present of Pre-school Education in Turkey. S. Özdemir, H. Bacanlı , M. Sözer, (Ed). Pre-School Education in the Primary Education System in Turkey (pp-11-56).Ankara: Turkish Education Association.
- TÜİK,(2014). Some schools, teachers, branches, students and graduates by school type and school year. It is received from the following site <http://tuik.gov.tr> on November 27, 2014
- Yıldırım, A. and Şimşek, H. (2011). Qualitative research methods in the social sciences. Ankara: Seçkin Publishings
- Yılmaz, M. (2010) Turkish World with the Historical, Political and Cultural Aspects and Turkey's Foreign Turks Policy, Ankara, Krypto Books, 1st Edition, 2010.
- Zembat, R. (2005). Quality in pre-school education. A. Oktay and Ö. Polat Unutkan (Ed.) Current issues in pre-school education (pp. 25-44). İstanbul: Morpa Culture Publishings.

ISBN 978-605676203-1

